

YÖNETİM VE EKONOMİ

YÖNEKO

Yl: 2022 C ilt: 29

Sayı: 2

ISSN: 1302-0064
E-ISSN-2458-8253

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

JOME

Year: 2022 Volume: 29 Issue: 2

ISSN: 1302-0064
E-ISSN-2458-8253

 MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY THE FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL

Y Ö N E T İ M
VE
E K O N O M İ
YÖNEKO

Yl: 2022 Cilt: 29 Sayı: 2

ISSN: 1302-0064
E-ISSN-2458-8253

JOURNAL OF
MANAGEMENT
AND
ECONOMICS
JOME

Year: 2022 Volume: 29 Issue: 2

ISSN:1302-0064
E- ISSN-2458-8253

 MANISA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
MANISA CELAL BAYAR UNIVERSITY THE FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL

YÖNETİM

VE

EKONOMİ (E-ISSN-2458-8253) / (ISSN-1302-0064)

Sahibi:

Yönetim Kurulu Adına İ.İ.B.F. Dekanı
Prof.Dr. Cüneyt Yenal KESBİÇ

Editör:

Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Yardımcı Editörler:

Doç.Dr. Coşkun ÇILBANT

Doç.Dr. Serkan CURA

Alan Editörleri:

Prof.Dr. Mustafa MIYNAT

Prof.Dr. Sibel SELİM

Doç.Dr. Ece DEMİRAY

Doç.Dr. Koray KAYALIDERE

Doç.Dr. Özgür Hakan ÇAVUŞ

Dr.Öğr.Üyesi Feyda SAYAN CENGİZ

Dr.Öğr.Üyesi İsmail BAŞARAN

Editörler Kurulu:

Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ (MCBÜ)

Prof.Dr. Tuncer ÖZDİL (MCBÜ)

Prof.Dr. Mustafa MIYNAT (MCBÜ)

Prof.Dr. Hüseyin AKTAŞ (MCBÜ)

Prof.Dr. C. Erdem HEPAKTAN (MCBÜ)

Prof.Dr. Serhat BAŞTAN (MCBÜ)

Prof.Dr. Halit YANIKKAYA (GTÜ)

Prof.Dr. Anarkül URDALETOVA (MANAS)

Prof.Dr. İhsan IŞIK (ROWAN)

Prof.Dr. Mitchell CHARKIEWICZ (CCSU)

Prof.Dr. Nazmi SARI (USASK)

Prof.Dr. Pavel Vasilevich DRUZHININ (KRC)

Prof.Dr. Rainer WEHNER (FHWS)

Prof.Dr. Sławomir KALINOWSKI (İRWRPAN)

Prof.Dr. Syrgak KYDYRALIEV (AUCA)

Doç.Dr. Alparslan UĞUR (KKÜ)

Doç.Dr. Zümrüt ECEVİT SATI (İÜ)

Sekreteryaya:

Arş.Gör. Osman GÜLDEN

Arş.Gör. Abdullah MARUFOĞLU

Arş.Gör. Fatin Şevki BULUT

Arş.Gör. Ayşe EFE

Arş.Gör.Dr. Can KARABIYIK

Arş.Gör. Erdi Bayram

Arş.Gör. Gizem KILIÇ AKYILDIZ

Arş.Gör. Hülya YEŞİL YURT TEMEL

Arş.Gör.Dr. Kahraman SÜVARİ

Arş.Gör.Dr. Mehmet SANDAL

Bu Sayımızın Hakem Kurulu

- Prof. Dr. Mehmet Akif ARVAS (YYÜ)
- Prof. Dr. Tunç DEMİRBILEK (DEÜ)
- Prof. Dr. Yahya FİDAN (İstanbul Ticaret Üniv.)
- Prof. Dr. Özlem KÖROĞLU (Balıkesir Üniv.)
- Prof. Dr. Ahmet ÖZEN (DEÜ)
- Prof. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniv.)
- Doç. Dr. Necla AYAS (BEÜN)
- Doç. Dr. Ali Cüneyt ÇETİN (Mehmet Akif Ersoy Üniv.)
- Doç. Dr. Deniz DİRİK (MCBÜ)
- Doç. Dr. Cengiz EKİZ (İBÜ)
- Doç.Dr. Gül KAYALIDERE (MCBÜ)
- Doç. Dr. Adem KARAKAŞ (Cumhuriyet Üniv.)
- Doç. Dr. Haktan SEVİNÇ (İğdır Üniv.)
- Dr. Öğr. Üyesi Ömer AKKUŞ (Samsun Üniv.)
- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇETİNDAŞ (HKÜ)
- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emin KURT (Dicle Üniv.)
- Dr. Öğr. Üyesi Umut TEPEKULE (PAÜ)
- Dr. Öğr. Üyesi Ebru Çiğdem THWAITES DİKEN (İstanbul Bilgi Üniv.)
- Prof. Dr. Meltem CABER (Akdeniz Üniv.)
- Prof. Dr. Ethem DUYGULU (DEÜ)
- Prof. Dr. İlnur KILKIŞ (Uludağ Üniv.)
- Prof. Dr. Yasemin ÖZDEMİR (Sakarya Üniv.)
- Prof. Dr. Şükri ÖZEN (Akdeniz Üniv.)
- Doç. Dr. Elvettin AKMAN (SDÜ)
- Doç. Dr. Ahmet Burhan ÇAKICI (KMÜ)
- Doç. Dr. Üyesi Murat ÇİFTÇİ (Trakya Üniv.)
- Doç. Dr. Dilek DULAY YANGIN (MCBÜ)
- Doç. Dr. Tuba ELDEM (Fenerbahçe Üniv.)
- Doç. Dr. Alparslan UĞUR (KKÜ)
- Doç. Dr. Özer KÖSEOĞLU (Sakarya Üniv.)
- Doç. Dr. Selver YILDIZ BAĞDOĞAN (Uludağ Üniv.)
- Dr. Öğr. Üyesi Eray ALIM (Batman Üniv.)
- Dr. Öğr. Üyesi Murat JANE (İstanbul Aydın Üniv.)
- Dr. Öğr. Üyesi Emrullah METE (Giresun Üniv.)
- Dr. Öğr. Üyesi Tezcan ŞAHİN (Muğla Sıtkı Kocaman Üniv.)
- Dr. Öğr. Üyesi Ayça TÜMTÜRK (MCBÜ)

İletişim Adresi: Prof.Dr. A. Kemal ÇELEBİ

Manisa Celal Bayar Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Şehit Prof.Dr. İlhan Varank Kampüsü 45140, Yunussemre, Manisa

Yönetim ve Ekonomi yılda dört sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Dergimiz TRDizin, EconLit, EBSCO,

ASOS, DOAJ, ProQuest ve SOBIAD veri tabanına kayıtlıdır.

Dergide yer alan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlara aittir, yayınlayan kurumu bağlamamaktadır.

©Copyright: MCBÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Haziran 2022 Basım Yeri: M.C.B.Ü Matbaası – MANİSA

Tel: 0 (236) 201 80 44

Fax: 0 (236) 201 80 10

e-mail: iibf-dergi@cbu.edu.tr

URL: <https://dergipark.org.tr/yonveek>

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS (E-ISSN-2458-8253) / (ISSN-1302-0064)

Owner:

The Faculty of Dean
Prof.Dr. Cuneyt Yenal KESBIC

Editor:

Prof.Dr. A. Kemal CELEBI

Co-Editors:

Assoc.Prof.Dr. Coskun CILBANT

Assoc.Prof.Dr. Serkan CURA

Field Editors:

Prof.Dr. Mustafa MIYNAT
Assoc.Prof. Ece DEMIRAY
Assoc.Prof. Ozgur Hakan CAVUS
Assist.Prof. Ismail BASARAN

Prof.Dr. Sibel SELIM
Assoc.Prof. Koray KAYALIDERE
Assist.Prof. Feyda SAYAN CENGİZ

Editorial Board:

Prof.Dr. A. Kemal CELEBI (MCBU)
Prof.Dr. Mustafa MIYNAT (MCBU)
Prof.Dr. C. Erdem HEPAKTAN (MCBU)
Prof.Dr. Halit YANIKKAYA (GTU)
Prof.Dr. Ihsan ISIK (ROWAN)
Prof.Dr. Nazmi SARI (USASK)
Prof.Dr. Rainer WEHNER (FHWS)
Prof.Dr. Syrgak KYDYRALIEV (AUCA)
Assoc.Prof.Dr. Zumrut ECEVIT SATI (IU)

Prof.Dr. Tuncer OZDIL (MCBU)
Prof.Dr. Huseyin AKTAS (MCBU)
Prof.Dr. Serhat BASTAN (MCBU)
Prof.Dr. Anarkul URDALETOVA (MANAS)
Prof.Dr. Mitchell CHARKIEWICZ (CCSU)
Prof.Dr. Pavel Vasilevich DRUZHININ (KRC)
Prof.Dr. Stawomir KALINOWSKI (IRWIRPAN)
Assoc.Prof.Dr. Alparslan UGUR (KKU)

Secretariat:

Res.Assist. Osman GULDEN
Res.Assist. Fatin Sevki BULUT BULUT
Res.Assist.Dr. Can KARABIYIK
Res.Assist. Gizem KILIC AKYILDIZ
Res.Assist.Dr. Kahraman SUVARI

Res.Assist. Abdullah MARUFOGLU
Res.Assist. Ayse EFE
Res.Assist. Erdi BAYRAM
Res.Assist. Hulya YESILYURT TEMEL
Res.Assist.Dr. Mehmet SANDAL

The Advisory Board in This Issue

- Prof.Dr. Mehmet Akif ARVAS (YYU)
- Prof.Dr. Tunç DEMİRBILEK (DEU)
- Prof.Dr. Yahya FIDAN (Istanbul Ticaret Univ.)
- Prof.Dr. Ilknur KILKIS (Uludağ Univ.)
- Prof. Dr. Ahmet OZEN (DEU)
- Prof. Dr. Senay YURUR (Yalova Univ.)
- Assoc.Prof. Necla AYAŞ (BEUN)
- Assoc.Prof. Ali Cuneyt CETİN (Mehmet Akif Ersoy Univ.)
- Assoc.Prof. Deniz DIRİK (MCBU)
- Assoc.Prof. Cengiz EKİZ (IBU)
- Assoc.Prof. Gul KAYALIDERE (MCBU)
- Assoc.Prof. Adem KARAKAS (Cumhuriyet Univ.)
- Assoc.Prof. Haktan SEVINC (Iğdır Univ.)
- Assist.Prof. Ömer AKKUŞ (Samsun Univ.)
- Assist.Prof. Ahmet CETİNDAS (HKU)
- Assist.Prof. Mehmet Emin KURT (Dicle Univ.)
- Assist.Prof. Umut TEPEKULE (PAU)
- Assist.Prof. Ebru Çiğdem THWAITES DIKEN (Istanbul Bilgi Univ.)
- Prof.Dr. Meltem CABER (Akdeniz Univ.)
- Prof.Dr. Ethem DUYGULU (DEU)
- Prof.Dr. Özlem KOROGLU (Balıkesir Univ.)
- Prof. Dr. Yasemin OZDEMİR (Sakarya Univ.)
- Prof. Dr. Şukru OZEN (Akdeniz Univ.)
- Assoc.Prof. Elvettin AKMAN (SDU)
- Assoc.Prof. Ahmet Burhan ÇAKICI (KMU)
- Assoc.Prof. Murat CİFTÇI (Trakya Univ.)
- Assoc.Prof. Dilek DULAY YANGIN (MCBU)
- Assoc.Prof. Tuba ELDEM (Fenerbahçe Univ.)
- Assoc.Prof. Alparslan UGUR (KKU)
- Assoc.Prof. Ozer KOSEOGLU (Sakarya Univ.)
- Assoc.Prof. Selver YILDIZ BAGDOGAN (Uludağ Univ.)
- Assist.Prof. Eray ALİM (Batman Univ.)
- Assist.Prof. Murat JANE (Istanbul Aydın Univ.)
- Assist.Prof. Emrullah METE (Giresun Univ.)
- Assist.Prof. Tezcan SAHİN (Mugla Sitki Kocaman Univ.)
- Assist.Prof. Acça TUMTURK (MCBU)

Contact:

Prof.Dr. A. Kemal CELEBI
Manisa Celal Bayar University
The Faculty of Economic and Administrative Sciences
Sehit Prof.Dr. İlhan Varank Campus 45140, Yunusemre, MANİSA

Tel: 0 (236) 201 80 44
Fax: 0 (236) 201 20 10
e-mail: iibf-dergi@cbu.edu.tr
URL: <https://dergipark.org.tr/yonveek>

The Journal of Management and Economics is an international refereed journal published four times a year. The Journal of Management and Economics is indexed in TRDizin, EconLit, EBSCO, ASOS, DOAJ, ProQuest and SOBIAD.

The author(s) is (are) the sole responsible for the opinion and views stated in the articles.

©Copyright: MCBU The Faculty of Economic and Administrative Sciences – June 2022

YÖNETİM VE EKONOMİ

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

Yıl: 2022 Cilt: 29 Sayı: 2 E-ISSN-2458-8253 / ISSN-1302-0064

İÇİNDEKİLER

Aslı KARATAŞ Kurtuluş BOZKURT	Ekonomik Büyüme ve Teknolojik Gelişmeler: Bir Nedenellik Analizi.....	209
Ayça Berna GÖRMEZ	Margaret Atwood'un Kalp Gidince Romanında Özgürlük ve Güvenlik İkilemi.....	221
Ayşe ARSLAN Abdullah TANRISEVDİ	Turist Rehberlerinin Mesleki Performansının Turistlerin Memnuniyetine Etkisi.....	237
Bora ÖÇAL	COVID-19 Sürecinde İhracat ve Hava Kargo Taşımacılığı: Antalya Havalimanı Üzerine Bir Araştırma.	259
Demet YAMAN	Ekonomi Politika Belirsizliği İthalat Üzerinde Etkili midir? Panel Veri Analizinden Kanıtlar.....	281
Fatma YAPICI SAPANKAYA Haluk TANDIRCIOĞLU	Gençlerin Bütçe Hakkı Algısı: Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerinden Bir Değerlendirme.....	297
İbrahim DURMUŞ	Akademisyenin Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Ölçek Geliştirme Araştırması...	319
Meltem İNCE YENİLMEZ Dilek GÖNÇER DEMİRAL	Robotların Yükseliş Trendi Ekonomiyi ve Geleceği Nasıl Etkileyecek?.....	347
Osman NACAĞ	Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Milli Güvenlik Kurulu Üzerindeki Etkileri.....	365
Vural AKAR	Ailenin Kişinin İş Yaşamına Müdahalesinin Sonuçları: Bireycilik ve Belirsizlikten Kaçınmanın Moderatör Etkileri.....	389
YAZIM KURALLARI		411

JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY THE FACULTY OF
ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL

Year: 2022 Volume: 29 Issue:2 E-ISSN-2458-8253 / ISSN-1302-0064

CONTENTS

Asli KARATAS Kurtulus BOZKURT	Economic Growth and Technological Development: A Causality Analysis.....	209
Ayca Berna GORMEZ	Freedom and Security Dilemma in Margaret Atwood's The Heart Goes Last.....	221
Ayse ARSLAN Abdullah TANRISEVDI	The Effect of Professional Performance of Tourist Guides on Satisfaction of Domestic Tourists.....	237
Bora OCAL	Export and Air Cargo Transportation in the Process of COVID 19: A Research on Antalya Airport.....	259
Demet YAMAN	Does Economic Policy Uncertainty Affect Import? Evidence from Panel Data Analysis.....	281
Fatma YAPICI SAPANKAYA Haluk TANDIRCI OGLU	Youth's Perception of the Power of Purse: An Evaluation of Students of Manisa Celal Bayar University Faculty of Economics and Administrative Sciences.....	297
Ibrahim DURMUS	Determination of Factors Affecting Academician's Happiness Level: Scale Development Research.....	319
Meltem INCE YENILMEZ Dilek GONCER DEMIRAL	How Robots' Uptrend Affects the Economy and The Future.	347
Osman NACA K	The Effects of the Presidential Government System on the National Security Council.....	365
Vural AKAR	Consequences of Family Intervention to Work Life: Moderator Effects of Individualism and Uncertainty Avoidance.....	389
GUIDELINES FOR SUBMITTING ARTICLES.....		416

Ekonomik Büyüme ve Teknolojik Gelişmeler: Bir Nedensellik Analizi

Aslı KARATAŞ*

Kurtuluş BOZKURT**

ÖZ

Ülke ekonomileri küreselleşmenin getirdiği rekabet şartlarına uyum sağlamak ve refah seviyelerini arttırmak için ekonomik büyümeye önem verirler. Ekonomik büyümenin çeşitli kaynakları vardır. Ekonomik büyümenin en önemli kaynaklarından biri ise teknolojik gelişmelerdir. Teknolojik gelişmeler maliyetleri azaltarak ve verimliliği artırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Bu çalışmanın amacı, teknolojik gelişmenin göstergelerinden biri olan patentler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi istatistiksel olarak araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda Panel Nedensellik analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu ilişkiyi test etmek için 1980-2019 yılları arasında 22 OECD ülkesinin Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH) ve patent başvuru sayıları kullanılmıştır. Bu veriler Dünya Bankası istatistiki veri tabanından elde edilmiştir. Sonuç olarak, teknolojik gelişmeler ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Patentler, Panel Nedensellik

JEL Sınıflaması: O40, O34, C23.

Economic Growth and Technological Development: A Causality Analysis

ABSTRACT

The world economies put emphasis on economic growth in order to adapt severe competition conditions brought by globalization and to increase the level of prosperity. There are various sources of economic growth. One of the most important of these resources is technological development. That concept contributes to economic growth by increasing productivity and reducing costs. The purpose of this study is to investigate the statistical validity of the economic relationship between patents, one of the indicators of technological development and economic growth. Panel causality analysis was used as for this purpose. The number of patent applications and the GDP data of 22 OECD countries between 1980 and 2019 were used as samples to test this relationship. These data were obtained from the World Bank statistical database. As a result, it has been determined that there is a causality relationship between technological development and economic growth.

Key Words: Economic Growth, Patents, Panel Causality

JEL Classification: O40, O34, C23.

GİRİŞ

Uruguay Round süreciyle birlikte Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının (FSMH) öneminin arttığı, küresel alanda patentleme faaliyetlerinin gerçekleştiği görülmektedir. Patent faaliyetlerinin yoğun bir araştırma ve geliştirme (A&G) harcaması gerektirdiği ve A&G faaliyetlerinin doğası gereği risk unsurunu

* Dr. Öğretim Üyesi., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Muğla Meslek Yüksek Okulu, Pazarlama Bölümü, Menteşe/ Muğla, Türkiye. e-mail: aslikaratas@mu.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0002-0124-2007.

** Doç. Dr., Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi, Ekonomi Bölümü, Söke/ Aydın, Türkiye. e-mail: kurtulus.bozkurt@adu.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0002-9098-9208.

(Makale Gönderim Tarihi: 09.01.2022 / Yayına Kabul Tarihi:03.02.2022)

Doi Number: 10.18657/yonveek.1055411

Makale Türü: Araştırma Makalesi

içerisinde barındırdığı düşünüldüğünde ülkeler, sektörler veya firmalar açısından güçlü bir sermaye yapısının zorunluluğu kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla, güçlü bir sermaye yapısından yoksun ülkeler, sektörler veya firmalar açısından küreselleşme süreci birçok olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir.

Diğer taraftan; 2. Dünya Savaşı sonrasında, 1960'lı yıllarda dünyada yaşanan teknolojik devrim, teknolojiyi bir girdi olarak kullanan her sektörde köklü değişmelere yol açmıştır. Dolayısıyla, bilimsel faaliyetlerin bir uygulama alanı olarak ortaya çıkması FSMH'lere olan talebi arttırmıştır. Bu bağlamda, FSMH'lerden biri olan patentleme faaliyetleri ile ilgili çalışmaların özellikle de patentleme faaliyetlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri oldukça önem kazanmıştır.

Kar amacının arttığı, teknolojinin hızla geliştiği bu dönemde firmalar veya kişiler için taklitçiliğin yaygınlaşması risk oluşturmaktadır. Bir buluşu ortaya koymak zaman ve yaratıcılık gerektirmektedir. Bu sebeple firmalar ve kişiler ortaya koydukları yeni bir fikri, Araştırma Geliştirme (AR-GE) harcamaları yaparak patent başvurusu yapmaktalar ve daha sonra bunları tescil ederek patent haklarına sahip olmaktadır.

Patentler, buluş sahibinin izni olmaksızın buluşunun kullanılmasını, ticari faaliyetinin yapılmasını yasal olarak engelleyen ve sahibinin buluşu üzerindeki tüm haklarının korunmasını sağlayan bir belgedir. Bu belgeler, bazen yeni bir ürün için alınırken, bazen yeni bir üretim yöntemi, bazen de yeni bir ürün içeriği için alınabilmektedir. Bunun için patent ofislerine gerekli başvuruların yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla literatürde patent başvuruları teknolojik inovasyon sürecinin bir parçası olarak ele alınmaktadır.

Bu noktada bu çalışmada; öncelikle teknolojik gelişme kavramının teorik temelleri üzerinde durulmuştur. İkinci aşamada ise patentler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki deneysel olarak test edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı; örneklem olarak ele alınan ve sağlıklı verilere ulaşılabildiğimiz OECD üyesi ülkelerdeki patenleme faaliyetleri ile ekonomik büyüme göstergeleri arasındaki ilişkinin deneysel olarak değerlendirilmesidir.

TEORİK ÇERÇEVE

Tarihsel süreç içerisinde, teknolojik gelişme kavramını insanlık tarihinin en eski dönemlerine kadar götürmek mümkündür. Diğer taraftan; teknoloji, kelime kökü itibari ile teknik bilimi olarak ifade edilebilir. Ancak, teknoloji kavramını pek çok şekilde tanımlamak mümkündür. Teknolojik gelişme kavramı ise, Darwinci bir evrimsel tanımlamayı içerisinde barındıran, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden günümüze, birikimli bir bilgi dağarcığının, insanın günlük hayatında nasıl eyleme dönüştüğünü gösteren bir seyir defteridir.

İktisat literatürü açısından ise, söz konusu bu Darwinci analogiyi kurmaya çalışan ilk ve belki de en önemli kişi Karl Marx olmuştur (Basalla, 2000). Marx, teknolojinin doğa ile kurulan doğrudan ve etkin bir ilişkiyi kapsadığını, insanların doğayı şekillendirmek ve hayatlarını sürdürmek için teknolojik araçları kullandıklarını ifade etmektedir (Basalla, 2000). Başka bir ifadeyle teknolojiyi insan emeğinin doğadaki uzantısı olarak tanımlamaktadır.

İktisat yazını açısından konuya bakıldığında ise; teknolojik gelişme kavramı sistematik bir şekilde ilk olarak, Klasik kuram dâhilinde ele alınmıştır. Klasik yaklaşımın önemli temsilcilerinden D. Ricardo ve K. Marx, teknolojik gelişmeyi emek verimliliğindeki değişmelerle açıklamaya çalışmışlardır. Ancak teknoloji tek başına bir üretim faktörü olarak ele alınmamış, sermaye faktörünün bir bileşeni olarak üretim sürecinde makinelerin kullanılması şeklinde açıklanmaya çalışılmıştır.

Teknolojik gelişmenin açıklanmasına yönelik ikinci önemli katkı ise Neoklasik yaklaşım tarafından yapılmıştır. Neoklasik yaklaşım teknoloji ve teknolojik gelişme kavramını üretim fonksiyonu analizi kapsamında, üretim fonksiyonu grafiğinin orjinden uzaklaşması açıklamış ve orjinden uzaklaşmanın nedenlerinin (teknolojik gelişmenin), dışsal bir süreç olduğunu vurgulamıştır (Soyak, 1995).

Yeni ürün geliştirmek, üretim, yönetim v. b. süreçlerde yeni teknikler kullanmak şeklinde tanımlanan teknolojik gelişme kavramının özellikle yerel ve küresel ölçekte rekabet gücü üzerinde önemli etkilerinin olduğunu ifade eden Schumpeter (1966) önemli teorik çıkarımlar ortaya koymuştur. Hatta Schumpeter (1966) fiyat değişmelerine kıyasla söz konusu teknolojik gelişmelerin çok daha anlamlı olduğunu, bu noktada ekonomik büyümeyi de olumlu etkilediğini ifade eden ilk iktisatçıdır.

Schumpeter (1966), teknolojik gelişme kavramını iktisadi konjektür kapsamında ele almıştır. Rekabetin bir unsuru olarak teknolojik gelişme kavramını “yaratıcı yıkım” kavramı ile ilişkilendirmiştir. Yaratıcı yıkım; rekabet sürecinde geride kalan sektörlerin piyasadan silinmesi ile ortaya çıkan, buna karşın yeni teknolojilerin ve endüstrilerin ortaya çıkmasını da sağlayan bir süreç olarak tanımlanmıştır (Justman ve Teubal, 1991).

Schumpeter, klasik ekolde de olduğu gibi teknoloji kavramını dışsal olarak tanımlamıştır ve firmaların satın alma yolu ile teknolojik yenilikleri bünyelerine dâhil ettiklerini ifade etmiştir. Bu tanımlamaya ilave olarak Schumpeter klasik ve neoklasik yaklaşımdan farklı olarak, yenilik kavramının alanını genişletmiştir. Yenilik kavramını sadece yeni bir tekniğin kullanılması olarak tanımlamamış, yeni bir ürünün üretilmesi, yeni pazarların bulunması ve örgütlenmelere gidilmesi, yeni hammadde kaynaklarının bulunması gibi süreçleri de kapsayan çok daha geniş bir kavram olarak tanımlamıştır (Ansal, 2004).

Günümüzün hâkim teknolojik gelişme kavramı ise Evrimci yaklaşım tarafından geliştirilmiştir. Evrimci yaklaşım, teorik olarak Schumpeteryen kuramdan etkilenmiş ve temelde, neoklasik kuramın cevaplandıramadığı firmalar arası teknolojik farklılıkları açıklamaya çalışmıştır (Ansal, 2004). Dolayısıyla, evrimci yaklaşım, teknolojik gelişme sürecini mikro ekonomik analiz kapsamında ele almıştır.

Evrimeci yaklaşım, teknolojik bilginin, üniversiteler ve devlet kuruluşları tarafından geliştirilebileceği gibi firmalar tarafından da yaratılan bir nitelik taşıyabileceğini vurgulamıştır (Coombs v.d. , 1987). Diğer taraftan, evrimci yaklaşıma göre teknolojik gelişme ve teknolojik bilgi yaratma noktasında firmalar

kendi çabaları ile araştırma ve geliştirme (A&G) faaliyetlerinde bulunmak ve kendi teknolojilerini geliştirmek zorundadırlar (Dosi, 1988). Bu görüşte teknolojik bilgiyi klasik ve neoklasik yaklaşımın aksine teknolojiyi içsel bir yapıya dönüştürmüştür.

Dolayısıyla, teknolojik gelişme, firmaya özgü olarak, ortaya çıkmakta (Soyak, 1995) ve teknolojik değişim, firmaların çabası ile A&G faaliyetleri sağlanmaktadır (Ansal, 2004).

Diğer taraftan; yeni teknolojilerin ortaya çıkmasında, A&G faaliyetleri, mülkiyet rejimi ve “yaparak öğrenme” (learning by doing) gibi kavramlar önem kazanmaktadır (Nelson, 1981). Bir piyasada teknolojinin taklit edilmesini önleyen bir patent sisteminin varlığı, firmalar arasında, A&G faaliyetlerinin farklılaşmasına neden olmaktadır (Soyak, 1995).

Diğer taraftan Konuyla ilgili bazı ampirik çalışmalar ise aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Konuyla İlgili Bazı Ampirik Çalışmalar

Yazar (Yıl)	Veri Seti	Ekonometrik Yöntem	Ekonometrik Model
Basant & Fikkert (1996)	1974-1982 dönemini kapsayan Isıc. Rev. 3 düzeyinde (45 sektörlü) Hint imalat sanayi firmalarının verilerinden oluşan bir panel veri seti	Panel Veri Analizi	Model 1: Bağımlı değişken Sektörel düzeyde çıktının büyüme oranı Bağımsız değişkenler Toplam emek maliyetinin büyüme oranı Çalışma saatinin büyüme oranı Makine ve teçhizat yatırımlarının büyüme oranı Fiziksel sermaye / Net sermaye stokunun büyüme oranı A&G harcamalarının büyüme oranı Yabancı firmalarla yapılan lisans anlaşmalarının sayısı Her bir yıl için kukla değişken (7 adet) Model 2: Bağımlı değişken Sektörel düzeyde çıktı büyüme oranı Bağımsız değişkenler Toplam emek maliyetinin büyüme oranı Çalışma saatinin büyüme oranı Makine ve teçhizat yatırımlarının büyüme oranı Fiziksel sermaye / Net sermaye stokunun büyüme oranı A&G harcamalarının büyüme oranı Yabancı firmalarla yapılan lisans anlaşmalarının sayısı Yerli firmalardan alınan A&G hizmetleri
Shea (1998)	ABD’deki 19 imalat sanayi için 1959-1991 dönemini kapsayan bir panel veri seti	Panel Veri Analizi ve Model 2 için Granger Nedensellik ve Panel Birim Kök Analizi	Model 1: Bağımlı değişken Toplam faktör verimliliği Bağımsız değişkenler Ar & Ge harcaması İlgili imalat sanayi patent başvurusu Patent kullanımı Ar & Ge harcaması akım değeri İlgili imalat sanayi patent başvurusu akım değeri Patent kullanımı akım değeri Model 2: Bağımlı değişkenler Toplam girdi miktarı Sermaye girdisi Emek girdisi Malzeme girdisi Bağımsız değişkenler Ar & Ge harcaması İlgili imalat sanayi patent başvurusu Patent kullanımı

			Ar & Ge harcaması akım değeri İlgili imalat sanayi patent başvurusu akım değeri Patent kullanımı akım değeri
Guellec & La Potterre (2001)	16 OECD ülkesine ait 1980-1998 dönemini kapsayan bir panel veri seti	Panel Veri Analizi	Bağımlı değişken Çoklu faktör verimliliği (Multi-factor productivity) Bağımsız değişkenler Kapasite kullanım oranı Yerel özel sektör A&G stokunun büyüme oranı Kamu sektörü A&G stokunun büyüme oranı Yabancı A&G stokunun bir göstergesi olarak ABD menşeli patent stoklarının büyüme oranı
Marchetti & Nucci (2005)	İtalyan imalat sanayisi için 1984– 1997 dönemini kapsayan bir panel veri seti	GMM Analizi	Model 1: Bağımlı değişken Katma değer büyüme oranı Bağımsız değişkenler Toplam çalışma saatinin büyüme oranı Sermaye stokunun büyüme oranı Makine ve teçhizat yatırımlarındaki değişimin göstergesi olarak reel döviz kurundaki değişimler Emek maliyetinin büyüme oranı Sermaye maliyetinin büyüme oranı Makine ve teçhizat yatırım maliyetlerinin büyüme oranı Model 2: Bağımlı değişkenler Y1 = Toplam çalışma saati büyüme oranı Y2 = İstihdamın büyüme oranı Y3 = Sermaye başına çalışma saatinin büyüme oranı Y4 = Faktör kullanımının büyüme oranı Y5 = Girdi miktarının büyüme oranı Bağımsız değişken Dışsal teknolojik şokların göstergesi olarak kapital stokundaki aşınma (Amortismanlar) Model 3: Bağımlı değişkenler Model 2'deki değişkenlere ilave olarak her bir değişkenin 2 gecikmeli değerleri de bağımlı değişken olarak modellendirilmiştir. Bağımsız değişken Amortismanlar ve 2 gecikmeli değerleri Model 3 ile fiyat yapışkanlığı, dışsal teknoloji şoku ve girdi maliyetleri arasındaki ilişki analiz edilmiştir. Model 4: Bağımlı değişken Amortismanlar Bağımsız değişkenler A&G harcaması Patent sayısı İnovasyon sayısı Model 4 ile dışsal teknoloji şokları ile teknolojik faaliyetler arasındaki ilişki analiz edilmiştir.
Bottazzi & Peri (2005)	OECD Ülkeleri için 1978-1999 dönemini kapsayan bir panel veri seti	Panel Veri Analizi, Koentegrasyon Analizi	Bağımlı değişken Patent başvurularını Bağımsız değişkenler Sabit etkiler Ar & Ge personel istihdamı Bilgi stokunu Uluslararası bilgi yayılması (söz konusu ülkede tescil ettirilen yabancı patent sayısı)
Noy & Nualsi (2007)	Gelişmiş ve Gelişmekte olan 98 ülke için beşer yıllık periyotlar halinde 1975-1999	EKK, Statik Panel Veri Analizi ve 2 Aşamalı GMM Analizi	Bağımlı değişken Sermaye / GSMH oranının büyüme oranı Bağımsız değişkenler Başlangıç gelirinin doğal logaritması 15 yaş ve üstü erkek nüfusun okullaşma oranı Doğurganlık oranı

	dönemini kapsayan bir panel veri seti		Yatırım / GSMH Hükümet harcamaları / GSMH Dışa açıklık oranı Ölüm oranı (beşeri sermaye şok göstergesi olarak kullanılmıştır) Doğal ve biyolojik afetler sonucunda zarar gören malların parasal değeri / GSMH oranı (fiziksel sermaye şok göstergesi olarak kullanılmıştır) Politik risk oranı Demokrasi indeksi Okullaşma oranının karesi Ölüm oranının bir gecikmeli değeri Doğal ve biyolojik afetler sonucunda zarar gören malların parasal değeri / GSMH oranının bir gecikmeli değeri
Christiansen (2008)	ABD için 1889-2002 dönemini kapsayan bir zaman serisi	Granger Nedensellik Analizi	Değişkenler Emek verimliliği Ar&Ge Stokunun göstergesi olarak patent verileri

I. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Çalışma kapsamında Türkiye'nin de içinde olduğu 22 OECD ülkesi analiz edilmiştir. Söz konusu 22 ülke için Dünya Bankası İstatistik Veri Tabanlarından sağlıklı verilere ulaşılabilmektedir. 1980-2019 dönemi analiz edilmiş ve bu dönemi kapsayan bir panel veri seti oluşturulmuştur. Serilerin logaritmik formları kullanılmıştır. Söz konusu 22 OECD ülkesi ise sırasıyla; "ABD, Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsrail, İsviçre, İsveç, Japonya, Kanada, Portekiz, Şili, Türkiye, Yeni Zelanda ve Yunanistan'dır".

Çalışmada ekonomik büyümenin göstergesi olarak kullanılan Kişi Başına GSYİH kullanılmıştır. Patent faaliyetlerinin göstergesi olarak ise yerleşiklere (ypt) ve yabancılara (yerleşik olmayanlar) (ybpt) ait patent başvuru sayıları kullanılmıştır ve bu veriler de Dünya Bankasının İstatistik Veri Tabanlarından alınmıştır.

Bu çalışmada öncelikle serilerin yatay kesit bağımlılığı içerip içermediği incelenmiştir. Bu noktada Breusch Pagan LM (1980) testi kullanılmıştır.

Diğer taraftan Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen homojenlik testi yapılmıştır. Test hipotezleri ise aşağıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$H_0: \beta_i = \beta \text{ tüm } i\text{'ler için ve } H_1: \beta_i \neq \beta_j \quad (1)$$

($\hat{\Delta}$) ve ($\tilde{\Delta}_{adj}$) aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır.

$$\hat{\Delta} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \hat{S} - k}{\sqrt{2k}} \right) \text{ ve } \tilde{\Delta}_{adj} = \sqrt{N} \left(\frac{N^{-1} \hat{S} - E(\tilde{Z}_{iT})}{\sqrt{\text{Var}(\tilde{Z}_{iT})}} \right) \quad (2)$$

Çalışmada Pesaran (2006)'nın CADF panel birim kök sınaması kullanılmıştır.

Son aşamada ise Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Granger Nedensellik testi yapılmıştır. Bu test nedensellik ilişkisinin olmadığı boş hipotezi ve en az bir yatay kesitte nedensellik ilişkisinin olduğu alternatif hipotezine karşın yapılmaktadır ve aşağıdaki model dikkate alınmaktadır.

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

Denklem 3'de $\beta_i = (\beta_i^{(1)}, \dots, \dots, \beta_i^{(K)})$ şeklindedir. Boş hipotezi test etmek için ise Wald istatistiği kullanılmaktadır.

$$W_{N,T}^{Hnc} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N W_{i,T} \quad (4)$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012) T'nin küçük değerleri için aşağıda gösterilen 5 numaralı standardize edilmiş test istatistiğini kullanmayı önermişlerdir.

$$\tilde{Z}_{N,T}^{Hnc} = \frac{\sqrt{N}[W_{N,T}^{Hnc} - \sum_{i=1}^N E(\tilde{W}_{i,T})]}{\sqrt{\sum_{i=1}^N \text{Var}(\tilde{W}_{i,T})}} \quad (5)$$

Dumitrescu ve Hurlin (2012) yapmış oldukları simülasyonlar sonucunda $\tilde{Z}_{N,T}^{Hnc}$ test istatistiğinin oldukça iyi sonuçlar verdiğini ifade etmişlerdir. Hatta Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen bu testin dengesiz ve birimlerin heterojen gecikme uzunluklarına sahip olduğu paneller için de uygulanabileceğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda (5) numaralı eşitlikte ifade edilen test istatistiği yerine aşağıda 6 numaralı eşitlikte ifade edilen test istatistiğinin kullanılmasının uygun olacağını ifade etmişlerdir.

$$\tilde{Z}_{N,T}^{Hnc} = \frac{\sqrt{N}[W_{N,T}^{Hnc} - N^{-1} \sum_{i=1}^N E(\tilde{W}_{i,T})]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N \text{Var}(\tilde{W}_{i,T})}} = \frac{\sqrt{N}[W_{N,T}^{Hnc} - N^{-1} \sum_{i=1}^N K_i \times \frac{(T_i - 2K_i - 1)}{(T_i - 2K_i - 3)}]}{\sqrt{N^{-1} \sum_{i=1}^N 2K_i \times \frac{(T_i - 2K_i - 1)^2 \times (T_i - K_i - 3)}{(T_i - 2K_i - 3)^2 \times (T_i - 2K_i - 5)}}} \quad (6)$$

II. UYGULAMA SONUÇLARI

Çalışma kapsamında öncelikle; tanımlayıcı istatistiklere bakılmıştır ve söz konusu istatistikler aşağıda Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gözlem Sayısı	Ortalama	Standart Hata	Min.	Max.
Ln Kişi Başına GSYİH	836	9.871928	0.8381608	7.128355	11.3898
Ln YPT	836	6.94228	2.194339	1.791759	12.32639
Ln YBPT	836	7.206142	1.967911	0.6931472	12.031

Çalışmanın ikinci aşamasında; Kişi Başına GSYİH, yerleşik ve yerleşik olmayanlara ait patent tescil sayılarının logaritmik formlarının yatay kesit bağımlılığı içerip içermediği test edilmiştir. Bunun için Tablo 3'te de görüldüğü üzere Breusch Pagan LM testi kullanılmıştır.

Tablo 3. Breusch Pagan LM Testi

Test	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
Ln Kişi Başına GSYİH _{Breusch Pagan LM}	11536.84	0.000
Ln YPT _{Breusch Pagan LM}	11956.76	0.000
Ln YBPT _{Breusch Pagan LM}	8643.89	0.000

3 numaralı tabloda ise kişi başına GSYİH, yerleşik ve yerleşik olmayanlara ait patent tescil sayılarının logaritmik formları için H_0 hipotezinin reddedildiği, dolayısıyla birimler arasında yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Breusch Pagan LM (1980) Testinden sonra her ülkenin kurulan modelinin eğitim heterojenliği içerip içermediğini tespit etmek için Pesaran ve Yamagata (2008) eğitim heterojenliği testi uygulanmıştır. Burada eğitim homojenliği sıfır hipotezi test edilmiştir.

Tablo 4. Eğitim Heterojenliği Testi

	Test
$\tilde{\Delta}$	-4.701***
$\tilde{\Delta}_{adj}$	-4.850***

Not: *** %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı gösterir.

Tablo 4'te sunulan sonuçlara göre, eğitim homojenliği sıfır hipotezi reddedilir ve bu nedenle modelin eğimi heterojendir.

Bu noktada serilerde yatay kesit bağımlılığı olduğu için CADF panel birim kök testi yapılmıştır ve sonuçları Tablo 5'te verilmiştir. Sonuç olarak kişi başına GSYİH, yerleşik (YPT) ve yerleşik olmayanlara (YBPT) ait patent başvurularına ait seriler düzeyde durağandır.

Tablo 5. Pesaran CADF Testi

Değişkenler		Z[t-bar]	Olasılık Değeri
Ln Kişi Başına GSYİH	Düzeyde	-2.622	0.004
Ln YPT	Düzeyde	-2.654	0.004
Ln YBPT	Düzeyde	-3.092	0.001

Son olarak iki seri arasındaki nedensellik ilişkisini belirlemek için Dumitrescu ve Hurlin (2012) Panel Granger Nedensellik testi yapılmıştır. Sonuçlar ise Tablo 6 ve Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 6'ya bakıldığında Kişi Başına GSYİH'dan yerleşiklere ait patent başvurularına (lnypt) doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, yerleşiklere ait patent başvuruları (lnypt) Kişi Başına GSYİH'dan kaynaklanırken, Kişi Başına GSYİH yerleşiklere ait patent başvurularından (lnypt) kaynaklanmamaktadır.

Tablo 6. Dumitrescu & Hurlin (2012) Granger Panel Nedensellik Test Sonuçları-I

	Gecikme Düzeyi= 1		
	$W_{N,T}^{Hnc}$	$Z_{N,T}^{Hnc}$	Z_N^{Hnc}
ln ypt → ln Kişi Başına GSYİH	0.9745	-0.0846	-0.2619
ln Kişi Başına GSYİH → ln ypt	3.4056	7.9786***	6.9738***
	Gecikme Düzeyi = 2		
	$W_{N,T}^{Hnc}$	$Z_{N,T}^{Hnc}$	Z_N^{Hnc}
ln ypt → ln Kişi Başına GSYİH	1.6487	-0.8239	-1.0017
ln Kişi Başına GSYİH → ln ypt	5.1875	7.4754***	6.2439***
	Gecikme Düzeyi = 3		
	$W_{N,T}^{Hnc}$	$Z_{N,T}^{Hnc}$	Z_N^{Hnc}
ln ypt → ln Kişi Başına GSYİH	2.6109	-0.7450	-1.0026
ln Kişi Başına GSYİH → ln ypt	5.5862	4.9522***	3.8100***

Not: *** %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 7'ye bakıldığında ise Kişi Başına GSYİH'dan yabancılara ait patent başvurularına (lnybpt) doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, yabancılara ait patent başvuruları (lnybpt) Kişi Başına GSYİH'dan kaynaklanırken, Kişi Başına GSYİH yabancılara ait patent başvurularından (lnypt) kaynaklanmamaktadır.

Tablo 7. Dumitrescu & Hurlin (2012) Granger Panel Nedensellik Test Sonuçları-II

	Gecikme Düzeyi = 1		
	$W_{N,T}^{Hnc}$	$Z_{N,T}^{Hnc}$	Z_N^{Hnc}
In ybpt → In Kişi Başına GSYİH	1.3795	1.2587	0.9435
In Kişi Başına GSYİH → In ybpt	4.6374	12.0640***	10.6399***
	Gecikme Düzeyi = 2		
	$W_{N,T}^{Hnc}$	$Z_{N,T}^{Hnc}$	Z_N^{Hnc}
In ybpt → In Kişi Başına GSYİH	2.0958	0.2246	-0.0863
In Kişi Başına GSYİH → In ybpt	6.2395	9.9425***	8.3979***
	Gecikme Düzeyi = 3		
	$W_{N,T}^{Hnc}$	$Z_{N,T}^{Hnc}$	Z_N^{Hnc}
In ybpt → In Kişi Başına GSYİH	2.8920	-0.2068	-0.5480
In Kişi Başına GSYİH → In ybpt	6.1060	5.9476***	4.6509***

Not: *** %1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı göstermektedir.

SONUÇ

Bu çalışma; teknoloji kapasitesinin ve teknolojik gelişmişliğin en temel göstergelerinden biri olan patent başvuruları ve ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisinin olup olmadığını araştırmaktadır.

Bu kapsamda 22 adet OECD ülkesi için 1980-2019 yıllarını kapsayan bir veri seti oluşturulmuş, Dumitrescu & Hurlin (2012) Granger Panel Nedensellik Testi yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Kişi Başına GSYİH'dan gerek yerleşiklere gerekse yabancılara ait patent başvurularına (Inypt) doğru bir nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, gerek yerleşiklere gerekse yabancılara ait patent başvurularının (Inybpt) Kişi Başına GSYİH'dan kaynaklandığı, buna karşın Kişi Başına GSYİH'nin gerek yerleşiklere gerekse yabancılara ait patent başvurularından (Inypt) kaynaklanmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçlar patentleme faaliyetlerinin özellikle gelişmiş ülkelerde ve hatta bu ülkeler arasında gerçekleştiğini ifade eden teorik çalışmaları destekler durumdadır ve bu çalışmada da gelir düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak patent başvurularının da etkilendiğini, patentleme faaliyetlerindeki gelişmelerin gelirdeki değişmelerin bir fonksiyonu olarak karşımıza çıktığını göstermektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Ansal, H. (2004). Geçmiş ve Gelecekte Ekonomik Gelişimde Teknolojinin Rolü: Teknoloji Kitabı İçerisinde, Ankara: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (Tmmob) 50. Yıl Yayınları.
- Basalla, G. (2000). Teknolojinin Evrimi, 8. Baskı, Ankara: TÜBİTAK Yayınları.
- Basant, R. and Fikkert, B. (1996). The Effects of R&D, Foreign Technology Purchase and Domestic and International Spillovers on Productivity in Indian Firms, *The Review of Economics and Statistics*, 78 (2), 187-199.
- Bottazzi, L. and Peri, G. (2005). The International Dynamics of R&D and Innovation in the Short and in the Long Run, *NBER Working Paper*, No: 11524.
- Breusch, T.S. and Pagan, A.R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification Tests in Econometrics, *Review Of Economic Studies*, 47, 239-253.
- Christiansen, L. E. (2008). Do Technology Shocks Lead to Productivity Slowdowns? Evidence from Patent Data, *IMF Working Paper*, No: 08/24.
- Coombs, R., P. Saviotti and V. Walsh (1987). Economics and Technological Change, London: Mac Millan Press.
- Dosi, G. (1988). Sources, Procedures and Microeconomic Effects of Innovation, *Journal of Economic Literature*, 26.
- Dumitrescu, E-I. and Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic Modelling*. 29 (4): 1450–1460.
- Guellec, D. and Potterie, B. V. P. D. L. (2001). R&D and Productivity Growth: Panel Data Analysis of 16 OECD Countries, *OECD Economic Studies*, No: 33.
- <http://Databank.Worldbank.Org/Data/>
- Justman, M. and M. Teubal (1991). A Structuralist Perspective on the Role of Technology in Economic Growth and Development, *World Development*, 19.
- Marchetti, D. J. and Nucci, F. (2005). Price Stickiness and the Contractionary Effect of Technology Shocks, *European Economic Review*, 49 (5), 1137-1163.
- Nelson, R. R. (1981). Research on Productivity Growth and Productivity Differences: Dead Ends and New Departures, *Journal of Economic Literature*, 3.
- Noy, I. and Nualsri, A. (2007). What Do Exogenous Shocks Tell Us about Growth Theories?, *Santa Cruz Center for International Economics (SCCIE) Working Paper*, 7-16.
- Pesaran, M. H. (2006). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross Section Dependence, *Cambridge Working Papers in Economics*, No: 0346.
- Pesaran, M. H. and Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels, *Journal of Econometrics*. 142 (1): 50-93.
- Schumpeter, J. A. (1966). Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi- I, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Shea, J. (1998). What Do Technology Shocks Do?, *NBER Working Paper Series*, No: 6632.
- Soyak, A. (1995). Teknolojik Gelişme: Neoklasik ve Evrimci Kuramlar Açısından Bir Değerlendirme, *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt 6, 15.

SUMMARY

The world economies put emphasis on economic growth in order to adapt severe competition conditions brought by globalization and to increase the level of prosperity. There are various sources of economic growth. One of the most important of these resources is technological development. That concept contributes to economic growth by increasing productivity and reducing costs. The purpose of this study is to investigate the statistical validity of the economic relationship between patents, one of the indicators of technological development and economic growth. Panel causality analysis was used as for this purpose.

The main purpose of the study, so many economists that research the relationship between technological development and economic growth is to analyzed empirically. First; in this study, literature has been examined. Later the

relationship between technological development and economic growth empirically has been measured. This study assumes that there is a causality relationship between technological development and economic growth for OECD countries. For this A panel data set has been created between the years 1980 - 2019 for 22 OECD countries including Turkey.

In this study, the long-term relationship among technological development and GDP as well as the dynamic causality relationship among these variables were analyzed through panel data method. For this end, cross-sectional independency tests were performed initially and the stationarity of the variables was analyzed through CADF second generation panel unit root test by taking the previous results into consideration. On the other hand, panel causality analysis was applied by Dumitrescu & Hurlin (2012) Granger Panel Causality Tests.

According to the results of Breusch&Pagan LM test that is carried out for testing the cross-sectional dependency of current account balance and GDP in OECD countries, there is crosssectional dependency among these two series. According to the CADF unit root test, patent and GDP series of OECD countries do not include unit roots at the level. In the study, a panel causality test was carried out for variables. To test whether there is causality among the variables used, Dumitrescu & Hurlin (2012) Granger Panel Causality Tests was used. According to the test results, there is a one-way causality relationship between the patent series and GDP. According to the test results, there is a causality relationship among the series of current account balance and GDP.

Margaret Atwood'un *Kalp Gidince* Romanında Özgürlük ve Güvenlik İkilemi*

Ayça Berna GÖRMEZ**

ÖZ

Kalp Gidince, Amerika Birleşik Devletleri'nde geçen distopik bir romandır ve bankacılıktan üretime her sektörün çöktüğü bir toplum anlatılır. Kitapta, işsizlik, evsizlik ve şiddet istisnadan ziyade normu oluşturmaktadır. Hikaye evlerini ve işlerini kaybeden ve arabalarında yaşayan genç bir çift üzerinden anlatılır. Bu çift, artık sadece hayatta kalmaya çalışmakta ve güvenlik uğruna özgürlüklerinden vazgeçmektedir.

Distopyalar yazıldığı dönemin korkularını ele alırlar. Romanda anlatılan toplum geç kapitalist bir toplumdur. Geç kapitalist toplumlar belirsizlik, güvensizlik ve kırılabilirlik üzerine kurulmuşlardır ve bunlardan kaynaklanan korku ve endişeyi sömürmektedir. *Kalp Gidince* romanı da bu sömürüyü yansıtmaktadır. Romanda kahramanlar güvenlik ve istikrar vaat eden bir projeye dahil olmakta, sonucunda özgürlüklerini kaybetmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde distopya ve sosyal teori ilişkisi ele alınmıştır. İkinci bölümde romanın özeti ve bağlamı verilmiştir. Üçüncü bölümde geç kapitalist toplumların analizi akışkan modernlik tezi üzerinden yapılmıştır. Son bölümde özgürlük ve güvenlik arasındaki çelişkili ilişki ele alınmış ve bu çelişkili ilişki sonucunda ortaya çıkan tahakküm ilişkileri analiz edilmiştir. Çalışmanın temel tezi, korkuyu harekete geçiren ve sömüren toplum yapısının güvenlik ihtiyacını tetiklediği ve bu ihtiyacının özgürlük kaybına yol açacağıdır.

Anahtar Kelimeler: Distopya, Akışkan Modernlik, Geç Kapitalizm, Özgürlük-Güvenlik İkilemi

JEL Sınıflandırması: P1, Y92, Y80, F59

Freedom and Security Dilemma in Margaret Atwood's *The Heart Goes Last*

ABSTRACT

The Heart Goes Last is a dystopic novel set in the United States of America. The book portrays a society in which the whole system is broken, from banking to manufacturing; unemployment, homelessness, and violence have accelerated in such a way that they constitute norms rather than the exception. The story is about a young couple, Charmaine and Stan, who lost their homes and jobs and live in their cars. Their lives are now organized around their bare lives, and they are at the point where they exchange their freedom for security.

Dystopias reflect the fear of the era in which they are written, and the society portrayed in the novel is a late capitalist society. Late capitalist societies are characterized by uncertainty, insecurity, and vulnerability. Late capitalist societies exploit the fears and anxieties derived from uncertainty and insecurity, and *The Heart Goes Last* projects this exploitation, resulting in the loss of freedom. The first part of the study gives the relationship between dystopia and social theory. In the second part, the context of the novel is given. The third part analyzes the late capitalist societies through liquid modernity thesis. Finally, the renunciation of freedom for the sake of security and

* Bu çalışma, 14-16 Ekim 2021 tarihinde online olarak düzenlenen "Artpolitical – Margaret Atwood's Aesthetics" başlıklı konferansta sunulan "Freedom Goes First: The Dilemma of Freedom and Security in *The Heart Goes Last*" başlıklı İngilizce sunulan bildirinin Türkçe tam metin halidir.

** Araş. Gör. Dr. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, gormezayca@gmail.com ORCID Bilgisi: 0000-0002-5782-580X

(Makale Gönderim Tarihi: 19.01.2022 / Yayına Kabul Tarihi: 28.04.2022)

Doi Number: 10.18657/yonveek.1059939

Makale Türü: Araştırma Makalesi

stability is analyzed. An emphasis on the contradiction between freedom and security and the co-occurrence of freedom and domination will be given. It is argued that the social structure that exploits fear triggers the need for security, which results in the loss of freedom.

Key Words: Dystopia, Liquid Modernity, Late Capitalism, Freedom-Security Dilemma

JEL Classification: P1, Y92, Y80, F59

GİRİŞ

Günümüzde distopya türünde bir artış gözlemlenmektedir. En çok izlenen diziler ve filmler arasında, en çok okunan romanlar listesinde distopik dünyaları ele alan kurgular yer almaktadır. Distopya popüler bir tür olmaya başlamıştır. Bu popülerlik toplumsal bir duruma da işaret etmektedir. Nitekim daha iyi bir toplum tasavvuru olarak tanımlanabilecek ütopyalar yerlerini daha kötü toplum tasavvurlarına, yani distopyalara bırakmıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde günümüz toplumlarının daha çok distopya üretmesi geleceğe karşı bir umutsuzluğun göstergesi olarak algılanabilir. Ancak günümüz koşullarının “verili” ve “kaçınılmaz” olduğu fikri de distopik kurgular tarafından sıklıkla çürütülmektedir. Bugün distopyalar, kaçınılmaz olarak değerlendirilen koşulların tarihsel ve toplumsal bağlarını gözler önüne sermekte ve hiçbir şeyin kaçınılmaz olmadığını okuyuculara aktarmaktadır. Bu yönleriyle distopyalar hem eleştirel düşüncenin üretilmesinde hem de ütopyik düşüncenin yeniden kurulmasında hayati bir öneme sahiptir.

Toplumsal koşullar dinamik ve değişime açıktır. Toplumsal koşulları verili kabul etmek ve umutsuzluğa kapılmak eleştirel düşünceyi köreltmektedir. Eleştiri distopyanın temel kaynağı, hatta çıkış noktasıdır. Bu çalışma, eleştiriye temel alan distopyalarla toplumsal analizi mümkün kılan sosyal teoriyi birleştirmektedir. Kırk yılı aşan deneyimiyle Margaret Atwood, distopya türünde yazan en önemli yazarlardan biridir. *Kalp Gidince* romanı ise yazıldığı tarih ve işlediği temalar sebebiyle seçilmiştir. Roman geç kapitalist toplumların yaşadığı krizleri ve bireylerin bu krizlerle baş etme/edememe konularını içermektedir. Güvenlik sebebiyle özgürlüklerinden vazgeçen ve Pozitron adlı bir projeye dahil olan evli bir çiftin yaşadıklarını konu almaktadır. Bu proje, yasa dışı organ nakli ticareti yapan son teknolojiye sahip dev bir şirket tarafından yürütülmektedir. Projenin varlık sebebi katılımcılar tarafından bilinmemektedir. Proje 1950’lerdeki refah devletinin mutlu hayat konseptini pazarlamakta; güvenlik, istikrar ve tam istihdam vaat etmektedir. Romanda, kahramanların yoksulluk, şiddet ve tacizin yaygınlaştığı, kişilerin özgürlüğünün seçme özgürlüğüne indirgendiği hayatlarından güvenlik uğruna vazgeçip, kendi özgür iradeleriyle hapisaneyeye, yani kontrol ve gözetimin en şiddetli yaşandığı yere girmelerinin sonuçlarını ele almaktadır.

Bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ütopya/distopya yazınının sosyal teorideki yeri tartışılmıştır. Bu türler günümüz koşullarını eleştirel bir şekilde ele almaktadır. İkinci bölümde romanın özeti ve bağlamına yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise romanın bağlamıyla doğrudan alakalı olan geç kapitalist toplumlarda toplum ve bireyin analizine yer verilmiştir. Bu bölüm genel olarak Bauman’ın akışkan modernlik tezi üzerinden yazılmıştır. Dördüncü bölümde ise, romanın ana teması olarak düşünülen özgürlük ve güvenlik temaları,

geç kapitalist toplumlar üzerinden analiz edilmiştir. Geç kapitalist toplumlar korkuyla yönetilmektedir ve korkuyla hareket geçmek kişilerin özgürlüklerinden vazgeçmelerine sebep olmaktadır. Atwood'un da en temelde okuyucuyu uyardığı konu, toplumları harekete geçiren korku hissine karşı konulmasıdır.

I.ÜTOPYA, DİSTOPYA VE SOSYAL TEORİ

Ütopya ve ütopyacılık düşünce toplumsal ve siyasal teorinin içerisinde çok önemli bir role sahiptir. Ütopyacılık düşünceler başlangıçta sosyolojinin konusu içerisinde yer almış ve birer bilgi formları olarak ele alınmışlardır. Fakat sosyoloji ayrı, pozitif bir bilim haline geldiğinde, sosyoloji ve ütopyacılık düşünceler yollarını ayırmış ve sosyoloji tasavvur edilebilene değil gerçeğe odaklanmaya başlamıştır. Ancak sosyolojinin odaklandığı bu gerçeğin, yani analiz edilen mevcut toplumsal koşulların, ütopyacılık düşüncenin sonucu olma ihtimali yüksektir. Ünlü sosyolog Karl Mannheim'ın da belirttiği gibi “ütopik olanın somut olarak belirlenmesi her zaman varoluşun belirli bir aşamasından kaynaklandığı için, bugünün ütopyalarının yarının gerçekleri haline gelmeleri mümkündür” (2013:53). Tasavvur edilen dünyalar gerçeklikten ayrı kurulamayacağı gibi gelecek dünyaların da geçmişte tasavvur edilen ütopyalar üzerine kurulması her zaman ihtimaller arasındadır. Ütopya ve var olan gerçeklik arasında diyalektik bir ilişki vardır. “Var olan düzen ütopyaları doğurur, ütopyalar ise var olan düzeni bundan sonraki varoluş düzeni yönünde harekete geçirirler” (Mannheim, 2013:179).

Ütopyalar ve ütopyacılık düşünceler birer umut kaynağıdır; toplumları, toplumsal örgütlenmeyi ve toplumsal yapıları analiz ederler. Bu aslında toplumun anlamının en önemli yollarından biridir (Levitas, 2000:26). Her ne kadar günümüzde ütopyacılık düşüncelerde ve ütopya edebiyatında düşüş gözlemlenmekteyse de ütopyacılık düşüncenin toplumsal analizde ve gelecek tasavvurlarında kullandığı yöntemi kullanan distopya türünde artış gözlemlenmektedir. Distopya modernliğin bir ürünüdür ve on dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkmıştır. Distopyalar toplumların olumsuz görüntülerini yansıtır ve yirminci yüzyıl distopya devri olarak ele alınmaktadır. Kapitalizmin ve komünizmin eksiklikleri (Booker, 1994:20), faşizm ve bilim ve teknolojinin egemenliği (Claeys, 2016:271), modernliğin ve onun meta anlatılarının sonuçları (Kumar, 2005:19) distopyaların yirminci yüzyıla damgasını vuran bir tür haline gelmesinin sebepleri arasındadır. Distopyalar ütopyalar gibi yazıldığı dönemin koşullarına göre değişiklik göstermektedir. Başka bir deyişle, distopya türü var olan toplumsal gerçeklikten bağımsız düşünülemez.

Distopya tanımları farklılık göstermektedir. Distopyayı ütopyanın zıttı olarak ele almak mümkündür. Bu görüşe göre distopyalar ütopyacılık ideallere karşıt yazılar olarak düşünülür (Claeys, 2013:160). Toplumsal harmoni, eşitlik, dostluk gibi ütopyacılık ideallere karşı olan distopya türü, bu gibi toplumların ancak “devamlı güç kullanımı ile sürdürülebileceğini” öne sürmektedirler (Sargent, 1994:24). Ancak ütopyacılık ideallere karşı olmayan distopya türü de vardır. Bu görüşe göre ütopyalar ve distopyalar birbirini kapsayıcı, birbirlerini barındıran ve birbirlerinden ayrı düşünülemeyen türlerdir. Bu açıdan bakıldığında “bir kişinin ütopyası başka birinin distopyası” (Claeys, 2010:108) olarak düşünülebilir. Bu distopyalar,

ütopyacı ideallerin ya da ütopyacı düşüncelerin sonuçlarını değil, toplumsal, ekonomik ve siyasal afetleri ele alır. Bu tarz distopyalarda insanların yaptıkları eylemlerin toplumsal sonuçları analiz edilir ve toplumsal çarpıklıklar yansıtılır. Ve yine bu tarz distopyalar toplumsal dönüşüm için verimli ve pozitif eleştiri sunabilirler. Başka bir deyişle toplumsal değişim için umut barındırabilirler.

Fransız filozof Paul Ricoeur, ütopyaların en önemli fonksiyonlarının “mümkün olanın keşfi” olduğunu dile getirmektedir (1986:310). Distopyaların da en önemli fonksiyonu bu keşiftir; ancak distopyalar genellikle istenmeyen ya da önlenmesi gereken gelecekleri keşfeder. Distopyalar birer uyarı niteliğindedir. Distopyaları uyarı niteliğinde okumak daha kötü geleceklerin engellenmesi, başka bir deyişle, tasvir edilen “karanlık bir gelecekte kaçmak” için bir ihtimal sunmaktadır (Baccolini, 2004:85). Sosyal ve siyasal teoriyle, ütopya ya da distopya yazınının kesiştiği nokta tam da burasıdır. Tartışılan konular, ortaya konulan sorunsallar açısından ütopya/distopya yazını ve sosyal/siyasal teoriler benzerlik göstermektedir. Barbara Goodwin ve Keith Taylor, ütopya yazınının sosyal ve siyasal teoriler içerisindeki yerini şu sözlerle açıklamıştır: “Öncelikle günümüz toplumunu eleştiriye tabi tutmayı içerir. İkincisi, henüz var olmayan insan topluluklarını tahayyül etmeyi, üçüncü olarak da şimdiki ve gelecekteki sosyal imkânların kapanmasını önlemek için düşünmeyi ve hareket etmeyi içerir” (2009:22). Distopyalar da eleştiri ve tahayyül içermektedir. Sosyal imkanların görece kapandığı, baskı ve tahakkümün norm haline geldiği gelecekleri tahayyül eden distopyalar, düşünmeyi ve harekete geçmeyi tetiklemektedir. Bu sebeple distopyaları birer uyarı niteliğinde değerlendirmek ve gerçekleştirmelerini engellemek için harekete geçmek, günümüzde sosyal bilimcilerin göz ardı edemeyeceği bir konudur.

İşte bu çalışma, distopyaların sunduğu alternatif dünyaların, günümüz toplumsal yaşamını değiştirme ve dönüştürme kapasiteleri olduğu varsayımına dayanarak tasarlanmıştır. Distopya yazını ve sosyal teoriyi beraber okumak hem toplumsal gerçekliği analiz etmek hem de eylemlerimizin olası sonuçlarını test etmek için verimli bir alan sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, distopyalar hem teori hem de deneyim ve pratik içeren kurgulardır. “Ütopya, teorisini (ilkelerini ve ideallerini), ütopyanın hayal edilen pratiklerinde nasıl çalıştığını göstererek test eder” (Stillman, 2000:14).¹

II. ROMANIN BAĞLAMI

Margaret Atwood'a göre bütün kurgular varsayımsal bir düşünceyle başlar: “Farz edelim ki” bütün kurguların kurucu sorusudur (Atwood, 2005:91). Bu soru genelde okuyuculara yanlış yaptıkları, yapmadıkları, erteledikleri ya da görmezden geldikleri bazı davranış kalıplarının, sosyo-ekonomik sorunların, siyasi baskıların sonuçlarını dramatik bir şekilde ortaya koyar. Distopyalar, Atwood'un da belirttiği gibi “şimdinin geleceğe attığı karanlık gölgeler gibidir,” eğer davranışlarımızı

¹ Peter G. Stillman'dan alıntılanan bu cümle orijinalinde ütopyalar için kullanılmıştır. Bu çalışmada ütopya ve distopya birbirini kapsayan, birbirleriyle iç içe geçmiş kavramlar olarak ele alındığı için hem ütopyaların hem de distopyaların hatta daha genel olarak sunulan alternatif dünyaların bu tarz bir yöntemi olduğu düşüncesi bu çalışmanın yazarı tarafından genişletilmiştir.

düzeltilmezsek, bunun için çaba göstermezsek başımıza geleceklein göstergeleridir (2005:87). Distopik romanlar toplum eleştirisini “mekansal ve zamansal olarak uzak ortamlara odaklayarak, doğal ve kaçınılmaz olarak kabul edilebilecek sorunlu toplumsal ve politik uygulamalara yeni bakış açıları sunar” (Booker, 1994:19).

Kalp Gidince ABD’de geçen bir romandır. Romanda tasvir edilen toplumda bütün düzen sarsılmıştır. Finansal bir kriz yaşanmış ve bu krizin sonucunda bankacılıktan imalata neredeyse bütün sektörler çökmüştür. İşsizlik, evsizlik ve şiddet toplumda istisnadan ziyade norm olmaya başlamıştır. Hikaye Charmaine ve Stan adlı evli bir çift üzerinden anlatılmaktadır. Bu çift evlerinden ve işlerinden olmuş ve arabada yaşamaya başlamıştır. Yalnızca hayatta kalmaya çalışan bu çiftin yaşamları ise çıplak hayat² üzerinden tanımlanmaya başlanmıştır. Hikaye, çiftin, hayatta kalmak için verdikleri bu savaşta “anamlı bir hayat” (Atwood, 2016:56) yaşayabilmek uğruna güvenlik teminatına karşı özgürlüklerinden vazgeçmeleriyle yeni bir çerçeve kazanmaktadır.

Kalp Gidince romanını diğer distopya romanlarında ayıran önemli bir özellik bulunmaktadır. Bu romanda iki ayrı distopik kurguya yer verilmiştir. İlk distopya aslında içinde yaşadığımız geç kapitalist toplumlardan çok farklı değildir. Geç kapitalist toplumlar belirsizlik, güvensizlik ve kırılğanlıkla karakterize edilen toplumlardır. Toplumsal formlar bu tarz toplumlarda erimektedir (Lyon ve Bauman, 2013:6). Bunların yanı sıra topluluk bağları, aidiyet hissi ve insanlar arası bağlar kaybolmaktadır. Toplum daha çok ağ gibi algılanmakta, uzun dönem düşünme ve planlama yerine kısa dönemli planlar ön plana çıkmakta, bireyin başarısı ve başarısızlığı yine bireyin görev ve sorumluluğuna bırakılmaktadır (Bauman, 2007:1-4). Yapısal ve kurumsal garanti olmadan, birey özgürlüğüyle bir başına kalmaktadır. Bu tarz toplumların analizi için Bauman’ın akışkan modernlik tezine başvurulacaktır.

Romandaki ikinci distopya ise toplumda yaşanan krizden bir kaçış yolu olarak sunulan Pozitron Projesi’dir. Proje 1950’lerdeki mutlu yaşam konsepti üzerine kurulmuş ve toplumda süregelen krizin yaşanmadığı bir dünya, yani aslında bir ütopya sunmaktadır. Projeye katılım tamamen özgür iradeye dayanmaktadır. Projenin vaatleri arasında işsizliğin, şiddetin ortadan kalkması, temel ihtiyaçların karşılanması ve ekonomik kalkınma yer almaktadır. Aslında krizden önceki “bildiğimiz güvenilir dünya bozulmadan önceki” (Atwood, 2015:35) hayata bir gönderme yapılmaktadır. Projenin reklamı televizyonlarda gösterilmektedir ve reklamdaki adam sanki Charmaine’in aklını okurcasına “arabanzda yaşamaktan yorulduunuz mu?” diye sorar. Reklam devam eder, “Elbette, yorulduunuz. Siz bunun için gelmediniz. Başka hayalleriniz vardı. Daha iyisini hak ediyorsunuz” (Atwood, 2015:34.). Charmaine reklamlardan hemen etkilenmiştir, çünkü istediği şey aslında “normal bir yaşamdır;” çamaşır makinesi, kurutma makinesi, yemek masası ve

² Giorgio Agamben *Kutsal İnsan* adlı eserinde Antik Yunan’da “hayat” sözcüğü için kullanılan iki sözcükten bahseder. Bunlardan ilki, zoe, tüm canlıları için kullanılır; yaşamsal ve biyolojik faaliyetleri içerir. İkincisi bios, insanlara özgüdür; insanlarla birlikte yaşamı ve siyasallığı içermektedir. Çıplak hayat kavramı ise insanların zoe’ sine yapılan vurgudur. Yani insanın siyasal varlığına değil, biyolojik varlığını ifade etmektedir. Agamben’e göre, insanın biyolojik yaşamı, siyasal yaşamdan dışlanmaktadır. Ancak, egemen iktidarın ilk yaptığı eylem, insanın biyolojik varlığını siyasetin alanına sokmak ve bu yolla tahakküm kurmaktır (Agamben, 2013: 9-15)

Stan'le evlendikleri zamanki gibi tekrar yemek yapmak istemektedir (Atwood, 2015:37).

Pozitron Projesi umut vaat etmektedir. İnsanlara hak ettikleri yaşamı sağlayacağını iddia etmektedir. Bu proje bir deneydir ve eğer başarılı olursa krizin yaşandığı bölgelerde ve hatta ulus çapında kurtuluş sağlayacaktır. Ayrıca projenin işsizlik ve suçu bitireceği, güven ve refah ortamı yaratacağı iddia edilmektedir. Projeye dahil olan katılımcılar ikili bir hayat yaşamaktadır; her katılımcı bir ay mahkum olmakta diğer ay ise ya gardiyan ya da kasaba işlerinde görevli olarak çalışmaktadır. Mahkum olunmayan aylarda kişilere ayrı bir mesken sağlanmakta ve bu meskende dönüşümlü oturulmaktadır. Bekarlar iki odalı apartman dairesinde, evliler ise bağımsız evlerde yaşamaktadırlar. Evli çiftler aynı anda mahkum ve yine aynı anda “özgür” hayatlarına devam etmektedir. Projeye katılanlar özgür hayatlarında ne işle uğraşacaklarına da kendileri karar vermektedir. Herkese ilk üç tercihi sorulmakta ve ona göre bir iş sağlanmaktadır. Ancak özgür yaşamlarında dahi birtakım kısıtlamalar vardır. Örneğin müzik ve film serbest olmasına rağmen rock ve hip-hop gibi şiddeti tetikleyebilecek tarzlara kısıtlama getirilmiştir (Atwood, 2016:59). Aslında bütün kasaba bir fanus gibidir, içeride iletişim serbesttir ancak dışarıya bir tek kelime dahi çıkmamaktadır. Kasaba hakkında kötü söze, sızlanmaya ya da şikayete mahal verilmemektedir. Dış dünyanın, bu ikiz şehir projesinin yürüdüğüne inanması gerekmektedir (Atwood, 2016:70).

Projenin başlarında hapisanelerde gerçek suçluların olduğu söylenmektedir. Gerçek suçluların gönüllülerin arasına serpilmesinin suçluları iyileştireceği düşünülmüştür. Bunun yanı sıra suçluların, siviller gibi dışarı çıkmaları onların özsaygısını arttıracığı, mahkumların gardiyan olmasının da gardiyanların yetkilerini kötüye kullanma olasılıklarını azaltacağı düşünülmüştür (Atwood, 2016:83). Güvenlik önlemleri artırılınca en “azılı suçlular” ortadan kaybolmaya başlamıştır. Nereye gittikleri konusunda ise resmi söylem “başka kanada transfer oldukları” ya da “sağlık problemleri olduğu” şeklindedir. Gerçekte ne olduklarına dair söylentiler ve tüyler ürpertici ipuçları ise projedeki katılımcıların davranışlarının belirgin bir şekilde iyileşmesine sebep olmuştur (Atwood, 2016:88).

Her ne kadar projenin çıkış noktası istihdam yaratmak olsa da dış gözetimden uzak kontrollü bir nüfusun ortaya çıkışıyla beraber projenin sahipleri her türlü “olanağı görmeye” başlamıştır ve bu olanakların bazıları “çok karlıdır” (Atwood, 2016:171). Bu hapisane, bu karlı pazara adım atmaktadır. Talep her neredeyse hapisane bunu üretmektedir; vücut parçalarından gelir elde etme ya da organlar, kemikler, DNA'lar da dahildir (Atwood, 2016:172). Yaratılan dış denetimden uzak gözetim toplumunda herkesin belirli bir rolü vardır ve kimse kendi yaptığı işler de dahil yapılan işlerin sebep ve sonuçlarını sorgulamaz. Herkes kendi payına düşen görevi icra eder ve karşılığında, kısa ve sınırlı bir süreliğine, özlemini duyduğu “anamlı ve normal yaşamı” yaşamaya devam eder. Aslında Atwood, *Kalp Gidince* romanında, güvenlik ve özgürlük arasında yapılan seçimin sonuçlarını uç noktalara götürmektedir. Birinci distopyada geç kapitalist toplumlarda seçme özgürlüğüne indirgenen özgürlük, ikinci distopyada salt güvenlik arayışı konu edilmiştir.

III.GEÇ KAPİTALİZMDE TOPLUM VE BİREY

Atwood her romanında çağdaş toplumların krizlerine ve bireylerin bu krizlerle baş ediş/edemeyiş yöntemlerine değinmektedir. *Kalp Gidince* romanında en çok vurgulanan tema ise özgürlük, özgür irade ve güvenlidir. Romanın kahramanları özgür iradeleriyle projeye, yani ikinci distopik kurguya dahil olmaktadır. Her ne kadar birinci kurguda, yani geç kapitalizmin sömürü dünyasında da payımız olsa da ikinci distopik kurguyla beraber aslında kendimizi özgür sandığımız koşullarda bile özgür olmadığımızı, daha da ötesinde, özgürlüğümüzden bile isteye vazgeçtiğimiz gerçeğini gözler önüne sermektedir. Aslında *Kalp Gidince* romanında Atwood, özgürlüğümüz olmadan güvenliğimizin de olamayacağını, hatta “iki kere özgür olmadığımızı”³ belirtmektedir (2015). Yani özgürlük ve güvenlik arasında yapılan takasın bizi ne özgür ne de güvenli kılacağı konusunda okuyucuyu uyarmaktadır.

Özgürlük ve güvenlik arasındaki çelişkili ilişki sadece geç kapitalist toplumlara özgü bir durum değildir. Geç kapitalizmde artan şiddetiyle kendini gösteren bu çelişkinin temellerini modern devletin kuruluşunda görmek mümkündür. Toplum sözleşmesi teorisyenlerinden Thomas Hobbes, tasvir ettiği doğa durumuyla, özgürlük ve güvenlik arasındaki ilişkiyi çok net bir biçimde ortaya koymuştur. Hobbes’a göre “*insanlar doğuştan eşittir*” (2020:99, vurgu orijinal metne aittir) ve yine doğa durumunda insanlar özgürdür. Hobbes özgür insanı, “*gücü ve zekasıyla yapmaya muktedir olduğu şeylerde, istediği şeyi yapması engellenmemiş olan biri*” olarak tanımlar (2020:163, vurgu orijinal metne aittir). Doğa durumunda özgür ve eşit olan insanlar, tam da bu özgürlükleri ve eşitlikleri sebebiyle güvensiz bir hayat yaşamaktadırlar. “Herkesin her şeye hakkı”nın olduğu doğa durumunda insanlar, onları “korku altında tutacak genel bir güç olmadan yaşadıkları vakit, savaş denilen o durumun içindedirler” (2020:101). İşte bu kesintisiz devam eden savaş hali, insanların en temel güdüsü olan kendini koruma güdüsüne zarar vermekte ve en büyük korkuları olan ölüm korkusunu da sürekli hale getirmektedir. Hobbes’un doğa durumu belirsizlik ve sürekli çatışma tehdidini barındırmakta ve insanların güvenlik ihtiyacı artmaktadır. Doğal olarak özgür olan, başkasının hakimiyetine girmeyi istemeyen, hatta başkaları üzerinde hakimiyet kurmayı seven insanların, “kendilerini tabi kıldıkları kısıtlamanın nihai nedeni, amacı veya hedefi, kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmek”tir. Başka bir deyişle, devleti kurmaktaki nihai amaç “bireysel güvenlidir” (2020:134). Bireysel güvenlik için sahip oldukları hak ve özgürlükleri, kendilerinden başka bir otoriteye devreden insanlar devleti kurmuştur. Artık özgürlükleri, “egemenin, uyrukların eylemlerini düzenlerken, yasaklamamış olduğu işlerdir sadece” (2020:165).

Romanda geç kapitalist toplum doğa durumu özelliği göstermektedir. Belirsizlik, şiddet ve çatışma tehdidi sürekli hale gelmiştir. Romanın kahramanları “kendilerini korumak ve böylece daha mutlu bir hayat sürmek” için projeye dahil olmaktadır. Bu proje ise etrafı kasabayla çevrili bir hapishanedir. Kahramanlar her

³ Atwood’un tam olarak söylediği şudur: “minus our freedom, we may find ourselves no safer; indeed we may be double-plus unfree.”

gün ölüm tehdidiyle yaşamaktansa, özgürlüklerinden vazgeçip hapisanede yaşamayı tercih etmektedirler. Aslında romanda modern devletin meşruiyet kaynağı olan bireysel güvenlik ortadan kalkmıştır. Anlatılan güvensizlik ortamı, devletin de yok olduğuna işaret etmektedir. Başka bir deyişle, kişilerin bireysel güvenliklerini sağlayacak bir devletten bahsedilmemektedir. Özgürlük ve güvenlik arasındaki çelişkili ilişki, katı ve modern kurumların yavaş yavaş esnemeye başladığı ve bu kurumların üstlendikleri görevlerin bireylerin omuzlarına yüklendiği çağdaş toplumlarda, özgürlük ve güvenlik arasında bir tercih yapılmasını zorunlu kılan koşulları yaratmaktadır. Bu tercihi “zorunlu kılan” koşulları anlamak için ise geç kapitalist toplumların analizine başvurmak gerekmektedir.

1970’lerden itibaren, ABD ve İngiltere başta olmak üzere, hemen hemen bütün Batı ülkelerinde neoliberal politikalar uygulanmaya başlanmıştır. Neoliberal politikalar, hükümetlerin ekonomi alanındaki rolünü azaltmayı amaçlamış, bu yönde atılan adımların en başında özelleştirme, özel sektörü teşvik edici programların uygulanması ve hükümetlerin kamu harcamalarının azaltılmasına yönelik tedbirler alınması gelmiştir. Piyasanın “özgürleşmesi” için öne sürülen neoliberal politikaların sonucunda devlet, ekonomik, siyasal ve toplumsal alandan elini çekmiştir. Kitlesel üretim yerini esnek üretime, kitlesel tüketim yerini özel tüketime bırakmış, çalışmanın doğası da değişmiştir. Ancak bu dönemde yaşanan değişimler sadece iktisadi alanla sınırlı kalmamış, toplumsal ve siyasal alanlara da nüfuz etmiştir. Modern dönemde sınırları belirginleşen devlet ve birey arasındaki ilişkinin doğası değişmiş, hatta modernliğin kendisi yeni bir evreye geçmiştir.

Bauman’a göre yaşanan bu dönüşümler sonucunda modernlik, bireyselleşmiş ve özelleştirilmiş bir modernlik halini almıştır. (2013:7-8). Bu yeni modernliği Bauman akışkan modernlik olarak tanımlamaktadır. Refah toplumlarından neoliberal toplumlara geçişte kamu hizmetlerinin özelleştirilmesiyle beraber bu hizmetlerin sağlanmasında bütün yük bireylerin omzuna yüklenmiştir. Bu yükün özelleşmesi ya da bireyselleşmesini, bireyin başarı ve başarısızlıklarının bireysel çabaya dayandırılması takip etmiştir. Bu süreçte yapısal eksiklikler ve sorunlar göz ardı edilmiştir. Bauman bu sürecin “bireyleştirme” süreci olduğunu iddia etmektedir. Süreç iki yönlü işlemektedir. Önce bireylere aşırı değer verme süreci başlamıştır. Burada birey kendisini “geride tutan” toplumsal bağlardan “özgür kılınmıştır.” Ancak toplumsal bağlardan özgür kılınan birey, savunmasız hale gelmiş ve bir anlamda yalnızlaştırılmıştır. Bireyin güvенеbileceği devlet ya da cemiyet bağları da kalmamıştır (2007:57). Karşılaştığı sorunlara bireysel çözümler üretmek zorunda kalan birey için koşullar, daha belirsiz ve güvensiz hale gelmiştir. Yalnızlaşan bireyler, yapısal problemlere karşı daha kırılğan ve haklarını savunamaz hale gelmiştir (Lee, 2005:66).

Akışkan modern toplumlarda belirsizlik, tahakkümün ve toplumsal bölünmenin kaynağı haline gelmiştir ve toplumlar “ortamdaki güvensizlik, endişe ve korku durumunda belirsizlik yoluyla tahakküm edilmektedir” (Bauman ve Haugaard, 2008:112). Belirsizlik ve güvensizlik ortamı bireylerin özgürlüğünü engellemiş, bağlarından koparılmış bireylerin özgürlükleri sadece seçme

özgürlüklerine indirgenmiştir. Yalnız bırakılan bireyler kolektif düşünceden ve eylemden de mahrum kalmışlardır. Bunun sonucunda kamusal alan yok olmuştur. Atwood'un birinci distopyası tam da bu yeni modernliği doğuran neoliberal politikaların sonucunu ele almaktadır. Charmaine ve Stan finansal krizin tetiklediği toplumsal kaosu içerisine çekilmişlerdir. İşlerini ve evlerini kaybeden kahramanlar, tek başlarına kaldıkları güvensiz ortamda her şeylerini kullanarak, hatta kendilerini metaya dönüştürmeye çalışarak hayatta kalmaya çalışmaktadır. Her şeyin metaya dönüştüğü bu toplumda şiddet ve taciz her yerdedir ve onları bu tehlikelerden kurtaran tek şey arabalarıdır (Atwood, 2016:12). Çünkü polis koruması da özelleştirilmiştir ve sadece zenginler bu "hizmetten" yararlanabilmektedir. Yani tehlikeleri tek başlarına atlatmaları gerektiğini bilmektedirler (2016:18).

Charmaine'in normal yaşama duyduğu arzu, modern ulus-devletlerin kurulmasında oluşturulan katı toplumsal formların erimesiyle doğrudan ilişkilidir. Akışkan modernlikte bu formlar yok olmakta, aidiyet hissi başta olmak üzere, katı ve sarsılmaz olduğu düşüncesiyle güvence sağlayan her bir kurum, kural ve hatta ilişki biçimleri geçici ve akışkan bir hale gelmektedir. Bu yeni modernlikte, ulus-devletle beraber kurulan sınırlar ortadan kalkmış, uluslararası alanda ulus-devlet gücünü kaybetmiş, ulusal sınırlar içerisinde ise devletin varlık sebebi olarak tanımlanabilecek güvenlik bireysel çabalarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bireyler, içinde buldukları belirsiz dünyanın etkilerini hafifletmek için daha güvenilir bir dünya arayışına girmişlerdir. Romanda bu "güvenilir dünya" iddiası ise projeye aittir.

Charmaine ve Stan'in projeye katılmalarına sebep olan düzen, belirsizlik üzerine kuruludur. Endişe ve kaygı toplumu kuşatmıştır, günü kurtarmak asıl amaç haline gelmiştir. Artık kişiler yurttaşlık hakkı sayılabilecek haklardan mahrum kalmış, haklar hizmetlere, hizmetler ise sermayeye devredilmiştir. Bu süreçte bireyler bir değiş-tokuş sürecine maruz kalmışlardır: "güvenliğe karşı özgürlük" (Bauman, 2002:22). Aile yaşamıyla, cemiyet üyeliğiyle ve yurttaşlıkla sağlanan güvenlik, geç kapitalist toplumlarda yok olmuştur. Bu bağlar "bireysel özgürlükler karşısında yapısal frenler" olarak algılanmıştır (Gane, 2001:269). Bireyler bu liberalleşme ve esnekleşmeyle beraber bu frenlerden "kurtulmuşlardır." Her ne kadar bireyler daha özgür görünseler de özgürlük ya özgürlüğü ya da güvenliği seçme özgürlüğüne indirgenmiştir. *Kalp Gidince* romanındaki ikinci distopya, özgürlük ve güvenlik arasındaki seçimin devreye girmesiyle başlamıştır.

IV. ÖZGÜRLÜK VE GÜVENLİK ARASINDA

Projenin reklamlarını televizyonda gören Charmaine Stan'le beraber projenin atölyesine katılmaya karar verir. Atölye sonrası projeye katılıp katılmamak kişilerin tercihine bırakılmıştır. Projenin yürütücüleri, katılımcıların karar vermeden önce "alternatifleri" iyi değerlendirmeleri gerektiğini düşünmektedir. Çünkü proje "sadece deneyen otlakçı ve turistlerle" ilgilenmemektedir. Proje ciddi bir bağlılık gerektirmektedir. Çünkü "o geceden sonra ya dışardasındır ya içeride. İçerisi kalıcıdır ama kimse seni buna zorlayamaz. Eğer kaydolduysanız kendi özgür iradenizle olacaktır." (2016:44). Atwood birçok

romanında yaptığımız seçimlerin, verdiğimiz kararların, göz ardı ettiğimiz küçük gibi görünen olayların olası sonuçlarını okuyucuya aktarmaktadır. Her hareketimizin, her seçimimizin ve hatta seçmeyişimizin güçlü sonuçları olduğunu okuyucuya sürekli olarak hatırlatmaktadır. Bu durumlar genellikle özgürlüğün kaybı ve tahakküm ile sonuçlanmaktadır. *Kalp Gidince* romanında da asıl tema özgürlük, özgür irade ve güvenlidir.

Her ne kadar bu proje mutlu bir hayat konsepti satmaya çalışsa da dış dünyada proje karşıtı olanlar da vardır. Projeye karşıtlık bireysel özgürlüklerin ihlal edildiği yönündedir. Projeye katılanların projeden ayırlamamaları, ikiz şehirdeki sansür, dışarıyla iletişimin yasaklanması gibi durumlar bireysel özgürlüklerin ihlal edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Ancak proje müdürü Ed'in bu muhalefete verdiği cevap, katılımcıların özgürlükleri ile neyi takas ettiğini çok net bir biçimde ortaya koymaktadır. Ed der ki "sözde bireysel özgürlüklerinizi yiyemezsiniz ve insan ruhu fatura ödemez" (Atwood, 2016:51). Projeye katılanlar asgari yaşam şartlarının sağlanması karşılığında özgürlüklerinden feragat etmekteledir. Ed'in bakış açısına göre özgürlük soyut bir şeydir; ne karın doyurur ne de fatura öder.

Fakat özgürlük devamlılık arz eden pratik bir kavram ve olgudur. Özgürlük, sadece kişinin başkalarının müdahalesi olmadan yaşamını asgari koşullarda sürdürmesini değil aynı zamanda kişinin kendisini ve potansiyelini gerçekleştirmesini de içermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, proje aslında kişilerin çıplak yaşamlarını, yani biyolojik varlıklarını devam ettirmelerini sağlarken, kişilerin hayatını anlamlı ve yaşanabilir kılan alanlarını, yani aslında pozitif özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Özgürlüğün seçme özgürlüğüne indirildiği, hayatta kalma mücadelesinin de diğer özgürlükleri gölgelediği çağdaş toplumlarda, aslında farklı gibi algılanan bu iki özgürlük anlayışının birbirinden ayrı olamayacağı, ikisini ayırmanın özgürlüğün tamamen kaybına yol açacağı romanın temel tezlerindedir. "Bir şeyden özgürlük" olarak tanımlanabilecek negatif özgürlük arayışı romanda salt güvenlik ve korunma ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Kahramanlar, önce yaşamlarını devam ettirmek durumundadır ve yaşamlarının devamını sağlayacak en temel gereksinimlerinden mahrumdurlar. Barınma, yeme-içme ve güvenlikten yoksun olan kahramanlar, önce en temel ihtiyaçlarını gidermek ve bununla beraber "normal" bir yaşama sahip olmak için projeye dahil olmaktadır. Pozitron projesinin belki de ilk vaadi kişinin biyolojik varlığını devam ettirmesidir.

Romanda negatif özgürlük asgari yaşam koşullarının sağlanması olarak yorumlanmaktadır. Ancak kişinin kendini gerçekleştirme kapasitesi olmadan bir anlam ifade etmez. Bu bağlamda, pozitif özgürlük negatif özgürlüğün önkoşulu durumundadır. Negatif özgürlükte özne dışarıdan bir müdahale olmadan yapmak istediği şeyi ya da yapabileceği şeyi yapmaktadır. Başka bir deyişle, negatif özgürlük kişinin kapasitelerine yani pozitif özgürlüğüne bağlıdır (Patton, 1989:262). Bu sebeple kendini gerçekleştirme kapasitesi olmayan özne, dışarıdan müdahale olmaması durumunda dahi, özgür değildir. Romanda yaşamları tehlikede olan kahramanlar, dışarıdan müdahaleyi engellemek uğruna, salt güvenlik uğruna, kendi eylem alanlarını iyice daraltmakta ve tahakkümün meşru kılındığı ikinci

distopyanın, yani projenin kucağına kendilerini atmaktadır. Farklı kavramlar olarak ele alınan negatif ve pozitif özgürlük aslında birbirinin tamamlayıcısıdır ve birinden feragat etmek, özgürlükten feragat etmek anlamına gelmektedir. Atwood daha önceki romanlarında da negatif ve pozitif özgürlüğü karşı karşıya getirmiştir ve okuyucuyu bu konuda uarmaktadır. Günümüz toplumlarında “güvenlik özlemi kişinin kendisini hapsedmesine yol açabilir” (2015). Kendini hapsedme durumu tahakkümün içselleştirilmesine, özgürlüğün ve özgür iradenin yok sayılmasına sebep olur.

Güvenlik özlemi, geç kapitalist toplumlara özgü bir durum değildir. Daha önce de belirtildiği gibi, bireysel güvenliğin sağlanması modern devletlerin kurucu unsurlarından, hatta Hobbes’a göre devletin meşruiyet kaynaklarından. Atwood, romanda bir adım öteye giderek (belki de doğa durumuna geri dönerek) bireysel güvenliğin garantörü olan kanun ve kolluk kuvvetinden neredeyse hiç bahsetmemektedir. Toplumda kaos ve kanunsuzluk hakimdir ve sadece zenginler özel güvenlik korumasından yararlanabilmektedir. Aslında kanun, en başından itibaren özgürlüğün kısıtlanmasına yol açacak, “güvenlik” adı altında birtakım kontrol mekanizmaları yaratmaktadır. Bu liberalizmin özünde vardır. Burada güvenlik ilkesi, sadece bireysel çıkarların güvenliği ya da bireysel güvenlik değildir. Aynı zamanda bireysel çıkarların, kolektif çıkarlara tehlike oluşturmayacağı koşulları belirlemek ve buna uygun koşulları sağlamaktır (Foucault, 2015: 56). Liberalizmin rolü “hep bu tehlike kavramının etrafında, bireylerin özgürlüğü ve güvenliği arasında her an hakemlik edeceği bir mekanizma yaratmak”tır (Foucault, 2015:56). Özgürlük ancak bu tehlikelerin hesaplanması ve tehlikelere karşı güvenlik mekanizmalarının yaratılmasıyla sağlanabilir. Kişilerin maruz kalabilecekleri riskleri ve tehlikeleri hesaplayacak ve bu risklerin ortaya çıkmasını engelleyecek kontrol mekanizmaları ise özgürlüğü gölgelemektedir. Liberalizm bir yandan özgürlük üretmekte, diğer yandan da özgürlükleri kısıtlamaktadır. Başka bir deyişle, liberal yönetim ilkesinin özgürlükle ilişkisi bir “üretme-yok etme” ilişkisidir (Foucault, 2015:54). Özgürlüklerin üretilmesi karşılığında bedel ödenmektedir. Bu bedel “denetim, yaptırım ve baskı prosedürlerinin fevkalade genişlemesidir” (Foucault, 2015:57).

Bu prosedürlerin genişlemesi, kişinin gündelik hayatının an an hesaplanması, denetlenmesi ve kontrol edilmesi için gerekmektedir. Burada ise devreye Bentham’ın Panoptikon’u girmektedir. Foucault’ya göre Panoptikon “liberal yöntemin esas formülü”dür (2015: 58). Panoptikon bütünü gözlemek ancak gözlerken de görünmemek ilkesi üzerine inşa edilmiş mimari bir modelidir, bir denetimhanedir⁴. Ancak daha sonra bir hapishane modeli olarak gündeme gelmiştir. Atwood’un hikayesini hapishane üzerinden anlatması da bir rastlantı değildir. Hapishaneler, özgürlüklerin olmadığı, gözetim ve denetimin en üst seviyede ve tüm gücüyle uygulandığı alanlardır. Panoptikon bir disiplin tekniğidir; mahkumlar, her an gözlemlenirken düşündükleri için, hapishanede geçerli olan normlara göre davranmakta ve hatta bu normları içselleştirmektedirler. Panoptikon,

⁴ Foucault’nun *Biyopolitikanın Doğuşu* kitabında 24 Ocak 1979 dersi, 25. Dipnotta belirtilmiştir (2015:58)

“bireylerin üretkenliklerini ve verimliliklerini artırırken bir yandan da davranışlarının kontrol edilmesini mümkün kılan yöntem”dir (Foucault, 2015:57). Devletin koruması altında olması gereken bireysel hak ve özgürlüklerin korunmadığı bir ortamda kahramanlar salt güvenliklerini sağlamak amacıyla kontrol, denetim ve baskının en şiddetli yaşandığı hapisaneye özgür iradeleriyle girmektedir. Devletin modern zamanlarda üstlendiği görevlerin özel şirketler ya da bireyler tarafından üstlenilmesi ise geç kapitalist dönemin bir özelliğidir. Zaten üretme-yok etme ilişkisi üzerine temellendirilmiş olan özgürlüklerimiz, bu belirsizlik ortamında, üretilmeden yok edilmeye mahkumdur. Hatta, hikayede anlatıldığı üzere, kişinin kendisini mahkum etmesiyle sonuçlanmaktadır. Geç kapitalist toplumlarda ortaya çıkan aşırı belirsizlik ve güvensizlik ortamı, güvenlik ihtiyacını arttırmış ve bu da kontrol mekanizmaların daha çok artmasına sebep olmuştur. Bu kontrol ve denetim mekanizmaları ise romanda şirket tarafından ve hapisane üzerinden, kişileri disiplin etme, verimliliklerini artırma ve normları içselleştirme amaçlı uygulanmaktadır.

Romanın kahramanlarından Charmaine, güvenilir ve belirli bir hayat uğruna kendini gerçekleştirme potansiyelinden vazgeçmiştir. Korkusu, özgürlüğüne karşılık güvenliği tercih etmesine sebep olmuştur. Korku, geç kapitalist toplumların örgütlenmesinde ve yönetilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. “Korku ve belirsizlikle baş etme temel bir kültürel nitelik haline gelmiştir” (Beck, 1992:76). Distopyalar da “en derin umutlarımız ve en asil özlemlerimizle birlikte en büyük korkularımızı, en muazzam başarısızlıklarımızı kapsar” (Claeys, 2013:172). Çağdaş toplumların en büyük korkusunun belirsizlik ve güvensizlik olduğu düşünüldüğünde, *Kalp Gidince* belirsizlik ve güvensizliğin yaygın olduğu çağdaş toplumlarda, korkuyla harekete geçip özgürlükten vazgeçildiğinde ortaya çıkabilecek olası tahakküm senaryolarını yansıtmaktadır.

Projeye katılanların bireysel özgürlüklerinden kendi özgür iradeleriyle vazgeçmelerinin yanı sıra romanda birçok kez özgür iradenin kendisinin yok sayıldığı, hatta yok olmasının tercih edildiği durumlara yer verilmektedir. Herkes gibi Charmaine’in de projede iki ayrı işi vardır. Hapishanede çamaşırlardan ve örgüden sorumlu olan Charmaine, “özgür” yaşamında ilaçlardan sorumlu müdürlük görevine atanmıştır. Görevi “iflah olmaz” kişileri ilaçla son yolculuklarına uğurlamaktır. Charmaine bu görevin önemli bir sorumluluk olduğunu düşünmektedir. Prosedürün sadece “en kötü suçlulara” uygulandığına inandırılmıştır. Bu kişiler, şansları olsa, Consilience’ı mahvedeceklerdir, sorun çıkaracak ve düzelmeyeceklerdir. Bu kişiler hiçbir yere uyum sağlamayacak, hiçbir yerde mutlu olamayacaklardır. Bu kişiler, kolektif çıkarlara tehdit oluşturmaktadır. Charmaine, onlara bir alternatif sunduğuna inanmaktadır. Charmaine bu kişilere ilaç enjekte edip onları öldürmektedir (Atwood, 2016:94-95). Ancak bu işleme öldürmek denmemektedir. Öldürmek kelimesinin yerine “yerini değiştirmek” gibi kelimeler kullanılmaktadır (2016:201). Charmaine bu işlemin uygulandığı bedenlere ne olduğunu bilmemektedir. Her ne olursa olsun, olan şeyin kullanışlı olduğuna inanmıştır.

Charmaine'a yeni bir görev verilmiştir. İlaç verme işlemini eşi Stan'e uygulaması istenmektedir. Charmaine'a bir seçenek sunulur ya işten çıkacaktır ya da prosedürü Stan'e uygulayacaktır. Charmaine, görevi kabul etmese başka birinin edeceğini düşünür ve prosedürü kendisinin daha iyi bir şekilde uygulayacağını düşünerek görevi kabul eder (2016:209). Aslında Stan'i öldürecek dozda ilaç verilmemiştir ancak Charmaine'in bundan haberi yoktur. Charmaine gerçekten Stan'i öldüreceğini zannetmektedir ve yine de bu işlemi uygulamıştır. Charmaine sanki bir seçeneği yokmuş ve söyleneni yapmak zorundaymış gibi düşünmektedir. Aslında Charmaine sorumluluk almanın yükünü üzerinden atmaktadır. Charmaine, geç kapitalist toplumda yaşayan bir bireydir ve bu toplumlarda bireylerin omzuna aşırı yük yüklenmiştir. Bireyler bu yükler altında ezilmişlerdir. Charmaine'ın seçim şansı yokmuş gibi davranması onu Stan'i öldürmenin sorumluluğunu almaktan kurtarmaktadır. Her sorumluluğu bireye yükleyen çağdaş toplumlarda, özgür iradeyle alınan kararların sorumluluğu dahi, bireylere yük gibi gelmeye başlamıştır.

Bunun yanı sıra romanda acılı hatıraların ya da sevilen, değer verilen nesnenin ya da insanın silinmesi ve yerine yenisinin eklenmesi gibi bir uygulama vardır. Bu, beyine yapılan bir ameliyatla beynin şekillendirilmesi ve özelleştirilmesi için yapılan bir prosedürdür. Bu prosedürün uygulandığı kişilerin, acı dolu hatıraları hafızalarından silinmektedir. Başka bir prosedürde ise, prosedür uygulanan kişi, ameliyat sonrasında ilk gördüğü kişiye özgür iradesinin dışında, zorunlu olarak aşık olmakta, hiçbir zaman hayır dememekte ve sömürüldüğünü hissetmemektedir (Atwood, 2016:279). Charmaine'e bu ameliyat özgür iradesi dışında uygulanır, ameliyat sonrası gözlerini açtığında ilk gördüğü kişiye, eşi Stan'e tekrar aşık olur. Hikayenin sonlarına doğru Charmaine kendini mutlu hisseder, geçmişin artık onun üzerinde bir gücü olmadığını düşünür; güvenlik ve istikrarın sağladığı bir mutluluk hisseder. Ameliyatla beyninin "düzeltildiğini" ve sadece Stan'e aşık olmak üzere yeniden şekillendirildiğini düşünen Charmaine, şüpheye düşer. Eğer Stan'i sevip sevmemek onun elinde değilse gerçekten seviyor sayılır mı? Evlilikleri ve mutlulukları özel bir çabaya değil de bir ameliyata bağlı olması doğru mu? Charmaine doğru görünmediğini ama doğru hissettirdiğini düşünür (Atwood, 2016:399).

Romanın sonunda yöneticilerden biri, Jocelyn, Charmaine'a bir bilgi vereceğini söyler. Duymak ya da duymamak tercihini de Charmaine'a bırakır. Bu bilgiyi öğrenirse "daha özgür ama daha az güvenli," bilgiyi öğrenmemeyi tercih ederse, "daha güvenli ama daha az özgür" olacağını söyler. Charmaine daha özgür nasıl olabileceğini düşünür, çünkü yeterince özgür olduğunu düşünmektedir. Dahası, Stan'in işi ve Stan sayesinde de güvenli olduğuna inanmaktadır. Bu bilgiyi öğrenmeyi tercih eder. Bu bilgi, Stan'e aşık olmasını zorunlu kılan beyin ameliyatını hiç yaptırmamış olmasıdır (Atwood, 2016:415). Ama Charmaine bu bilginin adil olmadığını, Stan'e aşık olmak zorunda olduğunu, ancak böylesi bir durumda her şeyin yerli yerinde olduğunu söyler. Jocelyn ise hiçbir şeyin yerli yerinde olmadığını, her günün diğerinden farklı olduğunu dile getirir. Jocelyn Charmaine'ın eylemlerinden sorumlu olmamak için karar verme mekanizmasının elinden alınmasını mı tercih ettiğini sorar. Charmaine ise kararsız kalır, aslında

kendi özgür iradesi dışında kurulmuş olan o “sağlam” dünya yıkılmıştır. Sağlam ve güvenilir bir dünya uğruna özgürlüğünden vazgeçen Charmaine bir kez daha sağlam olmayan, akışkan ve belirsiz bir dünyaya adım atar.

SONUÇ

Geç kapitalist toplumlar katı kurumların, katı kuralların, düzen ve aidiyetin yıkıldığı, bunların yerine belirsizlik, güvensizlik ve şüphenin yaygınlaştığı toplumlardır. Özgürlük seçme özgürlüğüne indirgenmiş, güvenlik ihtiyacı ise özgürlüğü gölgeleyecek şekilde artmıştır. Bu tip toplumlarda bireyler, bireyleş(tir)me süreçleriyle beraber yalnızlaş(tırıl)mış, başarı ve başarısızlıkların sorumluluğu tamamen bireylere yüklenmiş ve yapısal problemlerin yerini bireysel başarı ve başarısızlıklar almıştır. *Kalp Gidince* romanı geç kapitalist bir toplumda finansal krizde sağ kalmaya çalışan bir çiftin salt güvenlik ve yaşamlarını devam ettirme ihtiyacı yüzünden özgürlüklerinden vazgeçmelerini konu alan bir distopyadır.

Atwood, özgürlük ve güvenlik arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Özgürlük ve güvenlik arasında çelişkili bir ilişki vardır. Bu çelişkili ilişki modern devletin inşasından bu yana varlığını sürdürmekte, liberalizmin yaygınlaşması ile de belirginliğini artırmaktadır. Liberalizm, özgürlükleri üretirken, onları korumak adı altında birtakım güvenlik mekanizmaları yaratmaktadır. Bu güvenlik mekanizmaları da özgürlükleri gölgelemekte ve hatta yok etmektedir. Çağdaş toplumlarda, artan belirsizlik ve güvensizlik ortamı özgürlük ve güvenlik arasında değiş-tokuşu zorunlu kılmıştır. Bireyler, asgari yaşamlarını, biyolojik varlıklarını sürdürebilmek adına güvenlik arayışına girmişlerdir. Bu güvenlik arayışı kişinin pozitif özgürlüğünü gölgelemektedir. Kişi hayatta kalma mücadelesi verirken özgürlüklerinden vazgeçmektedir. Atwood “başkalarının bizi birer birer boyun eğdirerek veya öldürerek özgürlüğü sınırlama arzusuna karşı kendimizi savunmak için kendi özgürlüğümüzün ne kadarını feda etmeliyiz?” diye sormaktadır (2015). Bu feda edişin bireyi daha güvenli kılacağı düşünebilir. Ancak özgürlük olmadan güvenli de olunamaz. Özgürlükten her vazgeçiş, her feragat, kişiyi özgürlüklerinin kısıtlandığı bir hapisaneyeye mahkum etmektedir. Bu vazgeçişin kaynağı ise korkudur. Korku ve güvensizlik çağdaş toplumlarda birer tahakküm aracına dönmüştür. Bu tahakkümü kırmanın yolu ise güvenlik uğruna özgürlükten feragat değil, tam tersine güvenlik için özgürlüklerin daha şiddetli savunuculuğunu yapmaktır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Ayça Berna GÖRMEZ tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Agamben, G. (2013). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*. (İ. Türkmen, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Atwood, M. (2005). *Curious Pursuits: Occasional Writing*. London:Virago.
- Atwood, M. (2016). *The Heart Goes Last: A Novel*. London:Virago
- Atwood, M. (2015, 15 Eylül). *We Are Double-plus Unfree*, “The Guardian”, <https://www.theguardian.com/books/2015/sep/18/margaret-atwood-we-are-double-plus-unfree> [erişim tarihi: 5.01.2021].
- Baccolini, R. (2004). The Persistence of Hope in Dystopian Science Fiction. *PMLa* 119(3), 518-521.
- Bauman, Z. (2002). *Community: Seeking Safety in an Insecure World*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2013). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. (2007). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z., & Lyon, D. (2013). *Liquid Surveillance: A Conversation*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z., & Haugaard, M. (2008). Liquid Modernity and Power: A Dialogue with Zygmunt Bauman. *Journal of Power*, 1(2), 111-130. <https://doi.org/10.1080/17540290802227536>
- Beck, U. (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. London&Newbury Park& New Delhi: Sage Publishing.
- Booker, K. (1994). *The Dystopian Impulse in Modern Literature: Fiction as Social Criticism*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Claeys, G. (2016). *Dystopia: A Natural History*. Oxford: Oxford University Press.
- Claeys, G. (2013). News from Somewhere: Enhanced Sociability and the Composite Definition of Utopia and Dystopia. *History*, 98(330), 145-173.
- Claeys, G. (2010). The Origins of Dystopia: Wells, Huxley and Orwell. *The Cambridge Companion to Utopian Literature*, 107-131.
- Foucault, M. (2015). *Biyopolitikanın Doğuşu*. (A. Tayla, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Gane, N. (2001). Zygmunt Bauman: Liquid Modernity and Beyond. *Acta Sociologica*, 44(3),267-275. <https://doi.org/10.1177/000169930104400306>
- Goodwin, B., & Taylor, K. (2009). *The Politics of Utopia: A Study in Theory and Practice*. Berlin&Frankfurt:Peter Lang.
- Hobbes, T. (2020). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.), İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- Lee, R. L. (2005). Bauman, Liquid Modernity and Dilemmas of Development. *ThesisEleven*, 83(1),61-77. <https://doi.org/10.1177/0725513605057137>
- Levitas, R. (2000). For Utopia: The (limits of the) Utopian Function in Late Capitalist Society. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 3(2-3), 25-43. <https://doi.org/10.1080/13698230008403311>
- Kumar, K. (2005). *Ütopyacılık*. (A. Somel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Mannheim, K. (2013). *Ideology and Utopia*. Routledge.
- Patton, P. (1989). Taylor and Foucault on Power and Freedom. *Political Studies*, 37(2),260-276. <https://doi.org/10.1111/j.1467.9248.1989.tb01482.x>
- Riceour, P. (1986). *Lectures on Ideology and Utopia*. New York, NY: Columbia.
- Sargent, L. T. (1994). The Three Faces of Utopianism Revisited. *Utopian Studies*, 5(1), 1-37.
- Stillman, P. G. (2000). ‘Nothing is, but what is not’: Utopias as Practical Political Philosophy. *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 3(2-3), 9-24.

SUMMARY

In this study, Margaret Atwood’s dystopic novel, *The Heart Goes Last*, is analyzed. This novel is about a young couple in a late-capitalist society who has faced a financial crisis and is trying to survive. There are two dystopian settings; the first is the city after the financial crisis, which is similar to the condition in late capitalist societies. The protagonists join a project to run away from this insecure and dangerous world. And this is the second and also the primary dystopian setting. The Positron Project is advertised and sold as a utopia. People willingly participate in the project, so dystopia results from freedom of choice and free will. Thus, the main concern is about freedom and free will. Atwood makes us question how free

are we in an insecure world? What if we give up our freedom for security and stability? Does this make us safer? A trade-off is offered between freedom and security in *The Heart Goes Last*.

Dystopias and social and political theories have much in common; they both display, analyze, and criticize current socio-political conditions. Dystopias are fertile ground for testing social and political theories. In this context, the first part of the study explores the relationship between utopia, dystopia, and social theory. In the second part, the novel's context and summary are given. Atwood's books are always inspired by the fears and wrongdoings of the era, and in this novel, the primary setting is inspired by the late capitalist societies. In the third part, based on Bauman's analysis, the characteristics of late capitalism and the problems that individuals face are given. Late capitalist societies are characterized by uncertainty, insecurity, and vulnerability and exploit the fears and anxieties derived from uncertainty and insecurity. *The Heart Goes Last* projects this exploitation, resulting in the loss of freedom. The final part focuses on the freedom and security dilemma. It has been argued that late-capitalist societies produce individualization, which necessitates a trade-off between freedom and security. The security once provided through having a family, being a community member, or being a citizen has been lost in current conditions. Individuals are left alone in coping with individual and structural problems. Although freedom seems to increase, this freedom is the freedom of choice. Individuals in late capitalist society cannot fully enjoy their freedom without being secure at the same time. However, the desire for security impedes the freedom of individuals since security brings with control mechanisms.

Dystopias are warnings. They project the mistakes and the wrongdoings of the era and the people. In this novel, the warning is obvious; we cannot be safe if we give up our freedom. So comfort or safety, without freedom, cannot work. In late capitalist societies, fear becomes the new governing principle as well as the source of domination. And the more we are governed by fear and motivated by security, the more we give up our freedom. The capacity to act makes us human, and this capacity results from our "freedom to" our positive freedom. That's why we should not fear insecurity, and sometimes we may have to risk our security for more freedom.

Turist Rehberlerinin Mesleki Performansının Turistlerin Memnuniyetine Etkisi

Ayşe ARSLAN*

Abdullah TANRISEVDİ**

ÖZ

Turizm sektörünün en önemli işgörenleri arasında yer alan turist rehberleri (TR) turist memnuniyetinde oldukça önemli bir role sahiptir. Yabancı literatürde TR'lerin performans kriterleri ve turist memnuniyetine olan etkisi birçok çalışmaya konu olurken; Türkçe literatürde sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Özellikle Efes Antik Kenti gibi her yıl milyonlarca turist tarafından ziyaret edilen yerlerde verilen rehberlik hizmetinin değerlendirilmesi sürekli değişen pazar beklentilerinin karşılanabilmesi için bir gerekliliktir. Bu kapsam doğrultusunda çalışmanın amacı, TR'lerin performansının turistlerin memnuniyetine olan etkisini ortaya koymaktır. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden anket tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini Efes'i Temmuz-Eylül 2021 arasında ziyaret eden yerli turistler oluşturmaktadır. Örneklem olarak olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolay örnekleme yöntemi tercih edilmiştir ve toplam 399 veri toplanmıştır. Elde edilen veri, en küçük kareler yöntemi ve yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucuna göre TR'lerin eğlence tanıtma becerisi, görünüşü, problem çözme becerisi ve örgütsel becerisi, yerli turistlerin memnuniyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir. TR'lerin empati becerisi, mesleki yeterliliği ve iletişim becerileri yerli turist beklentilerinin altında kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turist Rehberi, Turist Memnuniyeti, Efes Antik Kenti

JEL Sınıflandırması: L83

The Effect of Professional Performance of Tourist Guides on Satisfaction of Domestic Tourists

ABSTRACT

Tourist guides (TGs), who are among the most important employees of the tourism sector, have a very important role in tourist satisfaction. While the effect of TRs on performance criteria and tourist satisfaction in foreign literature is the subject of many studies; a limited number of studies were found in the Turkish literature. Evaluation of the guidance service provided in places visited by millions of tourists every year, such as the Ancient City of Ephesus, is a necessity in order to meet the ever-changing market expectations. In line with this scope, the aim of the study is to reveal the effect of the performance of TRs on the satisfaction of tourists. Questionnaire technique, one of the quantitative research methods, was used in the study. The population of the research consists of domestic tourists visiting Ephesus between July and September 2021. As a sample, the easy sampling method, which is one of the non-probabilistic sampling methods, was preferred and a total of 399 data were collected. The obtained data were analyzed by the least squares method and structural equation modeling. According to the results of the analysis, entertainment introduction skill, appearance, problem solving skills and organizational skills of TRs affect the satisfaction of domestic tourists in a meaningful and positive way. Empathy, professional competence and communication skills of TGs remained below the expectations of domestic tourists.

* Öğr. Gör. Dr.- Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Davutlar MYO, ayse.arslan@adu.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0001-5459-0147

** Prof. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Turizm Fakültesi, atanrisevdi@adu.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0002-6640-2008

Key Words: *Tourist Guide, Tourist Satisfaction, Ephesus Ancient City*
JEL Classification: L83

GİRİŞ

Turizm sektörü, dünyanın en büyük ve en hızlı büyüyen ekonomik sektörlerinden biri olarak sürekli büyüme ve çeşitlenme yaşamıştır. Dünya üzerinde sayısı giderek artan birçok destinasyon turizme açılmıştır. Turizm yatırımları, yeni iş ve işletmelerin yaratılması, ihracat gelirleri ve altyapı geliştirme yoluyla sosyo-ekonomik ilerlemenin anahtarı haline gelmiştir (UNWTO, 2021). Dolayısıyla ekonomik açıdan giderek önemi artan turizm sektörü birçok ülke için hayati değer taşımaktadır. Turizmden aldıkları payı artırmaya çalışan ülkeler bu sebeple kıyasıya bir rekabete sürüklenmektedir. Uluslararası rekabette iklim, manzara, flora ve fauna gibi bazı karşılaştırmalı üstünlüklerden ziyade, rekabetçi üstünlüğe yani turizm altyapısına, yönetim kalitesine, işgörenlerin yeteneklerine, hükümet politikalarına önem verilmektedir (Bahar ve Kozak, 2012:43). Porter rekabet gücü oluşturmada etkili olan faktörleri, beşeri, fiziki, bilgi, sermaye ve altyapı kaynakları olarak belirtmiştir (Porter 1990; aktaran Tsai, Song, Kevin, Wong, 2009:526). Beşeri kaynaklar, turizm sektöründe istihdam edilen işgücü kaynaklarıdır. Nitelikli iş gücünün sayısı, mesleki bilgi ve yeterlilik, çalışma ahlakı ve disiplini gibi unsurlardan oluşmaktadır (Bahar ve Kozak, 2012:43). Buradan hareketle, turizm sektöründe işgörenlerin rekabet üstünlüğünde büyük bir role sahip olduğu söylenebilir. Şüphesiz ki bu işgörenlerin başında gelen gruplardan birisi turist rehberleridir (TR).

Seyahat Acentaları Birliği Kanunu'nun 1618 sayılı 10. maddesine göre, 2006 yılı itibari ile “*seyahat acentaları turlarda veya sadece tek bir otelde konaklamayı ve konaklanacak otele ulaşımı içerenler hariç olmak üzere paket turlarda; paket tur veya tur başına kırk beş kişiye kadar en az bir rehber bulundurmak zorundadır*” (Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu, 1972). Yasa ile zorunlu hale gelmiş olan TR hizmetinin turist memnuniyeti üzerinde etkisinin olup olmadığı merak konusudur. Bu nedenle, tur hizmetlerinin tamamının veya belirli bölümlerinin turistin beklentilerini karşılayıp/karşılamayacağını belirlemek için, paket turlarda yer alan TR'nin performansını değerlendirmeye ihtiyaç vardır. Bu bağlamda TR'lerin turist memnuniyetine etkisi bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır.

I. İLGİLİ LİTERATÜR

TR performansı ve turist memnuniyeti üzerine yapılmış araştırmaların çoğu TR'nin turist memnuniyetinin sağlanmasında önemli rolleri olduğunu ortaya koymuştur. Geva ve Goldman (1991:177), TR'nin turistler ile olan yoğun temas ve sürekli etkileşiminin, bir şirket üzerinde olumlu bir avantaj sağladığını belirtmiştir. Grönroos (1978:598), bir sonraki turu satan kişinin TR olduğunu ifade etmektedir. Mossberg (1995: 437), bir charter tur üzerinde çalışmış ve TR performansının bir tur operatörünü rakiplerinden ayırmada önemli bir faktör olduğunu ileri sürmüştür. Ayrıca, TR'nin performansının yalnızca şirket imajını, müşteri sadakatini ve ağızdan ağıza iletişimi etkilemekle kalmadığını aynı zamanda

rekabetçi bir faktör olarak da değerlendirilebileceğini belirtmektedir. Bowie ve Chang de (2002:313) TR'nin tur ürününün başarısını etkileyen önemli bir belirleyici olduğunu vurgulamaktadırlar. TR performansı ve turist memnuniyeti ile ilgili literatür taranmış olup, ilgili literatüre Tablo 1'de yer verilmiştir:

Tablo 1. İlgili Literatür

Yazar	Amaç	Yöntem	Sonuç
Mossberg, (1995)	TR'lerin charter turlarda önemini araştırmak, charter turlarda turist memnuniyetini etkileyen faktörlerin incelenmesi.	Nicel	Bulgaristan, Rodos, Sri Lanka ve Türkiye turlarında varış anından önce ve tur sonunda olmak üzere iki aşamalı olarak gerçekleştirilen bu çalışma sonucuna göre TR Bulgaristan ve Türkiye' de önemli bir role sahiptir. TR'lerin performansı, turistin memnuniyetini etkilemektedir.
Zhang ve Chow (2004)	Hong Kong TR'lerinin performansının değerlendirilmesi.	Nicel	TR'lerin mesleki becerileri, güvenilirlikleri ve dil yeteneği ile ilgili belirlenen 20 hizmet niteliğinin 11'inde yeterli olduğu görülmüştür.
Bowie ve Chang (2005)	TR'li bir paket tur hizmetinde turist memnuniyetiyle ilişkili değişkenleri belirlemek.	Nitel	Turist memnuniyetini etkileyen değişkenlerin arasında TR'nin rolü, tedarikçiler tarafından sunulan hizmet performansına dahil olmak üzere güzergah düzenlemeleri, yardımcı destek ve hizmet sunumu yer almaktadır.
Chang (2006)	Seyahat hizmetleri verilirken TR'lerin verdiği hizmetin turist memnuniyeti ve memnuniyetsizliği üzerindeki etkilerini ortaya koymak.	Nitel ve Nicel	TR'nin hizmet yaklaşımının, tur katılımcılarının memnuniyeti konusunda yeterli olduğunu ortaya koymakla beraber, TR'nin yorumlama yeteneğinin turist memnuniyet derecesini artıracakı görülmüştür.
Huang, Hsu ve Chan (2010)	Şangay'daki paket turlar kapsamında TR'nin performansını ve turist memnuniyeti ile olan ilişkisini incelemek.	Nitel ve Nicel	TR'nin performansının, rehberli turda turist memnuniyeti üzerinde anlamlı bir doğrudan etkisi vardır, ancak tur hizmetlerinden memnuniyet ve genel tur deneyiminden memnuniyet üzerinde doğrudan bir etki göstermemektedir.
Jonasson ve Scherle (2012)	TR'li turların karmaşık yapısı ve buna bağlı olarak TR'li turlarda TR'nin performansının derinlemesine incelenmesi.	Nitel	TR'nin performansı, sözlü ve bedensel iletişim yoluyla yorumlamaları, arabuluculuk ve çevirileri içermektedir. Ayrıca, anlatımlar ve karşılıklı çıkarlar sebebi ile etkileşim kurma yeteneğini de içermektedir.
Olçay, Bozgeyik, Akköz ve Sürme (2014)	TR'lerin performanslarının yerli turistler tarafından değerlendirilmesi.	Nicel	Çalışmada TR'lerin performans puanlarının, özelliklerin önem puanlarından daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki yeterlilik ve özellikler çerçevesinde TR'lerin performans düzeylerinin, yerli turistlerin beklenti düzeylerinin altında olduğu görülmüştür.
Tolga ve Atay (2016)	Çanakkale Savaşları Gelibolu tarihi alanı ziyaretçilerinin, TR'lerden duydukları memnuniyeti belirlemek.	Nicel	TR'nin imajı, TR'nin rehberin algılanan değeri ve TR'nin hizmet kalitesinin TR'den memnuniyeti olumlu yönde etkilediği, memnuniyetsizlik sonucu oluşan şikâyetin ise TR'ye sadakati etkilemediği sonucu ortaya çıkmıştır.
Çetinkaya ve Öter (2016)	TR'li turlarda turist memnuniyetinde turist rehberlerinin rolü ve tekrar ziyaret etme niyeti üzerinde etkisini araştırmak.	Nicel	Çalışma sonucunda, TR'lerin İstanbul'daki acentaların ve İstanbul'u ziyaret eden turistlerin ihtiyaç ve beklentilerini yüksek seviyede karşıladığı görülmektedir. Ayrıca, katılımcıların çoğunluğunun İstanbul'u tekrar ziyaret etmek istediği sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, İstanbul turları düzenleyen TR'lerin,

			turist memnuniyetinin ve müşteri sadakatindeki önemini ortaya koymaktadır
Nguyen (2015)	TR'nin performansının Viyana'daki turistlerin memnuniyetlerine ve destinasyon bağlılığına etkilerini araştırmak.	Nitel ve Nicel	Çalışmada, TR'nin performansının turistlerin memnuniyetinde ve turistlerin destinasyon bağlılığı üzerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. TR'nin performansı, empati, eğlence tanıtım becerisi, görünüş, mesleki yeterlilik ve problem çözme becerisi, örgütsel beceri, iletişim becerisi olmak üzere yedi boyutlu bir yapı sahiptir.
Chan, Cathy Hsu ve Baum (2015)	Tur hizmetlerinin tamamının veya belirli bölümlerinin turistlerin beklentilerini karşılayıp karşılamayacağını belirlemek için, paket turlarda yer alan hizmetlerin bireysel tedarikçilerinin performansını değerlendirmek.	Nicel	Sonuçlar, tur hizmetlerinden ve tur deneyimlerinden memnuniyetin çeşitli tur hizmetleri ile farklı ilişkilere sahip farklı yapılar olduğunu ortaya koymuştur. İncelenen yedi tur hizmetinden (ulaşım, barınma, yemek, cazibe merkezleri, rehberli gezi, alışveriş ve dinlenme ve eğlence etkinlikleri) memnuniyet üzerinde boş zaman etkinliklerinin tur deneyimi üzerinde oldukça büyük etkiye sahip olmasına rağmen en büyük etki TR'nin hizmeti olarak belirlenmiştir.
Kuo, Cheng, Lin (2016)	Tayvan'daki Kinmen Savaş Alanları'nı ziyaret eden turistlerin memnuniyetleri ve destinasyon bağlılığı üzerinde TR'lerin anlatımlarının yönlendirici ve arabulucu rolleriyle etkisini ortaya koymak.	Nicel	Çalışmada, TR'nin turist memnuniyeti üzerinde etkisinin olduğu ve turist memnuniyetinin destinasyon sadakatini etkilediği sonucuna varmıştır.
Kemboi ve Jairus (2018)	TR performans özelliklerinin turist memnuniyetine olan etkisini incelemek	Nicel	TR performans özelliklerinin turist memnuniyetinde %78.14 katkı sağladığı görülmüştür.
Kılıçlar ve Çevrimkaya (2019)	TR'lerin niteliklerinin turist memnuniyetine etkisinin ölçülmesi	Nicel	Turistlerin TR'lerden genel anlamda memnun oldukları sonucuna varılmıştır.
Syakier ve Hanafiah (2021)	TR performansının turist memnuniyeti ve davranışsal niyet üzerindeki rolünü araştırmak.	Nicel	Sonuçlar, TR'nin ve turist memnuniyetinin davranışsal niyetleri üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ve bunun da tekrar ziyaret niyetlerini ve itibarlarını etkilediğini göstermektedir.

Türkçe literatürde TR performansı üzerine yapılmış araştırma sayısının sınırlı sayıda olduğu görülürken; Efes'te hizmet veren TR'lerinin performanslarını değerlendiren ilgili bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Yapılan araştırmaların sonuçları incelendiğinde genel olarak TR'lerin performansı turist memnuniyetini etkilemektedir, ancak bazı performans boyutlarında yetersiz kaldıkları görülmektedir.

II. TURİST REHBERLERİNİN ROLLERİ ve MESLEKİ PERFORMANSI

Turist memnuniyetinin sağlanmasında önemli bir paya sahip olan TR'ler hizmet verirken farklı rollere bürünmektedir. Mevcut literatürde TR kavramı için yapılmış birçok farklı tanım ve TR'lerin farklı rollerinden bahsedilmektedir. Zhang ve Chow (2004) bu rolleri Tablo 2'deki gibi ortaya koymaktadır.

Tablo 2. Turist Rehberinin Rollerine Yönelik Yapılan Tanımlar

Aktör	Holloway	1981
Elçi	Holloway	1981
Denge unsuru	Schmidt	1979
	Pearce	1982
Bakıcı	Fine ve Speer	1985
Katalizör	Holloway	1981
Kültür aracı	Holloway	1981
	Katz	1985
Bilgi-verici	Holloway	1981
	Hughes	1991
Arabulucu/Aracı	Schmidt	1979
	Van den Berghe	1980
	Holloway	1981
	Cohen	1981
	Ryan ve Dewar	1995
Tercüman /Çevirmen	Almagor	1985
	Holloway	1981
	Katz	1985
Lider	Cohen	1985
	Geva ve Goldman	1991
Organizatör	Hughes	1991
	Pearce	1982
	Schuchat	1983
Satış Elemanı	Fine ve Speer	1985
	Gronroos	1978
Şaman	Schmidt	1979
Öğretmen	Holloway	1981
	Pearce	1982
	Fine ve Speer	1985
	Mancini	2001
Halka açık olmayan alanlara erişim kolaylaştırıcısı	Cohen	1985
	Huang vd.	2010

Kaynak: Zhang, H. and Chow, I. (2004).

TR'lerin bakıcı, aktör, katalizör, bilgi verici, elçi, lider, tercüman, organizatör, satış elemanı gibi birçok farklı rolünün olduğu ve bu rollerinin arasında arabuluculuk ve öğretmen rolünün vurgulandığını söylemek mümkündür.

Cohen (1985: 10-11), Ap ve Wong (2001:553), Yu, Weiler ve Ham (2002) ve Dahles (2002:784-785) gibi birçok turizm araştırmacısının görüşüne göre TR;

- Sorumluluk alan bir lider,
- Bir bilgi verici ve bilgi kaynağı,
- Bir akıl hocası (akıl hocasının rolü, öğretmen, eğitmen veya danışman),
- Arabulucu ve kültürel aracı,
- Turistlerin ziyaret ettikleri yerleri anlamalarına yardımcı olacak bir eğitmen,
- Turistlerin siyaset, ekonomi, toplum, kültür, din, genel bilgi, eğitim, sağlık gibi birçok konuyu anlamalarına yardımcı olacak bir eğitmen,
- Bir elçi ve sunumuyla turistlerin destinasyona tekrar gelmesini etkileyen önemli bir faktör,

- Turistler için konforlu bir ortam yaratan bir ev sahibidir. Hizmet kalitesini, turist deneyimini, kalış süresi ve yerel bir topluluk için ortaya çıkan ekonomik faydaları etkileyen bir kişidir.

Bu tanımlardan yola çıkarak Cohen (1985), TR'nin rollerini içsel ve dışsal olarak ikiye ayırmaktadır. Dışsal boyutta, enstrümantal liderlik ve etkileşimsel arabuluculuk yer alırken; içsel boyutta sosyal liderlik ve öğretici arabuluculuk yer almaktadır.

A) Liderlik Rolü: TR bir lider olarak turun güzergahını bilmek ve belirsiz koşullar altında önemli oryantasyon becerileri gerektirebilecek yolu bulmak ve bazen de seçmekle sorumludur. TR'li turlar turistlere aksi takdirde girmeyecekleri eğitim, sağlık ve kamusal alanlara erişim izni vermektedir. TR, bu bölgelere erişimi sağlamak ve böylece grubunun davranışının sorumluluğunu üstlenmekte ve onlara bir takım uyarılarda bulunmaktadır. Böylece, turun güvenli ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlayabilmektedir. Ayrıca, sınırlar dahilinde grubunun güvenliği ve emniyetinden sorumludur. Sosyal liderlik rolünde ise grup içerisindeki uyumu sağlamak ve moral motivasyonu yüksek tutmak yer almaktadır.

B) Arabuluculuk Rolü: TR, yerel halk ve turist arasındaki köprüdür. TR, iki farklı kültür arasında arabuluculuk yapmakta ve huzurlu bir ortam sağlamaktadır. Arabuluculuk görevinin yanında TR iyi bir organize yeteneğine sahip olmalıdır. TR, yemek saatini, konaklamayı, gezi süresini, acil durumları vb., çok aktif ve pratik bir şekilde organize edebilmelidir. TR'nin öğretici arabuluculuk rolünde, turistlere bilgi vermesi ve bu bilgiye kendi yorumunu katması söz konusudur (Cohen,1985:10-16).

Birbirinden farklı birçok role sahip olan TR'ler, bu rolleri başarıyla yerine getirdiklerinde turist üzerinde büyük bir etkiye sahip olabilmektedir. Bu kapsamda araştırmada TR'lerin performansı empati, eğlence tanıma becerisi, görünüş, mesleki yeterlilik, problem çözme, örgütsel beceri ve iletişim becerisi olarak ele alınmaktadır.

Empati: TR'nin empati becerisi, turistlere yardım etme istekliliğinin yanı sıra turistlerin normal psikolojik ihtiyaçlarının dikkate alma yeteneğidir (Huang vd. 2010). Heung (2008) ve Chang (2014) araştırmalarında empati olarak TR'nin yardımseverliğini kastetmektedir.

Eğlence Tanıtma Becerisi: TR'nin ülkedeki ilgi çekici yerleri gezme, alışveriş yapma ve yeme-içme için turistlere tanıma becerisidir. Hem Zhang ve Chow (2004) hem de Huang vd. (2010), güvenilir mağazaların turistlere tanıtılmasının önemli olduğu konusunda hemfikirdir. Nyguen (2015) eğlence tanıtım becerisinin, restoranları, geleneksel ve özel ürünleri tanıma becerisi ve turistlere ilginç eğlence mekanlarını tanıma becerisi gibi diğer bileşenlerle ölçülebileceğini de göstermiştir.

Görünüş: TR'nin görünüşü, turistlerin bir TR ile tanıştığı ilk anda görülebilen rehberin dış görünüşü ve özellikleri olarak anlaşılabilir. Bunlar TR'nin kıyafetleri, dış görünüşü, kibarlığı, sağlık durumu gibi özelliklerdir (Zhang ve Chow, 2004; Huang vd. 2010; Chang,2014).

Mesleki Yeterlilik: Bir paket turda rehberlik hizmetine ilişkin mesleki yeterlilik, TR'nin destinasyonların ve turistlerin kültürü, tarihi ve yaşam tarzı hakkında bilgisi olarak anlaşılabilir (Huang vd. 2010). Zhang ve Chow (2004) mesleki yeterliliği, ziyaretçileri destinasyonun gelenekleri hakkında bilgilendirme yeteneğini olarak ifade ederken, Chang (2014) TR'nin bilgisi olarak değerlendirmektedir.

Problemleri Çözme: Zhang ve Chow (2004), Heung (2008) ve Chang (2014) problemleri çözme ve onlarla başa çıkma olarak ifade etmektedir. Ancak Huang vd. (2010), şikayetleri ve beklenmedik olayları ele alma yeteneği ve tarihle ilgili argümanları bağdaştırma yeteneği de dahil olmak üzere, problem çözme becerisiyle ilgili bazı unsurları gündeme getirmiştir.

Örgütsel Beceri: Zhang ve Chow (2004) TR'nin örgütsel becerisini, tur sırasında detaylara dikkat etmesi; Chang (2014), TR'nin güzergahında vaat edilen tüm hizmetleri düzenleme becerisi olarak; Huang vd. (2010), zaman yönetimi olarak değerlendirmektedir.

İletişim Becerisi: TR'nin dil becerileri ve iletişim becerileri ile ölçülmektedir (Zhang ve Chow, 2004; Chang, 2014). Bu araştırma kapsamında, TR'nin dili iyi kullanması ve anlatım yaparken akıcı olması ifadeleri ile ölçülmektedir. Bu bileşen, yorum yapma becerisini ve/veya mizah anlayışını da içermektedir.

III. TURİST MEMNUNİYETİ

Turizm literatürü incelendiğinde "memnuniyet" terimi oldukça farklı anlamlarda kullanıldığı görülmüştür. Turist memnuniyeti (müşteri) oldukça karmaşık bir fenomendir ve değerlendirilmesi de çeşitli kademelerde karmaşık bir süreçtir. Bu ayırım hem yöneticiler hem de araştırmacılar için önemlidir çünkü iki yapı farklı odak ve belirleyicilere sahiptir (Chan, Cathy, Hsu ve Baum, 2015:19).

Bazı araştırmacılar turist memnuniyetini performans nitelikleriyle eş tutarken; bazıları bu terimi, hizmet deneyimi ile turist memnuniyetini yansıtmak için kullanmış, diğerleri de hem performans niteliklerini hem de hizmet deneyimini belirtmek için kullanmıştır. Turizm alanında memnuniyete ilişkin üç geniş kategoriden bahsedilmektedir. Bunlar; tur hizmetinden memnuniyet, destinasyondan memnuniyet ve turizm tecrübesinden memnuniyettir (Chan vd. 2015:20). Bu araştırma kapsamında, tur hizmetlerinde yer alan TR'lerin performansı ele alınmıştır.

Turist memnuniyetini ölçmek için birçok farklı yöntem bulunmakla birlikte, SERVQUAL ve Kano Modeli hizmet kalitesini ve turist memnuniyetini ölçmek için yaygın olarak kullanılan modellerdir (Pawitra ve Tan, 2003:400).

SERVQUAL ölçeği, 1985 yılında Parasuraman, Zeithaml ve Berry tarafından hizmet kalitesini ölçmek için geliştirilmiştir. Geliştirilen bu ölçek, 22 madde ve birbiriyle örtüşen beş boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar, somut (fiziksel kolaylıklar, aletler, personelin dış görünüşü), güvenilirlik (vaat edilen hizmeti yerine getirme), heveslilik (turistlere yardım etmeye istekli olma ve hızlı hizmet sağlama), güvence (işgörenlerin bilgisi, nezaketi ve güven teşkil etmeleri) ve empatidir (ilgilenme, kişisel ilgi gösterme). Son iki boyut olan güvence ve

empati, iletişim, yaratıcılık, güvenlik, yeterlilik, nezaket, turistleri anlama/bilme, erişim gibi yedi boyuta sahiptir, ancak ölçek sadeleştirilmesi sonucunda bu boyutlar kaldırılmıştır. Bu yüzden SERVQUAL beş ayrı boyuta sahip iken, kavramsal olarak on farklı boyutta değerlendirilmektedir (Parasuraman, Zeithaml ve Berry, 1988:23-24).

Mannell ve Iso-Ahola'ya (1987) göre, post-hoc değerlendirmesi yoluyla turist memnuniyeti ölçülebilir, böylece turistlerin gezilerinin sonunda ihtiyaçlarının karşılandığı/karşılanmadığı değerlendirilebilir. Bu yaklaşımın temel yararı, deneyimin mevcut motivasyon çerçeveleri kullanılarak değerlendirilebilmesidir (Mannell ve Iso-Ahola, 1987:314).

Turist memnuniyeti için en çok kullanılan modellerden bir diğeri olan Kano Modeline göre, hizmetler veya ürün özellikleri üç kategoriye ayrılmaktadır ve her biri tüketiciler üzerinde farklı bir etkiye sahiptir. Kano, Seraku, Takahashi ve Tsuji (1984) sınıflamasına göre, tüketici memnuniyeti üç faktörlü yapıya sahiptir. Pawitra ve Tan, 2003:401, Alegre ve Garau, 2011:78 bu faktörleri şu şekilde açıklamaktadır:

Temel faktörler (Yapılması gerekenler): Turistler, bu faktörleri servis sağlayıcısı tarafından garanti edildiğini düşünürler, bunlardan hiçbirini talep etmezler. Bunlar belirli minimum gereksinimleri belirleyen faktörlerdir. Eğer yerine getirilmezlerse yüksek seviyede turist memnuniyetsizliği yaratırlar, ancak yerine getirilirse memnuniyeti artırmazlar. Bu faktörler piyasaya girmek için asgari bir eşik belirlemektedir.

Performans faktörleri: Bunlar, yerine getirildikleri takdirde memnuniyet seviyelerini arttıran, getirilmez ise azaltan faktörlerdir. Dolayısıyla, genel tatmin üzerindeki etkisi simetriktir. Turistlerin ihtiyaç ve arzularını karşılamak üzere tasarlanmışlardır ve servis sağlayıcı bunları rekabetçi bir şekilde sunmalıdır.

Çekicilik faktörleri: Bunlar, yerine getirildikleri takdirde tüketici memnuniyetini artıran ancak getirilmediğinde memnuniyetsizliğe sebep olmayan faktörlerdir. Bir hizmet tedarikçisi bu bakımdan rakiplerinin üzerinde yükselmeye çalışmalıdır.

Heung (2008:306-307), TR hizmetleri bağlamında hizmet kalitesinin üç ana yapı ile değerlendirilebileceğini önermiştir:

1.Çekirdek (ana) hizmet sunumu: Bu yapı, TR'nin tutarlılıkla sunması gereken hizmetinin özünü ortaya koymaktadır. Örneğin; turun yol haritasını takip etme ve ulaşım, konaklama, yemek ve tur aktivitelerinin sorunsuz ve güvenli bir şekilde düzenlenmesini sağlama.

2.Müşteri odaklılık: Bu yapı, TR'nin turistlerin ihtiyaç ve çıkarlarını gözetmesi ve değerlerine önem vermesidir. Örneğin; bir tur sırasında turist memnuniyetini sağlamak ve turistler için değerli olan şeylere mümkün olduğunca çok odaklanmak gibi.

3.İletişim etkililiği: Bu yapı, bilgi alışverişini gerektirir ve TR ile turistler arasındaki ilişkide önemli bir faktördür. Örneğin, turistik mekanların yorumlanması ve turistlerin sorularını/şikayetlerini nasıl çözeceği gibi konular iletişim etkililiği gerektirmektedir.

IV. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

A.Araştırmanın Amacı ve Önemi

Türkiye Turizm Stratejisi 2023'te bir bölüm olarak değerlendirilen iç turizm, üzerinde durulması ve incelenmesi gereken bir konudur. Dünyada en fazla turist çeken ülkelerin aynı zamanda iç pazar potansiyellerinin de yüksek olduğu görülmektedir. İç pazar potansiyeli ve turist memnuniyeti bu kapsamda büyük önem arz etmektedir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007:9).

Turizm sektörünün en ön safhalarında yer alan TR'ler şüphesiz ki turist memnuniyeti konusunda üstünde durulması gereken gruplardan biridir. Türkiye'de 2021 Eylül ayı itibarıyla, 8707 eylemli ve 2744 eylemsiz olmak üzere toplam 11.451 TR bulunmaktadır (www.tureb.org.tr). Turist ile birebir oldukça uzun zaman geçiren TR'nin dış görünümü, eğlence yetenekleri, mesleki yeterliliği gibi birçok performans özelliği turist memnuniyeti üzerinde doğrudan etkiye sahiptir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı, TR'lerin performansının turistlerin memnuniyetine olan etkisini ortaya koymaktır. Müze ve ören yeri ziyaretçi istatistiklerine göre, Efes ziyaretçi sayıları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Yıllara Göre Efes Antik Kenti Ziyaretçi Sayıları

Yıl	Ziyaretçi Sayısı	T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü Müze ve Örenyeri Ziyaretçi İstatistiklerine Göre Efes Antik Kenti'nin Sıralaması
2015	1.702.86	2.
2016	899.021	5.
2017	996.800	2.
2018	1.555.559	2.
2019	1.855.694	2.
2020	124.358	4.

Kaynak: www.dosim.gov.tr.

Efes'in Türkiye'nin en çok ziyaret edilen ören yerlerinden biri olması, burada verilen TR hizmetinin değerlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda artan yerli turist pazarında yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında araştırmanın sonuçlarının sektörün paydaşlarına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Araştırmanın sonuçlarının, Efes'te rehberlik hizmeti veren TR'lere yol gösterici olabileceği gibi TR'lere ziyaretçilerin tespit ettiği eksikleri görme fırsatı vermesi beklenmektedir.

B.Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Efes, 2020 yılında 124.358 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Ziyaretçilerin ne kadarının Türk, ne kadarının yabancı olduğunu net bir şekilde tespit etmek mümkün değildir. Ancak, hem ücretli hem de ücretsiz bilet ile giriş yalnızca gişelerden gerçekleştiği için ören yerine giriş yapan ziyaretçilerin sayısı kayıt altına alınmaktadır. Bu kapsamda çalışmanın evrenini, Temmuz-Eylül 2021 ayları arasında Efes'i ziyaret etmiş Türk turistler oluşturmaktadır. Türk turistlerin seçilme nedeni, son yıllarda yaşanan krizler ve pandemi dolayısıyla iç pazarda artan taleptir.

Araştırmada olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolay örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemde, ana kütleye ait ulaşılan her birim örnekleme dahil edilmektedir. Zaman ve maddi açıdan araştırmacıya büyük kolaylıklar sağladığı için yaygın olarak kullanılan yöntemlerden biridir (Yazıcıoğlu

ve Erdoğan, 2004:83). Dolayısıyla, Efes'i TR ile ziyaret eden herhangi bir Türk turist örneklem içinde yer almaktadır. 2021 yılının ilk 7 ayında Efes ziyaretçi sayısı 340.616 kişidir. Bu büyüklükteki evreni temsil eden örneklem sayısı 387 olarak belirlenmiştir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004:50).

C.Araştırmanın Veri Toplama Aracı

Anket, hazırlanan ölçme aracı ile tek seferde çok yoğun veri toplayabilmeyi mümkün kılan, daha geniş kitleye ulaşıldığı için daha büyük örnekleme evrene yaklaşmanın getirdiği bulguların güvenilirliğinin ve dış geçerliliğinin artmasını sağlayan ve verileri en kısa sürede en ekonomik veri toplama yöntemini sağlayan bir yöntemdir (Arıkan, 2004:141). Araştırmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır.

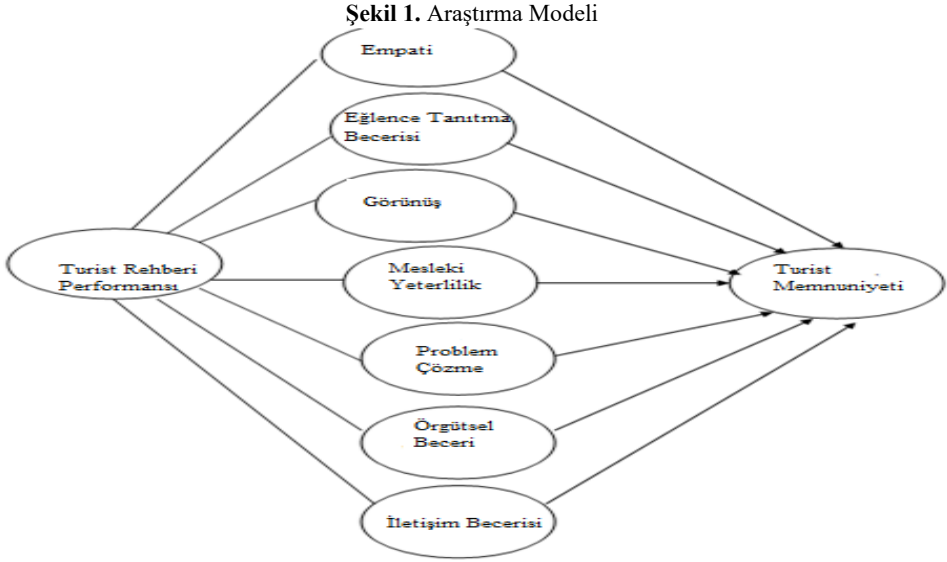
Araştırmada TR'lerin performansının değerlendirilmesi için ilgili literatür taranmış olup, Zhang ve Chow (2004), Heung (2008), Huang vd. (2010), Chang (2014) ve Nguyen (2015) araştırmalarında kullandığı anketler araştırma konusuna oldukça uygun olduğu görülmüştür. Huang vd. (2010) ve Nguyen'in (2015) kullandıkları ankette, TR'lerin performansını ölçen 33 sorudan oluşmaktadır. Araştırmada, Zhang ve Chow (2004) ve Chang'ın (2014) anket sorularını da kapsayan, Nguyen (2015) tarafından hazırlanmış olan anket tercih edilmiştir.

Turist memnuniyeti Huang vd. (2010) ve Chang (2014), Nguyen (2015) tarafından 3 ifade ile ölçülmüştür. Bu çalışmada da turist memnuniyeti için bu 3 ifade kullanılmıştır.

Araştırmada kullanılan anket 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, yerli turistlerin demografik özelliklerini belirlemeye ilişkin 9 ifade yer almaktadır. İkinci bölümde, TR'lerin performanslarını değerlendirmek amacıyla 3 ifade, üçüncü bölümde ise turistlerin memnuniyetlerini değerlendirmek amacıyla 3 ifadeye yer verilmiştir. TR'lerin performanslarını ve turistlerin memnuniyetini değerlendirmek için 1= kesinlikle katılmıyorum ve 5= kesinlikle katılıyorum şeklinde 5 puanlık bir Likert tipi ölçek kullanılmıştır.

D.Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Araştırmada TR'lerin performansı yedi boyutlu bir yapı ile değerlendirilmektedir: Empati, eğlence tanıtım becerisi, görünüş, mesleki yeterlilik ve problem çözme becerisi, örgütsel beceri, iletişim becerisidir. Bu boyutlar Huang vd. (2010) ve Nguyen'in (2015) çalışmalarından olduğu gibi kullanılmıştır. Ölçek üzerinde herhangi bir değişiklik yapılmadığı için mevcut çalışmaların boyutları esas alınmıştır. Turist memnuniyeti ise, tek boyut olarak ele alınmıştır. TR'lerin Efes'i ziyaret eden yerli turistlerin memnuniyetlerine etkisi hakkında birincil veriler elde etmek için Şekil 1'deki model geliştirilmiş olup şu hipotezler kurulmuştur:

Model, araştırma için yazar tarafından oluşturulmuştur.

H1: TR'lerin empatisi turistlerin memnuniyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir.

H2: TR'lerin eğlence tanıtım becerileri turistlerin memnuniyetini anlamlı ve olumlu etkilemektedir.

H3: TR'lerin görünüşü turistlerin memnuniyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir.

H4: TR'lerin mesleki yeterliliği turistlerin memnuniyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir.

H5: TR'lerin problem çözme becerileri turistlerin memnuniyetini anlamlı ve olumlu etkilemektedir.

H6: TR'lerin örgütsel becerileri turistlerin memnuniyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir.

H7: TR'lerin iletişim becerileri turistlerin memnuniyetini anlamlı ve olumlu yönde etkilemektedir.

V. ARAŞTIRMANIN BULGULARI VE DEĞERLENDİRMESİ

Araştırma verilerinin analizinde örneklemin demografik profilini değerlendirmek için istatistik paket programı; güvenilirlik, geçerlilik ve hipotez testleri için Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi (Partial Least Squares Structural Equation modeling-PLS-SEM) kullanılmıştır. İlk olarak, turistlerin demografik profilleri incelenmiştir. Tablo 4'te turistlerin demografik özelliklerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 4. Turistlerin Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER		Katılımcı Sayısı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	210	52,6
	Kadın	189	47,4
Eğitim Durumu	Lise	117	29,3
	Lisans	260	65,2
	Lisansüstü	22	5,5

Medeni Durum	Bekâr	242	60,7
	Evli	153	38,3
	Diğer	4	1,0
Yaş	25 ve altı	208	52,1
	26-35	81	20,3
	36-45	69	17,3
	46-60	39	9,8
	61 ve üstü	2	0,5
Mesleğiniz	İşsizim	6	1,5
	Emekliyim	7	1,8
	Kamu Personeli	100	25,1
	Ev Hanımı	38	9,5
	Öğrenci	195	48,9
1 yıl içerisinde yurt içi turlara katılım sıklığı	Özel Sektör	51	12,8
	1 kez	196	49,1
	2-5 kez	177	44,4
	6-9 kez	15	3,8
Efes Antik Kenti'ni ziyaret etme sayısı	10 ve üzeri	11	2,8
	İlk kez	223	55,9
	İkinci kez	101	25,3
	Üçüncü kez	27	6,8
	Dördüncü ve daha fazla	48	12,0

Araştırmaya katılan turistlerin 210'u erkek, 189'u ise kadındır. Erkeklerin oranı %52,6 iken, kadınların oranı %47,4'tür.

Turistlerin eğitim durumu incelendiğinde, 117'sinin lise, 260'nın lisans, 22'sinin lisansüstü eğitim aldığı görülmektedir. Buna göre turistlerin %29,3'ü lise, %65,2'si yani büyük çoğunluğunun lisans düzeyinde, %5,5'i lisansüstü eğitime sahiptir. Buna göre, araştırmaya katılanların büyük çoğunluğunun lisans mezunu olduğu gözükmetedir.

Turistlerin medeni durumları değerlendirdiğinde 242 turistin bekâr, 153 turistin evli ve 4 turistin boşanmış olduğu görülmektedir. Buna göre, turistlerin %60,7'si bekâr, %38,3'ü evli ve %1,0'i boşanmış turistlerden oluşmaktadır.

Turistlerin yaşları incelendiğinde, 208 kişinin 25 yaş ve altı, 81 kişinin 26-35 yaş aralığında, 69 kişinin 36-45 yaş aralığında, 39 kişinin 46-60 yaş aralığında ve 2 kişinin 61 yaş ve üstü olduğu görülmektedir. Yüzdeler oranları ise, %52,1'i 25 yaş ve altı, %20,3'ü 26-35 yaş aralığında, %17,3'ü 36-45 yaş aralığında, %9,8'i 46-60 yaş aralığında ve %0,5'i 61 yaş ve üstündedir. Dolayısıyla turistlerin çoğunluğunun 26-35 yaş aralığında olduğu görülmektedir.

Turistlerin meslekleri incelendiğinde 6 kişinin işsiz, 7 kişinin emekli, 100 kişinin kamu personeli, 38 kişinin ev hanımı ve 195 kişinin öğrenci olduğu gözükmetedir. Yüzdeler olarak ele alındığında, turistlerin %48,9'un öğrenci, %25,1'inin kamu personeli olduğu gözükmetedir. Araştırma kapsamında, Efes'i ziyaret eden turistlerin büyük bir kesimin (%74) girişlerde kimlik ibraz ederek indirimli müzekart alabilen ya da toplu ziyaretler için ilgili Müze Müdürlüklerinden izin alınarak ücretsiz olarak giriş hakkına sahip olan grup olduğu görülmektedir (Müze ve Örenyerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge, Madde 9 ve Madde 15).

Turistlerin yıl içerisinde yurt içi turlara katılım sıklığı incelendiğinde 196 kişinin (%49) 1 kez, 177 kişinin (%44) 2-5 kez, 15 kişinin (%38,8) 6-9 kez, 11 kişinin (%2,8) 10 ve üzeri olduğu görülmektedir. Dolayısıyla turistlerin %49,1'i çoğunluğu yılda 1 kez tura katılmaktadır.

Turistlerin Efes'i kaçınıcı kez ziyaret ettiğine bakıldığında 223 kişinin (%55,9) ilk kez, 101 kişinin (25,3) ikinci kez, 27 kişinin (%6,8) üçüncü kez, 48 kişinin (%12,0) dördüncü ve daha fazla ziyaret gerçekleştiği görülmektedir.

Turistlerin TR'li bir tura katılma sebepleri incelendiğinde "Gezdiğim yerlerin tarihi ve kültürünü tanıma" 315 kişinin (%78), "Daha ayrıntılı ve fazla bilgi edinme" 253 kişinin (%63), "Eğlenceli vakit geçirme" 148 kişinin % (37,1), "Organizasyon ve sorumluluğun acente ve rehberine ait olması" 116 kişinin (%29,1), "Güven duygusu" 107 kişinin (%26,8) cevabı görülmektedir. Özetle %78'lik bir oranla büyük bir kesimin gezilen yerin tarihi ve kültürü tanıma isteğiyle bu turlara katıldığı görülmektedir.

A.Araştırmanın Ölçüm Modeli

Araştırmada analizler iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada, ölçüm modeli güvenilirlik ve geçerlilik analizi değerlendirilmesinde Hair, Hult, Ringle, Sarstedt'ın (2017) önerisine göre faktör yükleri, Birleşik Güvenilirlik (Composite Reliability-CR) ve Açıklanan Ortalama Varyans (Average Variance Explained-AVE) katsayılarından faydalanılmıştır. İkinci aşamada, yapısal model incelenerek ilişki analizi yapılmıştır.

İç Tutarlılık Güvenirliği: Hair, Black, Babin, Anderson, Tatham'a (2010: 111) göre iç tutarlılığın sağlanması için Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayıları $\geq 0,70$ olmalıdır. Tablo 5'e göre, Empati Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayısı 0,895; Eğlence Tanıtma Becerisi Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayısı 0,896; Görünüş Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayısı 0,933; Memnuniyet Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayısı 0,910; Mesleki Yeterlilik Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayısı 0,876; Problem Çözme Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayısı 0,937; Örgütsel Beceri Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayısı 0,872; İletişim Becerisi Birleşik Güvenilirlik (CR) katsayısı 0,899 olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar dolayısıyla iç tutarlılık güvenirliliğinin sağlandığı anlaşılmaktadır.

Birleşme Geçerliliği: İç tutarlılık güvenirliliğinden sonra birleşme geçerliliği sonuçları değerlendirilmiştir. Birleşme geçerliliğinin sağlanabilmesi için faktör yükleri $\geq 0,70$ ve Çıkarılan Ortalama Varyans (AVE) katsayısı $\geq 0,50$ olmalıdır (Bagozzi ve Yi, 1988). Faktör yükleri incelendiğinde, faktör yüklerinin 0,727 ile 0,892 arasında gerçekleştiği görülmüştür. Tablo 5'te görüldüğü gibi Empati AVE katsayısı 0,740, Eğlence tanıtma becerisi AVE katsayısı 0,634; Görünüş AVE katsayısı 0,700; Memnuniyet AVE katsayısı 0,772; Mesleki Yeterlilik AVE katsayısı 0,702; Problem Çözme AVE katsayısı 0,650; Örgütsel Beceri AVE katsayısı 0,630; İletişim Becerisi AVE katsayısı 0,690'dır. Bu bulgulara dayanarak birleşme geçerliliğiyle ilgili koşulların sağlandığı anlaşılmıştır.

Tablo 5. Güvenirlilik ve Geçerlilik Katsayıları

	Cronbach's Alpha Katsayısı (Cronbach's Alpha-CA)	Birleşik Güvenirlilik (CR)	Çıkarılan Ortalama Varyans (AVE)
Empati	0,824	0,895	0,740
Eğlence tanıtma becerisi	0,856	0,896	0,634
Görünüş	0,914	0,933	0,700
Memnuniyet	0,853	0,910	0,772
Mesleki Yeterlilik	0,787	0,876	0,702
Problem Çözme	0,923	0,937	0,650
Örgütsel Beceri	0,804	0,872	0,630
İletişim Becerisi	0,850	0,899	0,690

Kısmi En Küçük Kareler Yapısal Eşitlik Modellemesi'nde yapıların ayırt edici geçerliliğini belirlemek için, bu araştırma Fornell ve Larcker ölçütünü benimsemiştir. Buna göre herhangi bir gizli değişken için, Çıkarılan Ortalama Varyans'ın (AVE) kare kökü, diğer gizli değişkenlerle korelasyonundan daha yüksek olmalıdır (Hair, Ringle ve Sarstedt, 2011).

Tablo 6. Fornell Larcker Ölçütü /Ayrışma Geçerliliği

Yapı	1	2	3	4	5	6	7	8
Empati	0,860							
Eğlence tanıtma becerisi	0,580	0,796						
Görünüş	0,720	0,508	0,837					
Memnuniyet	0,601	0,562	0,670	0,879				
Mesleki Yeterlilik	0,675	0,542	0,639	0,574	0,838			
Problem Çözme	0,755	0,655	0,726	0,676	0,752	0,806		
Örgütsel Beceri	0,644	0,632	0,671	0,650	0,664	0,748	0,794	
İletişim Becerisi	0,688	0,482	0,790	0,621	0,716	0,735	0,674	0,830

Tablo 6'ya bakıldığında Fornell Larcker Ölçütü'ne göre ayırt edici geçerliliğin sağlandığını söylemek mümkündür.

B.Araştırmanın Yapısal Modeli

Dış modelin değerlendirilmesinin ardından, sonraki aşama hipotezi test etmek için iç modelin incelenmesidir. Hair, Hult, Tomas, Ringle, Christian ve Sarstedt (2014), yapısal modeli değerlendirmek için 5000 yeniden örnekleme yoluyla R^2 , beta ve t değerlerine bakmayı ve ayrıca etki büyüklüğü (f^2) da rapor etmeleri önermektedir.

Hipotez testinden önce değişkenler arasındaki doğrusallığın kanıtlanması gerekmektedir. Bunun için Varyans Büyütme Faktörü (Variance Inflation Factor-VIF) katsayıları hesaplanır. Hair vd.'ne (2017) göre VIF katsayıları 5'in altında olması gerekmektedir. Tablo 7'de görüldüğü gibi VIF katsayıları 5'in altında gerçekleşmiştir. Bu bulguya dayanarak araştırma değişkenleri arasında doğrusallık problemi olmadığını söylemek mümkündür.

R kare (R square- R^2), yol modellerinde en yaygın etki büyüklüğü ölçüsüdür ve egzogen değişkenlerin endojen değişkeni yüzde kaçını açıkladığını gösteren katsayıdır (Garson, 2016:58). Memnuniyet endojen bir değişkenlerdir. Egzogen değişkenler ise empati, eğlence tanıtım becerisi, görünüş, mesleki yeterlilik, problem çözme, örgütsel becerisi ve iletişim becerisidir. Tablo 7’de verilen değerlere göre, memnuniyet için R-kare değeri 0,552’dir. Henseler, Ringle, Sinkovics’a (2009) göre; modelin endojen değişkenleri % 0,553 orta düzeyde açıklamaktadır.

Tablo 7. Araştırma Modeli Katsayıları

Araştırma Modeli Katsayıları				
Değişkenler		Varyans Büyütme Faktörü (Variance Inflation Factor-VIF)	R Kare (R Square R^2)	F Kare (F Square- f^2)
Empati	Memnuniyet	2,903	0,552	0,000
Eğlence tanıtma becerisi		1,968		0,025
Görünüş		3,350		0,055
Mesleki Yeterlilik		2,784		0,000
Problem Çözme		4,168		0,018
Örgütsel Beceri		2,788		0,026
İletişim Becerisi		3,544		0,002

Etki büyüklüğünü değerlendirmek için f kare (f^2) katsayısına başvurulmaktadır. f^2 katsayısı, egzogen değişkenlerin endojen değişkenlerin açıklanma oranındaki payını gösterir. Cohen’e (1988) göre, etki katsayısı sırasıyla $f^2 \geq 0,02$ küçük, $f^2 \geq 0,15$ orta ve $f^2 \geq 0,35$ ise büyük etki büyüklüklerini temsil etmektedir. Tablo 7’ye göre Empati->Memnuniyet 0,000 etkisi yok; Eğlence Tanıtma Becerisi ->Memnuniyet 0,025 zayıf; Görünüş->Memnuniyet 0,055 zayıf; Mesleki Yeterlilik->Memnuniyet 0,000 etkisi yok; Problem Çözme->Memnuniyet 0,018 zayıf; Örgütsel Beceri->Memnuniyet 0,026 zayıf; İletişim Becerisi->Memnuniyet 0,002 zayıf etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Tablo 8. Hipotez Sonuçları

Hipotezler	Standartize Beta (β) Değeri	Standart Sapma	t değeri	p değeri	%2.5 Arahkları	Güven %97.5
Empati -> Memnuniyet	0,022	0,069	0,199	0,842	0,133	0,149
Eğlence tanıtma becerisi -> Memnuniyet	0,154	0,055	2,662	0,008	0,034	0,256
Görünüş -> Memnuniyet	0,272	0,079	3,614	0,000	0,130	0,425
Mesleki Yeterlilik -> Memnuniyet	-0,001	0,068	0,094	0,925	-0,127	0,144
Problem Çözme -> Memnuniyet	0,177	0,087	2,127	0,034	0,006	0,340
Örgütsel Beceri -> Memnuniyet	0,179	0,068	2,617	0,009	0,065	0,327
İletişim Becerisi -> Memnuniyet	0,066	0,081	0,681	0,496	-0,113	0,207

Yapılan hipotez testleri sonuçlarına göre; Eğlence Tanıtma Becerisi->Memnuniyet ($\beta=0,154$; $p<0,01$); Görünüş->Memnuniyet ($\beta=0,272$; $p<0,01$); Problem Çözme->Memnuniyet ($\beta=0,177$; $p<0,01$); Örgütsel Beceri->Memnuniyet ($\beta=0,179$; $p<0,01$) pozitif yönde etkileri olduğu anlaşılırken; Empati->Memnuniyet ($\beta=0,022$ $p>0,01$); Mesleki Yeterlilik->Memnuniyet ($\beta=0,001$ $p>0,01$); İletişim Becerisi->Memnuniyet ($\beta=0,066$ $p>0,01$) etkisi olmadığı görülmektedir.

% 95 güven aralığında p değerinin 0,05'ten küçük olması hipotezlerin kabul edildiğinin kanıtıdır (Kock, 2016:3-4). % 95 güven düzeyinde t değerleri - 1,960 ile 1,960 arasında ise hipotez reddedilmektedir (Yıldız, 2020:85). Tablo 8 incelendiğinde t değerleri Eğlence Tanıtma Becerisi->Memnuniyet 2,662; Görünüş->Memnuniyet 3,614; Problem Çözme->Memnuniyet 2,127; Örgütsel Beceri->Memnuniyet 2,617; Empati->Memnuniyet 0,199; Mesleki Yeterlilik->Memnuniyet 0,094; İletişim Becerisi->Memnuniyet 0,681 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar ışığında, araştırmamızın H2, H3, H5 ve H6 hipotezleri desteklenirken; H1, H4 ve H7 hipotezleri reddedilmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

TR'lerin performansının değerlendirilmesi turist memnuniyeti için gerekli bir işlemdir. TR'ler turist memnuniyetini sağlayarak hem turizm sektörünün hem de TR mesleğinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. TR'lerin performansı hem destinasyonun hem de kendinin tekrar tercih edilme/edilmeme durumu ile sonuçlanabilmektedir. Bu sebeple, TR'ler ve performansları kritik bir öneme sahiptir. Mossberg (1995), Bowie ve Chang (2005), Chang (2006), Huang vd. (2010), Chang (2014), Nguyen (2015), Tolga ve Atay (2016), Çetinkaya ve Öter (2016), Kuo vd. (2016), Kemboi ve Jairus (2018), Kılıçlar ve Çevrimkaya (2019), Syakier ve Hanafiah (2021) tarafından yapılmış çalışmalar, TR performans özelliklerinin turist memnuniyeti üzerinde önemli etkileri olduğu sonucuna varmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, TR performans boyutlarından Eğlence Tanıtma Becerisi, Görünüş, Problem Çözme, Örgütsel Becerinin memnuniyet üzerinde olumlu yönde anlamlı etkilere sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar Huang vd. (2010) ve Nguyen (2015) çalışmalarının sonucunu desteklemektedir. Görünüş boyutu, toplam etkilere göre memnuniyet üzerinde en yüksek ($\beta=0,272$) etkiye sahiptir. Tolga ve Atay (2016), TR imajının memnuniyete etki ettiği sonucuna varmıştır, bu boyut görünüşe karşılık gelmektedir. Dolayısıyla araştırma sonuçları benzerlik göstermektedir.

Bowie ve Chang (2005), özellikle TR'lerin performanslarından yorumlama becerisinin rehberli bir paket turunun başarılı olabilmesi için önemli olduğunu tespit etmiştir. Ancak araştırma sonuçlarına göre, TR'lerin iletişim becerilerinin turistlerin memnuniyetine etki etmediği görülmüştür. Olcay vd. (2014), TR performans puanlarının Gaziantep'i ziyaret eden yerli turistler tarafından değerlendirilmesi sonucunda, TR'lerin bilgi-donanım, yetenek ve karakter gibi bazı yeterlilik boyutlarında TR'lerin performans düzeylerinin, yerli turistlerin beklenti düzeylerinin altında olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları, Olcay vd. (2014) sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Çetinkaya ve Öter (2016) tarafından yapılan araştırma sonucuna göre, İstanbul'da hizmet veren TR'lerin yabancı turistlerin ihtiyaç ve beklentilerini yüksek seviyede karşıladığı görülmektedir. Dolayısıyla bölge ve milliyete göre TR'lerin performans değerlendirmesinin farklılık gösterdiğini söylemek mümkündür.

TR performansının empati boyutu, Huang vd. (2010) çalışmasında bir boyut olarak yer alırken; Nguyen (2015) çalışmasında önemli bir boyut olarak yer almamıştır. Bu araştırma sonucuna göre de, empati boyutu etkili bir boyut olarak değerlendirilmemiştir. Turistlerin ihtiyaçlarının karşılanması konusunda TR'lerin yetersiz olarak değerlendirildikleri söylenebilir. Bu durum iki farklı faktörle açıklanabilir: Türkiye'deki tur programlarının yoğunluğu ve TR'lerin bu konudaki yetersizliği. Genellikle seyahat acentaları, günübirlik gezilerde satışın artması beklentisi ile oldukça fazla gezilecek/görülecek yeri tur programlarına eklenmektedir. Örneğin, günübirlik Efes turunda bazı acentalarca düzenlenen turlar şöyledir: İzmir çıkışlı Günübirlik tur programında Efes, Meryem Ana, Yedi Uyuyanlar, Artemis Tapınağı, İsa Bey Camisi, St. John Bazilikası ve Şirince yer almaktadır (www.izmirgunluktur.com). Denizli çıkışlı günübirlik Efes tur programında Efes, Meryem Ana, Şirince ve Kuşadası yer almaktadır (www.izmirgunluktur.com). Marmaris çıkışlı günübirlik Efes tur programında Efes Antik Kenti, Hierapolis Antik Kenti ve Pamukkale Travertenleri yer almaktadır (www.ministertours.com). İki günlük konaklamalı bir tur örneğinde ise Efes, Meryem Ana Evi, Milet, Didim aynı gün içinde gezilmektedir (www.tatilsepeti.com). Verilen örnek tur programlarına da bakıldığında oldukça yoğun bir tur programının olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle Denizli, Marmaris gibi bölgeye uzaklığı molalarla birlikte 4-4 buçuk saati alan noktalardan çıkışlarda geliş/gidiş saatleri hesaplandığında gezilecek süre kısalmaktadır. Bu yüzden ya çok erken saatlerde hareket edilmekte ya da gün için de programın uygulanabilmesi için oldukça hızlı hareket edilmeye çalışılmaktadır. Dolayısı ile turist isteklerinin karşılanması arka plana düşebilmektedir. Bu durum ayrıca turistlerin TR'lerin mesleki yeterliliğini değerlendirirken olumsuz bir tavır sergilemesine neden olabilmektedir.

Günübirlik turlarda geçirilen zamanın kısa oluşu da TR'lerin turistlerin kültürünü anlamasının önünde bir engel olarak değerlendirilebilir. Bazı bölgelerde TR sayısı oldukça az olup, doğrudan bölgede ikamet eden TR hizmetinden yararlanılması oldukça yaygındır. Bu durum TR ile geçirilen süreyi kısaltmakta ve TR değerlendirmelerini olumsuz etkilemesi söz konusu olabilmektedir.

Efes ve çevresi anlatımı yapılırken arkeoloji, mitoloji, tarih, din gibi uzmanlık gerektiren bilgilere başvurulmaktadır. Arkeolojik kavramların yerli turist tarafından anlaşılabilmesi söz konusu olabilir. Latince ve Yunanca kavramlar kullanıldığı için TR'lerin anlatım dilinin turistler tarafından akıcı olduğu düşünülmeyebilir. Bu noktada TR kavramların anlaşılabilir olması için örneklere ve daha detaylı bir anlatıma başvurabilir.

Tüm bu bilgiler ışığında TR'lerin anlatımının akıcı ve etkileyici olması temel performans kriterleri arasında yer almaktadır. TR'lerin ana dilleri olan

Türkçe'yi kullanırken daha dikkatli olmaları ve kendilerini daha anlaşılır kılmaları gerekmektedir. Mesleki yeterlilik açısından ise TR'lere aldıkları eğitimin yanı sıra bazı alanlarda uzmanlık kazanmaları önerilebilir.

Araştırma, Efes'i ziyaret eden Türk turistlerle sınırlıdır, dolayısıyla yabancı turistler ve diğer bölgeleri ziyaret eden turistlerle genelleme yapmak mümkün değildir. Araştırmada anket tekniğinin kullanılması da bir sınırlılıktır. Daha sonraki çalışmalarda karma yöntemler tercih edilebilir. Farklı ören yerlerinde farklı turist grupları üzerinde araştırmalar yapılabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Alegre, J. and Garau, J. (2011). The Factor Structure of Tourist Satisfaction at Sun and Sand Destinations. *Journal of Travel Research*, 50(1), 78–86. doi:10.1177/0047287509349270.
- Ap, J. and Wong, K. F. (2001). Case Study on Tour Guiding: Professionalism, Issues and Problems. *Tourism Management*. 22(1): 551-563.
- Arıkan, R. (2004). Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama. Ankara: Asil Yayın.
- Bagozzi, R. P. and Yi, Y. (1988). On the Evaluation of Structural Equation Models, *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1):74-94.
- Bahar, O., Kozak, M. (2012). Turizm ve Rekabet, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bowie, D. and Chang, J.C. (2005). Tourist Satisfaction: A View from a Mixed International Guided Package Tour. *Journal of Vacation Marketing*, 11, 303-322.
- Chan, A., Cathy, H., C., Hsu and Baum, T. (2015). The Impact of Tour Service Performance on Tourist Satisfaction and Behavioral Intentions: A Study of Chinese Tourists in Hong Kong, *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 32: 1-2, 18-33, DOI: 10.1080/10548408.2014.986010.
- Chang, J. C. (2006). Customer Satisfaction with Tour Leaders' Performance: A Study of Taiwan's Package Tours, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, Vol. 11, No. 1, 97-116.
- Chang, K. C. (2014). Examining The Effect Of Tour Guide Performance, Tourist Trust, Tourist Satisfaction, And Flow Experience On Tourists' Shopping Behavior, *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 19 (2), 219-47.
- Cohen, E. (1985). The Tourist Guide: The Origins, Structure and Dynamics of a Role. *Annals of Tourism Research*. 2 (1): 5–29.
- Cohen, J. E. (1988). *Statistical Power Analysis For The Behavioral Sciences*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.
- Çetinkaya, M.Y. ve Öter, Z. (2016). Role of Tour Guides on Tourist Satisfaction Level in Guided Tours and Impact on Re-visiting Intention: A Research in Istanbul. *EJTHR* 2016; 7(1):40-54.
- Dahles, H. (2002). The Politics of Tour Guiding: Image Management of Indonesia. *Annals of Tourism Research*. 29(3): 783-800.
- Garson, G. D. (2016). *Partial Least Squares: Regression and Structural Equation Models* (2016 Editi). Asheboro: Statistical Associates Publishing.
- Geva, A. and Goldman A. (1991). Satisfaction Measurement in Guided Tours. *Annals of Tourism Research*, 18, 177-185.

- Grönroos, C. (1978). A Service Oriented Approach to Marketing of Services, *European Journal of Marketing*, 12(3): 588–601.
- Hair, G., Black, B., Babin, B., Anderson, R. and Tatham, R. (2010). *Multivariate Data Analysis*. 7th Edition, Pearson, Upper Saddle River, New Jersey.
- Hair, J. F., Hult, G. T. M., Ringle, C. M. and Sarstedt, M. (2017). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. 2nd Edition, *Sage Publications Inc*, Thousand Oaks, CA.
- Hair, J. F., Hult, G. Tomas M., Ringle, Christian M. and Sarstedt, M. (2014). *A Primer on Partial Least Squares Structural Equation Modeling (PLS-SEM)*. Thousand Oaks, CA: *Sage Publications*.
- Hair, J.F., Ringle, C.M. and Sarstedt, M. (2011) PLS-SEM: Indeed a Silver Bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19, 139-151.
- Henseler, J. Ringle, C. M. Sinkovics, R. R. (2009). The use of Partial Least Squares Path Modeling in International Marketing, *Advances in International Marketing*, 20(1), 277-319.
- Heung, V. C. S. (2008). Effects Of Tour Leader's Service Quality On Agency's Reputation And Customers' Word-Of-Mouth, *Journal of Vacation Marketing*, 14 (4), 305-15.
- <http://www.dosim.gov.tr/muze-istatistikleri>, Erişim Tarihi: 30.09.2021.
- <http://www.tureb.org.tr/RehberIstatistik>, Erişim Tarihi:01.09.2021
- <https://www.izmirgunluktur.com/efes.sirince.meryemana.turu.html>, Erişim Tarihi: 30.09.2021.
- <https://www.ministertours.com/tr/marmaris/efes-antik-kent-ve-pamukkale>, Erişim Tarihi: 30.09.2021.
- <https://www.tatilsepeti.com/efes-sirince-didim-izmir-turu-tr-106424?filtreler>, Erişim Tarihi: 30.09.2021.
- Huang, S., Hsu, C. H.C., Chan, A. (2010). Tour Guide Performance And Tourist Satisfaction: A Study Of The Package Tours In Shang Hai', *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 34, 3-33.
- Jonasson, M. Scherle, N. (2012). Performing Co-produced Guided Tours, *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, Vol. 12, No. 1, 55–73.
- Kano, N., Seraku, N., Takahashi, F. and Tsuji, S. (1984). "Attractive Quality and Must-be Quality", Hinshitsu, *The Journal of the Japanese Society for Quality Control*, April, pp. 39 – 48.
- Kemboi, T. H. and Jairus, K. N. (2018). Tour Guiding Performance Attributes and Tourist Satisfaction: Evidence from North Rift Tourist Region, Kenya, *Journal of Hotel Management and Tourism Research*, Vol. 3 No.1 2018 ISSN 2504-6733.
- Kılıçlar, A. Çevrimkaya, M. (2019). Turist Rehberlerinin Performanslarının Turist Memnuniyetine Etkileri, *Uluslararası Türk Dünyası Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4 No:2. 136-145.
- Kock, N. (2016). Hypothesis Testing with Confidence Intervals and P Values in PLS-SEM, *International Journal of e-Collaboration*, 12(3), 1-6.
- Kuo, N. T. Chang, K.C. Cheng, Y. S. Lin, J. C. (2016). Effects of Tour Guide Interpretation and Tourist Satisfaction on Destination Loyalty in Taiwan's Kinmen Battlefield Tourism: Perceived Playfulness and Perceived Flow as Moderators, *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 33:sup1, 103-122.
- Mannell, R. C. and Iso-Ahola, S. E. (1987). Psychological Nature of Leisure and Tourism Experience. *Annals of Tourism Research*, 14, 314–331. doi:10.1016/0160-7383(87)90105-8.
- Mossberg, L. L. (1995). Tour Leaders and Their Importance in Charter Tours, *Tourism Management*, 16(6): 437–45.
- Müze ve Örenyerlerine Girişlerde Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönerge,https://www.muze.gov.tr/tr/kurumsal/muze-ve-orenyerlerine-girislerde-uygulanacak-usul-ve-esaslar-hakkinda-yonerge_22.html Erişim Tarihi: 09.09.2021.
- Nguyen, H. L. (2015). The Impacts of Tour Guide Performance on Foreign Tourist Satisfaction and Destination Loyalty in Vietnam. A thesis submitted in satisfaction of the requirements for the degree of Doctor of Business Administration University of Western Sydney.
- Olçay, A., Bozgeyik, Y., Akköz, H. ve Sürme, M. (2014). Profesyonel Turist Rehberlerinin Performanslarının Yerli Turistler Tarafından Değerlendirilmesi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7/2, 349-374.

- Parasuraman, A. Zeithaml, V.A and Berry, L. L. (1988). Servqual: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality, *Journal of Retailing*, Volume 64, Number 1.
- Pawitra, T. A. and K. C. Tan (2003). Tourist Satisfaction in Singapore— A Perspective from Indonesian Tourists. *Managing Service Quality*, 13 (5): 399-411.
- Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanunu, 1972.
- Syakier, W. A. and Hanafiah, M. H. (2021). Tour Guide Performances, Tourist Satisfaction And Behavioural Intentions: A Study On Tours In Kuala Lumpur City Centre, *Journal of Quality Assurance in Hospitality and Tourism..*
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi 2023, Ankara.
- Tolga, Ö. ve Atay, L. (2016). Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alanı Ziyaretçilerinin Profesyonel Turist Rehberlerinden Memnuniyetleri, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6 (2), 572-591.
- Tsai, H. Song, H. and Kevin K. F. Wong. (2009). Tourism and Hotel Competitiveness Research, *Journal of Travel and Tourism Marketing*, 26: 5-6, 522-546.
- UNWTO (2021). <https://www.unwto.org/why-tourism>, Erişim:14.09.2021.
- Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). Spss Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara, Detay Yayıncılık.
- Yıldız, E. (2020). *SmartPLS ile yapısal eşitlik modellemesi*, Seçkin Yayınları. Ankara.
- Yu, X. Weiler, B. and Ham, S. (2002). Intercultural Communication and Mediation: A Framework of Analysing Intercultural Competence of Chinese Tour Guides. *Journal of Vacation Marketing*, 8, 75-87.
- Zhang, H. and Chow, I. (2004). Application of Importance-Performance Model in Tour Guides' Performance: Evidence from Mainland Chinese Outbound Visitors in Hong Kong', *Tourism Management* 25(1): 81-91.

SUMMARY

Tourism sector is vital for many countries economy. The countries that try to increase their share of tourism are dragged into a fierce competition for this reason. In international competition, competitive advantages such as tourism infrastructure, quality of management, skills of employees, government policies, etc. take into account rather than comparative advantages, such as climate, landscape, flora, fauna. From this point of view, we can say that tourism has a great role in the competitive advantage of employees. Undoubtedly, one of the leading groups of these employees is TGs. As of September 2021, there are 11,451 TGs in our country, 8707 of which are active and 2744 are passive.

Since the ancient city of Ephesus is one of the most visited ruins in Turkey, it is of great importance to evaluate the satisfaction of domestic tourists visiting this place by TG. It is seen that the countries that attract the most tourists in the world also have high domestic market potentials. Domestic market potential and customer satisfaction are of great importance. In this context, the aim of the study is to reveal the relationship between the performance of TGs and the satisfaction of domestic tourists. Questionnaire technique, one of the quantitative research methods, was used in the study. The population of the research consists of domestic tourists visiting Ephesus between July and September 2021. As a sample, the easy sampling method, which is one of the non-probabilistic sampling methods, was preferred and a total of 399 data were collected. The collected data were analyzed by the least squares method and structural equation modeling. According to the results of

the research, TG's ability to introduce entertainment and promotion skills, appearance, problem solving and organizational skills affect satisfaction in a meaningful and positive way. But, TG's empathy, professional competence and communication skills do not affect satisfaction. The results of this research supported the result of Olcay et al (2014). It has been observed that the performance levels of TGs are below the expectations of domestic tourists.

Huang et al; (2010) revealed the dimensions of professional skills, external skills and organization, empathy and problem-solving skills of TG and stated that it affects satisfaction significantly and positively. But in this research empathy is not a significant dimension, like Nguyen's result. It can be said that TGs are considered inadequate in meeting the needs of visitors. This situation can be explained by two different factors: the intensity of Turkish programs and the inadequacy of TG in this regard.

Generally, travel agencies add a lot of places to visit/see in their tour programs with the expectation of increasing sales in daily trips. TG is responsible for implementing the tour program. But while applying the intense program, it is tried to act very quickly. Therefore, meeting customer demands may fall into the background. This situation may also cause visitors to have a negative attitude when evaluating the professional competence of the TG. The short time spent on daily tours can also be considered as an obstacle for TG to understand the culture of the visitors. In some regions, the number of TGs is quite low and it is quite common to benefit from the TG service directly residing in the region. This situation shortens the time spent with TG and may adversely affect TG evaluations.

Nguyen (2015) concluded that, professional competence dimensions of TG performance significantly and positively affect satisfaction. In this research, professional competence is also not a significant dimension which differs from the Nguyen's result. While explaining the ancient city of Ephesus and its surroundings, TGs apply some information that requires expertise such as archeology, mythology, history and religion. It may be the case that the archeological concepts are not understood by the domestic tourist. As Latin and Greek concepts are used, the narrative language of the TG may not be considered fluent by the visitors. At this point, TGs can refer to examples and apply a more detailed explanation to make the concepts understandable.

TGs need to be more careful and make themselves more understandable when using their mother tongue Turkish. In terms of professional competence, TGs can be recommended to gain expertise in some fields, in addition to the education they receive.

COVID-19 Sürecinde İhracat ve Hava Kargo Taşımacılığı: Antalya Havalimanı Üzerine Bir Araştırma

Bora ÖÇAL*

ÖZ

COVID-19'un hızlı yayılması nedeniyle Dünya, benzeri görülmemiş bir kriz yaşamaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler için kilit sektör olarak sınıflandırılan havacılık sektörü ise mevcut krizden önemli ölçüde etkilenmiştir. Ancak hava kargo sektörü havacılık sektörünün geneline kıyasla bazı kalemlerde büyüme eğilimi göstermiştir. Bu nedenle, bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin en büyük havalimanlarından biri olan Antalya havalimanının hava kargo ihracatının COVID-19 öncesi ve sonrası trendini analiz etmek ve havacılık sektörünün krizden çıkış ve büyümesini Antalya havalimanı özelinde geleceğe yönelik beklentilerle incelemektir. Çalışma bulgularına göre COVID-19 öncesi ve sonrası Antalya ili ile Antalya Havalimanı hava kargo ihracatının mevcut durumu tespit edilmiş ve ilgili literatüre yönelik öneriler, veriler bağlamında tartışılmıştır. Araştırma sonucunda; 2020 yılında Türkiye genel ihracat rakamları 2019 yılına oranla %6,2 azalırken Antalya ili ihracatı ise %12,5 artmıştır. 2018 ve 2019 yılları arasında Antalya ilinden hava kargo ile yoğunlukla sanayi ve maden ürünlerinin ihraç edildiği ancak 2020 yılında ise bu ürünlerin ihracatının dramatik bir şekilde azaldığı görülmüştür. Fakat aynı yıl sırayla bitkisel gıdalar ve yaş sebze meyve ihracatı %27,1 ve %70,5 oranlarında artarak pandemi öncesi ihracat değerlerinin çok üzerine çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Lojistik, Hava Kargo, İhracat, Antalya Havalimanı

JEL Sınıflandırması: R10, R40

Export and Air Cargo Transportation in the Process of COVID 19: A Research on Antalya Airport

ABSTRACT

Due to the rapid spread of COVID-19, the World is experiencing an unprecedented crisis. The aviation sector, which is classified as a key sector for developed and developing economies, has been significantly affected by the current crisis. However, the air cargo sector showed a growth trend in some items compared to the aviation sector in general. Therefore, the aim of this study is to analyze the pre- and post-COVID-19 trend of air cargo exports of Antalya airport, which is one of the largest airports in Turkey, and to examine the exit and growth of the aviation sector from the crisis with future expectations for Antalya airport. According to the study findings, current status of Antalya city with Antalya Airport air cargo exports before and after COVID-19 were determined and suggestions for the sector and related literature were discussed in the context of data. At the end of the study, in the year of 2020 overall export from Turkey decreased 6,2% compared to 2019 while export from Antalya city increased with the rate of 12,5%. The exported goods from Antalya city by the air cargo between 2018 and 2019 are mostly industrial and mine products however export of them is dramatically decreased in 2020. In the same year export of herbal food and fresh fruit and vegetables are increased with the rates of 27,1% and 70,5%, respectively. So export

* Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Elektrik ve Elektronik Bölümü. boraocal@sdu.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0003-0654-0131

(Makale Gönderim Tarihi: 08.10.2021 / Yayına Kabul Tarihi:07.03.2022)

Doi Number: 10.18657/yonveek.1004790

Makale Türü: Araştırma Makalesi

amounts of herbal food and fresh fruit and vegetables are found to be extremely over the export amount during the pre-pandemic period.

Key Words: COVID-19, Logistic, Air Cargo, Export, Antalya Airport

JEL Classification: R10, R40

GİRİŞ

Havayolu endüstrisi, koronavirüs hastalığı (COVID-19) pandemisinden en çok etkilenen sektörlerden biridir. Uluslararası Sivil hava taşımacılığı için 2020 yılında başlayan süreç, ekonomistlerin Büyük Buhrana, finansçıların 2008 krizine veya dünyanın endüstri devrimlerine atfettikleri yıkıcılıkla anılacağı benzetilmektedir. Kanada merkezli IATA (Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği) önceki Genel Direktörü Aezandre de Juniac'ın, bugün dünyada, mevcut koşullarda uçuş düzenleyerek kar edebilecek bir havayolu şirketi olmadığı ve sosyal mesafe kurallarının gözetildiği bir uçuş planında, başa baş noktasını yakalamak için dahi, bilet fiyatlarının 2019 yılına kıyasla, bölgeye göre %43 ila %54 artması gerektiği yönündeki açıklamaları bu gerçeğin altını çizmektedir (CNN, 2020).

Ocak 2021 itibariyle, dünya çapındaki uçuş sayısı %50'den fazla düşerken, sektör genelinde kârlar ve ödeme gücü, karantina önlemlerinin devamında önemli ölçüde zarar görmüştür. Havayolu şirketlerinin önce uluslararası sonrasında ise yurt içi uçuşlarını henüz sonlandırmaya başladığı 2020 Mart ayının ilk günlerinde, IATA'dan yapılan açıklamada, sektörün, yıllık bazda 252 milyar dolarlık bir kayba uğraması ihtimali dile getirilmişti. Sonrasında, Nisan ayında bu rakam 314 milyar dolar olarak güncellenmiş, Ocak 2021 itibariyle IATA kaynaklı hesaplanan toplam gelir kaybı, havayolu endüstrisi adına 419 milyar dolar olarak tahminlenmektedir (IATA, 2020a).

Havayolu işletmeleri kapasitelerini düşürerek ve uçakları hizmet dışı bırakarak krize hızlı tepki vermiştir. Ulusal hükümetlerin birçoğu uzun süredir devam eden serbestleştirme çabalarının aksi yönünde ulusal taşıyıcıları destekleme yoluna gitmiş, bu şekilde krizin etkilerini hafifletmeye çalışmıştır. Ancak yıllık bazda bakıldığında, iç ve dış hatlarda toplamda ortalama 3 milyon kadar daha az yolcu, yarı yarıya azalmış koltuk sayısı ve 2021 için pek de iç açıcı olmayan bir tahmini senaryo ile karşılaşmaktayız (ICAO, 2020). Havayolu taşımacılığının dünya turizmi ve ticaret hacmiyle sıkı bağlantıları da gözetildiğinde, Dünya Bankası'nın 2020 yılı toplam GSYH (Gayri safi yurt içi hasıla) düzeyinde öngördüğü yaklaşık %5'lik daralmaya havacılık sektörünün katkısını yadsımak mümkün görünmemektedir (Business Insider, 2020a). Aynı eksende, havayolu şirketlerine danışmanlık yapan Sidney merkezli CAPA firması, 2020 Mayıs ayının sonuna kadar pek çok havayolu şirketinin iflas edeceği yönünde öngörü sunmuştur (Business Insider, 2020b). Halihazırda, iflas ettiğini açıklayan Flybe, Avianca, Miami Air, Ravn Alaska gibi şirketlerin yanı sıra kapasite azaltan pek çok şirketin hem ekonomide yarattığı boşluk hem de katkıda bulunduğu işsizlik sebebiyle hayatlarında izler bıraktığı kalabalık bir kesimden söz etmek mümkündür.

ICAO'nun yayınladığı rapora göre, geçtiğimiz yüzyıl içerisinde yaşanan petrol krizi, İran-İrak savaşı, Körfez krizi, Asya krizi, 11 Eylül saldırıları, SARS pandemisi ve 2008 finansal krizi de dahil olmak üzere hiçbir kriz, havayolu taşımacılığını bu denli derinden etkilememiştir (Şimşek, 2021). Havacılık endüstrisini etkileyen tüm bu olumsuz tabloya rağmen yolcu kapasitesindeki ciddi kaybın bir kısmı artan e-ticaret hacminden elde edilen gelirle dengelenmeye çalışılmıştır. Karantina ve sosyal mesafe uygulamalarının etkisiyle kargo hizmetlerine yönelik aşırı talep kaynaklı artış birçok uluslararası havayolu şirketi için kurtarıcı olmuştur.

Havayolu şirketleri müşteri ve kargo taşıdıkça para kazanan yüksek sabit maliyetleri olan kuruluşlardır. Uçakların ticari bağlamda gelir getiren kargo veya ödeme yapan yolcu taşıma kapasitesi (Payload), havayollarının iki itici gücü olan yolcu ve kargo taşımacılığına, diğer bir deyişle turizm ve lojistik hizmetlerine esas teşkil etmektedir. Ticari anlamda değerlendirildiğinde hava kargo endüstrisi küresel ticaretin %35'inden fazlasını oluşturmaktadır (IATA, 2021). Sektör, pandemi öncesi 2019 yılının son yarısında, bir önceki yılın aynı dönemine kıyasla, navlun ton kilometre (FTK) cinsinden ölçülen talepte %10,4 artış kaydetmiştir. Bu büyüme, 2010 Küresel Ekonomik Krizini takip eden düşüşten bu yana en güçlü artışı temsil etmektedir (Turkish Cargo, 2020). Pandemi öncesi ticari gerilimler ve dalgalı akaryakıt fiyatları hava kargo pazarı için tehdit oluştursa da senkronize küresel ekonomik genişlemenin olumlu etkileri, artan sanayi üretimi ve dünya ticaretindeki büyüme, havacılık sektörünün artış yönelimini desteklemiştir.

Pandemi öncesinde ve pandemi sırasında hava kargo endüstrisini incelemek özellikle sektörün krizden çıkış yollarını görebilmek adına önem taşımaktadır. Sektör, daha önce birçok krize tanıklık etmiş, iş modellerinin değişmesine neden bu krizlerden güçlenerek çıkmıştır. Tanınmış bir fütürist olan Galloway (2020) mevcut krizin büyük veri, yapay zekâ ve blok zinciri teknolojisinin yanı sıra daha genel dijitalleşme ve "servisleştirme" kullanımı ile teknolojik değişimdeki eğilimleri hızlandıracağını savunmaktadır. Bu öngörüğü rakamlarda desteklemektedir. 2020 sonu rakamlarına göre ulusal ve uluslararası pek çok e-ticaret sitesi karlarını artırmış bu durum hava kargo endüstrisinin büyümesini de etkilemiştir (Rodbundith ve Sopadang, 2021). Ayrıca uluslararası anlamda COVID-19 aşı dağıtımı, şirketlerin filolarını kargo veya yolcu ile kargo taşıyan PAX-FRE olarak dönüştürmesine ve yeni bir iş modeli olarak karlılığını arttırmasına neden olmuştur.

Türkiye, hava kargo açısından büyük bir potansiyele sahip ve küresel pazarda bu büyüme trendine en büyük katkı sağlayan ülkelerden biridir. Türkiye'nin 2023 lojistik vizyonu kapsamında son yıllarda havayolu kargo sektörü büyük ve sürekli bir büyüme göstermesine rağmen hala daha iyisini yapma potansiyeline sahiptir. Özellikle Türkiye'nin bayrak taşıyıcısı Türk Hava Yolları'nın bir markası olan Turkish Cargo, 2023 yılına kadar dünyada ilk 5'e girmeyi hedeflemektedir. Ancak, kargo operasyonlarının çoğunluğunun Türkiye'de gerçekleştirildiği İstanbul Atatürk Havalimanı'nda kargo için yeterli

kapasite tahsisinin olmaması, Türk hava kargo sektörünün potansiyeline ulaşmasını engelleyen temel neden olarak gösterilmektedir (Kılıç ve Turgut, 2019). Bu kapsamda, sektörün rekabet gücüne önemli katkı sağlaması beklenen İstanbul Havalimanı'nın (İGA) yapımı için 2010 yılında planlar yapılmış ve 2014 yılında inşaatına başlanmıştır. Havalimanı 2018 yılı Ekim ayı sonunda faaliyete geçmiştir. Havayolu kargo taşımacılığının büyük kısmı İGA ve Atatürk havalimanından gerçekleştirilmesine rağmen özellikle taze ve hızlı olarak teslim edilmesi gereken, Türkiye'nin yaş sebze meyve ve kesme çiçek ihracatının merkezi Batı Akdeniz bölgesi (Antalya, Isparta, Burdur) gibi bazı bölgelerinde havayolu kargo imkanları açısından kabiliyetlerinin artırılması gerekmektedir. Bu durum, bölge ve ülke ekonomisine katkı sunmakla birlikte COVID-19 ile uluslararası ticaret ve küresel tedarik zincirinde ortaya çıkan değişimlerin havayolu kargo faaliyetleri açısından ülkemiz lehine yeniden değerlendirilmesi önem taşımaktadır.

Bu çalışmada dış ticaret, hava kargo taşımacılığı ve COVID-19 döneminde havacılık sektörü ele alınmıştır. Ayrıca TÜİK verilerinden faydalanılarak Antalya Havalimanı özelinde, hava kargo ihracatının COVID-19 öncesi ve sonrası trendleri, maddi değer, ağırlık ve ürün çeşidi bakımından incelenmiştir. Çalışma bulgu ve sonuçlarının pandemi etkisini görmek ve Antalya havayolu kargo kabiliyetini değerlendirme adına ilgili literatüre ve havayolu kargo sektörüne katkı sunması beklenmektedir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Dış Ticaret ve Türkiye

Dış ticaret, günümüzde ülkelerin sürdürülebilir kalkınmaları ve diğer ülke ekonomilerine entegre olabilmeleri için gerekli olan en önemli öğelerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle ülkeler, ulusal ve uluslararası çıkarlarını savunmak adına dış ticareti artırıcı faaliyetler gerçekleştirirken aynı zamanda dış ticareti sınırlandıran konularda önlemler almaktadırlar (Ertekin ve Kutlu, 2000: 224).

Son yıllarda ekonomik kalkınmanın sağlanması konusunda yapılan çalışmalarda dış ticaret kavramı üzerine önemli araştırmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar, dış ticaret hacmindeki artışın, ölçek ekonomisine geçişi sağladığı ayrıca teknolojik yeniliklerle birlikte işgücü verimliliğini ve istihdamı artırarak ekonomik kalkınmaya pozitif etki ettiğini göstermektedir (Aytaç ve Akdoğan, 2012: 56). Dış ticaretin ülke ekonomileri üzerindeki etkileri 4 başlıkta incelenebilir. Bunlar (Jenicek ve Krepl, 2009: 212):

- **Büyüme:** Dış ticaretin artması ile ihtiyaç duyulan ürün miktarının da artmakta ve aynı zamanda ortaya çıkan rekabet ortamı nedeniyle de işgücü verimliliği de artmaktadır. Bu durumun sonucu olarak da ekonomik büyüme sağlanmaktadır.
- **İç ekonomiyi koruma:** Olası durumlarda iç ekonomide meydana gelebilecek daralmalara karşın, işletmelerin uluslararası pazarlara yönelerek istihdam ve üretim kaybı yaşamasını engellemektedir.

- **Dönüşüm:** Dış ticarete yeni pazar ve ürünlerin ortaya çıkması, iç ekonomiyi de şekillendirmektedir.
- **Çoklu etkileşim:** Dış ticaret ile büyüme ve milli gelir arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Aynı zamanda milli gelir ile toplumsal refah ve toplam talep arasında da benzer ilişkiden söz edilebilir.

Kısaca teknolojik gelişmelerle birlikte küreselleşen günümüz dünyasında tüm ülkeler birbirinin pazarı durumuna gelmiştir. Bu durumun sonucu olarak da dış ticaret yalnızca reel ekonomiler üzerinde değil aynı zamanda finansal ekonomiler üzerinde de önemli etkilere sahiptir (Aytaç ve Akduğan, 2012: 56).

Dış ticaret, ihracat ve ithalat kavramlarından oluşmaktadır. İhracat; uluslararası piyasa ürün satmakken ithalat, uluslararası piyasadan ürün almak anlamında kullanılır. İhracatta ülkeye döviz girdisi sağlanırken ithalatta döviz kaybı yaşanmaktadır. Bu nedenle ülkelerin dış ödemelerde sıkıntı yaşamamak adına ihracatı artırmak ve ithalatı azaltmak gibi önemli hedefleri vardır. Ülkeler bu hedeflere ulaşmak adına kararlar alırlar ve bu kararlar o ülkenin dış ticaret politikasını oluşturur (Kesgingöz ve Karamelikli, 2015: 7-8).

Yapılan çalışmalarda dış ticaretin birleşenlerinden biri olan ihracatın ülkelere döviz girdisi sağlaması nedeniyle ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olduğu genel olarak kabul görmektedir. İhracat faaliyetleri sonucu işletmeler tarafından elde edilen döviz, ülkelerin dış ödemelerindeki döviz açığını azaltmakta ve sonuç olarak işletmelerin hammadde, yarı mamul ya da teknoloji gibi ihtiyaç duydukları ürünleri ithal edebilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu nedenle ihracat yapan işletmeler, diğer işletmelere göre üretim faaliyetlerinde daha avantajlıdır (Aytaç ve Akduğan, 2012: 56; Fryges, 2006: 1).

Tarım, sanayi ve hizmet sektörleri dış ticaretin gerçekleşmesini sağlayan temel sektörlerdir. Bu temel sektörler içerisinde özellikle sanayi sektörünün ülkelerin ekonomik kalkınması üzerindeki etkisinin artırılması ve sanayi ürünlerinin dış ticarete açılması ve etkin şekilde ihraç edilmesi ülkelerin kalkınması açısından son derece önemlidir (Şerefli, 2016: 137). Ürünlerin hedef pazara ulaşmasında temel gereksinim ise sağlam temeller üzerine kurulmuş lojistik sektördür. Ürünlerin doğru yerde ve doğru zamanda tüketicilere ulaştırılmasını sağlayan bu sektör dış ticaretin yapılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Lojistik sektörü ve özelinde taşımacılık; karayolu, denizyolu, demiryolu, havayolu, boru hattı, kombine ve multimodal taşımacılık olmak üzere yedi farklı türe ayrılmaktadır. Bu türler arasından hangisinin seçileceğine ilişkin karar verme aşamasında birçok değişken etki etmektedir. Ancak ürünlerin hızlı ve güvenli taşınmasında en güvenli taşımacılık modu ise havayolu taşımacılığıdır (Çancı ve Erdal, 2009: 28).

B. Hava Kargo Taşımacılığı

Hava kargo kavramı; Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) ve Uluslararası Havayolu Taşımacılığı Birliği (IATA) kurallarına uymak şartıyla taşıma yapılacak ülke ve taşıyıcıların kısıtlamaları göz önüne alınarak, taşımaya konu olan malların (bagaj ve posta hariç) ambalajlanması, etiketlenmesi,

evraklarının kuralla uygun şekilde düzenlenmesi ve hazırlıklar sonunda bir havayolu aracı ile nakledilmesi olarak nitelendirilebilir (Öztürk,1993: 23-24)

Havayolu taşımacılığı diğer taşıma türleri ile karşılaştırıldığında en yeni taşıma şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Farklı taşıma türlerinin birbirlerine karşı hız, maliyet ve güvenlik avantajları vardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde havayolu yük taşımacılığı yani diğer bir ifade ile havayolu kargo taşımacılığı diğer taşıma şekilleri ile karşılaştırıldığında hızlı ve daha güvenli olması nedeniyle ticari değeri yüksek ürünler ile çabuk bozulabilir gıda ve kesme çiçek gibi ürünlerin taşınmasında sıklıkla kullanılmaktadır. Havayolu kargo taşımacılığı bu özellikleri nedeniyle dünya taşımacılık sektöründe kendine önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca havayolu kargo taşımacılığı; taşımada sağladığı avantajlarla birlikte diğer sektörleri de dolaylı ya da doğrudan katkı sağlayarak dünya ekonomisine olumlu etkiler yapmaktadır (Akoğlu ve Fidan, 2020: 32-33).

Havayolu kargo taşımacılığı ile dünyada taşınan kargoların hacim olarak yaklaşık %1'lik kısmı taşınırken kargo değeri olarak 6 trilyon dolar ile bu oran %35'e karşılık gelmektedir. Ayrıca 68 milyondan fazla insan havayolu endüstrisi ve bu endüstrinin etkileşimde olduğu alanlarda çalışmaktadır (IATA, 2020b). Havayolu taşımacılığının hacim bazında %1'lik orana karşın değer bazında %35'lik orana sahip olmasının nedeni bu taşımacılık türü ile taşınan ürünlerin hacim olarak küçük olan değerli ürünlerin taşınması olarak gösterilebilir.

Türkiye'de bulunan toplam 56 havalimanından 2015-2019 yılları arasında yapılan havayolu kargo taşımacılığı incelendiğinde, dünyadaki dış ticaret hacminin artışına paralel olarak hava kargo taşımacılığının da arttığı görülmektedir (DHMİ, 2020). 2019 yılında Türkiye dış ticaretinde değer bazında taşımaların %12,24'lük kısmı havayolu taşımacılığı ile yapılırken bu değer ağırlık bazında %0,39'lük orana karşılık gelmektedir (UTİKAD, 2021).

Ulaştırma faaliyetleri, farklı sektörlerde hangi modu etkin olursa olsun uluslararası ticareti ve dolayısıyla ülke ekonomisi ile refah düzeyini derinden etkilemektedir. COVID-19 ile birlikte ülkelerin almış olduğu önlemler kapsamında, uluslararası seyahatlerin kısıtlanması ilk olarak havacılık sektörünü vurmuştur. COVID-19 pandemisinden en çok etkilenen sektörlerin başında %40 ile ticari havacılık gelirken onu %36 ile havacılık seyahati, %34 ile petrol gazı, %22 ile sigorta şirketleri ve %21 ile otomotiv sektörü takip etmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere ticari havacılık sektörü %40'lık daralma ile ilk sıradayken havacılık seyahati %36 ile en çok daralma yaşayan ikinci sektördür (Gülaçtı ve Bütün, 2021: 107). Ayrıca Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO)'ne göre 2020 yılında uluslararası mal ticaretinde 2019 yılına göre %5,3'lük düşüş olduğu ve bu duruma paralel olarak dünya Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nda tahmini olarak %3,3 ile %4,3'lük düşüş yaşanmıştır (ICAO,2021).

2020 yılının haziran ayı sonu itibariyle dünyadaki normalleşme çabaları sonucu ülkelerin seyahat ve ticaret kısıtlamalarını kaldırması ve sınırları diğer ülkelere açmaları ile havayolu trafiği de artmaya başlamıştır. Ancak salgın sürecinden olumsuz şekilde etkilenen bazı havayolu işletmeleri çalışanlarını işten

çıkarmışken bazıları da iflas koruma başvurusu yapmıştır (Gülaçtı ve Bütün, 2021: 108).

Türkiye için de havayolunun yolcu tarafındaki krizin etkisi devam etmektedir. 2020 yılı içerisinde, Türkiye’de uçakla seyahat eden yolcuların toplam sayısı 81,6 milyon olarak gerçekleşmiştir. İç hat seyahati gerçekleştiren yolcu sayısı bir önceki yıla nazaran %50,4; dış hat seyahati gerçekleştiren yolcu sayısıysa %70,5 oranında azalmıştır. Avrupa Hava Seyrüsefer Güvenliği Örgütü Eurocontrol, ortaya çıkan bu olumsuz senaryoya ilişkin toparlanma, öngörülen olası en iyi senaryoya göre 2024 yılı öncesinde 2019 seviyelerine denk bir iyileşme beklemediklerini belirtmiştir (Eurocontrol, 2021).

C. COVID-19 Sonrası Dış Ticaret

Çin’in Wuhan kentinde 2019 yılının ekim ayında ortaya çıkan COVID-19 virüsü, küreselleşen dünyada kısa zamanda tüm dünyaya yayılmış ve küresel bir salgın halini almıştır. Pandemi ile ülkeler ulusal ve uluslararası alanda birçok kısıtlamalara gitmişlerdir. Bu kısıtlamalar içerisinde sokağa çıkma kısıtlamaları, ulusal ve uluslararası alanda seyahat kısıtlamaları gibi önlemler bulunmaktadır. Bu kısıtlamalar toplumlarda sosyolojik, psikolojik ve sağlık sorunlarına yol açmıştır. Oluşan toplumsal sorunlar ve kısıtlamalar nedeniyle üretimde verimlilik azalmış ve insanların tüketim alışkanlıkları da değişmiştir. Yaşanan bu durum doğrudan küresel ekonomiler de etkilenmiş pandemi sürecinden dünya dış ticareti de olumsuz şekilde etkilenmiştir.

Küresel bir salgın halini alan COVID-19 pandemisi, salgın öncesi dönemdeki geleneksel ticari alışkanlıkları değiştirmiş ve bilindik tedarik zincirinde kopmalara ve aksamalara neden olmuştur. Pandemi ulusal ve uluslararası alandaki arz ve talep dengesinde meydana getirdiği değişiklikler ülkelerin dış ticaret hacimlerinde azalmalara neden olurken diğer yandan da ülkeleri tedarik zincirinde yenilikler yapmaya zorlamaktadır (Tekoğlu, 2020: 38).

Özellikle COVID-19 virüsünün dünya ticaretinin lokomotif durumunda bulunan Çin’den yayılmış olması, dünya genelinde endişeye neden olmuş ve dünya dış ticareti de bu durumdan ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu süreçte gıda temini ve güvenliğinin önemi anlaşılması ile küresel tedarik zincirlerinin yenilenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Pandemi süreci tarım ve gıda gibi sektörleri daha çok etkilemiştir (Yıldırım, 2021: 283). Özellikle de tarım ve gıda ürünleri ithalatına bağımlı olan gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler ortaya çıkan ihracat kısıtlamaları nedeniyle pandemi sürecinden daha çok etkilenmişlerdir (Espitia vd., 2020: 5).

Çin’de COVID-19 virüsünün ortaya çıkışı 2019 yılı olsa da dünya gelinde bu durumun dış ticareti etkilemesi şubat ayı itibariyle başlamıştır. Bu nedenle 2020 yılının ilk üç aylık dönemde dış ticaretteki daralma diğer çeyreklere göre daha azdır. 2019 yılı veri baz alındığında 2020 yılında dünya ihracatındaki ilk çeyrek gerilemesi %6,4, Avrupa’da %5 ve Türkiye’de %4,54 olarak tespit edilmiştir. 2020 yılının ikinci çeyreğinde ise dünyada daralma %21,28, Avrupa’da %24,1 ve Türkiye’de %26,27 olmuştur. İkinci çeyrekte sonra pandeminin çıkış noktası olan Çin’de salgının neredeyse son bulması, insanların pandemi ile

yaşamaya alışmaları ve yılın ikinci döneminde ertelenmiş ticari faaliyetlerin tekrar başlaması ile 2020 yılının üçüncü çeyreğinde dünya dış ticaretinde toparlanmalar başlamış ve ihracattaki gerileme 2019 yılının üçüncü çeyreğine göre tekrar %5 seviyesine yükselmiştir (Yıldırım, 2021: 283-289).

COVID-19 pandemisinin sonucu olarak küresel ölçekte uluslararası ticaret hacminin azalması ve bu duruma paralel olarak ulusal ve küresel tedarik zincirlerinin de zayıflaması, ülkelerin refah durumlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Dış ticaretin ülkeler ve küresel ekonomi açısından önemi göz önüne alındığında COVID-19 pandemisi sürecinde ve pandemi sonrasında ortaya çıkacak kriz durumunun yönetimi oldukça önem arz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında pandemi sürecinde mümkün olduğu kadar dış ticaretteki daralmanın önüne geçilmesi ve sonrasında pandemi öncesinde gerçekleşen dış ticaret hacmine tekrar ulaşılabilmesi, ulusal ve uluslararası alanda iyi uygulanmış bir kriz yönetimi ile gerçekleştirilebilir.

II. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı COVID-19 öncesi ve sonrası Antalya ili özelinde dış ticaret ve havayolu kargo taşımacılığı verilerini değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda TÜİK tarafından derlenen 2018, 2019 ve 2020 sonu Antalya ili dış ticaret verilerine ulaşılmış, nitel araştırma yöntemlerinde tarama modeli ile betimsel araştırma yapılmıştır. İkincil verilerin esas alındığı araştırma var olan kayıt ve dokümanları inceleme esası ile gerçekleştirilmiş, veriler literatürden hareketle tablolar halinde oluşturulmuştur.

III. BULGULAR

A. İhracat Bulguları

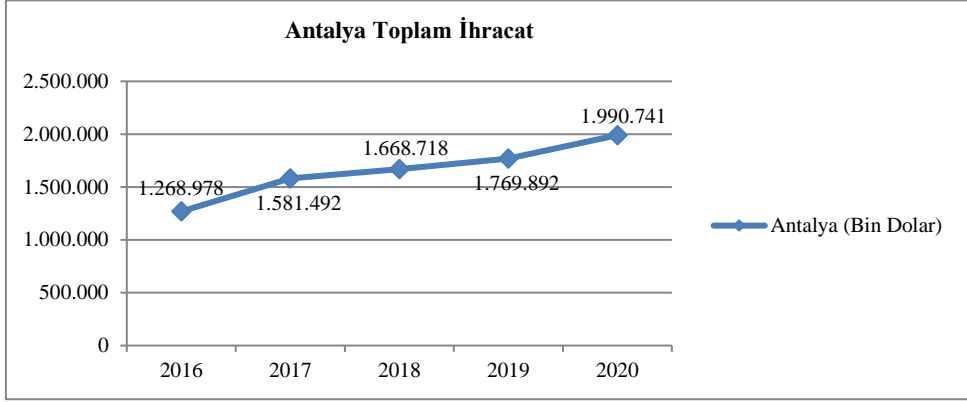
2016-2020 yılları arasında Antalya ve Türkiye’den yapılan değer bazında toplam ihracat verileri ve bu ihracatın yıllara göre değişim oranları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Antalya ve Türkiye’den Yapılan Değer Bazlı İhracat Verileri ve Değişim Oranları

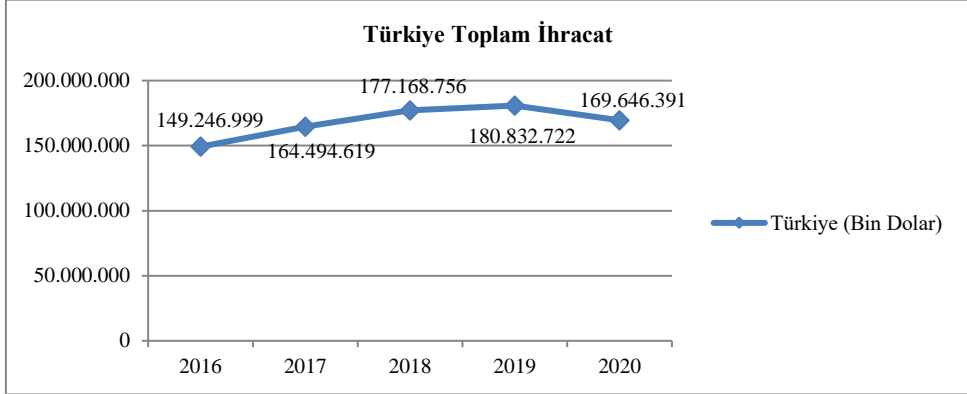
Bin dolar	2016	2017	%	2018	%	2019	%	2020	%
Antalya	1.268.978	1.581.492	24,6	1.668.718	5,5	1.769.892	6,1	1.990.741	12,5
Türkiye	149.246.999	164.494.619	10,2	177.168.756	7,7	180.832.722	2,1	169.646.391	-6,2

Kaynak: TÜİK (2021).

Türkiye’nin son 5 yılının toplam ihracat değerleri Tablo 1’den incelendiğinde, 2016 yılında yaklaşık 149,247 milyar dolar olan ihracat değeri 2019 yılına kadar sürekli artış göstermiş ve 2019 yılında 2016 yılına göre %21,16’lık artışla yaklaşık 180,833 milyar dolar olmuştur. 2020 yılında ise bu değer %6,2’lik kayıp yaşamış ve yaklaşık 169,646 milyar dolara gerilemiştir. Antalya ilinin ihracat rakamları incelendiğinde ise 2016 yılında 1,269 milyar dolar olan ithalat hacmi 2019 yılında 2016 yılına göre %39,47 artarak yaklaşık 1,770 milyar dolar olmuştur. 2020 yılında Antalya ilinin ihracat hacmi, Türkiye’ye ve dünyada yaşanan ihracat hacmi azalışından farklı olarak %12,5’lik büyüme yaşamış ve yaklaşık 1,991 milyar dolara yükselmiştir. Şekil 1 ve Şekil 2’de Antalya ve Türkiye’nin yıllara göre dış ticaret hacimlerinin değişim trendleri gösterilmiştir.

Şekil 1. Antalya İli İhracatının Değer Bazında Yıllara Göre Değişim Trendi

Kaynak: TÜİK (2021).

Şekil 2. Türkiye İhracatının Değer Bazında Yıllara Göre Değişim Trendi

Kaynak: TÜİK (2021).

2019 yılı sonunda yaşanan COVID-19 pandemisinin Türkiye ihracatını 2020 yılında %6,2 oranında daralttığı görülmektedir. Ancak aynı durum Antalya ili için gerçekleşmemiştir. Antalya ilinin ihracatı 2020 yılında 2019 yılına göre %12,5'lik büyüme yaşamıştır. Bu durumun anlaşılabilmesi adına Antalya ilin son üç yılında ihracata konu olan mallarının ürünler bazında detaylı olarak incelenmesi daha açıklayıcı olacaktır. Tablo 2'de 2018-2020 yılları arasında Antalya ilinin ihracat ürünlerinin değer bazında miktarları verilmiştir.

Tablo 2. Antalya İline Ait İhracat Ürünlerinin 2018-2020 Yılları Arasındaki Değer Bazlı Verileri

Dolar	2018	2019	% Değişim	2020	% Değişim
Bitkisel Gıdalar	25.437.261	20.823.739	-18,1	29.230.952	40,4
Hayvansal Gıdalar	12.930.873	17.025.334	31,7	12.465.370	-26,8
Maden Ürünleri	222.979.036	243.124.735	9	254.305.540	4,6
Sanayi Ürünleri	996.804.485	1.066.561.096	7	1.141.636.982	7
Yaş Sebze ve Meyve	410.566.835	422.357.242	2,9	553.102.170	31
Toplam	1.668.718.490	1.769.892.146	6,1	1.990.741.014	12,5

Kaynak: TÜİK (2021).

Tablo 2 incelendiğinde toplam ihracat değerinde 2019 yılında 2018 yılına göre %6,1'lik büyüme görülmektedir. 2019 yılında yalnızca bitkisel gıda

ihracatında %18,1'lik daralma yaşanmıştır. 2020 yılı verileri incelendiğinde ise toplam yalnızca hayvansal gıda ihracatında azalma olduğu ve bu azalmanın %26,8'lik orana sahip olduğu görülmektedir. 2020 yılında 2019 yılına göre oransal olarak en çok artış gösteren ürün grupları %40,4'lük oranla bitkisel gıdalar ve %31'lik oranla yaş sebze ve meyveler olmuştur. Ayrıca Antalya ilinin ihracatına konu olan ürün gurupları ağırlık bazlı olarak Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Antalya İline Ait İhracat Ürünlerinin 2018-2020 Yılları Arasındaki Ağırlık Bazlı Verileri

Kg	2018	2019	% Değişim	2020	% Değişim
Bitkisel Gıdalar	10.628.783	9.259.394	-12,9	14.925.544	61,2
Hayvansal Gıdalar	5.382.565	7.452.980	38,5	7.056.628	-5,3
Maden ürünleri	1.088.485.520	1.462.117.654	34,3	1.638.593.010	12,1
Sanayi Ürünleri	298.982.883	373.611.569	25	474.617.861	27
Yaş Sebze ve Meyve	501.051.171	493.129.411	-1,6	623.872.142	26,5
Toplam	1.904.530.922	2.345.571.008	23,2	2.759.065.185	17,7

Kaynak: TÜİK (2021).

Tablo 3 incelendiğinde Tablo 2 ile paralellik gösterdiği görülmektedir. Ancak değer bazlı tablodan farklı olarak 2019 yılında yaş sebze ve meyve ihracatında ağırlık bazında %1,6'lık daralma olduğu göze çarpmaktadır. Tablo 3'e göre ağırlık bazlı ihracatta 2019 yılındaki ihracat değeri 2018 yılına göre %23,2 ve 2020 yılında ise 2019 yılına göre ise %17,7 artmıştır. 2020 yılında ağırlık bazında en çok artış gösteren ürün gurupları değer bazında da olduğu gibi %61,2 ile bitkisel gıdalar ve %26,5 ile yaş sebze ve meyvelerin ihracatı olmuştur.

B. Antalya İlinin İhracat Taşımalarında Havayolunun Yeri

Antalya ilinin ihracat ürünleri farklı taşıma modları ile yurt dışına gönderilmektedir. Çalışma kapsamında Antalya ilinin havayolu taşımacılığı vasıtası ile yurt dışına gönderilen kısmı ele alınmıştır. Bu kapsamda 2018-2020 yılları arasında havayolu taşımacılığı vasıtası ile ihracata gönderilen ürün gurupları ve bu miktarların yıllara göre değişimi değer bazlı olarak Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Antalya İlinden Havayolu Taşımacılığı Vasıtası ile İhraç Edilen Ürünlerinin 2018-2020 Yılları Arasındaki Değer Bazlı Verileri

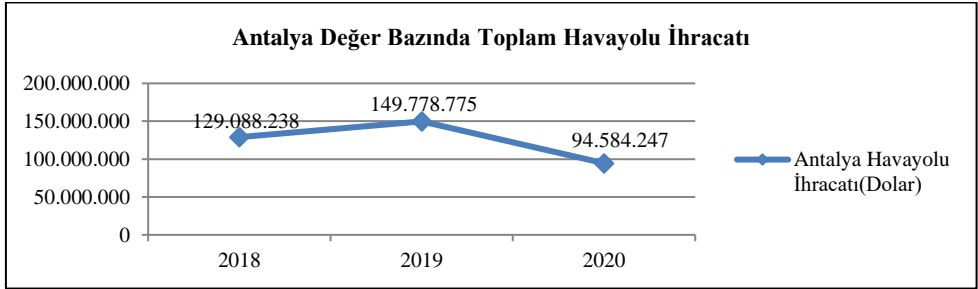
Dolar	2018	2019	% Değişim	2020	% Değişim
Bitkisel Gıdalar	13.617.837	12.671.389	-6,9	16.111.066	27,1
Hayvansal Gıdalar	1.451.441	1.892.502	30,4	2.214.886	17
Maden Ürünleri	3.148.793	3.660.865	16,3	15.828	-99,6
Sanayi Ürünleri	106.013.792	126.800.404	19,6	68.138.167	-46,3
Yaş Sebze ve Meyve	4.856.375	4.753.615	-2,1	8.104.300	70,5
Toplam	129.088.238	149.778.775	16	94.584.247	-36,8

Kaynak: TÜİK (2021).

Tablo 4 incelendiğinde 2018 yılında 129,088 milyon dolarlık taşıma hacmine sahip olan havayolu taşımacılığı 2019 yılında %16'lık artışla yaklaşık

149,778 milyon dolara yükselmiştir. Ancak 2020 yılına gelindiğinde 2019 yılına göre havayolu taşımacılığında değer bazında %36,8'lik daralma yaşanmış ve 94,584 milyon dolarlık taşıma yapılmıştır. 2019 yılında yalnızca %6,9 ile bitkisel gıdalar ve %2,1 ile yaş sebze ve meyve taşımacılığında daralma yaşanmıştır. 2020 yılında ise 2019 yılına göre maden ürünleri taşımacılığında %99,6 ve sanayi ürünlerinin taşımacılığında %46,3'lük azalma yaşanmıştır. 2019 yılında daralma yaşayan yaş sebze ve meyvelerin havayolu vasıtası ile taşınması 2020 yılında %70,5 ve yine 2019 yılında daralma yaşayan bitkisel gıdaların havayolu vasıtası ile taşınması %27,1'lik oranda artmıştır. Şekil 3'te Antalya ilinin ihracatında havayolu taşımacılığının değer bazında yıllara göre değişim trendi gösterilmiştir.

Şekil 3. Antalya İli İhracatında Havayolu Taşımacılığının Değer Bazında Yıllara Göre Değişim Trendi

Kaynak: TÜİK (2021).

Tablo 5. Antalya İlinden Havayolu Taşımacılığı Vasıtası ile İhraç Edilen Ürünlerinin 2018-2020 Yılları Arasındaki Ağırlık Bazlı Verileri¹

Kg	2018	2019	% Değişim	2020	% Değişim
Bitkisel Gıdalar	34.999	17.042	-51,3	48.074	182
Hayvansal Gıdalar	140.765	154.128	9,5	188.569	22,3
Maden Ürünleri	2.557.053	509.666	-80	6.544	-98,7
Sanayi Ürünleri	3.431.621	3.046.634	-11,2	1.340.310	-56
Yaş Sebze ve Meyve	1.742.768	1.788.915	2,6	2.014.012	12,6
Toplam	7.907.206	5.516.385	-30,2	3.597.509	-34,8

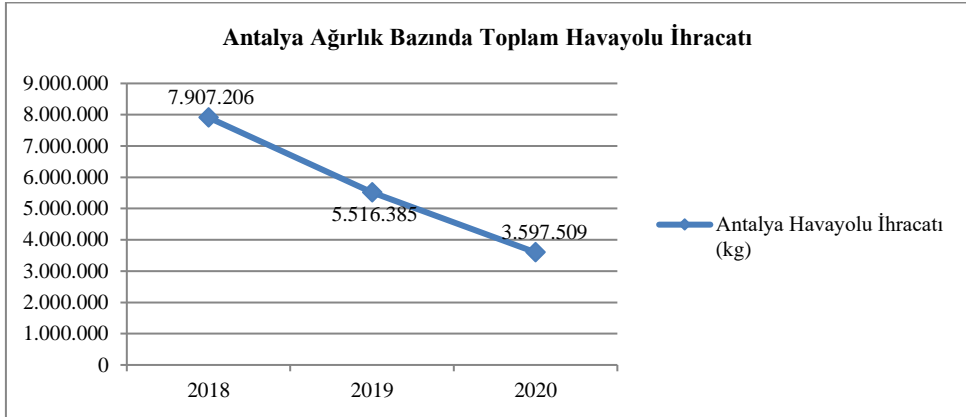
Kaynak: TÜİK (2021).

Antalya ilinden havayolu taşımacılığı ile ihraç edilen ürünler ağırlık bazlı olarak Tablo 5'ten incelendiğinde değer bazlı tablodan farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Değer bazlı tabloda havayolu ile taşınan yüklerin değeri 2019 yılında 2018 yılına göre arttığı görülürken ağırlık bazlı tablo ise %30,2'lik düşüş göze çarpmaktadır. 2018 yılında 7.907 ton olan taşıma miktarı 2019 yılında 5.516 tona gerilemiştir. 2020 yılında da 2019 yılına göre %34,8'lik kayıpla 3.598 ton

¹ Veriler il bazında olması nedeniyle detayı görebilmek adına kilogram olarak verilmiştir.

olarak karşımıza çıkmaktadır. 2019 yılında en çok düşüş gösteren ürün grupları %80 ile maden ürünleri ve %51,3'lük düşüşle bitkisel gıdalardır. 2020 yılında ise 2019 yılına göre maden ürünlerinde %98,7 ve sanayi ürünlerinde %56'lık azalma görülmüştür. 2020 yılında en dikkat çeken artış %182 ile bitkisel gıdaların havayolu ile ihracatında olmuştur. Şekil 4'te Antalya ilinin ihracatında havayolu taşımacılığının ağırlık bazında yıllara göre değişim trendi gösterilmiştir.

Şekil 4. Antalya İli İhracatında Havayolu Taşımacılığının Ağırlık Bazında Yıllara Göre Değişim Trendi

Kaynak: TÜİK (2021).

C. Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden Yapılan İhracat

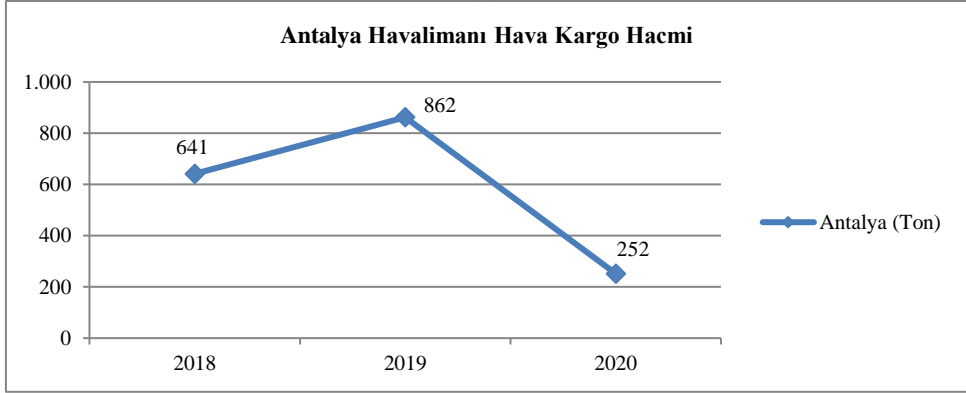
2018-2020 yılları arasında Antalya ili ihracatının Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğü vasıtası ile yapılan kısmı ve Türkiye havayolu kargo taşımacılığı toplamı ağırlık bazında Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Antalya ve Türkiye'nin İhracatta Yıllara Göre Ağırlık Bazında Hava Kargo Miktarları

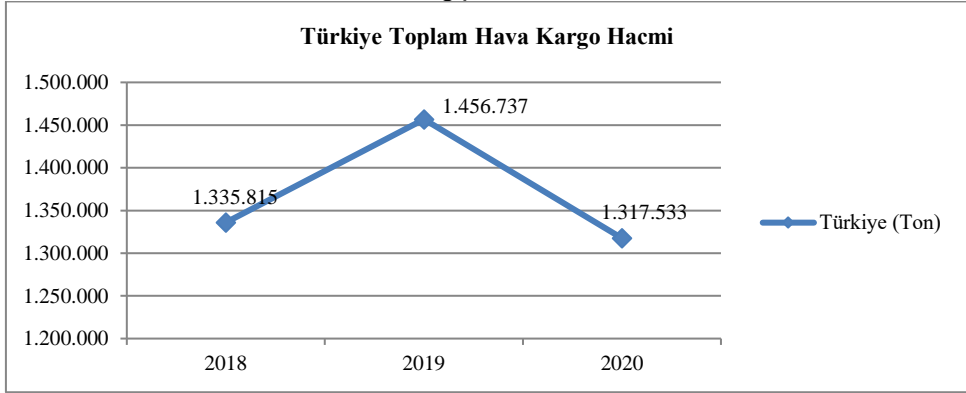
Ton	2018	2019	% Değişim	2020	% Değişim
Antalya	641	862	34,5	252	-70,7
Türkiye	1.335.815	1.456.737	9,1	1.317.533	-9,6

Kaynak: DHMİ (2021), TÜİK (2021).

Tablo 6 incelendiğinde 2018 yılında yapılan ihracat yaklaşık 641 ton olarak tespit edilmişken 2019 yılında bu değerde %34,5'lik yaklaşık artış yaşanmış ve yaklaşık 862 tona çıkmıştır. 2020 yılına gelindiğinde Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğü'nden yapılan hava kargo taşımacılığı %70,7'lik daralma yaşanmış ve yaklaşık 252 ton olarak tespit edilmiştir. Türkiye geneli toplam havayolu kargo taşımacılığı ile ihracatta 2018 yılında 1.335.815 ton olan ihracat rakamı 2019 yılında %9,1 artarak 1.456.737 tona ulaşmıştır. 2020 yılında ise bu değer %9,6 azalarak 1.317.533 ton olarak tespit edilmiştir. Şekil 5 ve Şekil 6'da Antalya ve Türkiye'nin yıllara göre hava kargo taşımacılığı hacimlerinin değişim trendleri gösterilmiştir.

Şekil 5. Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden Yapılan İhracatın Ağırlık Bazında Yıllara Göre Değişim Trendi

Kaynak: TÜİK (2021).

Şekil 6. Türkiye'den Hava Kargo Taşımacılığı ile Yapılan İhracatın Ağırlık Bazında Yıllara Göre Değişim Trendi

Kaynak: DHMİ (2021).

Antalya Havalimanı Gümrük müdürlüğü vasıtası ile yapılan havayolu taşımacılığı ağırlık bazlı olarak ürünlere göre dağılımı Tablo 7'de verilmiştir.

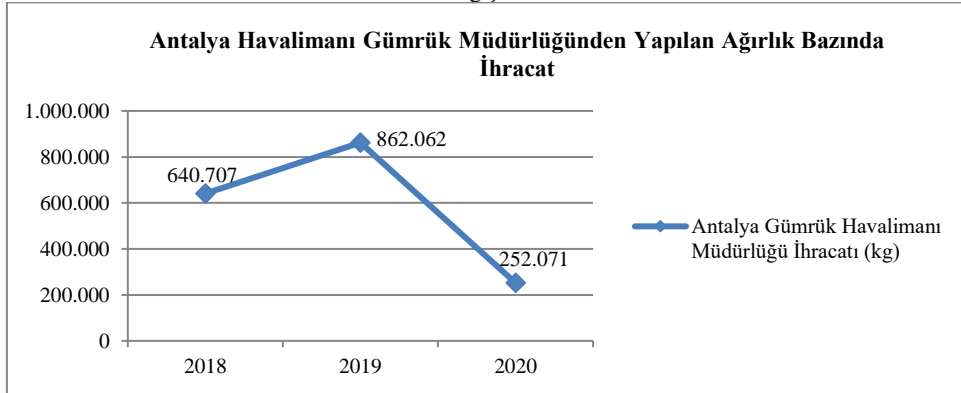
Tablo 7. Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden 2018-2020 Yılları Arasında Yapılan İhracatın Ağırlık Bazlı Verileri

Kg	2018	2019	% Değişim	2020	% Değişim
Bitkisel Gıdalar	1.275	1.534	20,3	2.479	61,6
Hayvansal Gıdalar	28.094	42.697	52	27.683	-35,2
Maden Ürünleri	4.923	83	-98,3	1	-98,8
Sanayi Ürünleri	589.101	747.211	26,7	208.333	-72,1
Yaş Sebze ve Meyve	17.314	70.537	307,4	13.575	-80,8
Toplam	640.707	862.062	34,5	252.071	-70,7

Kaynak: TÜİK (2021).

Tablo 7'den Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden çıkış yapan ve havayolu vasıtası ile ihraç edilen ürünlerin ağırlık bazlı verileri incelendiğinde 2018 yılında bu gümrük müdürlüğü vasıtası ile yapılan toplam ihracat yaklaşık 641 tondur. 2019 yılında ise bu değer 2018 yılına göre %34,5 oranında artarak yaklaşık 862 tona ulaşmış ve 2020 yılında ise 2019 yılına göre %70,7 oranında azalarak yaklaşık 252 tona gerilemiştir. 2019 yılında 2018 yılına göre düşüş gösteren tek ürün grubu %98,3 ile maden ürünleriyken yaş sebze ve meyve ihracatı %307,4 ile en çok artış gösteren ürün grubu olmuştur. 2020 yılında ise toplamda karşımıza çıkan %70,7'lik daralmada oransal olarak en büyük paya sahip olan ürün grubu %98,8 ile maden ürünleriyken maden ürünlerini %80,8 ile yaş sebze ve meyveler, %72,1 ile sanayi ürünleri ve %35,2 ile hayvansal gıdalar takip etmektedir. 2020 yılında düşüş yaşamayan tek ürün grubu %61,6'lık artışla bitkisel gıdalardır. Şekil 7'de Antalya ilinin ihracatında Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğü'nün ağırlık bazında yıllara göre değişim trendi gösterilmiştir.

Şekil 7. Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden Yapılan İhracatın Ağırlık Bazında Yıllara Göre Değişim Trendi

Kaynak: TÜİK (2021).

Antalya havalimanı gümrük müdürlüğünden yapılan ihracatın değer bazında ürünlere göre sınıflandırması Tablo 8'de verilmiştir.

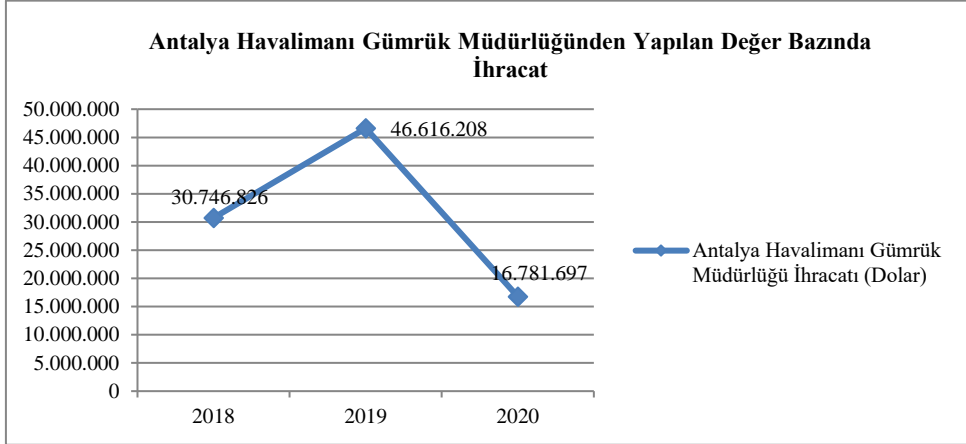
Tablo 8. Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden 2018-2020 Yılları Arasında Yapılan İhracatın Değer Bazlı Verileri

Dolar	2018	2019	% Değişim	2020	% Değişim
Bitkisel Gıdalar	1.894.395	1.808.207	-4,5	2.062.076	14
Hayvansal Gıdalar	378.745	461.866	21,9	243.626	-52,7
Maden Ürünleri	11.837	2.462	-79,2	160	-93,5
Sanayi Ürünleri	28.368.138	44.119.819	55,5	14.394.750	-67,3
Yaş Sebze ve Meyve	93.711	223.854	138,8	81.085	-63,7
Toplam	30.746.826	46.616.208	51,6	16.781.697	-64

Kaynak: TÜİK (2021).

Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden gümrüklenecek havayolu vasıtası ile yurt dışına gönderilen ürünler değer bazında Tablo 8'den incelendiğinde, 2018 yılında yaklaşık 30,747 milyon dolar olan ihracat hacmi 2019 yılında %51,6 artarak 46,616 milyon dolara yükselmiştir. 2020 yılına gelindiğinde ise toplam ihracat değeri 2019 yılına göre %64 azalarak yaklaşık 16,782 milyon dolara gerilemiştir. 2019 yılında en büyük düşüş %79,2 ile maden ürünleri ihracatında olurken yaş sebze ve meyve ihracatında %138'lik artış yaşanmıştır. 2020 yılında ise toplam %64'lük düşüş içerisinde en büyük oran %93,5 ile maden ürünlerinde yaşanırken maden ürünlerini %67,3 ile sanayi ürünleri, %63,7 ile yaş sebze ve meyveler, %52,7 ile hayvansal gıdalar takip etmektedir. 2020 yılında düşüş yaşamayan tek ürün grubu ise %14'lük artışla bitkisel gıdalardır. Şekil 8'de Antalya ilinin ihracatında Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğünün değer bazında yıllara göre değişim trendi gösterilmiştir.

Şekil 8. Antalya Havalimanı Gümrük Müdürlüğünden Yapılan İhracatın Değer Bazında Yıllara Göre Değişim Trendi

Kaynak: TÜİK (2021).

D. Antalya İlinin İhracat Ürünlerinin Havalimanı Gümrük Müdürlüklerine Göre Sınıflandırılması

Antalya ilinden havayolu vasıtası ile ihraç edilen ürünlerin toplam miktarlarının ülke dışına çıkış yaptıkları havalimanı gümrük müdürlüklerine göre değer bazında sınıflandırılması Tablo 9'da gösterilmiştir. Bu tabloda bulunan veriler ile Tablo 4'te bulunan veriler arasında ortaya çıkan farkların ürünlerin havalimanı gümrük müdürlüklerinde gümrüklenecek diğer taşıma modları ile taşınmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 9. Antalya İline Ait İhracat Ürünlerinin 2018-2020 Yılları Arasında Havalimanı Gümrük Müdürlüklerine Göre Değer Bazlı Verileri

Dolar	2018	2019	2020
A.H.L. Kargo Güm. Md.	106.511.951	46.359.182	41.323.475
İstanbul Havalimanı Güm. Md.	0	41.774.102	29.614.742
Antalya Havalimanı Güm. Md.	30.746.826	46.616.208	16.781.697
Sabiha Gökçen Havalimanı Güm. Md.	13.781.448	9.229.553	6.695.927

İstanbul Havalimanı Yolcu Salonu Güm. Md.	0	182.217	107.009
Esenboğa Güm. Md.	1.926.489	5.607.543	75.228
Adnan Menderes Güm. Md.	451.194	10.414	223
A.H.L. Yolcu Salonu Güm. Md.	189.921	0	0
Toplam	153.607.829	149.779.219	94.598.301

Kaynak: TÜİK (2021).

Tablo 9'a göre 2018 yılında Antalya iline ait havalimanı gümrüklerinden çıkış yapan yaklaşık 153,608 milyon dolarlık ihracat ürününün %69,3'lük kısmı A.H.L Kargo Gümrük müdürlüğü vasıta ile gönderilirken değer bazında yalnızca %20'lik kısmı Antalya Havalimanı Gümrük müdürlüğünden ihraç edilmektedir. 2019 yılında değer bazında ise Antalya Havalimanı Gümrük müdürlüğünün kullanılma oranı toplam yaklaşık 149,779 milyon dolarlık ihracat içerisinde 46,616 milyon dolar ile %31,1'dir. 2020 yılı verileri incelendiğinde ise Antalya Havalimanı Gümrük müdürlüğünün Antalya ilinden havayolu taşımacılığı ile ürün ihracatında değer bazında kullanılma oranı ise yaklaşık 94,598 milyon dolarlık ihracat içerisinde 16,782 milyon dolar ile %17,7'dir. 2020 yılında değer bazında en çok kullanılan havalimanı gümrük müdürlüğü %43,7 ile A.H.L Kargo Gümrük müdürlüğü ve ikinci sırada %31,3 ile İstanbul Havalimanı gümrük müdürlüğüdür. Antalya iline ait ihracat ürünlerinin ülke dışına çıkış yaptıkları havalimanı gümrük müdürlüklerine göre ağırlık bazlı olarak miktarları Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Antalya İline Ait İhracat Ürünlerinin 2018-2020 Yılları Arasında Havalimanı Gümrük Müdürlüklerine Göre Ağırlık Bazlı Verileri

Kg	2018	2019	2020
İstanbul Havalimanı Güm. Md.	0	2.368.589	1.804.786
A.H.L. Kargo Güm. Md.	6.809.525	1.464.074	1.358.623
Antalya Havalimanı Güm. Md.	640.707	862.062	252.071
Sabiha Gökçen Havalimanı Güm. Md.	465.776	350.299	182.984
Esenboğa Güm. Md.	5.895	467.650	164
İstanbul Havalimanı Yolcu Salonu Güm. Md.	0	7	4
Adnan Menderes Güm. Md.	8.312	264	1
A.H.L. Yolcu Salonu Güm. Md.	9	0	0
Toplam	7.930.224	5.512.945	3.598.633

Kaynak: TÜİK (2021).

Tablo 10'a göre 2018 yılında havalimanı gümrük müdürlüklerinden yapılan toplam yaklaşık 7.930 ton ihracatın %85,9'u A.H.L Kargo Gümrük müdürlüğü vasıtası ile yapılmıştır. Antalya havalimanı gümrük müdürlüğü yaklaşık 641ton taşıma ile %8'lik orana sahip olmuştur. 2019 yılında toplam yaklaşık 5.513 ton taşıma içerisinde 2.369 ton taşıma ile İstanbul Havalimanı Gümrük müdürlüğü %43'lük oranla ilk sıradayken A.H.L Kargo Gümrük müdürlüğü %26,6 ile ikinci, Antalya Havalimanı Gümrük müdürlüğü ise yaklaşık

862 ton ile %15,2'lik oranla üçüncü sıradadır. 2020 yılına gelindiğinde ise 2019 yılında da olduğu gibi İstanbul Havalimanı Gümrük müdürlüğü %50,1 ile ilk sıradayken %37,7 ile A.H.L Kargo Gümrük müdürlüğü ikinci sıradadır. Antalya Havalimanı Gümrük müdürlüğü ise yaklaşık 252 ton ile %7'lik orana sahip olmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Havacılık endüstrisinin, gelişmiş ülkeler başta olmak üzere, küresel çapta artan büyüme ivmesi dönem dönem kesintiye uğramıştır. IATA ve ICAO'nun raporlarına göre mevcut COVID-19 pandemisi, bu duraksamaların en derini ve büyüğüdür. 2020 yılının başında itibaren dolaşımın kısıtlanmasına sebep olan COVID-19 salgını, havacılık sektörü için telafisi uzun yıllar sürecek ekonomik problemlere yol açmıştır. Genelde dünya düzenine ve özelde ticari havacılık tarihine büyük harflerle yazılacak mevcut küresel kriz, bugünlerde her kesimden insanın anlamını öğrendiği “pik” noktasındadır. IATA'nın öngörülerine göre COVID-19 süreci, havayollarına bağımlı işlerde çalışan yaklaşık 25 milyon kişinin işini kaybetme riski altında olduğu belirtmektedir (SHGM, 2020). Uçuşlara ara verilmesi ve akabinde tarifeli uçuş uygulamaları ile kısıtlamalar sebebiyle, geçici dahi olsa işten çıkarılan (yer hizmetleri, uçuş mürettebatı, kargo çalışanı, havalimanı çalışanı vb.) on binlerce havacılık sektörü çalışanı bulunmaktadır.

Havacılık sektörü önündeki karamsar tabloya rağmen, krizin yeni fırsatlar açan doğası gereği farklı iş modelleri ile mevcut duruma çözümler aranmaktadır. Günümüz büyük ekonomilerinde, hava kargo hizmeti yoğun olarak kullanılması ile özellikle imalat sektöründe tedarik zincirinin stratejik önemi nedeniyle yüksek hızlı çapraz taşımacılık ihtiyacı hızlanmıştır. Bu süreçte hava kargo hizmeti, tedarik zinciri yönetimi içinde yer alan ve bu sisteminin ayrılmaz bir parçasıdır.

Birçok ülkede haftalar hatta aylar süren kapanmalar nedeniyle iş ve eğitim internet üzerine taşınmıştır. Bu durum COVID-19 öncesi yüksek katma değerli yüksek teknoloji bilişim ürünlerinin artış trendine ve e-ticaretin canlanması neden olmuştur. Örneğin Kore, Çin ve Vietnam gibi ürün bazında ihracatının çoğunluğunu yarı iletkenlere dayalı cihaz ve ekranların oluşturduğu ülkelerde, hava kargo talebi hızlı bir şekilde artmıştır. Pandeminin çıkış noktası olan Çin, uluslararası alanda en çok ihracatı gerçekleştirirken Vietnam ve Kore ise büyüme hızı en fazla olan ülkeler arasına girmiştir.

COVID-19 döneminde özellikle bağımsızlığı güçlendirme adına taze meyve sebze olan talep de artmıştır. Başta Avrupa olmak üzere 100'den fazla ülkeye yaş sebze meyve ihracatı yapılmış, Türkiye'nin yaş sebze meyve ihracatı pandemi öncesine göre %25 artarak 2021 ilk 6 ayında 1,5 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin yaş sebze meyve ve kesme çiçek başta olmak üzere bitkisel ürünlerde merkezi olan Antalya ilinin ve havalimanının ihracat verilerinin incelendiğın de benzer bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma bulgularına göre 2016-2019 yılları arasında Antalya ili ihracat rakamları, Türkiye geneli ihracat büyüme oranı olan %21,16'dan yüksek olarak %39,47 gerçekleşmiştir. 2020 yılına gelindiğinde pandeminin etkisiyle Türkiye genel ihracat rakamları 2019 yılına

göre %6,2 düşerken Antalya ili ihracatı %12,5 artmıştır. Antalya ili ortalamasındaki artışın kaynağına bakıldığında ise %40,4'ünü bitkisel gıdalar, %31'i ise yaş sebze meyve ihracatındaki artışın oluşturduğu görülmektedir. Antalya ilinden 2018 ve 2019 yılları arasında havayolu kargo imkânı ile ihraç edilen ürünlere bakıldığında ağırlıklı olarak sanayi ve maden ürünleri olduğu görülmektedir. 2020 yılında ise sanayi ve maden ürünleri sırasıyla %46,3 ve %99,6 oranlarında azalmış, hatta hava kargo ile maden ürünleri ihracatı bitme noktasına gelmiştir. Ancak aynı yıl bitkisel gıdalar %27,1, yaş sebze meyve ihracatı ise %70,5 artarak pandemi öncesi ihracat değerlerinin çok üzerine çıkmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde Antalya Havalimanı hava kargo imkânı ağırlık bazında 2018-2019 yılları arasında Türkiye artış ortalaması olan %9,1'i yaklaşık dört katı olan %34,5 artışı yakalamıştır. Ancak 2020'nin özellikle ilk 6 ayındaki daralma Antalya Havalimanı hava kargo ihracatını %70,7 daraltmıştır. Kısıtlamalardan kaynaklı azalışın yanı sıra Antalya'da üretilen ve havayolu taşımacılığı ile ihracata gönderilen ürünlerin büyük bir kısmı İstanbul'da bulunan havalimanlarından gönderilmektedir. İstanbul birçok hava kargo firması için lojistik merkez olması nedeni ile düzenli tarifeli uçuşların gerçekleşmesi ürünlerin hızlı ve daha ekonomik taşıma maliyetleri ile alıcıya ulaşması mevcut durumun nedenleri arasında sayılabilir. Ayrıca ürünleri uygun koşullarda bekletme için soğuk hava depoları ve antrepo imkân ve kapasitesinin İstanbul'da bulunan havalimanlarının tercih edilmesinde diğer bir neden olduğu düşünülmektedir. Tüm bunlara rağmen özellikle yaz aylarında artan havalimanı trafiğini avantaja çevirerek COVID-19 sonrası süreçte talebinin artması öngörülen yaş sebze meyve ve bitkisel ürünler için uygun taşıma maliyetleri ve depolama imkanları ile Antalya ilinin havayolu kargo kabiliyetinin artacağı, ülke ve bölge ekonomisine daha fazla katkı sunacağı düşünülmektedir.

Yolcu uçuş operasyonlarının azalması nedeniyle sınırlı kargo tedariki, COVID-19'un hemen ardından hava taşımacılığı maliyetlerinde artışa yol açmıştır. Gelecekte kargo uçağı arzının genişlemesi nedeniyle kargo taşıma maliyetlerinin düşmesi beklenmektedir. Özellikle, COVID-19 nedeniyle Çin'den ABD'ye kişisel koruyucu ekipman için sertifikasyon gerekliliklerinin güçlendirilmesi ve Amerika ve Avrupa'daki tüketici duyarlılığındaki değişimlerin, kargo taşıma maliyetlerini düşürmesi beklenmektedir. Ayrıca, IATA tarafından yayınlanan yakın tarihli bir rapora göre, dünya çapında 10 milyar doz COVID-19 aşısı taşımak için yaklaşık 8.000 tane Boeing 747 sınıfı büyük kargo uçağı gerekmektedir. Gelecekte hava kargo pazarının büyümesi için potansiyel bir fırsat olarak analiz edildiğinde Türk hava kargo taşıma işletmelerinin bu duruma hazırlıklı olması gerekmektedir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular ışığında, sürmekte olan Antalya Havalimanı'nın kapasite ve kullanım alanının artırılması projesi dikkate alınarak Antalya Havalimanı'nın İstanbul ve İzmir Adnan Menderes Havalimanları ile kıyaslanması, ulusal/uluslararası rekabet düzeyi ve özellikle Ortadoğu lojistik

operasyonları için uygunluğunun araştırılması gibi konuların ileriki çalışmalarda değerlendirilebileceği yazar tarafından önerilmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Dr. Öğretim Üyesi Bora ÖÇAL tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akoğlu, B. ve Fidan, Y. (2020). Dünyada Hava Kargo Taşımacılığı ve Türkiye'nin Yeri. *Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi*, 4(1), 30-51.
- Aytaç, A. Ve Akduğan, U. (2012). Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme Üzerine Bir Nedensellik Analizi: 2001-2011 Türkiye Örneği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 55-70.
- Business Insider (2020a). <https://www.businessinsider.com/coronavirus-airlines-that-failed-bankrupt-covid19-pandemic-2020-3>. Erişim Tarihi: 13.05.2020
- Business Insider (2020b). <https://www.businessinsider.com/airlines-coronavirus-bailout-senate-stock-buybacks-2020-3>. Erişim Tarihi: 10.04.2020
- CNN (2020). <https://edition.cnn.com/travel/article/iata-middle-seats-face-masks-coronavirus-intl-hnk/index.html>. Erişim Tarihi: 11.05.2020
- Çancı, M. ve Erdal, M. (2009). Lojistik Yönetimi. İstanbul: Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Üretenleri Derneği Yayınları.
- DHMİ. (2020). *2019 Faaliyet Raporu*. Ankara: Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü.
- DHMİ. (2021). *2020 Faaliyet Raporu*. Ankara: Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü.
- Espitia, A., Rocha, N. ve Ruta, M. (2020). *Covid-19 And Food Protectionism: The Impact Of The Pandemic And Export Restrictions On World Food Markets*. USA: The World Bank.
- Eurocontrol (2021). www.eurocontrol.int/. Erişim Tarihi: 18.06.2021
- Fryges, H. (2006). The Export-Growth Relationship: Estimating A Dose-Response Function. *ZEW Discussion Papers*, Paper No. 06-28.
- Gülaçtı, Ş. E. N. ve Bütün, E. (2021). Covid-19'un Pandemi Salgınının Havacılık Sektörüne Etkisi: Gig Ekonomisi Alternatifi. *Journal Of Aviation Research*, 3(1), 106-127.
- IATA (2020a). <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-04-14-01/> Erişim Tarihi: 01.05.2020
- IATA (2020b). <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-03-26-02/> Erişim Tarihi: 10.12.2020
- IATA (2021). Value of Air Cargo. <https://www.iata.org/En/Programs/Cargo/Sustainability/Benefits/> Erişim Tarihi: 12.07.2021.
- ICAO (2020). Effects of Novel Coronavirus (COVID-19) on Civil Aviation: Economic Impact Analysis. https://www.icao.int/sustainability/Documents/COVID-19/ICAO_Coronavirus_Econ_Impact.pdf. Erişim Tarihi: 30.09.2020.
- ICAO (2021). *Effects Of Novel Coronavirus (Covid-19) On Civil Aviation: Economic Impact Analysis*. Canada: ICAO Reports.
- Jenicek, V. ve Krepl, V. (2009). The Role of Foreign Trade And Its Effects. *Agricultural Journals*, 55(5), 211-220.
- Kesgingöz, H., Karamelikli, H. (2015). Dış Ticaret-Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyümenin CO2 Emisyonu Üzerine Etkisi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(3), 7-17.
- Kılıç, D., Turgut, M. (2019). Kentsel Lojistik Açısından İstanbul Havalimanı ve Atatürk Havalimanı'nın Değerlendirilmesi. *Kocatepe İİBF Dergisi*, 21(2), 148-157.

- Öztürk, A. (1993). Türkiye'deki Hava Kargo Trafığı. *Sivil Havacılık Bülteni*, 4(15), 23-24.
- Rodbundith, T.S. ve Sopadang, A. (2021). Evaluation of Factors Affecting Air Cargo Terminal Operation Performance During COVID-19. *11th Annual International Conference on Industrial Engineering and Operations Management*, 6687-6696.
- SHGM (2020). <http://web.shgm.gov.tr/tr/haberler/6350-iata-covid-19-nedeniyle-25-milyon-calisinin-isinin-risk-altinda-oldugunu-acikladi>. Erişim Tarihi: 22.05.2020
- Subaşı Ertekin, M., Kutlu, E. (2000). 1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi. *Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 16(1), 223-254.
- Şerefli, M. (2016). Dış Ticaretin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 136-143.
- Şimşek, H. (2021). Havayolu Taşımacılığında Kriz Yönetimi. *Journal of Aviation Research*, 3(1), 21-40. DOI: 10.51785/jar.777273
- Tekoğlu, A. S. (2020). Covid-19 Salgını ve Dış Ticarete Kriz Yönetimi: Türkiye Örneği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, 7(22), 32-53.
- TUİK (2021). *Antalya İli Dış Ticaret İstatistikleri*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu.
- Turkish Cargo (2020). <https://www.turkishcargo.com.tr/tr/haberler/turkish-cargo-100-milyon-doz-asiyi-dunyanin-dort-bir-yanina-tasidi>. Erişim Tarihi: 22.05.2021
- UTİKAD. (2021). UTİKAD Lojistik Faaliyet Raporu 2020. İstanbul: Uluslararası Taşımacılık ve Lojistik Hizmet Üretenleri Derneği.
- Yıldırım, U. (2021). Covid-19 Pandemisinin Dış Ticaret Üzerine Etkisi: İstatiksel Bir Yaklaşım. *Fiscaoeconomia*, 5(1), 280-295.

SUMMARY

As today, the importance of foreign commerce is increasing with the globalizing world. Foreign commerce is very important for the sustainability of national economies and social welfare. In the last century, in parallel with the rapid development of technology, the interaction of nations with each other has increased and in this context, changes have occurred in human needs. Because of these changes, countries choose to meet the products they need from international markets. However, while foreign trade has positive results for the countries that export intensively, it causes a current account deficit in the economies of the countries that import. In foreign trade, countries need to plan the balance of imports and exports, effectively. In international commerce, different modes of transportation are used. For instance, maritime, land, railroad, airline, pipeline or multimodal transportation that results by integrating these modes of transportation with each other. There exists different advantages of these modes of transportation, compared to each other.

Within the scope of this study, air cargo transportation, which provides faster and more reliable transportation, despite being more costly than other modes, is discussed. Air cargo transportation, which is quite new, compared to other modes of transportation, is generally used for the transportation of small and very valuable products in terms of volume, while it is also used in foreign commerce of perishable products such as fresh vegetables, fruits and cut flowers. With the increase in customer expectations and international trade in recent years, air cargo transportation has gained an important place in world trade. In 2019, 1% of the cargo carried in the world is carried by air cargo on weight basis, while this rate corresponds to approximately 35% on value basis. For Turkey, these rates are 0.39% on weight basis and 12.24% on value basis.

Foreign commerce that was on an increasing trend experienced a significant decrease in 2020 due to the Covid-19 pandemic, which emerged in the last quarter of 2019 in China, which is the locomotive country of world trade. Although the Covid-19 virus arose in China in the last quarter of 2019, the negative reflections of this situation on foreign trade started to be seen in the second quarter of 2020. As a result of Covid-19 becoming a pandemic in beginning of 2020, countries have applied many restrictions and foreign trade has been negatively affected. With the pandemic, in the first quarter of 2020 compared to 2019, foreign commerce declined by 6.4% in the world, 5% in Europe and 4.54% in Turkey. In the second quarter, the pandemic showed its full effect and the foreign trade contraction was 21.28% in the world, 24.1% in Europe and 26.27% in Turkey. In the third quarter, the situation became similar to the situation in the first quarter, as people got used to living with the pandemic and countries lifted the bans slightly. Many sectors have been affected by this situation. The aviation industry is one of the most affected sectors in the world by the Covid-19 pandemic, with 40%, followed by passenger air transport industry with 36%. In Turkey during 2020 compared to 2019, there exists a 50.4% loss in domestic passenger transportation, while a 70.5% loss has experienced in international passenger transportation.

When the export figures of Turkey and Antalya province for the years 2016-2020 are analyzed on a value basis, it increased until 2019, however experienced a 6.2% contraction in 2020 compared to 2019. However, Antalya province experienced a growth of 12.5% in 2020, unlike Turkey in general. Despite the pandemic conditions, the reason for this growth can be shown as an increase in the export of plant food with 40.4% and fresh vegetables and fruits with 31% on value basis. On the basis of weight, the rate of increase is 61.2% for plant foods and 26.5% for fresh fruit and vegetables. The reason for the increase in the export of plant foods and fresh vegetables and fruits can be shown as the tendency of people to healthy foods in pandemic conditions. Airline transportation has an important place in the export of Antalya province. Air transport decreased by 36.8% in 2020 compared to 2019 for this province. However, it has increased 70.5% in the export of fresh vegetables and fruits, 27.1% in plant foods and 17% in animal foods. Within this period, while there was a 46.3% decrease in the export of industrial products by air, the decrease in mining products came to a standstill with 99.6%. Furthermore, in 2020 compared to 2019, there was a 70.7% decrease in the products sent to export after being cleared Antalya Airport Customs Office, while the decrease in air cargo transportation in Turkey was 9.6%. Among the products exported from the Antalya Airport Customs Office, the only product group that did not decrease is plant foods, with an increase of 61.6%. A very small portion of the export products of Antalya province sent by air transport are sent from Antalya Airport. While only 20% of export products were sent via this airport in 2018, this rate was determined as 31.1% in 2019 and 17.7% in 2020. For the export of these products, Ataturk Airport (A.H.L) Cargo Customs Office and Istanbul Airport Customs Office, which are located in

Istanbul, are commonly used. 69.3% of these products in 2018, 31% in 2019 and 43.7% in 2020 were exported through the A.H.L Cargo Customs Office. In addition, after the opening of Istanbul Airport in 2019, some of the cargoes shifted and proportionally, 27.9% in 2019 and 31.3% in 2020 were exported via this airport. The reason for this situation can be shown as the frequency of scheduled flights at the airports in Istanbul, being a base for many cargo operators, and high storage and handling capacities.

Ekonomi Politika Belirsizliği İthalat Üzerinde Etkili midir? Panel Veri Analizinden Kanıtlar

Demet YAMAN*

ÖZ

Ekonomide belirsizlik, dış ticaret ve döviz kuru gibi makro ekonomik değişkenler üzerinde etkili olabilmektedir. Küreselleşmenin ilerlemesi ve ekonomilerin karşılıklı bağımlılığının artmasıyla birlikte uluslararası ticaret, ekonomide yaşanan belirsizlik ortamından güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Literatürde ekonomi politika belirsizliğinin dış ticaret üzerindeki etkilerine ilişkin tam olarak bir görüş birliği bulunmamakla birlikte, yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan genel görüş, belirsizliğin ticaret akımlarını baskıladığı yönündedir.

Bu çalışmanın amacı ekonomi politika belirsizliğinin 18 ülkenin ithalatı üzerindeki etkisini, 1997-2019 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak panel veri teknikleri ile analiz etmektir. Analizde ele alınan ülke grubu verilere erişim sıkıntısı olmaması göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Elde edilen sonuçlar incelenen dönemde ele alınan tüm ülkelerde ekonomi politika belirsizliğinin ithalatı negatif yönde etkilediğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi Politika Belirsizliği, İthalat, Panel Veri Analizi

JEL Sınıflandırması: C33, D81, F14

Does Economic Policy Uncertainty Affect Import? Evidence from Panel Data Analysis

ABSTRACT

Uncertainty in the economy can have an impact on macroeconomic variables such as foreign trade and exchange rates. With the advancement of globalization and the increasing interdependence of economies, international trade is strongly affected by the uncertainty in the economy. Although there is no consensus in the literature regarding the effects of economic policy uncertainty on foreign trade, the general view emerged as a result of studies is that uncertainty suppresses trade flows.

The aim of this study is to analyze the effect of economic policy uncertainty on the imports of 18 countries by using panel data techniques using annual data for the period 1997-2019. The country group discussed in the analysis was chosen considering the lack of access to data. The results show that economic policy uncertainty affects imports negatively in all countries examined in the period under review.

Key Words: Economic Policy Uncertainty, Import, Panel Data Analysis

JEL Classification: C33, D81, F14

GİRİŞ

Uluslararası ticaret, 2008 küresel finansal krizinin ardından tüm dünyada çarpıcı bir düşüş yaşamıştır. Ticaretteki bu düşüş sonucu, dünya üretimi %0,7 azalırken, 2009 yılında küresel ticaret %11'e kadar daralmıştır (Uluslararası Para

*Arş.Gör.Dr., Dicle Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.
demet.yama@dicle.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0002-9562-4320

(Makale Gönderim Tarihi: 03.01.2022 / Yayına Kabul Tarihi: 18.02.2022)

Doi Number: 10.18657/yonveek.1053116

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Fonu, 2011). Bununla birlikte, 2008 küresel finans krizi, ekonomi politika belirsizliğinin, iktisadi faaliyetler üzerindeki etkilerinin daha fazla tartışılmasına neden olmuştur. Ayrıca devam eden Covid-19 pandemisinin ve bunun getirdiği küresel ticaretteki düşüşün, ekonomi politika belirsizliğinin ticari etkilerine yönelik araştırma ilgisini güçlendirdiği oldukça açıktır.

Küreselleşmenin ilerlemesi ve ekonomilerin karşılıklı bağımlılığının artmasıyla birlikte uluslararası ticaret, özellikle ticaret politikası belirsizliği ve ekonomi politika belirsizliğinden güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Ticaret politikası belirsizliği, ticaretin sabit maliyetine etki etmekte bu durumda ihracatçılar daha temkinli davranmakta ve çoğu zaman pazara girişlerini geciktirmektedir. Ticaret politikası belirsizliğinin azalması ile ihracat maliyeti önemli ölçüde azaltmakta, verimlilik artmakta ve kurumsal yenilik teşvik edilmektedir. Ancak ticaret politikası belirsizliği, ekonomi politika belirsizliğinin sadece çok küçük bir parçasıdır (Li ve Li, 2021: 4). Uluslararası ticareti etkileyen en büyük etkenlerden biri ekonomi politika belirsizliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle çalışmamızda ticaret politikası belirsizliği yerine ekonomi politika belirsizliğinin etkilerine odaklanılmıştır.

Ekonomide belirsizlik, politik sebepler, öngörülemeyen politika değişimleri, savaşlar, salgınlar vb. gibi nedenlerle karşımıza çıkabilmektedir ve makro ekonomik değişkenler üzerinde etkili olabilmektedir. Ekonomi politika belirsizliğinin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerine ilişkin tam olarak bir görüş birliği bulunmamakta ancak yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan genel görüş, belirsizliğin ticaret akımlarını baskıladığı yönündedir (Dixit, 1989; Handley, 2014; Handley ve Limao, 2017; Krol, 2018). Politika belirsizliğinin artması ile birlikte ticari faaliyetlerle ilgili yatırım maliyetleri düşmekte veya kısmen geri döndürülemez olmakta ve bu durumda da piyasalarda “bekle ve gör” davranışı artmaktadır. Böyle bir durumda girişimciler yatırımlarını geciktirebilecek ve ticari faaliyetlerini azaltabileceklerdir (Dixit, 1989; Krol, 2018). Benzer şekilde yüksek politika belirsizliği, tüketicilerin “erteleme seçeneği” stratejisini benimsemelerine ve mal alımlarını geciktirmelerine neden olarak ticareti engelleyecektir (Dixit, 1989; Tam, 2018).

Ekonomi politika belirsizliği girişimcilerin beklentilerini etkileyerek de ticaret akışlarını baskılayabilir. Ekonomi politika belirsizliğindeki artış, girişimcilerin ticaret partneri olan ülkelerinin, gelecekteki piyasa talebine ilişkin karamsar beklentilerini tetikleyebilir. Bu da onların ticaret planlarını düzenlemelerine ve ticaretle ilgili yatırımlarını azaltmalarına neden olabilir (Jia vd., 2020: 603). Benzer şekilde politika belirsizliği döviz kuru ile ilgili beklentileri etkileyerek, ticari tahmin hatalarına yol açabilir. Politika belirsizliğinin artması girişimcilerin risk beklentilerini de güçlendirebilir. Örneğin, bir ülkede politikaların oluşturulması ve uygulanmasındaki oynaklık, ticaret ortağı ülkelerdeki girişimcilerin risk beklentilerini artırabilir. Bazı durumlarda, bu tür dalgalanmalar girişimcilerin belirsizlikle ilgili “uyarlanabilir” beklentiler oluşturmasına ve politika riskinin yalnızca gelecekte artacağına inanmasına neden

olabilir. Bu da ticaretle ilgili yatırımları azalmasına ve ticaretin artmasını engelleyebilir (Jia vd., 2020: 603).

Ekonomide artan belirsizlik, üretim ve ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisiyle dolaylı olarak da ticareti azaltabilir. Belirsizliğin yarattığı büyüme azaltıcı etki; bankaların finansman maliyetlerinin yükselmesine, ticaret ve ticari faaliyetlere ilişkin yatırımların düşmesine ve tüketim harcamalarının azalmasına neden olabilir. Bu durum mal talep ve arzını ve dolayısıyla da ticareti etkileyebilir.

Belirsizliğin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerini araştıran çalışmalar belirsizliğin uluslararası ticareti etkileyebileceği çeşitli kanallar sunmaktadır. Örneğin, Bernanke (1983) belirsizliğin geri dönüşü olmayan yatırımlarla ilişkili riski artırarak “bekle ve gör” seçeneğini yaratacağını vurgulamaktadır. Bu seçenek ihracatçı firmaların mevcut pazarlardaki yatırımlarını düşürmesine ve yeni pazarlardaki yatırımları geciktirmesine neden olabilir. Pazardaki firmalar için, gelecekteki fiyatlar ve tüketici talebi ile ilgili belirsizlik bir giriş engeli oluşturacağından ticareti sınırlayabilir. Artan belirsizlik ortamında firmalar yüksek batık giriş maliyetinden kaçınmak için pazara girişi erteleyebilir (Greenland vd., 2019). Benzer şekilde belirsizliği yüksek olduğu bir piyasa ortamında firmaların pazarlardan çıkma ihtimalinin arttığı ve yeni pazarlara girme ihtimalinin ise azaldığı söylenebilir.

Ekonomi politikası belirsizliği, dış piyasalardaki gelecekteki harcamaların reel opsiyon değerini artırdığı için dış piyasalarda ithalatı da sınırlayabilir (Mawusi, 2020: 3). Firmaların dış ve iç piyasalardan ara girdiler sipariş edebilecekleri açık bir ekonomi modeli göz önünde bulundurulduğunda, yüksek politika belirsizliğine yanıt olarak dış girdi alımlarında önemli bir düşüş söz konusu olabilir. Buna göre, artan belirsizlik ithalattan kaynaklanan batık maliyeti artırabilir. Benzer şekilde, yüksek düzeyde belirsizlik, tüketicilerin veya üreticilerin gelecekteki gelirlerinden veya karlarından emin olamadıkları için alımlarını ertelemelerine neden olabilir. Bu tutum ise piyasadaki nakit varlıklarını artırabilir, toplam harcamaları azaltabilir ve ticareti engelleyebilir. Yani firmalar, politika belirsizliğinin olumsuz etkilerinden kaçınmak ve faaliyetlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla nakit tutmayı bir strateji olarak benimseyebileceklerdir.

Tersine, ekonomi politika belirsizliği, döviz kuru kanalı üzerinden dolaylı olarak ihracatı arttırıcı etkiler de doğurabilir. Belirsizlik ortamında kur oynaklığı da artmakta ve firmalar bu duruma geleceğe yönelik “uyarlanabilir” beklentiler oluşturarak karşılık vermektedir. Gelecekteki ekonomik koşullar ve kur dalgalanmaları konusunda karamsar bir beklentiye sahip riskten kaçınan bir firma, potansiyel gelir kaybına karşı korunmak için ihracatını arttırabilecektir (Mawusi, 2020: 2). Belirsizliğin ortaya çıkardığı risklerin ticaretin yönünü belirleyen hem gelir hem de ikame etkilerinin olabileceğini söyleyebiliriz. Bir yandan, kur oynaklığı beklenen faydayı veya riskli faaliyetlerin çekiciliğini azaltarak, riskten kaçınan firmaların ticareti azaltmalarına neden olurken; öte yandan, riskten kaçınan bir firma, potansiyel gelir kayıplarına karşı korunmak amacıyla ihracatı arttırmak için gelir etkileriyle de motive olabilir. Bu durumda eğer ikame etkisi gelir etkisini

baskılıyorsa, daha yüksek döviz kuru riski daha düşük ihracat faaliyetine yol açabilecek veya tersi durumda geçerli olacaktır.

Ekonomik politika belirsizliğinin uluslararası ticaretle ilişkişine dair yapılan çalışmaların çoğu teorik iddialara odaklanmıştır. Son yıllarda gelişen yöntemler, belirsizlik endeksinin hesaplanabilmesi ve ülke verilerine erişimin kolaylaşması ile birlikte yapılan ampirik çalışmalarda ise analizler genel olarak tek bir ülkedeki ihracat etkilerine odaklanmış ve ticaret ortağı ülkelerdeki politika belirsizliğinin rolü ve belirsizliğin ithalat üzerindeki etkileri ihmal edilmiştir. Bu çalışma ise literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak, 18 ülkeden oluşan bir panel grubu ele alınarak ekonomi politika belirsizliğinin ithalat üzerindeki etkilerini anlamamızı geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu açıdan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Tüm bu amaçlar doğrultusunda çalışmada ekonomi politika belirsizliğinin 18 ülkenin ithalatı üzerindeki etkisi, 1997-2019 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak panel veri teknikleri ile analiz edilmektedir. Analizde kullanılan ekonomik politika belirsizlik endeksi, Baker vd. (2016) tarafından hazırlanmış Economic Policy Uncertainty Index (EPU Index)' den derlenmiştir.

Çalışmanın giriş bölümünü takip eden birinci bölümünde literatürde yer alan ampirik çalışmalardan örnekler sunulmuştur. İkinci bölümde çalışmanın analizinde kullanılan veri seti ve metodolojiye ilişkin bilgi verilmiş, üçüncü bölümde ampirik analizden elde edilen bulgular paylaşılmıştır. Sonuç bölümünde ise, elde edilen bulgular çerçevesinde genel bir değerlendirme yapıp, politika önerilerine yer verilmiştir.

I. YAZIN TARAMASI

Literatürdeki çalışmalar genel olarak, ekonomi politika belirsizliğinin ticari faaliyetler üzerindeki etkileri hakkında değerli teorik ve ampirik bilgiler sağlamıştır. Çok sayıda teorik temele rağmen, ampirik çalışmaların büyük ölçüde son yıllarda yapılan çalışmalardan oluştuğu ve politika belirsizliğinin ülkelerdeki ihracata olan etkilerine odaklandığı, belirsizliğin ithalat üzerine etkisini inceleyen çalışma sayısının daha az olduğu görülmüştür. Bu bölümde ilgili literatürde yer alan çalışmalar, elde ettikleri bulgular, kullandıkları değişkenler, kapsadıkları dönem itibariyle kısaca özetlenmiştir.

Handley (2014), 1991-2001 döneminde belirsizliğin, firma ve ürün düzeyinde Avustralya ihracatı üzerindeki etkisini panel veri teknikleri ile test etmiştir. Tahminler bağlayıcı ticaret politikası taahhütleri gibi belirsizliği azaltan veya ortadan kaldıran politika araçlarının ihracatçıların yeni pazarlara girişini arttırdığını göstermektedir. Özellikle 1996 yılında DTÖ kurulduktan sonra uygulanan bağlayıcı taahhütler olmadan, ihracatçı ürün çeşitlerinin büyümesinin 1993-2001 yılları arasında %7 daha düşük olacağını göstermektedir.

Handley ve Limao (2017), 2000-2005 döneminde, politika belirsizliğinin dış ticaret, fiyatlar genel düzeyi ve reel gelir üzerindeki etkisini, genel denge modeli çerçevesinde incelemiştir. Çalışmada Çin ile ABD arasındaki ticaret ele alınmış, belirsizliği azaltmanın Çin'in ABD'ye olan ihracatı üzerinde büyük ve sağlam bir etkisi olduğunu görülmüştür. Aynı zamanda azalan politika belirsizliği, ABD'de

fiyatları düşürdüğü ve tüketicilerin gelirlerinde ise %13 düzeyinde artışa yol açtığı belirtilmiştir.

Hassan vd. (2018), Aralık 1998-Aralık 2016 döneminde ABD'nin, Kanada, Çin, Almanya, Japonya ve Birleşik Krallık ile ticaretinde ekonomik politika belirsizliğinin etkisini asimetrik ARDL yöntemi ile incelemiştir. Sonuçlar, ekonomik politika belirsizliği ile ABD'nin ticaret akışları arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Tam (2018), 1998:Q1- 2016:Q4 döneminde ABD ve Çin ile ticaret yapan ve toplam dünya ticaretinin %87'sini oluşturan 45 ülkenin, ekonomi politikası belirsizliğinin (EPU) küresel ticaret akımları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Analizlerde küresel bir vektör otoregresif (GVAR) ticaret modeli kullanılmıştır. Bulgular, ABD'de ekonomi politika belirsizliğinin, dünyanın geri kalanıyla dolaylı ticari bağlantıları nedeniyle küresel ticaret akışlarını önemli ve güçlü bir şekilde etkilediğini göstermiştir. Bu sonuçlar, Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya ticaret sisteminde oynadığı öncü rolü destekler niteliktedir. Sonuçlar aynı zamanda Çin'in ABD ile olan yakın ticaret bağları nedeniyle (özellikle DTÖ üyeliğinden sonra) ABD'deki EPU şokunun Çin'in ihracatını ciddi şekilde etkilediği tespit edilmiştir.

Greenland vd. (2019), 1995-2013 döneminde 18 ülkedeki ekonomi politika belirsizliğinin bu ülkelerin ihracatını ne yönde etkilediği Gravity modeli çerçevesinde incelenmiştir. Bu amaçla 1995'ten 2013'e kadar olan toplam ikili ticaret akışları, kar bileşenlerine ayrılmış ve politika belirsizliğinin her bir kar üzerindeki etkisini ayrı ayrı değerlendirmek için bir yerçekimi modeli kullanılmıştır. Teori ile tutarlı olarak, politika belirsizliğindeki artışların hem ihracatın değerini hem de karını azalttığı görülmüştür. Ayrıca batık ihracat maliyetleri daha yüksek olduğu durumlarda politika belirsizliğinin etkilerinin daha belirgin olduğu da tespit edilmiştir.

Mawusi (2020), 1996-2014 döneminde 126 ülkenin ekonomi politikası belirsizliğindeki (EPU) artışlara yönelik ikili ticaret düzenlemelerini incelemiştir. Analizlerde yerçekimi (gravity) modeli ve Poisson Sözdde Maksimum Olabilirlik (PPML) tahmincisi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, ikili ticarete büyük farklılıkların ekonomik politika belirsizliği değişiklikleri ile açıklanabilir olduğunu göstermektedir. Çalışmada, ticaret partneri olan ülkelerde artan EPU'nun, rapor eden ülkeye yapılan ithalatta olumlu bir yayılma etkisi olmasına karşın, yerli EPU'nun ihracat üzerinde olumsuz ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir.

Jia vd. (2020), 2002-2016 döneminde ekonomi politikası belirsizliğinin ihracat üzerindeki etkisini bir yerçekimi modeli çerçevesinde birbirleriyle işlem gören (380 çift ithalatçı-ihracatçı ülke) 20 ülke için analiz etmiştir. Sonuçlar, bir ülkenin ihracatının ilgili ithalatçı ülkenin EPU'su ile negatif ilişkili olduğunu, ancak ihracatçı ülkenin kendisinin EPU'su ile ilişkili olmadığını göstermektedir.

Novy ve Taylor (2020), 1962 Ocak-2012 Şubat dönemi için aylık veriler kullanarak, ABD'de sektörel düzeyde firmaların karşılaştığı belirsizlik şoklarının dış ticaretle olan ilişkisini VAR modeli ile araştırmıştır. Bulgular belirsizlik şokları

ile dış ticaretin kısılması arasında sıkı bir bağlantı olduğunu göstermektedir ve ayrıca bu şoklar karşısında hem ithalat hem de sanayi üretimi için sektörel düzeyde ciddi daralmalar olduğu görülmüştür.

Li (2021), 2000-2018 dönemi için, ABD’de 85 imalatçı firmanın ihracat ve ithalatının, ekonomi politika belirsizliği ile ilişkisini panel veri tekniklerinden yararlanarak incelemiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, artan ekonomik politika belirsizliğinin ithalatçıların başarılı sözleşme uygulaması konusundaki endişelerini artıracaklarını ve böylece yerli ihracatçıların performansını bozacağına işaret etmektedir.

Sharma ve Paramati (2021), Eylül 2011 - Ocak 2019 döneminde ekonomik politika ve finansal piyasa belirsizliklerinin Hindistan ithalatı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Analizler için Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) ve Kesitsel Olarak Artırılmış Dağıtılmış Gecikme (CS-DL) olmak üzere iki panel tahmin tekniği kullanılmıştır. Bulgular kısa dönemde, ekonomik belirsizliğin Hindistan’a daha fazla ithalata yol açtığını ayrıca hem iç hem de küresel ekonomik belirsizliklerin Hindistan ithalatı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, finansal piyasa belirsizliğinin ithalat üzerinde gözle görülür bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Li ve Li (2021), 2001-2019 döneminde ekonomi politika belirsizliğinin (EPU) Çin’in net tahıl ithalatının ekonomik sürdürülebilirliği üzerindeki etkisi, SV-VAR (Değişen Parametre Stokastik Oynaklık Vektör Otoregresyon) modeli ile analiz etmişlerdir. Sonuçlar, Çin’in EPU’sunun, net tahıl ithalat potansiyeli oranı, ticaret maliyeti ve net tahıl ithalatındaki sanal arazi, sanal su ve karbon emisyonları üzerindeki etkisiyle net tahıl ithalatının sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur.

Yapılan çalışmaların sonuçları incelendiğinde ortaya çıkan genel sonuç, ekonomi politika belirsizliğindeki artışın, ithalat ve ihracatta azalmaya neden olduğudur. Bu konuda yapılan ampirik çalışma sayısının özellikle ithalat üzerindeki etkisini inceleyen çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu açıdan ekonomi politika belirsizliğinin ticari etkilerine yönelik çalışmalar araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Konunun güncelliği, gelişen yöntemler ve verilere erişimin artması ile ekonomi politika belirsizliğinin dış ticaret üzerindeki etkileri analiz edilmeye devam etmektedir.

II. ANALİZ

A. Veri Seti ve Model

Bu çalışmada, ekonomi politika belirsizliğinin ithalat üzerine etkisi verisine ulaşılan 18 ülke için araştırılmış olup, 18 ülkeye ait 1997-2019 dönemine ait yıllık verilerden yararlanılmıştır. Bu çerçevede oluşturulan model, 1 numaralı eşitlikte sunulmuştur.

$$\ln M_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 \ln GDP_{it} + \alpha_2 \ln REER_{it} + \alpha_3 \ln EPU_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Modelde yer alan $\ln M$, mal ve hizmet ithalatını; $\ln GDP$, Gayri Safi Yurt İçi Hasıla düzeyini; $\ln REER$, reel efektif döviz kurunu; $\ln EPU$ ise ekonomi politika belirsizliğini ifade etmektedir. $\ln M$ ve $\ln GDP$ değişkenleri 2010 yılı fiyatları ile reelleştirilmiş ve Dünya Bankası Dünya Kalkınma Göstergeleri (World

Development Indicators)’nden alınmıştır. Benzer şekilde $\ln REER$ serisinde de 2010 baz yıl olup, veriler IMF Uluslararası Finansal İstatistik (International Financial Statistics) veri tabanından elde edilmiştir. $\ln EPU$ ise, Baker vd. (2016) tarafından hazırlanmış olan Ekonomik Politika Belirsizliği Endeksi (Economic Policy Uncertainty Index - EPU Index)’nden derlenmiştir. Analiz tüm değişkenlerin doğal logaritmaları alınarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda değişkenlere ait betimleyici istatistikler Tablo 1’de sunulmuştur. Elde edilen bulgular standart sapmaların az olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Betimleyici İstatistikler

	$\ln M_{it}$	$\ln GDP_{it}$	$\ln REER_{it}$	$\ln EPU_{it}$
Ortalama	26,465	27,814	4,557	4,687
Maksimum değer	28,799	30,541	4,871	6,297
Minimum değer	23,799	25,572	3,870	3,296
Standart sapma	1,061	1,146	0,144	0,429

Çalışmada, 1 numaralı eşitlikte yer alan modeli tahmin edebilmek için panel veri analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Bu çerçevede, ülkelerden birinde meydana gelen bir şokun diğerlerini etkileyip etkilemediğinin yani hem değişkenlerde hem de modelde yatay kesit bağımlılığının tespiti için, Breusch ve Pagan (1980), Pesaran (2021) ve Pesaran vd. (2008)’nin yatay kesit bağımlılığı testleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan değişkenlerin birim kök özellikleri Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS panel birim kök testi ile incelenmiştir. Modelde yer alan değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı Westerlund ve Edgerton (2007)’un Bootstrap Panel Eşbütünleşme testi kullanılarak araştırılmıştır. Diğer taraftan, değişkenlere ait eşbütünleşme katsayılarının yatay kesiti içeren tüm ülkeler için aynı olup olmadığı yani homojenliği Pesaran ve Yagamata (2008)’nin Delta testi aracılığı ile araştırılmıştır. Son olarak, eşbütünleşme katsayılarının tahmini için Eberhardt ve Bond (2009)’un AMG tahmincisi (Augmented Mean Group Estimator – Arttırılmış Ortalama Grup Tahmincisi) kullanılmıştır.

B. Yatay Kesit Bağımlılığı Testleri

Panel veri setinde yer alan ülkelerden birisinde ortaya çıkan bir şokun yatay kesit içerisinde yer alan diğer ülkeleri etkileyip etkilemediği yatay kesit bağımlılığı testleri ile araştırılmaktadır. Bu çerçevede, literatürde genellikle üç farklı yatay kesit bağımlılığı testi kullanılmaktadır. Bu testlerden ilki, Breusch-Pagan (1980)’in ortaya attığı CD_{BP} testi olup, test kesit boyutu sabit, zaman boyutu ise sonsuza giderken geçerlidir. CD_{BP} testi $N(N-1)/2$ serbestlik derecesiyle χ^2 dağılımına sahiptir. İkinci olarak, Pesaran (2021) tarafından geliştirilen CD_{LM1} testi olup, test zaman ve kesit boyutu sonsuza giderken geçerlidir. Test standart normal dağılıma sahiptir. Çalışmada son olarak, Pesaran, vd. (2008)’nin $CDLM_{adj}$ testi kullanılmış olup test Breusch ve Pagan (1980)’nin yatay kesit bağımlılığı testinin düzeltilmiş halidir. Breusch ve Pagan (1980)’in CD_{BP} testi grup ortalaması sıfır olduğu ancak bireysel ortalamaların sıfırdan farklı olduğu durumlarda sapmalı olmaktadır. Pesaran, vd. (2008) bu sapmayı, test istatistiğine varyans ve ortalama

dâhil ederek düzeltmiştir. Test asimptotik olarak standart normal dağılıma sahiptir. Tüm testlerde sıfır hipotezi, “yatay kesit bağımlılığı yoktur” şeklinde kurulmuştur.

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Test Sonuçları

	<i>CD_{BP}</i>	<i>CD_{LM1}</i>	<i>CD_{adj}</i>
<i>lnM</i>	384,919 (0,000)***	13,258 (0,000)***	12,832 (0,000)***
<i>lnGDP</i>	283,828 (0,000)***	7,479 (0,000)***	12,528 (0,000)***
<i>lnREER</i>	593,238 (0,000)***	25,167 (0,000)***	6,249 (0,000)***
<i>lnEPU</i>	193,086 (0,000)***	2,292 (0,011)**	1,546 (0,061)*
<i>Model</i>	425,434 (0,000)***	15,574 (0,000)***	32,279 (0,000)***

Not: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir.

Tablo 2’de değişkenlere ve çalışmada kurulan modele ait yatay kesit bağımlılığı test sonuçları verilmiştir. Elde edilen bulgulara bakıldığında hem değişkenlerde hem de modelde sıfır hipotezi en az %10 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak reddedilmektedir. Dolayısıyla değişkenlerde ve modelde yatay kesit bağımlılığı söz konusu olup, analizin ilerleyen aşamalarında bu durum dikkate alınacaktır.

C. Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığı testlerinden elde edilen sonuçlar bağlamında değişkenlerde yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle analizde yatay kesit bağımlılığını analize dahil eden birim kök testi olarak Pesaran (2007)’in Cross-Sectionally Augmented Dickey Fuller (CADF) panel birim kök testi kullanılmıştır. Bu test, aşağıdaki regresyon modelinin sınanmasına dayanmaktadır.

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{it-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

(2) numaralı modelde, \bar{y}_t , yatay kesit ortalamasını; ($\bar{y}_{t-1}, \bar{y}_{t-2}, \dots$), yatay kesit ortalamasının gecikmeli değerlerini ve $\Delta \bar{y}_t$, genel faktör yapısına bağlı olarak yatay kesit bağımlılığının dikkate alınmasını sağlayan bir kukla (proxy) değişken olarak regresyon modeline dâhil edilmiştir (Pesaran, 2007: 269). Testte sıfır hipotezi, “paneli oluşturan her bir yatay kesite ait serinin birim kök içerdiği” şeklinde, alternatif hipotez ise “paneli oluşturan yatay kesitlerin belirli bir bölümünün birim kök içermediği” şeklinde oluşturulmuştur (Pesaran, 2007: 267-269). (2) numaralı modeldeki b_i katsayıları CADF istatistiği olup, elde edilen t-istatistikleri kritik değerler ile karşılaştırılır ve her bir yatay kesite ait serinin durağan olup olmadığına karar verilir. Bu kapsamda, panel veri setinin durağanlığını test etmek için her bir yatay kesit için elde edilen CADF istatistiklerinin ortalaması (3) numaralı eşitlikteki gibi alınır. (3) numaralı eşitlikten elde edilen değer genişletilmiş IPS (Cross-sectionally augmented IPS-CIPS) test istatistiğidir.

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \sim N(0,1) \quad (3)$$

CIPS değerleri Pesaran (2007)’de sunulan kritik değerlerle karşılaştırılarak değişkenlerde durağanlık sınaması yapılır.

Tablo 3. CIPS Birim Kök Testi Sonuçları

	<i>Düzye</i>	<i>Fark</i>
<i>lnM</i>	-2,096	-2,909***
<i>lnGDP</i>	-2,074	-3,078***
<i>lnREER</i>	-1,492	-4,182***
<i>lnEPU</i>	-2,032	-5,060***

Not: Gecikme uzunlukları maksimum 4 olarak alınmış olup sabitli model kullanılmıştır. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. CIPS testi için kritik değerler, %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyleri için sırası ile -2,38; -2,20 ve -2,11'dir.

Tablo 3'de CIPS birim kök test sonuçları verilmiştir. Modelde kullanılan dört değişken için de düzeyde sıfır hipotezinin reddedilemediği bu nedenle değişkenlerin düzeyde birim kök içerdiği görülmektedir. Değişkenlerin birinci dereceden farkı alındığında, sıfır hipotezinin reddedildiği bu nedenle de değişkenlerin durağan hale geldiği görülmektedir.

D. AMG Tahmin Sonuçları

Çalışmada seriler birinci dereceden farkı alındıklarında durağan oldukları için değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Bu kapsamda, Westerlund-Edgerton (2007)'un panel eşbütünleşme testi kullanılarak değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmış, daha sonra Bond ve Eberhardt (2009)'ın AMG (Augmented Mean Group Estimator) Tahmincisi ile değişkenlere ait uzun dönem katsayılar elde edilmiştir.

Westerlund ve Edgerton (2007)'un geliştirdiği test, McCoskey ve Kao (1998)'nın Lagrange Çarpanı (LM) testi üzerine inşa edilmiştir. Testte ilk olarak, (4) numaralı eşitlikte bulunan eşbütünleşme modeline ait hata terimleri tam uyarlanmış EKK (FMOLS) tahmincisinden elde edilmektedir.

$$y_{it} = \alpha_i + x'_{it}\beta_i + z_{it} \quad ; \quad z_{it} = u_{i,t} + v_{it} \quad (4)$$

İkinci olarak LM istatistiği aşağıdaki eşitlikte gösterildiği gibi hesaplanmaktadır:

$$LM_N^+ = \frac{1}{NT^2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{\omega}_i^{-2} S_{it}^2 \quad (5)$$

Bu eşitlikte S_{it} , FMOLS tahminlerinden elde edilen z_{it} 'nin kısmi toplam sürecini; $\hat{\omega}_i^2$, Δx_{it} üzerine koşullu u_{it} 'nin yani hata terimlerinin uzun dönem varyansını göstermektedir. Sıfır hipotezi "bütün yatay kesitler için eşbütünleşme vardır ($H_0: \sigma_i^2 = 0$)" önermesini, alternatif hipotez ise "bazı yatay kesitler için eşbütünleşme yoktur ($H_1: \sigma_i^2 > 0$)" önermesini sınamaktadır (Westerlund ve Edgerton, 2007: 168-187).

Panel veri setinde yatay kesit bağımlılığı olmadığı durumlarda elde edilen LM istatistiği standart normal dağılım özelliğine sahiptir. Ancak panel veri setinin en önemli özelliği yatay kesit bağımlılığının varlığı ise LM testi standart normal dağılım özelliğine sahip değildir. Bu nedenle Westerlund ve Edgerton (2007) Sieve yaklaşımına dayanan "bootstrap" yöntemi ile elde edilen kritik değerlerin kullanılması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Çalışmada elde edilen eşbütünleşme testi sonuçlarına ait LM_N^+ testi sonucuna (3,855) bakıldığında ele alınan modelde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde “bütün yatay kesitler için eşbütünleşme vardır” sıfır hipotezi reddedilememektedir. Bu doğrultuda ele alınan ülkelerde, ithalat, GSYİH, reel efektif döviz kuru ve ekonomi politika belirsizliği arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ifade edilebilir.

Uzun dönemli ilişkinin tespitinden sonra, çalışmada değişkenlere ait uzun dönemli eşbütünleşme katsayılarının tahmini yapılmıştır. Tahmini gerçekleştirmeden önce değişkenlere ait eğim katsayılarının, homojen yani panel veri setinde bulunan tüm yatay kesitler için geçerli olup olmadığı Pesaran ve Yagamata (2008)’nın Delta testi ile araştırılmıştır. Delta (Homojenlik) Testi’nde sıfır hipotezi “eğim katsayıları homojendir” önermesini, alternatif hipotez ise “eğim katsayıları homojen değildir” önermesini sınamaktadır. Pesaran ve Yagamata (2008), Delta testinde büyük örneklem ($\hat{\Delta}$ testi) ve küçük örneklem için ($\hat{\Delta}_{adj}$ testi) olmak üzere ayrı ayrı iki farklı test geliştirmiş olup bu testlere ait sonuçlar Tablo 4’de sunulmuştur. Bulgular ele alınan ülkelerde eğim katsayılarının homojen olduğunu yani yatay kesiti oluşturan tüm ülkeler için geçerli olduğunu göstermektedir.

Değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisine ait uzun dönem katsayılarının tahmini için çalışmada Eberhardt ve Bond (2009)’un AMG tahmincisi kullanılmıştır. Bu tahmincinin tercih edilmesinin birkaç önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, AMG tahmincisinin yatay kesit bağımlılığının olduğu modellerde de kullanılabilmesidir. İkincisi, AMG tahmincisinin, değişkenlerin birinci dereceden farkı alındığında durağan hale geldiği durumlarda da kullanılabilmesidir. Üçüncüsü, hata terimine bağlı içsellik probleminin olduğu durumlarda da etkin bir tahminci olmasıdır. Dördüncüsü hem yatay kesitlere ait katsayı sonuçlarını hem de panele ait katsayı sonuçlarını bir arada sunmasıdır. Ayrıca AMG tahmincisi panel veri analizine dâhil edilen her bir yatay kesite ait eşbütünleşme katsayılarının aritmetik ortalamasını ağırlıklandırarak panele ait tahmin gerçekleştirmektedir. Bu yönüyle literatürdeki diğer tahmincilerden daha üstün olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4. AMG Tahmin Sonuçları

	<i>lnGDP</i>	<i>lnREER</i>	<i>lnEPU</i>	<i>Constant</i>
Panel	1,792*** [0,116]	0,096 [0,128]	-0,040** [0,016]	-23,906*** [3,449]
Avustralya	1,585*** [0,147]	0,696*** [0,097]	0,015 [0,024]	-21,175*** [3,946]
Brezilya	1,386*** [0,213]	0,477*** [0,083]	-0,079 [0,053]	-15,216*** [5,849]
Kanada	0,863*** [0,066]	-0,003 [0,042]	-0,045*** [0,011]	2,760 [1,769]
Şili	1,427*** [0,203]	0,492** [0,202]	-0,189*** [0,047]	-13,988** [5,799]
Kolombiya	1,840*** [0,000]	0,463*** [0,086]	-0,001 [0,051]	-25,939 [3,299]
Fransa	2,407*** [0,098]	-0,426*** [0,102]	-0,006 [0,009]	-39,564*** [2,659]

Almanya	2,686*** [0,494]	0,510 [0,403]	-0,039 [0,060]	-52,033*** [14,073]
Yunanistan	1,620*** [0,111]	-1,505*** [0,266]	-0,057 [0,689]	-10,628*** [2,443]
İrlanda	1,426*** [0,086]	-0,253* [0,140]	0,104* [0,054]	-10,666*** [2,218]
İtalya	2,101*** [0,259]	-0,123 [0,220]	-0,042 [0,032]	-32,009*** [6,965]
Japonya	1,957*** [0,407]	-0,105 [0,070]	-0,048** [0,025]	-29,523** [12,213]
Meksika	2,821*** [0,164]	0,543*** [0,061]	0,033** [0,014]	-54,176*** [4,686]
Hollanda	1,754*** [0,262]	-0,153 [0,293]	-0,057** [0,028]	-20,360*** [6,359]
Rusya	1,591*** [0,127]	0,944*** [0,082]	-0,060 [0,049]	-22,220*** [3,272]
İspanya	1,841*** [0,197]	0,025 [0,324]	-0,192*** [0,062]	-24,056*** [4,516]
İsveç	1,221*** [0,112]	-0,079 [0,090]	-0,015 [0,031]	-6,543** [3,327]
Birleşik Krallık	1,837*** [0,120]	0,162 [0,114]	-0,033 [0,021]	-27,898*** [3,699]
ABD	1,899*** [0,122]	0,064 [0,076]	-0,021 [0,023]	-27,076*** [3,432]
RMSE	0,034		$\hat{\Delta}$	0,333 (0,370)
Wald χ^2	266,83 (0,000)		$\hat{\Delta}_{adj}$	0,374 (0,354)
Gözlem Sayısı	414		LM_N^+	3,855 (0,987)
Zaman Boyutu	23			
Kesit Boyutu	18			

Not: Parantez içerisindeki değerler olasılık değerleridir. ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Köşeli parantez içindeki değerler standart hata değerleridir. RMSE; Root Mean Squared Error. $\hat{\Delta}$ ve $\hat{\Delta}_{adj}$ Delta (Homojenlik) test sonuçlarını göstermektedir. LM_N^+ , Westerlund-Edgerton (2007) Panel Eşbütnleşme Testi sonuçlarını göstermektedir. Rapor edilen olasılık değerleri 10000 tekrarlı bootstrap dağılımından elde edilmiş olasılık değerleridir.

Tablo 4’de AMG tahmin sonuçları sunulmuştur. Delta testinden elde edilen bulgulara göre panele ait katsayıların yorumlanması uygun olacaktır. Buna göre, ele alınan ülkelerde, GSYİH ithalatı pozitif yönde etkilemektedir. Diğer taraftan reel efektif döviz kuru ile ithalat arasında istatistiksel olarak anlamlı bir bulgu elde edilememiştir. Çalışmamızın konusunu oluşturan ekonomi politika belirsizliğinin ithalat üzerindeki etkisi negatif olarak elde edilmiştir. Buna göre ekonomi politika belirsizliğindeki bir artış ithalatı azaltmaktadır. Diğer taraftan ülkelere ait eğim katsayıları da Tablo 4’de sunulmuştur. Delta testi bulgularına göre eğim katsayılarının homojen olduğu tespit edilse de ekonomi politika belirsizliğinin ülkeler için ithalat üzerindeki etkisine de değinmekte fayda vardır. Bununla birlikte, bulguları yorumlarken ele alınan ülkelerde zaman boyutunun (23) kısa olduğu da unutulmamalıdır. Bu bağlamda, Kanada, Şili, Japonya, Hollanda ve İspanya da ekonomi politika belirsizliği ile ithalat arasında negatif yönlü bir ilişki varken, İrlanda ve Meksika için pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Avustralya, Brezilya, Kolombiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Rusya, İsveç, Birleşik Krallık ve ABD’de ise ekonomi politika belirsizliğinin ithalat üzerine etkisi istatistiksel olarak anlamlı değildir.

SONUÇ

Küreselleşmenin ilerlemesi ve ekonomilerin karşılıklı bağımlılığının artmasıyla birlikte uluslararası ticaret, ekonomide yaşanan belirsizlik ortamından güçlü bir şekilde etkilenmektedir. Özellikle tüm dünyada meydana gelen ekonomik ve politik belirsizlikler ile bunun getirdiği küresel ticaretteki daralmanın, ekonomi politika belirsizliğinin ticari etkilerine yönelik araştırma ilgisini arttırdığı görülmektedir. Ekonomi politika belirsizliğinin uluslararası ticaret üzerindeki etkilerine ilişkin literatürde çok fazla sayıda çalışma bulunmamakla birlikte, var olan çalışmaların sonucunda ortaya çıkan genel görüş, belirsizliğin ticaret akımlarını baskıladığı yönündedir.

Bu çalışmada ekonomi politika belirsizliğinin 18 ülkenin ithalatı üzerindeki etkisi, 1997-2019 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak panel veri teknikleri ile analiz edilmiştir. Bu çerçevede oluşturulan modelde bağımlı değişken olarak ithalat kullanılmış, bağımsız değişkenler olarak gayri safi yurtiçi hasıla, reel efektif döviz kuru ve ekonomi politika belirsizlik endeksi kullanılmıştır. Analizlerden elde edilen sonuçlara göre, ele alınan ülkelerde, GSYİH ithalatı pozitif yönde etkilemektedir. Diğer taraftan reel efektif döviz kuru ile ithalat arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki elde edilememiştir. Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan ekonomi politika belirsizliğinin ithalat üzerindeki etkisi ise literatür ile uyumlu bir şekilde negatif olarak elde edilmiştir. Buna göre ekonomi politika belirsizliğindeki bir artış ithalatı azaltmaktadır.

Elde edilen sonuçlar, literatürdeki diğer çalışmalarla (Hassan vd., 2018; Novy ve Taylor, 2020; Li, ve Li, 2021) uyumlu olarak politika belirsizliğinin ithalat üzerinde daraltıcı etkiye sahip olduğu fikrine güçlü bir destek sunmaktadır. Aynı zamanda firmalar, yatırımcılar ve politika yapıcılar ve konu ile ilgilenen araştırmacılara fikir olması açısından önem arz etmektedir. Ülkelerin uluslararası ticaretini modellerken ve tahmin ederken ekonomi politika belirsizliğini de göz önünde bulundurmanın önemini de göstermektedir. Devam eden Covid-19 pandemisi koşullarının tüm dünyada yarattığı ciddi belirsizlik ortamı ve bu dönemdeki veri eksikliği nedeniyle, ilgili dönem analize dahil edilememiştir. Ancak çalışmamızın ilerleyen süreçte pandemiden kaynaklanan belirsizliğin, ithalat üzerindeki etkisini incelemek isteyen araştırmacılar için yol gösterici olacağı düşünölmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Arş. Gör. Dr. Demet YAMAN tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

Baker, S. R., Bloom, N. and Davis, S. J. (2016). Measuring Economic Policy Uncertainty. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 131, No. 4, 1593-1636.

- Bernanke, B. S. (1983). Irreversibility, Uncertainty, and Cyclical Investment. *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 98, No. 1, 85-106.
- Breusch, T. S., and Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, Vol. 47, No. 1, 239-253.
- Dixit, A. (1989). Entry and Exit Decisions under Uncertainty. *Journal of Political Economy*, Vol. 97, No. 3, 620-638.
- Eberhardt, M., and Bond, S. (2009). Cross-Section Dependence in Nonstationary Panel Models: A Novel Estimator. *MPRA Paper No. 17692*, <https://mpr.ub.uni-muenchen.de/17692/> Erişim Tarihi: 29.09.2021
- Greenland, A., Ion, M., and Lopresti, J. (2019). Exports, Investment and Policy Uncertainty. *Canadian Journal of Economics/Revue canadienne d'économique*, Vol. 52, No. 3, 1248-1288.
- Handley, K. (2014). Exporting under Trade Policy Uncertainty: Theory and Evidence. *Journal of International Economics*, Vol. 94, No. 1, 50-66.
- Handley, K., and Limao, N. (2015). Trade and Investment Under Policy Uncertainty: Theory and Firm Evidence. *American Economic Journal: Economic Policy*, Vol. 7, No. 4, 189-222.
- Hassan, S., Shabi, S., and Choudhry, T. (2018). Asymmetry, Uncertainty and International Trade, *Swansea University, School of Management*, <https://rahwebdav.swan.ac.uk/repec/pdf/WP2018-24.pdf> Erişim Tarihi: 29.09.2021
- International Monetary Fund (IMF) (2011). *World Economic Outlook, September 2011: Slowing Growth, Rising Risks*. International Monetary Fund.
- Jia, F., Huang, X., Xu, X., and Sun, H. (2020). The Effects of Economic Policy Uncertainty on Export: A Gravity Model Approach. *Prague Economic Papers*, Vol. 29, No. 5, 600-622.
- Krol, R. (2018). Does Uncertainty over Economic Policy Harm Trade, Foreign Investment, and Prosperity?. *Foreign Investment, and Prosperity*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3169563 Erişim Tarihi: 29.09.2021
- Li, J. (2021). Economic Policy Uncertainty, Contracting Frictions and Imports Sourcing Decisions. *Economics Letters*, Vol. 200.
- Li, Y., and Li, J. (2021). How Does China's Economic Policy Uncertainty Affect the Sustainability of Its Net Grain Imports?. *Sustainability*, Vol. 13, No. 12, 1-21.
- Mawusi, C. (2020). Economic Policy Uncertainty and International Trade: A Gravity Model Approach. <https://doi.org/10.21203/rs.3.rs-129375/v1> Erişim Tarihi: 29.09.2021.
- McCoskey, S. and Kao, C. (1998). A Residual-Based Test of the Null of Cointegration in Panel Data. *Econometric Reviews*, Vol. 17, No. 1, 57-84.
- Novy, D. and Taylor, A. M. (2014). Trade and Uncertainty. *NBER Working Paper Series No 19941*, https://www.nber.org/system/files/working_papers/w19941/w19941.pdf Erişim Tarihi: 29.09.2021
- Pesaran, H. M. (2007). A Simple Panel Unit Root Test in the Presence of Cross-Section Dependence. *Journal of Applied Econometrics*, Vol. 22, No. 2, 265-312.
- Pesaran, M. H. (2021). General Diagnostic Tests for Cross-Sectional Dependence in Panels. *Empirical Economics*, Vol. 60, 13-50.
- Pesaran, M. H., Ullah, A., and Yamagata, T. (2008). A Bias-Adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence. *The Econometrics Journal*, Vol. 11, No. 1, 105-127.
- Pesaran, M. H., and Yamagata, T. (2008). Testing Slope Homogeneity in Large Panels. *Journal of Econometrics*, Vol. 142, No. 1, 50-93.
- Sharma, C., and Paramati, S. R. (2021). Does Economic Policy Uncertainty Dampen Imports? Commodity-Level Evidence from India. *Economic Modelling*, Vol. 94, 139-149.
- Tam, P. S. (2018). Global Trade Flows and Economic Policy Uncertainty. *Applied Economics*, Vol. 50, No. 34-35, 3718-3734
- Westerlund, J., and Edgerton, D. L. (2007). A Panel Bootstrap Cointegration Test. *Economics Letters*, Vol. 97, No. 3, 185-190.

SUMMARY

With the advancement of globalization and the increasing interdependence of economies, international trade is strongly affected by the uncertainty in the economy. In particular, it is observed that the economic and political uncertainties occurring all over the world and the contraction in global trade caused by this have increased research interest in the commercial effects of economic policy uncertainty. Although there are not many studies in the literature on the effects of economic policy uncertainty on international trade, the general view emerged as a result of existing studies is that uncertainty suppresses trade flows. With increasing policy uncertainty, the likelihood of “wait-and-see ” behavior in the markets will increase when the investment costs associated with commercial activities decrease or are partially irreversible. In such a situation, entrepreneurs will be able to delay their investments in entering the market and reduce their business activities. Similarly, high policy uncertainty will cause consumers to adopt a “delay option” strategy and delay their purchases of goods, which may hinder trade.

Studies investigating the effects of uncertainty on international trade provide various channels through which uncertainty can affect international trade. For example, Bernanke (1983) emphasizes that uncertainty will increase the risk associated with irreversible investments, creating a “wait and see” option. This option may cause exporting companies to reduce their investments in existing markets and delay investments in new markets. For firms in the market, uncertainty about future prices and consumer demand will create a barrier to entry, thus limiting trade. It is argued that in an environment of increasing uncertainty, firms delay market entry to avoid high sunk entry costs. Similarly, in a market environment with high uncertainty, it can be said that even the probability of companies exiting the markets is high and the probability of entering new markets is lower.

Economic policy uncertainty may also limit imports from foreign markets, as future expenditures in foreign markets increase the real option value. Considering an open economy model where firms can order intermediate inputs from foreign and domestic markets, a significant decrease in foreign input purchases is observed in response to high policy uncertainty. Accordingly, increasing uncertainty may increase the sunk cost of imports. Similarly, high levels of uncertainty may cause consumers or producers to delay their purchases because they are unsure of their future income or profits. This attitude can increase the cash holdings in the market, decrease the total expenditures and hinder the trade. In other words, companies will be able to adopt cash holding as a strategy in order to avoid the negative effects of policy uncertainty and to ensure the sustainability of their operations.

Most of the studies on the relationship between economic policy uncertainty and international trade have focused on theoretical claims. With the methods developed in recent years, the calculation of the uncertainty index and the ease of access to country data, empirical studies have generally focused on the effects of exports in a single country, and the role of policy uncertainty in trading partner countries and the effects of uncertainty on imports have been neglected.

Unlike other studies in the literature, this study aims to improve our understanding of the effects of economic policy uncertainty on imports by considering a panel group of 18 countries. In this respect, it is thought that the study will contribute to the literature. In line with all these purposes, the effect of economic policy uncertainty on the imports of 18 countries is analyzed by panel data techniques using annual data for the period 1997-2019.

In the model created within this framework, imports were used as the dependent variable, and gross domestic product, real effective exchange rate and economic policy uncertainty index were used as independent variables. According to the results obtained from the analyzes, GDP affects imports positively in the countries covered. On the other hand, a statistically significant relationship could not be obtained between the real effective exchange rate and imports. The effect of economic policy uncertainty, which is the main subject of our study, on imports has been obtained as negative in line with the theory. Accordingly, an increase in economic policy uncertainty reduces imports.

The results obtained were compared with other studies in the literature (Hassan et al., 2018; Novy and Taylor, 2020; Li, and Li, 2021) provide strong support for the idea that policy uncertainty has a constricting effect on imports in line with compliance. At the same time, it is important for companies, investors, policymakers and researchers interested in the subject to have an idea. It also shows the importance of considering economic policy uncertainty when modeling and forecasting international trade of countries.

Gençlerin Bütçe Hakkı Algısı: Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerinden Bir Değerlendirme

Fatma YAPICI SAPANKAYA*

Haluk TANDIRCIOĞLU**

ÖZ

Magna Carta (1215) sayesinde ortaya çıkan “temsilsiz vergi olmaz” söylemi, bütçe hakkının ortaya çıkıp gelişimine zemin hazırlamıştır. Bütçe hakkı halkın seçtiği temsilciler eliyle kamusal gelir ve giderlerin belirlenmesidir. Günümüzde bütçe hakkı yasama organı tarafından kullanılır. Bütçe hakkı demokrasi kültürünün gelişimine olanak sağlayan bir değerdir. Böylesi önemi olan bir değer gençler tarafından benimsenmesi, demokrasi kültürünün gelecek nesle aktarılması anlamına gelir. Gençlerin kamu gelir ve giderleri hakkında bilgi sahibi olmaları, kamusal sorumlulukları üstlenme bilinçlerini artırır. Bütçe hakkı algısını ölçmeyi hedefleyen bu çalışma, saha araştırması yöntemiyle buna ulaşmaya çalışmıştır. Seçilen örneklem Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileridir. Örnekleme tarafımızca hazırlanan anket yoluyla sorular yöneltilmiş ve alınan yanıtlar istatistiksel olarak analiz edilmiştir. Verilerin analizinde IBM SPSS Statistics (24.0) programı kullanılmıştır. Anket yöntemiyle elde edilen verilerin analizinde T testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Elli sorudan oluşan bütçe hakkı algısı anketine rassal olarak seçilen 430 öğrenci katılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bütçe duyarlılığının Maliye Bölümü öğrencilerinde daha fazla olduğu görülmüştür. Bu çalışmada bütçe hakkı algısına etki eden faktörler olarak saydamlık, kamu mali yönetiminde etkinlik, kamu harcamaları algısı ve eğitim olarak belirlenmiştir. Yapılan doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre belirlilik katsayısı olan $R^2= 0,541$, çalışmada bütçe hakkı algısına etki ettiği varsayılan faktörlerin bütçe hakkı algısının yalnızca %54'lük kısmını açıkladığı ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Hakkı, Kamu Harcamaları Finansmanı, Temsilsiz Vergileme, Vergi Bilinci

JEL Sınıflandırması: H60, H50, H20, H23

Youth's Perception of the Power of Purse: An Evaluation of Students of Manisa Celal Bayar University Faculty of Economics and Administrative Sciences

ABSTRACT

The discourse of “no tax without representation” emerged thanks to Magna Carta (1215), paving the way for the emergence and development of the budget right. The budget right is the determination of public revenues and expenditures by the representatives elected by the people. Today, the budget right is exercised by the legislature. The right to budget is a value that allows the development of a culture of democracy. The adoption of such an important value by young people means transferring the culture of democracy to the future generation. Young people's knowledge of public revenues and expenditures increases their awareness of taking public responsibilities. This

*Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, fatma.yapici@deu.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0002-2441-924X

**Dr.Öğr.Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, haluk.tandirci@deu.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0003-4287-549X

(Makale Gönderim Tarihi:23.12.2021 / Yayına Kabul Tarihi:07.04.2022)

Doi Number: 10.18657/yonveek.1040006

Makale Türü: Araştırma Makalesi

study, which aims to measure the perception of the budget right, tried to reach this with the field research method. The selected sample is students of Manisa Celal Bayar University Faculty of Economics and Administrative Sciences. Sampling questions were asked through the questionnaire prepared by us and the answers were analyzed statistically. IBM SPSS Statistics (24.0) program was used to process the data. In the data analysis obtained by the survey method, T test and One Way Analysis of Variance (ANOVA) were used. The perceptions of the students participating in the survey about power of purse were examined in terms of gender, age, departments and classes through descriptive analysis methods. 430 randomly selected students participated in the budget right perception survey consisting of fifty (50) questions. According to the results obtained, it was seen that the budget sensitivity was higher in the students of the Department of Public Finance. In this study, transparency, efficiency in public financial management, perception of public expenditures and education were determined as the factors affecting the perception of budget right. According to the results of the linear regression analysis, the coefficient of determination $R^2 = 0.541$, it was found that the factors assumed to affect the perception of the power of the purse in the research explained only 54% of the perception of power of the purse.

Key Words: Power of Purse, Public Expenditure, Non-Representational Taxation, Tax Awareness

JEL Classification: H60, H50, H20, H23

GİRİŞ

Bütçe hakkının ortaya çıktığı ve geliştiği ilk ülke İngiltere'dir. 1215 yılında Kral (Yurtsuz John)'un haksız ve keyfi yere kullandığı vergileme ve buna bağlı şekillenen harcama yetkisi, Magna Carta (Büyük Ferman)'ın ilanı ile sınırlandırılır. Bu ilan, ülke tarihindeki siyasi ve mali paradigma değişimlerinden biridir. Ayrıca İngiltere'de yaşanan bu gelişme o dönem ve sonrasında birçok ülke için ilham verici olur. Bütçe hakkı demokrasi kültürünün gelişimine sağladığı katkılar sayesinde kısa zamanda toplumsal bir değere dönüşür. Bundan böyle halk, seçtiği temsilcilerin onayına binaen vergilendirilecek ve kamu hizmetlerinden yararlanacaktır. Bu bağlamda bütçe hakkı, halkın cebinden çıkanın halkın kararlarına bağlı olarak halka dönmesi demektir.

1808 tarihli Sened-i İttifak, bütçe hakkının ülkemizdeki gelişimini belgeleyen ilk siyasi metindir. Bu yönüyle bakıldığında bütçe hakkının İngiltere kadar olmasa da Türkiye'de de güçlü bir tarihsel kökeni olduğu görülür. Tarihsel süreç, bütçe hakkı algısının gelişimini izlemek için de önemlidir. Ülkenin anayasal tarihi de bütçe hakkının siyasi güvenceye alındığını ortaya koyan belgelerle doludur. 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 Kanun-i Esasisi, 1921 Anayasası, 1924 Anayasası, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası bütçe hakkını koruyan temel belgelerdir. Bunlardan sonuncusu olan 1982 Anayasası'ndaki "... kamu tüzel kişilerinin harcamaları yıllık bütçelerle yapılır", "harcanabilecek tutarın Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle aşılabileceğine dair bütçe kanununa hüküm konulamaz" ve "vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülükler kanunla konular, değiştirilir veya kaldırılır" hükümleri, söz konusu bütçe olduğunda yetkinin açıkça yasama organında olduğunu gösterir. Siyasi karar alma sürecinin işleyişi ve bütçe hakkının kullanımına ilişkin bu hükümler, anayasa seviyesinden başlayarak toplumda bütçe hakkı algısının oluşumuna fırsat verir. Lakin bu fırsattan ne derecede istifade edildiği belirsizdir. Bu çalışmanın amacı, var olan bu belirsizliğe ışık tutmak ve bütçe hakkı algısının nesiller arası aktarımı yönünde toplumun ne derece başarılı olduğunu ortaya koymaktır. Dolayısıyla çalışma odağına gençlerin

alınması bir tesadüf değil, bilinçli bir tercihtir. Seçilen öğrenci grubunun iktisadi ve idari bilimler fakültesi öğrencileri olmasıysa öğrenim alanı bakımından bu öğrencilerin derslerinde bütçe hakkıyla ilgili bilgileri almada diğer fakülte öğrencilerine kıyasla daha avantajlı olmalarıdır.

Çalışma giriş ve sonuç bölümleri dışında üç ana bölüm olarak kurgulanmıştır. İlk olarak bütçe hakkının anlam ve önemi teorik yönüyle ortaya konulmuş ve ardından Türkiye'deki bütçe hakkı literatürüne yer verilmiştir. Sonrasındaysa alan araştırmasının metodolojisi tanıtılmış ve bulguları değerlendirilmiştir. Çalışmanın uygulama anketi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde yapılmıştır. Örneklem seçiminde kolayda örnekleme metodu kullanılmıştır. Elde edilen veriler IBM SPSS Statistics (24.0) programı kullanılarak analiz edilmiş, T Testi ve ANOVA sonuçları üzerinden ankete katılan 430 öğrencinin yanıtları demografik özellikler yönüyle ilişkilendirilerek incelenmiştir. Ankette bütçe hakkı algısının değerlendirilmesine yönelik elli (50) adet soru kullanılmıştır. Ulaşılan bulgular korelasyon testi ve regresyon analiziyle değerlendirilmiş, çalışma sonuç ve değerlendirmelerle tamamlanmıştır.

I. BÜTÇE HAKKI ve ALGISININ ANLAMI

Bütçe hakkı başta vergi olmak üzere diğer kaynaklardan elde edilen gelirlerle kamu harcamalarının tür ve bileşimini tespit ve onaylama hakkı olarak da tanımlanır (Yılmazcan, 2000: 163). Bütçe hakkı, seçmenlerin tercihler bütününe ve kamu kesiminin ekonomi içindeki payını belirleyen bütçe için siyasi ve hukuki zemin oluşturur. Hükümetlerin icraat programları olan bütçelerin seçmen tercihlerini en iyi şekilde yansıtması, bütçe uygulamalarının başarısını artırır. Öte yandan bütçeler ekonomik, mali ve sosyal hayatı doğrudan etkileyen araçlardır. Bütçelerin kanun olarak hazırlanmasının gereğiye Parlamentonun tasarrufu olan bütçe hakkının, emanet edildiği Hükümet tarafından layıkıyla kullanılıp kullanılmadığını izlemektir. Kaldı ki, bütçe hakkının temsilciler üzerinden vergi mükellefiyetine bağlı olup olmadığına bakılmaksızın tüm vatandaşlara ait olması, ulusal egemenliğin en önemli sonucudur (Bağlı, 2012: 49). Bütçe hakkı bütçe teklifinin onaylanıp uygulanması ve sonuçların denetlenmesini de içerir (Konukman, 2015: 26). Lakin akademik çalışmaların çoğunda Kıta Avrupası anlayışının bir yansıması olarak genellikle bütçenin kanunlaşma sürecinde bütçe hakkının kullanımına vurgu yapılır. Oysa bütçenin uygulanması sırasında ve sonrasındaki denetimler de bütçe hakkına dairdir. Özellikle bütçenin kanunlaşma süreci, başlı başına bir denetim örneğidir. Parlamentoların, hükümetlerin sunduğu bütçe teklifinde ciddi değişiklikler yapabilme hakkı vardır. Ayrıca parlamentodaki bütçe görüşmelerinin kamuoyu önünde gerçekleşmesi de oldukça güçlü bir denetim sürecini ifade eder. Bütçe uygulandıktan sonra kesin hesapların ve parlamento adına denetim yapan kurumlarca yazılan denetim raporlarının da parlamentoda görüşülmesi, bütçe hakkı kullanımı demektir (Akbey, 2020: 5). Kesin hesabın çıkarılmasıyla siyasal iktidarın ve onun emrindeki idare teşkilatının bütçe yılı içindeki bütün iş ve işlemlerinin mali boyutu, yasama organının bilgisine sunulur.

Böylece yasama organı, kesin hesap ile bütçe hakkında kaynaklanan bilgilenme imkânına kavuşur (Bağlı, 2012: 73).

Bütçe hakkı, üç temel unsuru içerir. Bunlar; (i) ortaya çıkan kamusal ihtiyaçların kamusal hizmet kapsamına alınması, (ii) gereken gelirlerin tahsili ve (iii) bunlara dair kararların kimler tarafından ne şekilde ve ne zaman verileceğinin tespitidir (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2016: 21). Ayrıca bütçe hakkı sahibi olan parlamentonun bütçe oluşturma sürecinde asli rolünü sergileyebilmesi için bütçe içeriğine ait teknik konu ve süreçler hakkında bilgilendirilmesi gerekir. Bu açık bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç siyasi aktörlerin etkisine kapalı bir teknokrasiyle karşılanabilir. Günümüzde Hollanda ve ABD, bu tür bir teknokrasiyi bütçe sürecine adapte eden ülkelere örnektir (Andersen, 2009: 10).

Bütçe hakkının ve konu bütçe olduğunda karar alma yetisinin halk adına hareket eden parlamentolara ait olduğunun bilinci ve farkındalığı, bütçe hakkı algısıdır. Bütçe hakkı algısının gelişmesi, hükümetler üzerindeki toplumsal denetim ve kontrolün güçlenmesine katkı sağlar. Bütçe hakkı algısı en sade haliyle, muhatap olduğu kamu görevlisine “*sizin maaşınız benim vergilerimle ödeniyor*” diyen bir seçmenin sözleriyle açığa çıkar. Tek başına bu bile, hükümetlerin sahip oldukları kamusal gelir ve giderler hususundaki yetkilerinin kaynağının bütçe hakkı ve bu hakkı hükümete devreden seçmenlerde olduğunu gösterir. Bütçe hakkı algısına sahip seçmenlerin varlığı, bu seçmenlere hizmet sunan hükümetleri etkin ve kaliteli hizmet sunma yönünde motive eder. Kısacası bütçe hakkı algısının varlığı, demokrasi kültürünün yerleşip güçlenmesini sağlayan bir değerdir ve bu değer gelecekte kuşaklara aktarılması demokrasinin bir tür teminatıdır.

Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de bütçe hakkının ve buna bağlı olarak bütçe hakkı algısının gelişip güçlenmesini sağlayan siyasi ve hukuki düzenlemeler mevcuttur. Örneğin İngiltere’deki Magna Carta’nın Türkiye’deki karşılığı Sened-i İttifaktır. Öyle ki, bütçe hakkı hususunda çalışma yapanların bazıları Sened-i İttifakı, Türk Magna Cartası olarak nitelendirir (Akşin, 1992: 115-123). Türkiye anayasalar bakımından da oldukça köklü bir tarihe sahiptir ve bu anayasaların çoğunda bütçe hakkına ilişkin düzenlemeler mevcuttur. Türk kamu mali yönetimini şekillendiren ve mali anayasalar olarak da değerlendirilen 1927 tarihli 1050 sayılı Muhasebe-i Umumiye Kanunu ve 2003 tarihinde kabul edilerek 2006 yılında onun yerine geçen 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu (Ergen, 2016: 101), hesap verme sorumluluğu ve saydamlık gibi modern bütçe ilkelerini benimsemiş ve bütçe hakkının daha etkin kullanımına katkı vermiştir. Bu katkının bir boyutu da bütçe hakkı algısının gelişimidir.

II. TÜRKİYE’DE BÜTÇE HAKKI ALGISINA İLİŞKİN ÇALIŞMALAR

Oldukça yeni bir çalışma alanı olan bütçe hakkı algısı hakkında ülkemizde yapılan çalışmalara ait genel değerlendirmeler şunlardır:

Kızıлтаş (2005) çalışmasında “Bütçe Hakkının Kullanımında Geline Aşama: Doğrudan Demokrasi” başlığı kullanılmış ve doğrudan demokrasiyle bütçe hakkı kullanımı arasında ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Doğrudan demokrasinin birer aracı olarak saydamlık ve hesap verme sorumluluğunu ele alan

çalışmada “doğrudan demokrasi-bütçe hakkı ilişkisi”, genel seçimlerin bütçe üzerindeki etkileri gösterilerek ele alınmıştır. Çalışmada demokrasi, teknoloji ve kamu yönetimi araçlarının gelişmesiyle bütçe hakkının kullanımında kısmen de olsa doğrudan demokrasinin varlığı sonucuna ulaşılmıştır (Kızıltaş, 2005: 396). Seçmenlerin bir tür yönetim aracı olan bütçe üzerindeki etkilerini veri kabul eden çalışma, saydamlık ve hesap verme sorumluluğu sayesinde kaynakların kısmen de olsa seçmen çıkarları doğrultusunda kullanıldığı algısının kamuoyunca benimsendiğini göstermiştir.

Çataloluk (2008) çalışmasında bütçe hakkının toplumların sergilediği siyasi, ekonomik ve mali süreçlere bağlı olarak geliştiği ortaya konulmuş ve batı toplumlarında halkın yönetime katılarak demokratik gelişime katkıda bulunduğu vurgulanmıştır (Çataloluk, 2008: 93). Seçmenlerin bütçe hakkının sahipleri olarak devlet otoritesini şekillendirmede asıl belirleyici unsur oldukları sonucuna ulaşan çalışma, zımnın bütçe hakkı algısına dikkat çekmiştir.

Yılmaz ve Tosun (2010) çalışmasında mali saydamlığa yönelik olarak dünyada ve Türkiye’de yaşanan gelişmeler, temsili demokrasi ve bütçe hakkı kapsamında ele alınmıştır. Çalışmada 5018 sayılı Kanun’un getirdiği yeniliklerin TBMM’nin bütçe hakkını daha etkili kullanma imkânı verip vermediği incelenmiştir. Teorik temellendirmenin asıl vekil ilişkisi üzerinden yapıldığı çalışma, parlamentonun bütçe sürecindeki denetim yetkisinin ne denli genişletilir ve etkinliği ne ölçüde artırılırsa, bütçe hakkı açısından o kadar ilerleme kaydedileceği sonucuna ulaşmıştır (Yılmaz ve Tosun, 2010: 10). Çalışmanın sonuç kısmındaki parlamentonun bütçenin hazırlanması, uygulanması ve kesin hesabın çıkarılması bakımından 5018 sayılı Kanun’un getirdiği temel düzenlemeleri sahiplenmesinin gerekliliğine olan vurgusu, bütçe hakkı algısının oluşumuna ışık tutması bakımından önemlidir.

Canbay ve Gerger (2012) çalışmasında “Batı’da Bütçe Hakkının Gelişiminin Toplumsal Yapının Değişimi Üzerindeki Etkileri” başlığı kullanılmış ve çalışmada bütçe hakkının tarihsel gelişimi incelenmiştir. Bütçe hakkı algısının kazanımlarına da yer veren bu çalışma, en önemli kazanımın bütçe hakkı sayesinde “vatandaşların Hükümeti denetleme olanağı bulması” olduğuna ışık tutmuştur. Bütçe hakkı algısının önemini öne çıkaran bu çalışmanın tüme varım bakımından genel kurgusu şöyledir: (i) Bütçe hakkı, toplumsal yapıdaki değişimlere etki eden temel faktörlerden biridir. (ii) Bütçe hakkının gelişimi, parlamenter demokrasinin gelişimine zemin hazırlar. (iii) Demokrasinin gelişimi vatandaşların pasif birey rolünden sıyrılıp hükümet faaliyetlerini etkileyen aktif bireylere dönüşümünü sağlar. (iv) Bütçe hakkı, toplumsal tabakalar ve bunların yapısı üzerinde de değişimler meydana getirir. Devletin mali işlerinde şeffaflık, hesap sorma ve hesap verme sorumluluğuyla denetim mekanizmalarının iyi yönetim ekseninde işlerlik kazanması sağlar. (v) Katılımcı demokrasi ve iyi yönetişimin kazanımlarıysa kalkınma ve sosyal refahın artırılmasına yol açar (Canbay ve Gerger, 2012: 175-191). Bu kurgu içinde bütçe hakkı algısının izahı, üçüncü aşamada belirtilen vatandaşların pasif rolü terk ederek aktif role bürünmeleri vurgusuyla verilmiştir.

Bu, çalışmada ele aldığımız gençlerde bütçe hakkı algısının varlığını araştırmanın önemini göstermesi bakımından önemlidir.

Narter (2012) çalışmasında bütçe hakkının diğer anayasal ilkelerle olan yakın ilişkisi ve çoğu zaman onları anlamlı kılma yönündeki işlevi ortaya konulmuş ve bütçe hakkının etkin şekilde nasıl kullanılabilmesine yönelik eleştiri ve önerilere yer verilmiştir. Temsili demokraside yürütmenin güç kazanıyor olmasının parlamentoların bütçe hakkını etki şekilde kullanmalarını engelleyecek bir süreci ortaya çıkardığına işaret eden çalışma, evrensel denetim standartları ve kamuoyu denetiminin yaygınlaşmasının önemini vurgulamıştır (Narter, 2012: 49). Çalışma kamuoyu denetiminin bütçe hakkı algısı yönünde taşıdığı gerekliliği belirtmesi bakımından dikkat çekicidir.

Cilavdaroğlu ve Ekinci (2013) çalışmasında TBMM'nin bütçe hakkını kullanma kapasitesi ve bunu etkileyen faktörler değerlendirilmiştir. Seçmenlerin siyasi partiler ve milletvekilleri üzerinde bütçe hakkı hususunda baskı oluşturmamaları, ele alınan faktörlerden biridir. Buna göre, bu yöndeki baskılarının zayıflığının sebepleri başta parti içi demokrasi olmak üzere milletvekili seçim sisteminden gelen aksaklıklardır. IMF ile yapılan kredi anlaşmalarını da TBMM'nin bütçe üzerindeki denetimini azaltan faktörlerden biri olarak ele alan çalışma, IMF'nin Türkiye'de Hükümet üzerinde fiilen "mali kural" oluşturduğu ve bütçe hakkı kullanımına müdahil olduğunu belirtmektedir (Cilavdaroğlu ve Ekici, 2013: 76).

Bağlı (2014) "TBMM'nin Bütçe Hakkı Kullanım Durumu: 5018 Sayılı Kanun Sonrası Bütçe Hakkı Kullanımında Etkinlik Düzeyinin Ölçümü" adlı doktora tezinde 5018 sayılı Kanun sonrasında TBMM'nin bütçe hakkı kullanımında etkinliğin ne düzeyde sağlandığı incelenmiştir. Anket yöntemi kullanılan bu çalışmada araştırma evreni orantılı örnekleme yöntemiyle yirmi dördüncü dönem milletvekillerinden değişik komisyonlarda görev alanlar arasından oluşturulmuştur. Çalışmada TBMM'nin bütçe hakkını 5018 sayılı Kanunun öngördüğü biçimde etkin olarak kullanmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedenleri olarak (i) mevzuattaki yetersizliklerin yanı sıra yasama organınca bütçe hakkını sahiplenmedeki eksiklik, (ii) belge ve dokümanlardaki yetersizlikler, (iii) yasama-yürütme ilişkisinden kaynaklanan sorunlar, (iv) kamuoyu ve sivil toplum kuruluşlarının bütçeleme sürecine yeterince ilgi göstermemesi ve (v) dış denetimin öngörülen seviyelerde gerçekleşmemesi gösterilmiştir (Bağlı, 2014: 329-334). Bunlar arasında ilk sırada bulunan bütçe hakkının yasama organınca sahiplenilmemesi, bütçe hakkı algısının milletvekilleri seviyesinde bile yeterince oluşmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Dördüncü sırada verilen kamuoyunun ve sivil toplum kuruluşlarının bütçeleme süreciyle yeterince ilgilenmemeleri de ülkemizdeki düşük düzeyli bütçe hakkı algısını açıklaması yönüyle dikkat çekmektedir.

Selen ve Tarhan (2014) Türkiye'de Bütçe Hakkı Algısı" başlıklı çalışmalarında bütçe hakkının kullanımını etkileyen faktörleri hukukilik faktörü, siyasal hak faktörü, sivil toplum faktörü, vatandaşın tutumu faktörü, demokratik katılım faktörü, finansman faktörü, şeffaflık faktörü ve karar etkinliği faktörü

şeklinde ele almışlardır (Selen ve Tarhan, 2014: 45-65). Türkiye’de bütçe hakkı algısının ölçülmesini amaçlayan çalışma hem vatandaşlar hem de bürokratlara uygulanan anketlerden elde edilen verilere bağlı yapılan tanımlayıcı istatistiklerle zenginleştirilmiştir. Ulaşılan sonuç, Türkiye’de toplumun bütçe hakkını fonksiyonel biçimde kullanamadığı yönündedir (Selen ve Tarhan, 2014: 124).

Alkan ve Yıldız (2016) “Kamu Kurumlarının Bütçeleme Süreçlerinde Bireylerin Bütçe Algısı üzerine Bir Araştırma” başlıklı çalışmalarında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü öğrencilerine ve üniversitede çalışan akademik ve idari personele uygulanan anket yardımıyla katılımcıların genel bütçe algısı ve bütçenin hazırlık, uygulama ve denetim aşamalarına ilişkin algıları incelenmiştir. Çalışma kapsamında yapılan analizler sonucunda katılımcıların bütçe ve bütçe uygulamalarına yönelik genel bilgilere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Alkan ve Yıldız, 2016: 63).

Yıldız ve Alkan (2017) “Katılımcı Bütçeleme Perspektifinden Yüksek Öğretim Öğrencilerinin Bütçe Algısı Araştırması: Dumlupınar Üniversitesi Örneği” başlıklı çalışmalarında kullandıkları anket formu yardımıyla öğrencilerin bütçe algısı ölçülmüştür. Çalışma katılımcıların şeffaflık, hesap verebilirlik ve hukukilik sürecindeki etkinliklerine ilişkin önermelerdeki ifadelerle katılım düzeylerinin yüksek olduğu, bu alandaki çalışmaların kamu harcamalarının toplumsal taleplere uygun planlanması ve bütçe uygulamalarının bireylerin yaşam standartlarını etkilemesi algısını doğrudan etkilediği sonucuna ulaşmıştır (Yıldız ve Alkan, 2017: 142).

Çakır ve Kayalidere (2018) “Katılımcı Bütçe Bağlamında Manisa Yunussemre Belediyesi Kent Konseyi’nin Bütçe Algısını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma” başlıklı çalışmalarında katılımcılara katılımcı bütçe çerçevesinde genel bütçe ve bütçe süreci ile kent konseyi hakkında farkındalıklarını ve bilgilerini ölçen bir anket uygulanmıştır. Araştırma sonucunda katılımcıların bütçe sürecine ilişkin bilgi dağarcığı arttıkça, farkındalık düzeyinin arttırdığı ancak bütçe hakkında genel bilgi dağarcığı ile farkındalık düzeyi arasında böyle bir ilişki bulunmadığı tespit edilmiştir. Ulaşılan bu durum, kent konseyi üyelerinin aslında teknik olarak genel bütçe bilgisine sahip olmamalarına karşın bütçe süreci hakkında bilgili olduklarını ortaya koymuştur (Çakır ve Kayalidere, 2018: 1034-1035).

III. ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ ve BULGULARI

Bu araştırma, Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde öğrenimine devam eden 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin bütçe hakkı konusundaki algısını belirlemeyi amaçlamaktadır. 1. sınıf öğrencileri henüz bütçe sistemi ve uygulamasını içeren maliye alanı derslerini henüz almadıkları için bilgi eksikliğine bağlı olarak bütçe algısı konusunda algılarının anlamlı olmayacağı düşünüldüğünden çalışmanın örnekleme dâhil edilmemiştir. Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nde öğrenim görmekte olan 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden 430 katılımcı kolayda örnekleme metodu ile seçilmiştir. Analizlerimize kaynak teşkil eden anket iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde öğrencilere dair demografik özelliklerin tespitine yönelik sorular kullanılmıştır. İkinci bölümdeyse 43 adet beşli Likert ölçeği kullanılan ve bütçe hakkı algısını

ölçmeyi hedefleyen soruya yer verilmiştir. Likert ölçeği soruları (i) çok yetersiz (ii) yetersiz (iii) orta (iv) yeterli ve (v) çok yeterli şeklinde olup sırasıyla bunlar (1) hiç katılmıyorum (2) çok az katılıyorum (3) orta düzeyde katılıyorum (4) katılıyorum ve (5) kesinlikle katılıyorum anlamlarına gelmektedir. Uygulanan anketlerin sonunda toplam verilerin analizi IBM SPSS Statistics (24.0) programı ile tanımlayıcı istatistiksel analizler ile parametrik hipotez testleri kullanarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde ilk sırada örneklemden elde edilen demografik değişkenlere ilişkin frekans ve geçerli yüzde bilgileri verilecektir. Sonrasında bütçe hakkı algısına yönelik olarak belirlenen faktörlerin tanımlayıcı istatistikleri değerlendirilerek araştırma bulguları sıralanacaktır. Akabinde bütçe hakkı algısını etkileyen faktörler olarak belirlenen eğitim, saydamlık, bütçe duyarlılığı, kamu harcamaları ve kamu mali yönetiminde etkinlik faktörleri arasındaki ilişkiyi ölçmek amacıyla korelasyon analizi yapılacaktır. Son olarak bütçe hakkı algısını belirlediği düşünülen faktörlerin ne ölçüde bütçe hakkını etkilediğini test eden doğrusal regresyon analizi sonuçlarına yer verilecektir.

A. Demografik Değişkenler

Araştırmanın örneklemini olarak araştırmaya katılan 430 öğrenciye ait sırasıyla yaş, cinsiyet, ikamet edilen yer, sınıf ve bölüm ayırımından oluşan demografik özelliklere ait frekans dağılımları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özellikler Frekans Tablosu

		Frekans	Yüzde
Yaş	18-20	87	20,2
	20-22	271	63,0
	22-24	62	14,4
	24-26	7	1,6
	26 üstü	3	0,7
Cinsiyet	Kadın	255	59,3
	Erkek	175	40,7
İkamet Edilen Yer	Marmara Bölgesi	40	9,3
	Ege Bölgesi	321	74,7
	İç Anadolu Bölgesi	22	5,1
	Doğu Anadolu Bölgesi	13	3,0
	Akdeniz Bölgesi	17	4,0
	Güneydoğu Anadolu Bölgesi	7	1,6
Karadeniz Bölgesi	10	2,3	
Sınıf	2. Sınıf	144	33,5
	3. Sınıf	122	28,4
	4. Sınıf	164	38,1
Bölüm	Maliye	89	20,7
	İktisat	153	35,6
	Kamu Yönetimi	39	9,1
	Ekonometri	38	8,8
	Çalışma Ekonomisi	44	10,2
	İşletme	67	15,6

Demografik özelliklerin genel görünümünü veren Tablo 1’e göre, ankete katılanların yüzde 63’ü 20-22 yaş aralığındadır. Katılımcıların yüzde 59,3’ü kadındır. Katılımcıların ikamet ettikleri bölgelere bakıldığında ise örneklemin seçildiği okulun bulunduğu bölge olan Ege Bölgesi’nin yüzde 74,7 ile katılımcıların en fazla yoğunlaştığı bölge olduğu görülmüştür. Ankete katılanların

yüzde 38,1'i 4. Sınıf öğrencisidir. Katılımcıların öğrenim gördüğü bölümler içinde en fazla katılım yüzde 35,6'lık payla İktisat Bölümü öğrencileri olmuş onu yüzde 20,7 ile Maliye Bölümü öğrencileri izlemiştir.

B. Bütçe Hakkı Algısını Ölçmeye Yönelik Tanımlayıcı İstatistikler

Araştırmada tanımlayıcı istatistikler (1) Eğitim, (2) Saydamlık, (3) Kamu Harcamaları, (4) Kamu Mali Yönetiminde Etkinlik ve (5) Bütçe Duyarlılığı olarak ayrılmış ve bu ayrımlar kapsamında katılımcılara toplam kırk beş önerme yöneltilmiştir. Araştırmanın tanımlayıcı istatistiklerine dair bulgular şöyledir:

Tablo 2. Tanımlayıcı İstatistikler 1

		Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Grup Aritmetik Ortalama	Grup Standart Sapma
Eğitim	Öğrenim planlarınızda yer alan dersler vergiler hakkında temel bilgileri kapsamada yeterlidir	3,25	0,775	3,3628	0,59636
	Öğrenim planlarınızda yer alan dersler kamu harcamaları hakkında temel bilgileri kapsamada yeterlidir	3,36	0,814		
	Öğrenim planlarınızda yer alan dersler kamu bütçesi hakkında temel bilgileri kapsamada yeterlidir	3,34	0,793		
	Kamu kesimi tarafından yayımlanan mali raporların kapsamı yeterlidir	3,03	0,899		
	Kamu maliyesi dersi almak devlet bütçesi hakkında fikir sahibi olmak açısından önemlidir	3,76	0,924		
Saydamlık	Kamu harcamaları hakkında kamu birimleri tarafından yapılan bilgilendirmeler yeterlidir	3,01	0,950	2,9858	0,66769
	Kamu gelirleri hakkında kamu birimleri tarafından yapılan bilgilendirmeler yeterlidir	3,03	0,951		
	Kamu kesimi tarafından yayımlanan mali raporların açıklık ve anlaşılabilirlik düzeyi yeterlidir	3,01	0,913		
	Merkezi idare bütçesi açık ve anlaşılabilir	2,97	0,929		
	Yazılı ve görsel basında bütçe ile ilgili yeterince haber paylaşılmaktadır	2,75	1,053		
	Yazılı ve görsel basında bütçe ile ilgili haberleri kamu harcamalarına duyarlılığı olumlu yönde etkilemektedir	2,94	1,026		
	Bilgi edinme yasası mali saydamlığa katkı sağlamıştır	3,19	1,003		
Vergilere karşı tepkileri azaltmak için kamu harcamaları konusundaki bilgilendirmeler artmalıdır	3,80	1,067			

Kamu Harcamaları	Sosyal amaçlı kamu harcamaları yeterli düzeydedir	2,54	1,067	2,8481	0,69647
	Merkezi idarenin sunduğu mal ve hizmetlere yönelik olarak bilgi paylaşılmaktadır	2,78	0,972		
	Kamu harcama mevzuatı açık ve anlaşılabilir	2,82	1,002		
	Kısa vadede faydalanılabilecek kamusal mal ve hizmetler uzun vadede faydalanılabilecek olanlara tercih edilir	3,05	1,043		
	Merkezi idare dışında kalan kamusal idari birimlerin ne tür mal ve hizmetler ürettiği bilgisi paylaşılmaktadır	2,88	0,944		
	Kamu harcamaları idareler tarafından hazırlanan çok yıllık bir stratejik plana uyumlu olarak gerçekleştirilmektedir	2,98	1,146		
	Gerçekleştirilen yatırım harcamaları iktisadi kalkınma hedefine uygun ve uyumludur	2,59	1,099		
	Ülkenin her idari biriminde sunulan hizmet kalitesi aynıdır	2,20	1,164		
Kamu Mali Yönetiminde Etkinlik	Kamu görevlileri tasarruf bilincine sahiptir.	2,36	1,155	2,6823	0,68051
	Kamu kesiminde gerçekleştirilen borç yönetimi etkindir	2,66	1,020		
	Vergilerin mükellefler arasında adil ve dengeli dağılmaktadır	2,23	1,098		
	Vergi tahsil maliyetleri düşüktür	2,56	1,103		
	Kamu birimlerinin normal gelirleri yetersiz kaldığında borçlanmaya başvurmaları olağandır	3,23	1,083		
	Bütçe sürecinde yer alan görevliler yeterli mesleki donanıma sahiptir	2,61	1,124		
	Vergi denetimleri etkin şekilde gerçekleştirilmektedir	2,73	1,264		
	Kamu kaynakları kamusal hizmet ve mallar için kullanılırken verimlilik ve etkinlik kriterleri en iyi şekilde uygulanmaktadır	2,62	0,996		

		Aritmetik Ortalama	Standart Sapma	Grup Aritmetik Ortalama	Grup Standart Sapma
	Vergi ve diğer kamu gelirleri mevzuatı açık ve anlaşılabilir	2,79	0,991		
	Vergi denetimleri etkin şekilde gerçekleştirilmektedir.	2,73	1,264		
	Kamu harcamalarının miktarı ve türü hakkında bilgi düzeyi arttıkça vergisel ödevler daha düzenli yerine getirilir.	3,32	1,144		

Bütçe Duyarlılığı	Demokratik katılım süreciyle bütçe duyarlılığı artmaktadır.	3,05	1,130	3,0042	0,63122
	Bütçe kanun teklifleri parlamentoda etkili bir şekilde değerlendirilmektedir.	2,66	1,165		
	Kesin hesap kanun teklifleri parlamentoda etkili bir şekilde değerlendirilmektedir.	2,76	1,145		
	Bir partiye oy verirken vadettiği kamusal mal ve hizmet bileşimine dikkat edilmektedir.	3,14	1,299		
	Sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri bütçe konularında duyarlılığı artırmaktadır.	3,20	1,092		
	Yerel yönetimler tarafından sunulan mal ve hizmetler vatandaş tercihlerini daha iyi yansıtmaktadır.	3,15	1,113		
	Merkezi idare birimleri yerel yönetim birimlerine göre bütçesini daha iyi yönetmektedir.	2,93	1,042		
	Kamu harcamaların bütçede ne şekilde sınıflandırıldığına dair bilgi düzeyinizi değerlendiriniz	2,99	1,014		
	Vergiler ile diğer kamu gelirleri arasındaki farklara dair bilgi düzeyim yeterlidir	3,16	1,016		
	Vergi türleri ile bütçedeki payları hakkındaki bilgi düzeyim yeterlidir	3,04	1,057		
	Devlet bütçesinin hazırlanma, uygulanma ve denetim usulleri hakkında bilgi düzeyim yeterlidir	3,03	1,084		
	Devlet bütçesinin hazırlanma, uygulanma ve denetim usulleri hakkında bilgi düzeyinizi değerlendiriniz	3,10	1,116		

Eğitim grubunda yer alan önermelere verilen yanıtların ortalaması 3,36 ile yüksek seviyededir. Buna göre eğitim grubunda yer alan en yüksek ortalamaya sahip önerme 3,76 ortalama ile “Kamu maliyesi dersi almak devlet bütçesi hakkında fikir sahibi olmak açısından önemlidir” olmuştur.

Saydamlık grubunda yer alan bütçe hakkına ilişkin değerlendirmelerden şeffaflık ve açıklık ile ilgili olan önermelere ortalamasının çok az üstünde önem vermişlerdir. Bu grupta en yüksek değerlendirilen önerme 3,19 ortalama ile “Bilgi edinme yasası mali saydamlığa katkı sağlamıştır” olmuştur.

Kamu harcamaları grubunda yer alan ve kamu harcamalarına ilişkin değerlendirmelere göre katılımcıların en yüksek derecelendirme yaptıkları önermenin 3,80 ortalama ile “Vergilere karşı tepkileri azaltmak için kamu harcamaları konusundaki bilgilendirmeler artmalıdır” olduğu tespit edilmiştir.

Kamu mali yönetiminde etkinlik grubunda yer alan önermelere verilen yanıtların ortalaması 2,6 ile orta seviyenin çok az üzerinde olmak üzere belirlediğimiz diğer gruplarla karşılaştırıldığında en düşük olan grup olmuştur. Bu grup içinde yer alan “Kamu birimlerinin normal gelirleri yetersiz kaldığında borçlanmaya başvurmaları olağandır” önermesi 3,23 ortalama ile yüksek seviyede derecelendirilmiştir. Kamu kesimi borçlanmasının olağan gelirler arasında gösterilmesinin genel kabul gördüğü ve yaygın bir uygulama olması, katılımcıların bu değerlendirmeleriyle örtüşmektedir.

Çalışmanın ana amacını oluşturan bütçe hakkına ilişkin algının ölçülmesi ve değerlendirilmesi kapsamında, etkinlik, personel yetkinliği, denetim ve mevzuatın iyi işlerliğine ilişkin önermelere yer verilen bütçe duyarlılığı grubunda yer alan “Kamu harcamalarının miktarı ve türü hakkında bilgi düzeyi arttıkça vergisel ödevler daha düzenli yerine getirilir” önermesi katılımcılar tarafından 3,32 ortalama ile en yüksek düzeyde puanlandırılmıştır. Katılımcılar kamu harcamalarının miktarı ve türü hakkında bilgilendikçe mali ödevlerin daha düzenli yerine getirileceğini düşünmektedir. Bu önerme bütçe hakkına ilişkin yapılan tanımlamalarla örtüşmektedir. Bütçe hakkının harcamalar yönüyle kullanımının devlet açısından gelir toplama aşamasında kolaylık sağlayacağı şeklinde bir görüş bulunmaktadır.

C. Bütçe Hakkı Algısına Etki Eden Faktörlerin Demografik Özelliklere Göre Farklılık Analizleri

Bütçe hakkı algısına etki eden faktörler olarak belirlediğimiz eğitim, saydamlık, bütçe duyarlılığı, kamu harcamaları algısı ve kamu mali yönetiminde etkinlik faktörlerine ilişkin katılımcıların demografik özelliklerine göre farklılık analizleri gerçekleştirilmiş olup, demografik özelliklerden yalnızca bölüm ve sınıfa göre farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu kısımda bütçe algısına etki eden faktörlerin bölüm ve sınıflara göre göstermiş olduğu farklılıklara ilişkin analiz sonuçlarına yer verilecektir.

Hipotez 1: Bütçe algısı bölümlere göre farklılık göstermektedir.

Tablo 3 bölümlere göre bütçe hakkı algısına etki eden faktörlerin farklılık analizlerini göstermektedir.

Tablo 3. Bölümlerine göre Bütçe Hakkı Algısı Faktörlerinin Farklılık Analizleri

	Bölüm	Sayı	Ortalama	F	P
Eğitim	Maliye	89	3,4588	6,175	0,000
	İktisat	153	3,5065		
	Kamu Yönetimi	39	3,3077		
	Ekonometri	38	3,0614		
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	44	3,2652		
	İşletme	67	3,1741		
Saydamlık	Maliye	89	3,0201	2,137	0,060
	İktisat	153	3,0968		
	Kamu Yönetimi	39	2,8498		
	Ekonometri	38	2,7857		
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	44	2,9091		
	İşletme	67	2,9296		
	Maliye	89	3,1670		

Bütçe Duyarlılığı	İktisat	153	3,0113	2,360	0,039
	Kamu Yönetimi	39	3,0085		
	Ekonometri	38	2,8386		
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	44	2,8439		
	İşletme	67	2,9682		
Kamu Harcamaları Algısı	Maliye	89	2,9139	1,151	0,333
	İktisat	153	2,8911		
	Kamu Yönetimi	39	2,6524		
	Ekonometri	38	2,7778		
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	44	2,7551		
	İşletme	67	2,8773		
	Maliye	89	2,7090		
Kamu Mali Yönetiminde Etkinlik	İktisat	153	2,7392	0,640	0,669
	Kamu Yönetimi	39	2,6154		
	Ekonometri	38	2,5579		
	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	44	2,6250		
	İşletme	67	2,6642		

Tek yönlü varyans analizine göre $p = 0,338 > \alpha = 0,05$ olduğundan varyansların eşit olduğu varsayılır. Buna göre, çoklu karşılaştırma testinde Bonferroni testi tercih edilir (Özdemir, 2013:277). Elde edilen çıktılarda $p = 0,00 < \alpha = 0,05$ olduğundan bölümler arasında anlamlı fark bulunduğu görülmektedir. Buna göre, bölümlerin eğitime bakışında istatistiksel açıdan fark vardır. Bölümler karşılaştırıldığında eğitim faktörü açısından en büyük farkın Maliye ve Ekonometri bölümleri arasında (0,39 puan) gerçekleştiği dikkat çekmektedir. Eğitim kategorisinde yer alan sorularla temel olarak öğrencilere aldıkları eğitimin bütçe konularını kapsama açısından değerlendirilmesi istenmiştir. Analiz sonuçlarına göre bölümler arasında Maliye bölümü öğrencilerinin aldıkları eğitime bütçe ekseninde bakışı İşletme bölümü öğrencilerine göre yaklaşık 0,29 puan yüksekken, Ekonometri bölümü öğrencilerine göre yaklaşık 0,40 puan daha yüksektir. İktisat bölümü öğrencilerinin aldıkları eğitime bütçe ekseninde bakışı, işletme bölümü öğrencilerine göre 0,33 puan daha yüksektir. Yine İktisat bölümü öğrencilerinin aldıkları eğitime bütçe ekseninde bakışları, Ekonometri öğrencilerine göre 0,45 puan daha yüksektir. Maliye bölümü öğrencilerinin eğitime bakışta ilk sırada yer alırken, Ekonometri bölümü öğrencilerinin son sırada yer alması müfredatın önemini vurgulamaktadır.

Bölümlerin saydamlık açısından farklılığını test etmek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, gruplar arasında varyansların homojenliğini belirleyen Levene testine göre $p = 0,064 > \alpha = 0,05$ olduğundan varyansların eşit olduğu varsayılır ve bu nedenle çoklu karşılaştırma testinde varyansların eşit olduğunu varsayan Bonferroni testi uygulanmıştır. Elde edilen çıktılara göre $p = 0,060 > \alpha = 0,05$ olduğundan öğrencileri okudukları bölümlere göre saydamlık faktörü açısından anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Analiz çıktısında bölümler arasında bütçe duyarlılık düzeyinin en yüksek olduğu grubu 3,16 ile Maliye bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. En düşük bütçe duyarlılığına sahip bölüm ise 2,83 ortalama ile Ekonometri bölümüdür. Bütçe hakkı

algısına etki eden faktörlerden biri olan bütçe duyarlılığı ile ilgili öğrencilerin okudukları bölümlerin bütçe duyarlılığı açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin gerçekleştirmiş olduğumuz tek yönlü varyans analizine göre $p=0,862 > \alpha=0,05$ olduğundan varyansların eşit olduğu varsayılır. Buna göre çoklu karşılaştırma testinde Bonferroni testi tercih edilir. Elde edilen çıktılarda $p=0,039 < \alpha=0,05$ olduğundan bölümler arasında bütçe duyarlılığı açısından fark olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu farklılıklar $\alpha=0,05$ düzeyinde anlamlı değildir.

Bütçe hakkı algısına etki eden faktörlerden biri olan kamu harcamaları algısı ile ilgili öğrencilerin okudukları bölümler açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin gerçekleştirdiğimiz tek yönlü varyans analizine göre $p=0,504 > \alpha=0,05$ olduğundan varyansların eşit olduğu varsayılır. Buna göre, çoklu karşılaştırma testinde Bonferroni testi tercih edilir. Elde edilen çıktılarda $p=0,333 > \alpha=0,05$ olduğundan bölümler arasında kamu harcaması algısı açısından fark olmadığı anlaşılmaktadır. Araştırma katılan öğrencilerin bölümlerinin maliye, kamu yönetimi, iktisat, işletme, çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri ve ekonometri olup olmaması öğrencilerin kamu harcamalarına ilişkin algılarında değişime neden olmamaktadır. Bu alanda öğrencilere niceliksel ya da niteliksel açıdan farklı seviyede bilgi ve görüş sahibi olmalarını sağlayan ayırıcı bir eğitim sunulmadığı düşünülebilir.

Bütçe hakkı algısına etki eden faktörlerden biri olan kamu mali yönetiminde etkinlik ile ilgili öğrencilerin okudukları bölümler açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yaptığımız tek yönlü varyans analizine göre $p=0,018 < \alpha=0,05$ olduğundan varyansların eşit olmadığı varsayılır. Buna göre çoklu karşılaştırma testinde Tamhane testi tercih edilmiştir. Elde edilen çıktılarda $p=0,669 > \alpha=0,05$ olduğundan bölümler arasında kamu mali yönetiminde etkinlik açısından fark olmadığı anlaşılmaktadır.

Çalışma kapsamında saydamlık algısına dair sınıflara, ikamet edilen bölgeye, yaşa ve bunun gibi demografik değişkenlere göre yapılan farklılık analizlerinde bu göstergeler açısından herhangi bir farklılığa rastlanmamıştır. Bunun temel sebebi saydamlığın bir eğitim konusu olarak ele alınmayıp öğrencilerin genel algısına göre şekillenmesidir.

Hipotez 2: Bütçe algısı sınıflara göre farklılık göstermektedir.

Tablo 4 öğrencilerin sınıflarına göre öğrencilerin bütçe hakkı algısına etki eden faktörlerin farklılık analizlerinin sonuçlarını vermektedir.

Tablo 4. Sınıflara Göre Bütçe Hakkı Algısı Faktörlerinin Farklılık Analizleri

	Sınıf	Sayı	Ortalama	F	P
Eğitim	2.sınıf	144	3,3588	6,063	0,003
	3.sınıf	122	3,5055		
	4.sınıf	164	3,2602		
Saydamlık	2.sınıf	144	2,9469	2,537	0,080
	3.sınıf	122	3,1003		
	4.sınıf	164	2,9347		
Bütçe Duyarlılığı	2.sınıf	144	2,9560		

	3.sınıf	122	3,1164	2,717	0,067
	4.sınıf	164	2,9630		
Kamu Harcamaları Algısı	2.sınıf	144	2,7562	4,230	0,015
	3.sınıf	122	2,9964		
	4.sınıf	164	2,8184		
Kamu Mali Yönetiminde Etkinlik	2.sınıf	144	2,6410	3,168	0,043
	3.sınıf	122	2,8123		
	4.sınıf	164	2,6220		

Bütçe hakkı algısına etki eden faktörlerden biri olan eğitimin öğrencilerin sınıfları açısından farklılık gösterip göstermediğine ilişkin yaptığımız tek yönlü varyans analizine göre $p=0,687 > \alpha=0,05$ olduğundan varyansların eşit olduğu varsayılır. Buna göre çoklu karşılaştırma testinde Bonferroni testi tercih edilmiştir. Elde edilen çıktılarda $p=0,003 < \alpha=0,05$ olduğundan sınıflar arasında eğitim açısından farklılık olduğu anlaşılmaktadır. Bonferroni test sonuçlarına göre 3. sınıf öğrencilerinin eğitim faktörü açısından algısı 4. sınıf öğrencilerine göre 0,24 puan daha yüksektir. Bu farklılık % 95 düzeyinde anlamlıdır.

Sınıfların saydamlık açısından farklılığını test etmek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, gruplar arasında varyansların homojenliğini belirleyen Levene testine göre $p=0,741 > \alpha=0,05$ olduğundan varyansların eşit olduğu varsayılır ve bu nedenle çoklu karşılaştırma testinde varyansların eşit olduğunu varsayan Bonferroni testi uygulanmıştır. Elde edilen çıktılara göre $p=0,080 > \alpha=0,05$ olduğundan öğrenciler arasında okudukları bölümlere göre saydamlık faktörü yönüyle anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Sınıfların bütçe duyarlılığı açısından farklılığını test etmek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre gruplar arasında varyansların homojenliğini belirleyen Levene testine göre $p=0,200 > \alpha=0,05$ olduğundan varyansların eşit olduğu varsayılır ve bu nedenle çoklu karşılaştırma testinde varyansların eşit olduğunu varsayan Bonferroni testi uygulanmıştır. Buna göre $p=0,067 > \alpha=0,05$ olduğundan bütçe duyarlılığı açısından sınıflar arasında fark olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun sebebi, bütçeyle ilgili bilgilerin farklı dersler ve dönemlerde verilmesidir.

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre $p=0,015 < \alpha=0,05$ olduğundan sınıflar arasında kamu harcamaları algısında farklılık bulunmaktadır. Bu farklılıklar %95 güvenle anlamlıdır. 3. sınıf öğrencilerinin kamu harcama algısının yaklaşık 3,0 ortalama ile en yüksek olduğu görülmektedir. Yapılan Bonferroni çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre 3. sınıf öğrencilerinin kamu harcamalarına bakışı 2. sınıf öğrencilerinden 0,24 puan daha yüksek olduğu ve bu farkın %95 güven aralığında anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Sınıfların kamu mali yönetiminde etkinlik algısı açısından farklılığını test etmek amacıyla gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, gruplar arasında varyansların homojenliğini belirleyen Levene testine göre $p=0,988 > \alpha=0,05$ olduğundan varyansların eşit olduğu varsayılır ve bu nedenle çoklu karşılaştırma testinde varyansların eşit olduğunu varsayan Bonferroni testi

uygulanmıştır. Elde edilen çıktılara göre $p= 0,043 < \alpha= 0,05$ olduğundan öğrencilerin sınıflarına göre kamu mali yönetiminde etkinlik üzerinde düşünceleri değişmektedir. Ancak sınıflar arasındaki farklılıklar % 95 güvenle anlamlı değildir.

D. Bütçe Hakkı Algısına Etki Eden Faktörlerin İlişisine Yönelik Analiz Sonuçları

Bütçe hakkı algısına etki eden faktörler için belirlenen ana gruplara ilişkin tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’te verilmişti. Eğitim, saydamlık, bütçe duyarlılığı, kamu harcamaları algısı ve kamu mali yönetiminde etkinlik olarak adlandırdığımız faktörlerin bütçe hakkı algısı üzerinde etkili olduğunu varsayılan faktörlerdir. Aşağıda bütçe algısı faktörlerinin birbiri ile olan ilişkisine dair hipoteze ve Tablo 5’te söz konusu faktörler (gruplar) arasındaki korelasyon analizine yer verilmiştir.

Hipotez: Bütçe algısı faktörlerinin birbiriyle ilişkisi vardır.

Tablo 5. Bütçe Algısı Faktörlerinin Korelasyon Analizi

	Eğitim	Saydamlık	Bütçe Duyarlılığı	Kamu Harcamaları Algısı	Kamu Mali Yönetiminde Etkinlik
Eğitim	1	,654**	,469**	,424**	,411**
Saydamlık		1	,566**	,691**	,650**
Bütçe Duyarlılığı			1	,619**	,700**
Kamu Harcamaları Algısı				1	,741**
Kamu Mali Yönetiminde Etkinlik					1

** Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlıdır.

Bütçe algısına etki eden faktörlerin birbiriyle olan ilişkisi %99 güven aralığında $\alpha=0,01$ anlam düzeyinde test edilmiştir. Faktörler arasında korelasyonu gösteren Tablo 3’e göre, aralarında en güçlü ilişki olan faktörler kamu harcamaları algısı ve kamu mali yönetiminde etkinlik algısıdır. Bu ikisi arasındaki ilişki ($r= 0,741$) olarak tespit edilmiştir. Bütçe duyarlılığı ile kamu mali yönetiminde etkinlik arasında da ($r= 700$) güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Saydamlık ile kamu harcamaları arasında bulunan ilişki faktörler arasında tespit edilen 3. seviyede en güçlü ilişkidir ($r= 691$). Eğitim grubunun diğer faktörler ile ilişkisi en güçlü saydamlık ile görülmüş olup bu katsayı ($r= 654$) olarak bulunmuştur.

E. Bütçe Hakkı Algısını Etkileyen Faktörlerin Regresyon Analizi

Çalışma kapsamında bütçe hakkı ile ilişkilendirilen bütçe duyarlılığı faktörü bağımlı değişken olmak üzere, bu algının oluşmasında etkisi test edilen eğitim, saydamlık, kamu harcamaları algısı ve kamu mali yönetiminde etkinlik bağımsız değişkenler olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni etkileyip etkilemediğine ilişkin hipotez şudur:

Hipotez= Bağımsız değişken bağımlıyı etkiler. ($\beta \neq 0$)

Yukarıda sözü edilen bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkene olan etkisini ölçmek amacıyla yapmış olduğumuz doğrusal regresyon analizinde stepwise yöntemi kullanılmış olup, çok değişkenli korelasyon katsayısı $R= 0,736$ ve belirlilik katsayısı $R^2= 0,541$ olarak bulunmuştur. $p= 0,00 < 0,05$ olduğundan bu

katsayı anlamlıdır. Tüm bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasında orta düzeyin üzerinde bir pozitif ilişki olup, bağımsız değişkenler bağımlı değişkeni yaklaşık %54 oranında açıklamaktadır. Araştırmada bütçe hakkı algısına etki ettiği varsayılan faktörler aşağıdaki gibidir.

- X₁: Eğitim
- X₂: Saydamlık
- X₃: Kamu harcamaları algısı
- X₄: Kamu mali yönetiminde etkinlik.

Söz konusu faktörlerin bütçe duyarlılığına olan etkisine ilişkin olarak gerçekleştirilen regresyon analizi sonuçları Tablo 6’da gösterilmektedir.

Tablo 6. Regresyon Katsayıları

Model	Standartlaştırılmamış Katsayılar		T	P
	Beta	Standart Hata		
(Sabit)	,647	,126	5,153	,000
Kamu Mali Yönetiminde Etkinlik (X ₄)	,458	,046	9,965	,000
Eğitim (X ₁)	,205	,039	5,275	,000
Kamu Harcamaları Algısı (X ₃)	,155	,045	3,422	,001

Regresyon analizine göre bütçe duyarlılığına saydamlık değişkeninin çoklu regresyon modeline girmediği görülmüştür. Bunun dışında modele giren tüm bağımsız değişkenleri t istatistiği ve buna denk gelen p katsayısına bakıldığında $p < 0,05$ olduğundan tüm bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken olan bütçe duyarlılığını etkilediği varsayılır.

Tablo 7’de yer alan regresyon modeline göre bütçe duyarlılığını bağımsız değişken olarak kabul ettiğimiz regresyon modeli aşağıdaki gibi formüle edilebilir:

$$Y \text{ bütçe duyarlılığı} = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4$$

$$Y \text{ bütçe duyarlılığı} = 0,647$$

$$Y \text{ bütçe duyarlılığı} = 0,647 + 0,205. X_1 + 0,155. X_2 + 0,458. X_3 + 0,155. X_4$$

Bütçe duyarlılığını etkilediğini gözlemlediğimiz bağımsız değişkenlerden yalnızca kamu harcama etkinliğinin 1 birim artması halinde bütçe duyarlılığı da 0,458 birim artacaktır. Bütçe duyarlılığı formülüne göre tüm bağımsız değişkenlerin 5’li ölçekte 5 değerini alması halinde bütçe duyarlılığının 4,737 olması beklenir. Bağımsız değişkenler içinde bütçe duyarlılığını en çok etkileyen değişken 0,458 sabit katsayısı ile kamu mali yönetiminde etkinlik değişkenidir. Saydamlık değişkeninde meydana gelecek değişimler ise bütçe duyarlılığını formüle eden modele girmediği için bütçe duyarlılığı üzerinde hiçbir değişime neden olmamaktadır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmada ana kütle olarak seçilen Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerinin bütçe hakkına ilişkin algılarını değerlendirmek üzere demografik özellikleri ve bütçe hakkı algısı kapsamında ele alınan eğitim, saydamlık, bütçe duyarlılığı, kamu harcamaları algısı ve kamu mali yönetiminde etkinlik gruplarında soruları içeren anket uygulanmıştır. Anket, sözü edilen fakültede öğrenim görmekte olan 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerini kapsayan 430 katılımcıyla yapılmıştır. Kolayda örnekleme metodu ile seçilen katılımcılara 7’si

demografik sorular olmak üzere toplamda 50 soru sunulmuştur. Bütçe hakkı algısına ilişkin sorular 5'li Likert ölçeğine göre belirlenmiştir. Çalışma, katılımcıların demografik özelliklerinin ardından, katılımcıların bütçe hakkı algısına etki eden faktörlerin demografik özelliklere göre farklılık analizlerine yer vermiştir. Çalışma, bütçe algısını etkileyen faktörlerin doğrusal regresyon analizi sonuçlarının değerlendirilmesi ile tamamlanmıştır.

Çalışmada elde edilen ilk bulgulara göre, katılımcıların %63'ünün 20-22 yaş aralığında yer aldığı tespit edilmişken, %20,2'sinin 18-20 yaş aralığında olduğu görülmüştür. En az katılımcı 26 yaş üstünde yer alırken bu oran %0,7'dir. Katılımcıların %59,3'ü kadın, %40,7'si erkektir. Katılımcıların ikamet ettikleri bölgelere bakıldığında ise Ege Bölgesinin %74,7 ile katılımcıların en fazla yoğunlaştığı bölge olduğu görülmüştür. Ege Bölgesi'nin ardından katılımcıların ikamet ettiği yerler yoğunluk açısından sırasıyla Marmara (%9,3) ve İç Anadolu (%5,1) Bölgeleridir. Ankete katılanlar buldukları sınıflar itibariyle değerlendirildiğinde öğrencilerin %38,1'i 4. sınıf öğrencilerinden oluşurken, %33,5'i 2. sınıf ve %28,4'ünün de 3. sınıf öğrencilerinden oluştuğu görülmüştür. Çalışmaya en yüksek katılımın %35,6'lık pay ile İktisat bölümünden olduğu tespit edilmiştir. En az katılımcının bulunduğu bölümün ise %8,8 ile Ekonometri bölümü olduğu görülmüştür.

Eğitim grubunda yer alan önermelere verilen yanıtların ortalaması 3,36 ile yüksek seviyededir. Buna göre eğitim grubunda yer alan en yüksek ortalamaya sahip önerme 3,76 ortalama ile "Kamu maliyesi dersi almak devlet bütçesi hakkında fikir sahibi olmak açısından önemlidir" olmuştur. "Kamu kesimi tarafından yayımlanan mali raporların kapsamı yeterlidir" 3,03 ortalama ile en düşük düzeyde gerçekleşmiştir. Eğitim kategorisinde yer alan sorularla öğrencilerin aldıkları dersler ile devlet bütçesi ile kamu maliyesine ilişkin bilgileri kapsamı açısından değerlendirmeleri istenmiştir. Yapılan çoklu karşılaştırma analizine göre Maliye bölümü öğrencilerinin İşletme ve Ekonometri bölümü öğrencilerine göre aldıkları eğitimin bütçe algısını kolaylaştırdığını düşündüklerini söyleyebilir. Buna göre, Maliye bölümü öğrencilerinin aldıkları eğitime bütçe ekseninde bakışı, İşletme bölümü öğrencilerine göre yaklaşık 0,29 puan yüksekken, Ekonometri bölümü öğrencilerine göre yaklaşık 0,40 puan daha yüksektir.

Saydamlık grubunda en yüksek değerlendirilen önerme 3,19 ortalama ile "Bilgi edinme yasası mali saydamlığa katkı sağlamıştır" olmuştur. Saydamlık grubunda en düşük derecelendirmeyi alan önerme ise 2,75 ortalama ile "Yazılı ve görsel basında bütçe ile ilgili yeterince haber paylaşılmaktadır" önermesidir. Bütçe hakkı algısına etki eden faktörlerden biri olan saydamlık ile ilgili test edilen hipotezlere göre saydamlık algısı açısından bölümler arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir.

Bütçe duyarlılığı grubunda bulunan "Kamu harcamalarının miktarı ve türü hakkında bilgi düzeyi arttıkça vergisel ödevler daha düzenli yerine getirilir" önermesi katılımcılar tarafından 3,32 ortalama ile bu grup kapsamında en yüksek düzeyde puanlandırılmıştır. Çalışmaya katılan öğrenciler bu grupta en düşük derecelendirmeyi "Bütçe kanun teklifleri parlamentoda etkili bir şekilde

değerlendirilmektedir” önermesi için yaparak, bu önermeyi 2,66 puanla ortalamanın çok az üstünde değerlendirmişlerdir. Maliye bölümü öğrencilerinin diğer bölüm öğrencilerine göre bütçe konularına duyarlılığının bağımsız örneklem t testine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Tek yönlü varyans analizine göre bölümler arasında bütçe duyarlılık düzeyinin en yüksek olduğu grubu 3,16 ile Maliye bölümü öğrencileri oluşturmaktadır. En düşük bütçe duyarlılığına sahip bölüm ise 2,83 ortalama ile Ekonometri bölümüdür.

Kamu harcamaları algısına ilişkin değerlendirmelere göre katılımcıların en yüksek derecelendirme yaptıkları önermenin 3,80 ortalama ile “Vergilere karşı tepkileri azaltmak için kamu harcamaları konusundaki bilgilendirmeler artmalıdır” olduğu tespit edilmiştir. Kamu harcamaları grubunda yer alan önermelere yapılan değerlendirmelere göre en düşük ortalama 2,54 ile “Sosyal amaçlı kamu harcamaları yeterli düzeydedir” önermesidir. Ülkenin her idari biriminde sunulan hizmet kalitesi aynıdır” önermesi, 5 üzerinden 2,20 ortalama ile tüm anket çalışmasındaki en düşük değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Kamu harcamaları ile ilgili olarak demografik özelliklere göre yapılan tek yönlü varyans analizine göre sınıflar arasında kamu harcama algısında farklılık bulunmadığı tespit edilmiştir.

Kamu mali yönetiminde etkinlik grubunda “Kamu birimlerinin normal gelirleri yetersiz kaldığında borçlanmaya başvurmaları olağandır” önermesi 3,23 ortalama ile yüksek seviyede derecelendirilmiştir. Vergiler mükellefler arasında adil ve dengeli dağılmaktadır” önermesi ortalamanın altında bir derecelendirme ile 2,23 puan aldığından bu konuda katılımcıların önermeye katılmadıkları sonucu çıkmaktadır. Tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre öğrencilerin sınıflarına göre kamu mali yönetiminde etkinlik üzerinde düşünceleri değişmektedir. Buna göre kamu mali yönetiminde etkinlik konusunda en yüksek algıya sahip olan öğrenciler 3. sınıfta yer almaktadır.

Çalışmada bütçe hakkı algısına etki eden faktörler arasında korelasyon analizine göre, aralarında en güçlü ilişki olan faktörler kamu harcamaları algısı ve kamu mali yönetiminde etkinlik algısı olmak üzere aralarındaki ilişki ($r = 0,741$) olarak tespit edilmiştir. Bütçe duyarlılığı ile kamu mali yönetiminde etkinlik arasında da ($r = 700$) güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Saydamlık ile kamu harcamaları arasında bulunan ilişki faktörler arasında tespit edilen 3. seviyede en güçlü ilişkidir ($r = 691$). Eğitim grubunun diğer faktörler ile ilişkisi en güçlü saydamlık ile görülmüş olup bu katsayı ($r = 654$) olarak bulunmuştur. Bütçe hakkı algısına etki eden faktörler arasında tespit etmiş olduğumuz korelasyon katsayıları %99 düzeyinde anlamlıdır.

Bütçe hakkı algısına etki eden faktörlerin bütçe hakkı algısına olan etkisini ölçmek amacıyla gerçekleştirilen doğrusal regresyon analizine göre seçilen model;

$Y_{\text{bütçe duyarlılığı}} = 0,647 + 0,205 \cdot X_1 + 0,155 \cdot X_3 + 0,458 \cdot X_3$ olmak üzere, bağımsız değişkenler içinde bütçe duyarlılığını en çok etkileyen değişkenin 0,458 sabit katsayısı ile kamu mali yönetiminde etkinlik değişkeni olduğu görülmüştür.

Yapılan doğrusal regresyon analizi sonuçlarına göre belirlilik katsayısı olan $R^2 = 0,541$, araştırmada bütçe hakkı algısına etki ettiği varsayılan faktörlerin bütçe hakkı algısının yalnızca %54'lük kısmını açıkladığı ortaya çıkmıştır. Bu

nedenle bütçe hakkı algısını açıklamada eğitim, saydamlık, kamu harcama algısı, kamu mali yönetiminde etkinlik dışında başka faktörler de eklenerek araştırılması bu alanda ileride gerçekleştirilecek olan çalışmaların daha kapsayıcı olmasına yardımcı olabilir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Akbey, F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bütçe Hakkı ve Kanunu. *International Journal of Public Finance*, Vol. 5, No. 1, 1-26.
- Akşin, S. (1992). Sened-i İttifak İle Magna Carta'nın Karşılaştırılması. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Vol. 16, No.27, 115-123.
- Alkan , F. &Yıldız, F., (2016) Kamu Kurumlarının Bütçeleme Sürecinde Bireylerin Bütçe Algısı Üzerine Bir Araştırma. *Electronic Journal of Vocational Colleges* No.63, 54-66.
- Andersen, B. (2009). The Changing Role of Parliament in the Budget Process. *OECD Journal on Budgeting*, Vol. 2009, No. 1, 1-11.
- Bağlı, M. S. (2014). *TBMM'nin Bütçe Hakkı Kullanım Durumu: 5018 Sayılı Kanun Sonrası Bütçe Hakkı Kullanımında Etkinlik Düzeyinin Ölçümü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bağlı, S. (2012). Teorik ve Tarihsel Açından Bütçe Hakkı. *Yasama Dergisi*, No. 20, 39-74.
- Canbay, T., & Gerger Çetin, G. (2012). Batı'da Bütçe Hakkı Gelişiminin Toplumsal Yapının Değişimi Üzerindeki Etkileri. (Editör A. Kemal Çelebi). *Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler* Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No: 2012/418, 159-194.
- Cilavdaroğlu, A. A., & Ekici, B. (2013). Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bütçe Hakkını Kullanabilme Kapasitesi. *Amme İdaresi Dergisi*, Vol. 46, No.3, 59-88.
- Çakır, S. & Kayalıdere, G. (2018). Katılımcı Bütçeleme ve Kent Konseylerinde Katılımcı Bütçe Algısı: Manisa Yunusemre Belediyesi Kent Konseyi Örneği. *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:25, Sayı:3.941-960
- Çataloluk, C.(2008). Batı Toplumlarında Toplumsal Yapı Değişimleri ve Bütçe Hakkının Gelişimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Vol.10, No.2, 72-94.
- Edizdoğan, N., & Çetinkaya, Ö. (2016). *Kamu Bütçesi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Ergen, Z. (2016). Kamu Mali Yönetiminde Yeniden Yapılanma: Muhasebe-i Umumiye Kanunundan 5018 Sayılı Kanuna Bütçe ve Harcama Usullerinde Dönüşüm. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, Vol. 8, No. 1, 93-115.
- Kızıldaş, E. (2005). Bütçe Hakkının Kullanımında Geline Aşama: Doğrudan Demokrasi. *20. Türkiye Maliye Sempozyumu Konferans Kitabı* Denizli: Pamukkale Üniversitesi, 374-399.
- Konukman, A. (2015). Türkiye'de Bütçe Hakkının Kullanımı: Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* No.1, 23-65.
- Narter, R. (2012). Anayasal Açından Bütçe Hakkı. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Vol. 16, No.1-2, 35-52.
- Özdemir, A.(2013). *Yönetim Biliminde İleri Araştırma Yöntemleri ve Uygulamalar*, Beta Basım A.Ş.: İstanbul.
- Selen, U. & Tarhan, A. B. (2014). Türkiye'de Bütçe Hakkı Algısı. Uşak.

- Yıldız, F., & Alkan, F. (2017). Katılımcı Bütçe Perspektifinden Yükseköğretim Öğrencilerinin Bütçe Algısı Araştırması: Dumlupınar Üniversitesi Örneği. *Maliye Araştırmaları Dergisi*, Vol. 3, No.2, 54-66.
- Yılmaz, H., & Tosun, S. (2010). Mali Saydamlık ve Parlamentonun Bütçe Sürecinde Etkinliği. *Yasama Dergisi* No.14, 5-23.
- Yılmazcan, D. (2000). Bütçe Hakkı ve Bütçe Uygulamaları. *13. Türkiye Maliye Sempozyumu Konferans Kitabı* İstanbul: Marmara Üniversitesi Maliye Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayın No.12, 163-172.
- Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf>
5018 Sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf>

SUMMARY

The budget right constitutes the political and legal basis for the budget, which determines the totality of choices of the voters and the share of the public sector in the economy. The fact that the budgets, which are the execution programs of the governments, reflect the preferences of the voters in the best way while it increases the success of the budget applications. On the other hand, budgets are tools that directly affect economic, financial and social life. The necessity of preparing the budgets as a law is to monitor whether the budget right, which is at the disposal of the parliament, is duly used by the government to which it is entrusted. The budget right has began to develop in Turkey since Kanun-i Esasi in 1876. As a constitution, it emphasized the principle of legality of taxes by introducing the provision of Article 25 of the Kanun-i Esasi, “*No money can be taken from anyone in the name of tax and rusum unless it is based on a law*”.

In all of the constitutions enacted after the proclamation of the republic in Turkey in 1923, provisions expressing the budget right were included, and the legality of both taxes and public expenditures was emphasized. Our study aimed to measure the perception of budget right of students at Manisa Celal Bayar University Faculty of Economics and Administrative Sciences. A questionnaire consisting of likert-scale questions was used in order to analyze demographic information and the perception of the budget right according to the above factors, according to departments and classes. The data obtained were analyzed using the IBM SPSS Statistics (24.0) program, and the answers of 430 students who participated in the survey were analyzed by associating the demographic characteristics with the results of the T-Test and ANOVA. Fifty (50) questions were used in the survey to evaluate the perception of the budget right. The participants are from Public Finance, Economics, Public Administration, Econometrics, Labor Economics and Industrial Relations and Business Administration Departments. In our research we assumed that education, transparency, public expenditure perception, budget sensitivity and efficiency in public financial management factors determine the perception of the budget right.

The average of the answers given to the statements in the education group is 3.36, which is highest. Accordingly, the statement with the highest average in the education group, with an average of 3.76, is "Taking a public finance course is important in terms of having an idea about the state budget." has been. The highest

rated proposition in the transparency group is “Acquisition of information law has contributed to financial transparency,” with an average of 3.19.

In the budget sensitivity group, “As the level of knowledge about the amount and type of public expenditures increases, tax duties are fulfilled more regularly.” statement was scored by the participants at the highest level in this group, with an average of 3.32.

According to the correlation analysis between the factors affecting the perception of the budget right in our study, the relationship between them found as ($r= 0.741$). There is also a strong relationship ($r=700$) between budget sensitivity and efficiency in public financial management.

The participants rated the "Information on public expenditures should increase in order to reduce the reactions against taxes." statement with the highest rate as an average of 3.80. In the activity group in public financial management, “It is usual for public units to resort to borrowing when their normal income is insufficient.” proposition is rated high with an average of 3.23. “Taxes are distributed fairly and evenly among taxpayers” statement received a score of 2.23 with a rating below the average, it is concluded that the participants did not agree with the proposition. According to the linear regression analysis performed, it was determined that the transparency factor did not affect the budget sensitivity. Accordingly, the independent variable that most affects budget sensitivity is efficiency in public financial management with a constant coefficient of 0.458. In addition, $R^2= 0.541$, which we found as the coefficient of certainty, reveals that the factors that we assume to affect the perception of the budget right in our research explain only 54% of the perception of the budget right.

Determination of Factors Affecting Academician's Happiness Level: Scale Development Research

İbrahim DURMUŞ*

ABSTRACT

The purpose of the current study is to explore the joint effects of the love of money, professional development, and career anxiety on Turkish academics' levels of happiness. To that end, we have constructed two different measurement models to examine the hypothesized relationships. According to the findings of Model 1, a) professional development contributes to increased levels of love of money, and happiness, b) the love of money contributes to increased levels of happiness, and c) love of money has a mediating role in the relationship between professional development and happiness. Of the control variables, only age has a moderating effect (buffering) on the aforementioned mediation model. According to the findings of Model 2, d) career anxiety causes the love of money to increase and happiness level to decrease, e) love of money has no significant effect on happiness level, and f) love of money does not have a mediating role in the relationship between career anxiety and happiness level. The age variable has a moderator effect on the relationship between career anxiety and happiness level.

Key Words: Career Anxiety, Happiness Level, Love of Money, Professional Development

JEL Classification: M10

Akademisyenin Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Ölçek Geliştirme Araştırması

ÖZ

Araştırmanın amacı, para sevgisi, mesleki gelişim ve kariyer kaygısının Türk akademisyenlerin mutluluk düzeyleri üzerindeki ortak etkilerini araştırmaktır. Bu amaçla varsayılan ilişkileri incelemek için iki farklı ölçüm modeli oluşturulmuştur. Model 1'in bulgularına göre, a) mesleki gelişim, para sevgisi ve mutluluk düzeylerinin artmasına katkıda bulunur, b) para sevgisi mutluluk düzeylerinin artmasına katkıda bulunur ve c) mesleki gelişim ve mutluluk arasındaki ilişkide para sevgisinin aracılık rolü vardır. Kontrol değişkenlerinden sadece yaşın, yukarıda ifade edilen aracılık modeli üzerinde düzenleyici bir etkisi vardır. Model 2'nin bulgularına göre, d) kariyer kaygısı, para sevgisini artmasına mutluluk düzeyinin azalmasına neden olur, e) para sevgisi mutluluk düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur ve f) kariyer kaygısı ve mutluluk düzeyi arasındaki ilişkide para sevgisinin aracılık rolü yoktur. Kariyer kaygısının mutluluk düzeyi ilişkisinde yaş değişkeni düzenleyici etkiye sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kariyer Kaygısı, Mutluluk Düzeyi, Para Sevgisi, Mesleki Gelişim

JEL Sınıflandırması: M10

* Lect. Dr. Gumushane University, Vocational School of Social Sciences, ibrahimdurmus@gumushane.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0002-3872-2258, The ethics committee approval of the research was discussed and accepted at the meeting of the Scientific Research and Publication Ethics Committee of Gümüşhane University, numbered E-95674917-108.99-29362 and 2021/5, dated 01/07/2021.

(Makale Gönderim Tarihi: 07.12.2021 / Yayına Kabul Tarihi:24.06.2022)

Doi Number: 10.18657/yonveek.1033754

Makale Türü: Araştırma Makalesi

INTRODUCTION

Individuals pursue various goals in their ultimate search for happiness. Most of the lives of individuals are directed towards certain goals. This may be related to happiness. Happiness occurs when individuals reach personal goals, and unhappiness occurs when they cannot (Bagozzi, 2020). This shows that personal activities can be effective in the formation of happiness. In addition, there may be many factors that can affect the happiness level of individuals. Today, it is thought that there is a need to investigate the level of happiness of academics who have a share in the creation, use, and transfer of knowledge to future generations. Based on this need, it is possible that the love of money, career anxiety, and professional development can shape the happiness of the academician. In addition, today's covid-19 period may also have an impact on the professional development, love of money, and career anxiety of the academician in terms of happiness.

The level of happiness contributes to the effective and productive results of the academicians operating in the academic working environment. An academic who is happy while carrying out his activities will be more motivated to work. In the research problem, the love of money, career anxiety and professional development variables are focused on the happiness level of the academician. Many internal and external factors, both material and moral, play a role in the interaction of these variables with each other. In today's economic, socio-cultural and psychological working conditions, academicians' professional development and love of money increase happiness, while career anxiety can have a decreasing effect on happiness. In addition, happiness is one of the factors that many people desire in their work environment and daily life. Determining the effects of love of money, professional development and career anxiety around this factor can contribute to the literature.

The higher education system is one of the most important units that provide information and technology-based services to society. In these units, teaching and research have become compulsory in order to successfully cope with globalization and increasing national challenges. In particular, the quality of service in higher education is greatly affected by the quality of human resources with professional development in terms of learning (Zelege, 2012). In this respect, professional development can be affected by the working environment of academicians in higher education. The opportunities that organizations will provide to their employees play an active role in the production and continuity of knowledge. In addition, the desire to get status in academicians also contributes to their professional development.

One of the indicators of individual success is to earn more money (Ozbek, 2010). This situation may be especially related to the perception of the people around the individual. In addition, the individual himself may consider making more money as a success. The high love of money of academicians in the university environment can contribute to the basic motivation of their academic progress.

As the careers of academics progress, one of the common emotional states in daily life is anxiety (Foster, 2017: 6). Anxiety includes a planned attitude towards the future (Pouyaud, Vignoli, Dosnon & Lallemand, 2012). This attitude may be

directed towards the material or moral losses of the academician regarding the future. Especially in academic activities, both individual and environmental (in terms of institutional or social environment) uncertainties can cause an increase in the level of anxiety. Since this situation creates anxiety in individuals, it is highly likely that their happiness levels will be negatively affected. In addition, high career anxiety can lead to an increase in the individual's love for money in terms of financial losses.

I. CONCEPTUAL FRAMEWORK

A. Professional Development

The focus of professional development is knowledge and skill development (Zou, 2019). Developing the teaching and learning of academics in developmental environments is also related to their professional development (Ferman, 2002). In this respect, the professional development of academicians has a key role in the development and presentation of values related to sustainability. The academician must have the understanding and capacity to convey information (Holdsworth, Wyborn, Bekessy & Thomas, 2008). This situation reveals the necessity of the academician to perform actions that can personally contribute to his or her attention in academic activities.

In terms of academic working environments, especially when organizational differences (such as organizational incentives, colleagues, resource supply) are taken into account, it may have effects on the professional development of academics. Relationships between employees (in terms of subordinates or co-workers) in an academic work environment can have implications for their professional development. The professional development of academicians makes significant contributions to their career advancement. This situation may also affect the concerns of academicians about their careers in terms of professional development. Because human beings, who have concerns about the future, can perform many activities in business life with the effect of these concerns.

In addition to the financial expectations of today's academicians from their organizations; respect, participation, job satisfaction, effective communication, and professional development (Kanbul & Guldal, 2019). The professional development of the academicians in their limited time in their activities should not be considered as an extra activity, but as a necessary element for their practical gains directly for their work (Ferman, 2002). The informal network of connections, social capital, and organization of academics in their activities contribute to their professional development. This shows that interacting with colleagues who are in dialogue within the organization can also be taken into account.

B. Love of Money

The root of institutional problems and unethical behavior in organizations is related to money and love of money (Tang & Chiu, 2003). While high love of money in individuals will decrease ethical behavior, low love of money will increase ethical behavior. In this case, positive employee behaviors such as voluntary actions, tolerance and citizenship behavior will be revealed to work in the best way in the organization with ethical behavior (Widiani, Putri, Sari &

Wirajaya, 2019). In this context, the disruptions that can be caused by the employees who want to earn more income in the organization can be effective. In addition, the fact that employees do not specialize in their professional activities and do not have sufficient development regarding their activities may also affect this situation. As a result, it is observed that high love of money leads to unethical behavior. Therefore, low love of money creates more acceptable results for the organization. However, when evaluated individually, high return expectations in the individual and goals outside the organization can be effective. In this case, the love of money can increase the happiness of the individual and make it easier to reach his personal goals.

In the literature, it is emphasized that the love of money (rich, motivating, success, power, respect, and importance) is associated with unethical behavior intention, low life, and wage satisfaction (Tang & Liu, 2012). For individuals with little love of money among academics, income is less considered. Low wage expectation leads to high wage satisfaction. In this case, it is observed that the relationship between income and wage satisfaction may be weak in academics with low love of money. Managers state that wage increases of the same amount will not make academics with high or low love of money equally happy. This situation reveals that those with a high love of money can be motivated not by equality but by money (Tang, Luna-Arocas, Sutarso & Tang, 2004). In this respect, the love of money of academics in the research; professional development was evaluated as a mediating variable in terms of career anxiety and happiness level. Especially those with a high love of money may have higher levels of happiness depending on their income. In addition, income increases due to professional development can also increase the love of money. Academics' concerns about their careers can contribute to their love of money. Because career anxiety for the future can increase the commitment to money to higher levels. In this case, depending on the career anxiety in the academy, it may lead to an increase in the love of money.

C. Career Anxiety

In the literature, it is emphasized that there is a serious relationship between anxiety and career indecision (Fuqua, Seaworth & Newman, 1987). When career anxiety and indecision are not resolved, individuals, regardless of a real career decision, may become less committed to their careers, experience less satisfaction, and not actively contribute to society despite their extensive education and knowledge (Daniels, Stewart, Stupnisky, Perry & Verso, 2011). When evaluated in terms of academics, they may experience publication anxiety in their research (Coulthard & Keller, 2016). This situation may cause uncertainty and more anxiety in the future goals of the academician. In addition, material or moral disruptions that may occur in academic progress can have significant effects on the career anxiety of academicians.

Reducing career anxiety can contribute to increased academic performance (Boo et al., 2021: 12). An academic who has career anxiety in his organization may feel psychologically uncomfortable. This discomfort can lower the level of happiness. Career anxiety can increase the academic's love of money due to

financial worries about the future. The academician's concern about his career may also be related to his status. In other words, the failure of the effort to get status can trigger the level of anxiety.

D. Happiness Level

Happiness is an emotional component of subjective well-being. The emotional essence of happiness is related to people's lived experiences (Bartram, 2012). Creating thoughtful and cooperative environments for other individuals contributes to increasing the happiness of the individuals around them (Steel & Ones, 2002). This shows that many factors can affect the happiness of individuals. In that case, the happiness levels of the employees in the working environment; It is observed that it can be shaped by the practices of colleagues, subordinates and superiors. In addition, the individual's personal perspective on happiness, expectations from the environment, and emotional aspects may also have an impact on the level of happiness.

Most previous studies examining individual cognitive-motivational factors and happiness have evaluated happiness as a result of an individual's cognitive-motivational orientation. In subsequent studies in the literature, it has been emphasized that happiness is a concept that tries to explain academic motivation, behaviors, and results (Walker, Winn & Lutjens 2012). This shows that the happiness of academicians can be shaped by their motivation and behaviors. In addition, the evaluation of the individual activities and organizational outputs of the academician can also add meaning to the concept of happiness.

E. Literature and Hypotheses Development

Happiness can be a concept that shapes the activities of the academician. In today's academic environment, there can be many factors that can affect the happiness levels of academicians. In particular, happiness in academic productivity can be taken into account in terms of both national and international activities. In this context, it is thought that it can affect the happiness levels of academics with research problems; professional development, love of money, and career anxiety variables were investigated. Professional development in academia can make significant contributions to the happiness level of the individual. In addition, depending on the income of the individual, the love of money can also increase the level of happiness. The level of anxiety in the academy may cause the individual to be more worried about his future activities, and therefore the level of happiness may be negatively affected by this anxiety. In the research, the effects of the independent variables of professional development and anxiety level on the love of money and happiness level were tried to be explained with two separate models. In this respect, a framework has been created in the research regarding the factors that can affect the happiness levels of academics.

In general, professional development refers to the growth (development) of individuals (academics) in their profession (Musingafi & Mafumbate, 2014). For their professional development, academics are required to use resources and materials (such as computers) to reflect and further develop their disciplinary knowledge, learning, and teaching theories (conceptually), and to reflect on what

they have learned. In this respect, academicians need to balance their workloads that include teaching, research, and academic citizenship in their career progression (Cameron & Woods, 2016). This shows that for professional development, the individual must be able to use their existing resources effectively and efficiently in the academic activity environment. It may also be necessary for the organization to provide opportunities for the individual to develop himself. The financial expectations of academicians may be a variable that should be taken into account in terms of their professional development. The desire to obtain higher status and more financial income, especially through academic activities, can trigger professional development. Based on these explanations, the following hypothesis was developed.

H1. *Professional development will lead to an increased love of money.*

In the literature, it is stated that the attitudinal behaviors of individuals regarding money can make a difference in terms of public and private sector employees (Sardzoska & Tang, 2015). Individuals with a high love of money are more likely to use manipulative, exploitative and deceptive strategies (Tang & Liu, 2012). Most academics with a high love of money may feel that they never have enough money and are constantly satisfied with low wages. Also, for academics with a high love of money, more income will lead to greater wage satisfaction (Tang et al., 2004). Depending on the satisfaction, this situation can also contribute to the happiness of the academicians. Because income and happiness will have the right proportion for the individual. In this context, the following hypothesis has been developed.

H8. *The love of money will lead to an increase in the level of happiness. (Model 2- In terms of career anxiety)*

In the literature, Tang et al. (2004) revealed in their research on academics that the love of money has both a mediator and a moderator effect on the relationship between income and wage satisfaction. They emphasized that there is a significant and positive relationship in relationship between income and wage satisfaction for professors with a high love of money, but this relationship was not observed for professors with a low love of money. Tang, Luna-Arocas & Sutarso (2005) found in their research on academics (in the USA and Spain) that income increases men's love of money (but not women's). In their research, they stated that male American professors take the love of money into consideration more when comparing culture-specific pay equality. They emphasized that income leads to paying dissatisfaction among American professors and that the love of money is a mediator of income and pay dissatisfaction. In the light of the studies mentioned above, the following hypothesis can be developed.

H4. *Love of money plays a mediating role in the relationship between professional development and happiness level.*

In other studies in the literature; Luna-Arocas & Tang (2004) in their research on academics revealed that money does not have the same effect as a motivating force in individuals who have different approaches to the love of money (such as money-worshipping, careless admiration, and indifference). Tang et al. (2006) stated that I want to be rich variable creates a significant and significant

difference in their research in which individuals reveal cultural differences in the love of money. They emphasized that individuals living in countries with a collectivist culture (such as China and South Korea) may consider the expression "I want to be rich" as unacceptable, while those with an individualistic culture (such as Belgium) may perceive this situation differently. Hall & Bowles (2016) emphasized in their research that transforming higher education into a machine for value production causes anxiety that increases productivity, and that this anxiety based on coercion may cause academic anxiety in individuals. Individual differences in anxiety depend on the occupational situation and threatening environments. The tendency to experience anxiety in a threat situation is independent of the normal situation (Vignoli, 2015). This situation can be especially effective in terms of working environments that academicians perceive as a threat. The negative situations they face in their academic activities and progress can have a significant impact on their financial situation and happiness level. In particular, the anxiety about the future financially or morally may create a desire to obtain more financial income. In addition, the presence of anxiety can cause a decrease in the level of happiness.

H9. *Love of money plays a mediating role in the relationship between career anxiety and happiness level.*

In the literature, intensive research has been carried out on the career anxieties of students. In the research, unlike the literature, the career concerns of the academicians for the future were examined. Since academics are taken into account in the research, indecision about their existing careers is not investigated. In the research, the concerns of academicians about their careers are investigated as a whole.

Happiness can be considered as a measure of social progress and an objective of public policy. The information obtained on happiness shows that continuity should be taken into account in the development of human capital. Also, there is no universal measurement method to measure happiness among employees in the organizational environment. However, individuals try to develop their time, motivation and abilities for success. In addition, individuals tend to improve themselves by reinforcing social relations, which may make it necessary to measure happiness in the organizational environment (Omar Ramdani, Mohd & Hussein, 2018). In this context, the professional development of the individual can make significant contributions to his/her happiness level. Based on the explanations, the following hypothesis can be developed.

H2. *Professional development will lead to an increase in the level of happiness.*

It is stated in the literature that the conditions in modern societies are not conducive to happiness. In this case, it is stated that many people have limited social relations, cannot obtain a meaningful job, materialism is dominant over spiritual values, they feel inadequate against others, and they are powerless against social-economic changes (Bartram, 2012). Kubatova (2019) stated in her research on the happiness levels of academicians that they often complain about the amount of work and their duties, and they work under time pressure. She emphasized that

academics experience uncertainty in their activities (in terms of publication acceptance or rejection, changing rules for their research and changing requirements for the number of publications, and lack of criteria). She stated in her research that publication pressure in the academy causes both stress and unhappiness.

Considering today's social structure, the fact that materiality is a dominant factor shows that the love of money can be a variable that should be taken into account. In addition, in such social environments, an individual's concerns about his career may increase their love for financial gains. The love of money can contribute significantly to the level of happiness in terms of finances. Considering that the conditions are not conducive to happiness, career-related anxieties can reduce the level of happiness of the individual. Considering the explanations, the following hypotheses have been developed.

H6. *Career anxiety will lead to an increase in the love of money.*

H7. *Career anxiety will cause a decrease in the level of happiness.*

In the literature, Tsou & Liu (2001) revealed that those with higher levels of education and those who are married are happier and that happiness is positively related to health and social participation, and negatively related to unemployment experience. They also emphasized that income is an important variable for happiness (it can buy happiness). Omar et al. (2018) emphasized that in their research on the happiness level of university employees, employees generally feel happy, and that the organization's carrying out improvement activities (such as wages and employee benefits) by considering positive psychology can create happier and more productive employees. Anjum & Islam (2021), in their research on workplace happiness of academics working at a private university; It was found that wage, interpersonal relations, the work itself, and autonomy and feedback variables contributed significantly to the level of happiness. In this regard, the following hypothesis can be developed.

H3. *The love of money will lead to an increase in the level of happiness. (Model 1- In terms of professional development)*

In the literature, Dilger, Lütkenhöner & Müller (2015) revealed that the happy feelings of academicians have a relationship with their research performance. Graham & Pozuelo (2017) in their research on the happiness levels of individuals in different countries; stated that individual character traits and the environment in which people live are effective in happiness. They emphasized that as age progresses, wisdom and composure begin to be compatible with reality, that those living in high-affluence areas may be happier, while those living in difficult conditions at low welfare levels may be less happy due to the stress and uncertainty around them. Benuyenah & Pandya (2020) emphasized that low happiness level is positively associated with low productivity and high happiness level is positively associated with higher productivity. Ghadi & Almanaga'h (2020) stated in their research on public university academics that empowering the leader in the organization enables employees to participate in administrative processes and take responsibility. They emphasized that this situation encourages excellence in

business behavior and that employees have positive reflections on happiness among themselves to achieve organizational goals. Thevanes & Jathurika (2021) revealed in their research on academics that happiness affects job satisfaction positively and significantly. In this case, they emphasized that while the university supports the happiness of the academician, it prepares an environment that supports more academic performance in the long run. The following hypotheses have been developed within the framework of the above-mentioned studies.

H5. *The age variable plays a moderator role in the relationship between professional development and happiness level.*

H10. *The age variable plays a moderator role in the relationship between career anxiety and happiness level.*

II. METHOD, MODELS, DATA, PILOT APPLICATION

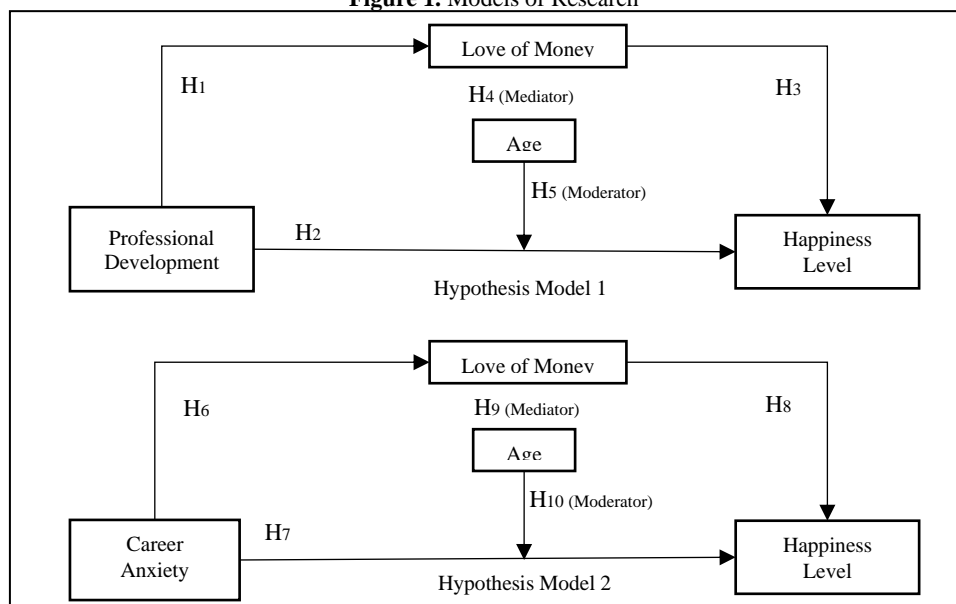
A. Method

In the research, convenience sampling method was used to provide access to academicians. The researcher needs to determine which non-probability (non-random) sampling technique to apply to his study. The technique to be used depends on the type, nature and purpose of the study. Convenience sampling method can be applied when subjects that are close to the researcher and more accessible to the researcher are selected. Convenience sampling can be used in both qualitative and quantitative studies (usually more in quantitative studies) (Etikan, Musa & Alkassim, 2016). Convenience sampling generally helps to overcome the limitations of research (Taherdoost, 2016). In this respect, taking into account the existence of the pandemic process in the research, the research questionnaire was sent electronically to the relevant academicians by e-mail. The research was carried out on academics working in 7 public and 11 foundation universities in Turkey in 2021. In the research, 490 data were obtained from public universities and 253 data were obtained from private universities. In the research, the data extraction method was applied to 743 data with the help of the SPSS package program. In the study, 36 data that did not show normal distribution were excluded from the research application. Results related to research models and demographic data were evaluated over 707 data.

The research application was carried out with the electronic questionnaire method. An electronic questionnaire (e-mail) was sent to an average of 10,000 academicians while determining the population of the research. In the research, feedback was received from a total of 743 academicians. In the sample of the study, 95% confidence level and 5% margin of error were taken into account. In the literature, it is stated that a sample of 384.16 people may be sufficient in studies with these ranges (Baştürk & Taştepe, 2013). Also in the literature, Krejcie & Morgan (1970) stated that for a universe of 10 000 people, a return of 370 people could represent the main mass. This research reveals that a total of 707 data obtained in practice are applicable. Data were collected for the available scales and validation was done.

B. Research Models

Figure 1. Models of Research

For the purpose of the research, it has been tried to reveal the effects of love of money, professional development, and career anxiety on the happiness level of the academician. In this respect, the effects of professional development and career anxiety are expressed with two different models. In the research, it was desired to compare the models in which professional development and career anxieties are effective. These two models are indicated in Figure 1 and related hypotheses are given.

C. Creating A Data Repository for Items

In the research, a question pool was created in order to measure the variables of "Happiness Level Scale (HL)", "Professional Development Scale (PD)", "Love for Money Scale (LM)", and "Career Anxiety Scale (CA)". In the research, a question pool of 10 items and 40 items in total was created to represent each scale. A 5-point Likert-type scale was used to determine whether these questions asked to the participants met the scale items. While creating the data pool for the research, the studies carried out in the literature on the subject were examined. While creating the scale questions related to the research, the scale questions were prepared by taking into account the personal and cultural values of the academicians. In addition, academics were asked questions about their fields of activity. The working environment in universities was generally taken into account in the preparation of the questions.

D. Pilot Study

In the pilot application of the research, 40-item scale questions were asked to 53 academicians. In the research, factor analysis was carried out on the items for which the pre-application was made, and 14 items with low factor loads and which

were not collected under the scale they represented were excluded from the final application. After the pilot application carried out in the research, 6 items for the "Happiness Level Scale", 6 items for the "Professional Development Scale", 7 items for the "Love of Money Scale", and 7 items for the "Career Anxiety Scale" were ultimately directed to the academics within the scope of the research. As a result of the results obtained, 26 items related to the scales were finally put into practice.

III. ANALYSIS RESULTS

A. Demographic Data

SPSS, AMOS, and GSCA programs were used in the research.

Table 1. Demographic Data

Public University			Private University		
Gender	f	%	Gender	f	%
Man	334	47.2	Man	257	53.7
Woman	373	52.8	Woman	222	46.3
Total	707	100.0	Total	479	100.0
Age			Age		
25 age or under	19	2.7	25 age or under	11	2.3
26-32 age	197	27.9	26-32 age	126	27.3
33-39 age	199	28.1	33-39 age	131	26.3
40-46 age	132	18.7	40-46 age	97	20.3
47-53 age	88	12.4	47-53 age	70	14.6
54 age or over	72	10.2	54 age or over	44	9.2
Total	707	100.0	Total	479	100.0
Income			Income		
6000TL or less	16	2.3	6000TL or less	2	.4
6001-8000TL	326	46.1	6001-8000TL	179	37.4
8000-10000TL	187	26.4	8000-10000TL	174	36.3
10001TL or more	178	25.2	10001TL or more	124	25.9
Total	707	100.0	Total	479	100.0
Experience			Experience		
1-5 years	281	39.7	1-5 years	159	33.2
6-10 years	152	21.5	6-10 years	100	20.9
11-15 years	74	10.5	11-15 years	63	13.2
16 years and above	200	28.3	16 years and above	157	32.8
Total	707	100.0	Total	479	100.0
Public University			Private University		
Adana Alparslan T. B. Akdeniz University	21	4.4	Alanya Hamdullah E. P. U.	6	2.6
Alanya Alaaddin K. U.	98	20.5	Antalya AKEV U.	7	3.1
Burdur Mehmet A. E.	34	7.1	Antalya Bilim U.	20	8.8
Çukurova University	90	18.8	Çağ University	5	2.2
Hatay Mustafa Kemal	101	21.1	Toros University	17	7.5
Isparta Uygulamalı B.	80	16.7	Acıbadem Mehmet A. A. U.	15	6.6
Total	55	11.5	Beykent University	68	29.8
	479	100.0	Beykoz University	17	7.5
			Biruni University	33	14.5
			Doğuş University	22	9.6
			Haliç University	18	7.9
			Total	228	100.0

The research was carried out on a total of 707 academics. Of the academicians participating in the research, 373 (52.8%) were female and 334

(47.2%) were male. A total of 479 academics are active in public universities and 228 academics in foundation universities. In terms of the age of the academicians, those aged 33-39 (28.1%), 26-32 (27.9%) and 40-46 (18.7%) are in the majority. In terms of monthly income, the majority of the academicians (326 people - 46.1%) stated that they have a monthly income of 6001-8000TL. Considering the experience in the research, the majority of the academicians with 1-5 years (281 people - 39.7%) experience is 16 years or more (200 people - 28.3%). When the participants of the research are examined in terms of their universities, Çukurova University (101 people - 21.1%) Akdeniz University (98 people - 20.5%), Burdur Mehmet Akif Ersoy University (90 people -18.8%), and Hatay Mustafa Kemal University (80 people - 16.7%) are listed. When evaluated in terms of foundation universities, it is seen that Beykent University (68 people - 29.8%), Biruni University (33 people - 14.5%), and Doğuş University (22 people - 9.6%) constitute the majority.

Table 2. Overall Model Fit Result (GSCA)

Faktörler	Cronbach's Alpha	Rho	AVE
PD	0.857	0.896	0.596
LM	0.729	0.822	0.485
CA	0.794	0.851	0.451
HL	0.817	0.868	0.526

In studies conducted in the literature, it is stated that the Cronbach Alpha value, which gives the reliability of the internal consistency of the model, should be greater than 0.7 (Cronbach Alpha>0.07) (Henseler, Hubona & Ray, 2016). In studies, the fact that the Rho value is greater than 0.7 indicates that the scale items provide reliable results (Mamun, Muniady, Ibrahim & Nawi, 2018). AVE measures the amount of variance captured by the measurement items according to the amount of variance caused by measurement errors of a latent variable (Rahman, Memon, Azis & Abdullah, 2013). In addition, the mean explained variance (AVE) measures the internal consistency of the construct. In the literature, it is stated that the AVE value should be examined for convergent validity, and values of 0.50 and above provide sufficient convergent validity. In addition, it is emphasized that if the AVE value is less than 0.5 and the reliability values meet the literature, the research has an acceptable AVE value (Fornell & Larcker, 1981; Hair, Ringle & Sarstedt 2011; Manchanda & Mukherjee, 2014). Considering the values obtained as a result of the research, it is observed that the research generally has internal consistency rates, is reliable and the average explained variance values are within acceptable ranges within the framework of this reliability.

B. Exploratory Factor Analysis (EFA) Results Regarding the Scale

In the literature, it is stated that the lack or excess of variables determined for EFA will negatively affect the efficiency and meaning of EFA (Ledesma & Valero-Mora, 2007). To avoid these deficiencies and redundancies in the research, the scale questions were prepared in a balanced way. EFA was applied to the scales developed in the research, both separately and as a whole. Happiness level scale EFA results are as follows.

Table 3. Happiness Level Scale EFA Results (SPSS)

Substances	Factor Load
MD1 I generally feel happy at work.	.695
MD2 My work-related activities make me happy.	.620
MD3 I am happy that my workplace meets my financial expectations.	.679
MD4 I am happy when my workplace meets my spiritual expectations.	.783
MD5 I am happy that my workplace for my job contributes to my development.	.815
MD6 I would be happy to continue my activities in this work in the future.	.740
KMO=.760, Chi-Square=1696.184, Sig.=.000, Variance=52.593, Cronbach's Alpha=.812	

In Table 3, 6 questions were asked to measure the happiness levels of academicians. Considering the factor loads obtained with the EFA results for this scale, the item MD5 (.815) contributed the most to the scale. This item stated that they are happy that academicians contribute to the development of their workplaces. It is observed that the happiness level scale of academicians produces significant (Sig.=.000), valid (KMO=.760), and reliable (Cronbach's Alpha=.812) results. In addition, it is observed that the contribution of this scale to the total variance is 52.593%.

Table 4. Professional Development Scale EFA Results (SPSS)

Substances	Factor Load
MG1 I search for innovations related to my job.	.767
MG2 I make an effort to overcome many of the problems I have at my job.	.725
MG3 I try to specialize in the issues related to my activities.	.844
MG4 I try to improve my skills so that I can do my job better.	.874
MG5 I try to increase my level of knowledge about my activities.	.860
MG6 I bear many costs (material and moral) to improve myself in my job.	.497
KMO=.876, Chi-Square=1982.576, Sig.=.000, Variance=59.621, Cronbach's Alpha=.837	

In the research, 6 questions were asked to measure the professional development of academicians. When the EFA result for the professional development scale was evaluated in terms of factor loads, MG4 (.874) contributed the most to the scale. With this item, academics stated that they are trying to develop their skills to do their jobs better. It is observed that the professional development scale of academicians generally gives significant (Sig.=.000), valid (KMO=.876), and reliable (.837) results. It is seen that the contribution of the scale to the total variance is 59.621%. The results show that the scale is generally applicable.

Table 5. Love of Money Scale EFA Results (SPSS)

Substances	Factor Load
PS1 The salary I receive is very important for the continuity of my activities.	.734
PS2 I am more than satisfied with the increase in my income related to my activities.	.682
PS5 The wage I get at my workplace is more important than many things (such as working hours, workload, personal rights).	.516
PS6 In my opinion, if there is no money in life, there is no happiness.	.768
PS7 Money is the key to many things.	.752
KMO=.658, Chi-Square=948.581, Sig.=.000, Variance=48.524, Cronbach's Alpha=.719	

Items Excluded from the Scale

PS3 I don't like to spend unnecessarily. PS4 As long as I make a lot of money, I don't question where it came from.

In the research, 7 questions were asked to measure the love of money of academicians. Considering the EFA result of the love of money scale, two items (PS3 and PS4) were excluded from the research application because they did not gather under the same factor loads. PS6 (.768) made the greatest contribution to the research scale. With this article, academics stated that if there is no money in life,

there will be no happiness. The validity of the academics' love of money scale was calculated as $KMO=.658$. The reliability of the love of money scale was calculated as Cronbach's Alpha $=.719$ and the total contribution to the explained variance was 48.524%. The results show that the love of money scale is generally applicable.

Table 6. Career Anxiety Scale EFA Results (SPSS)

Substances	Factor Load
KA1 I am worried that my level of knowledge about my activities will not be sufficient in the future.	.607
KA2 It worries me if I think that I will not be able to continue my activities at my workplace.	.741
KA3 I worry about my career when I think about employment opportunities for my job.	.804
KA4 I may have to specialize in a different field outside of my field.	.636
KA5 The financial return of my job worries me.	.674
KA6 The moral dissatisfaction of my job worries me.	.603
KA7 Working in this profession is quite worrying.	.612
KMO=.820, Chi-Square=1308.209, Sig.=.000, Variance=45.143, Cronbac's Alpha=.793	

In the research, 7 questions measure the career anxiety of academicians. When the career anxiety scale was considered in terms of factor loads as a result of EFA, the item KA3 (.804) contributed the most to the scale. With this item, academics stated that they were worried about their careers when they thought about employment opportunities for their jobs. It is observed that the career anxiety scale of academicians generally produces significant (Sig $=.000$), valid (KMO $=.820$), and reliable (.793) results. In addition, the total contribution of the career anxiety scale to the explained variance was calculated as 45.143%. The results obtained show that the career anxiety scale provides applicable results.

Table 7. All Research Scales EFA Results (SPSS)

Substances	Factor Load				Eigen Value	Variance
	HL	PD	LM	CA		
MD1 I generally feel happy at work.	.648				3.841	16.004
MD2 My work-related activities make me happy.	.501					
MD3 I am happy that my workplace meets my financial expectations.	.668					
MD4 I am happy when my workplace meets my spiritual expectations.	.794					
MD5 I am happy that my workplace for my job contributes to my development.	.806					
MD6 I would be happy to continue my activities in this work in the future.	.729					
MG1 I search for innovations related to my job.		.751			3.277	13.654
MG2 I make an effort to overcome many of the problems I have at my job.		.695				
MG3 I try to specialize in the issues related to my activities.		.814				
MG4 I try to improve my skills so that I can do my job better.		.855				
MG5 I try to increase my level of knowledge about my activities.		.851				
MG6 I bear many costs (material and moral) to improve myself in my job.		.525				
PS1 The salary I receive is very important for the continuity of my activities.			.676		3.212	13.382
PS2 I am more than satisfied with the increase in my income related to my activities.			.620			

PS5	The wage I get at my workplace is more important than many things (such as working hours, workload, personal rights).	.547			
PS6	In my opinion, if there is no money in life, there is no happiness.	.774			
PS7	Money is the key to many things.	.745			
KA1	I am worried that my level of knowledge about my activities will not be sufficient in the future.	.636	2.599		10.830
KA2	It worries me if I think that I will not be able to continue my activities at my workplace.	.776			
KA3	I worry about my career when I think about employment opportunities for my job.	.784			
KA4	I may have to specialize in a different field outside of my field.	.579			
KA5	The financial return of my job worries me.	.581			
KA6	The moral dissatisfaction of my job worries me.	.621			
KA7	Working in this profession is quite worrying.	.549			

KMO=.827, Chi-Square=6788.542, Sig.=.000, Variance=53.870, Cronbac's Alpha=.746 / HL (MD1, MD2, MD3, MD4, MD5, MD6), PD (MG1, MG2, MG3, MG4, MG5, MG6), LM (PS1, PS2, PS5, PS6, PS7), CA (KA1, KA2, KA3, KA4, KA5, KA6, KA7). Items Excluded from the Scale: PS3 I don't like to spend unnecessarily. PS4 As long as I make a lot of money, I don't question where it came from.

Considering the results of the EFA for all variables in the study, the scale items were collected under the scale they belong to. In the study, only the PS3 and PS4 variables related to the love of money scale were excluded from the scale of the research. It has been observed that the results obtained from the research show valid (KMO=.827), meaningful (Sig.=.000), and reliable (Cronbach Alpha=.746) results. Considering the eigenvalues and the total contributions (53.870) to the explained variance, it seems to have applicable values. When the research scales were analyzed separately in terms of factor loads, the most contribution was made with the item MD5 (.806) in the HL scale. With this article, academicians stated that they are happy to contribute to the development of their workplaces. Considering the research PD scale, the most contribution to the model was made with the item MG4 (.855). They stated that with this item, academicians developed their skills to do their jobs better. Considering the LM scale in the study, PS6 (.774) contributed the most. With this article, academics stated that if there is no money in life, they will not be happy. In the study, on the CA scale, the most contribution was made with the item KA3 (.784). In this article, academics stated that they were worried about their careers when they thought about employment opportunities for their jobs. In general, the results of the EFA show that the research has applicable qualities.

C. Research Model 1 Analysis Result

Table 8. Model 1 GSCA-SEM Analysis Result

Model Fit	Value	Reliability Values	PD	HL	LM
SRMR	0.071	Alpha	0.857	0.817	0.729
FIT	0.465	Rho	0.896	0.868	0.822
AFIT	0.464	AVE	0.596	0.525	0.485
GFI	0.961				
Path Coefficient		Fornell-Larcker Criterion	PD	HL	LM
PD – LM	0.072	PD	0.772		
PD – HL	0.378	HL	0.382	0.725	
LM – HL	0.053	LM	0.072	0.08	0.697

In the literature, it is stated that the SRMR value, which expresses the model fit, should be less than 0.08 (SRMR<0.08) (Henseler et al., 2016). In addition, it is stated that the dimensions consisting of Fit, Afit, and SRMR are measured by the fit-goodness of fit model. It is emphasized that the fit score is close to 1, the GFI value is above 0.90, and the SRMR value is close to 0, which indicates a good fit of the model (Suryani, Sarmawa & Wardana, 2014). The aphid value is similar to the adjusted R² regression analysis. It can be used for model comparison. It is considered better to get the higher value in the models (Sani, 2013). It is observed that the fit criteria obtained for Research Model 1 generally have value ranges accepted in the literature.

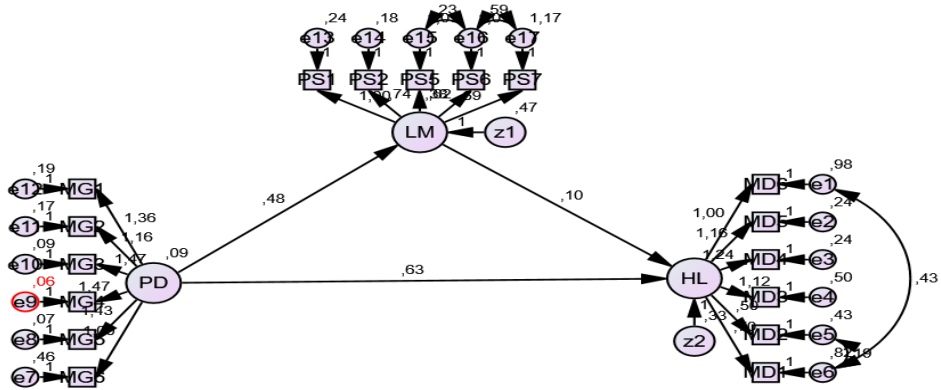
In the literature, it is emphasized that the value expressed as the Fornell-Larcker criterion or discriminant validity should be higher than the row and column values in the diagonals (values given in bold font) (Fornell & Larcker, 1981). It is observed that all of the values obtained as a result of Research Model 1 have discriminant validity. In addition, it is understood that the reliability values have the confidence intervals accepted in the literature.

Table 9. Literature Indexes and Model 1 Analysis Result (AMOS)

Indexes	Explanation	Range	Source	Analysis Result
CMIN/DF	Chi-square/Degrees of Freedom	<3 good fit; <5 applicable	Danish vd., 2015	4.641
RMSEA	Root Mean Square Error	RMSEA≤0.08	Chakraborty vd., 2008	.072
GFI	Goodness of Fit Index	≥.85	Lee vd., 2021	.917
NFI	Norm Fit Index	≥.60	Chakraborty vd., 2008	.898
IFI	Increased Fit Index	>.90	Lee vd., 2021	.918
TLI	Tucker Lewis Index	>.90	Lee vd.,2021	.900
CFI	Comparative Fit Index	≥.90	Chakraborty vd., 2008	.917
PGFI	Parsimonious Goodness Fit Index	>.50	Lee vd., 2021	.671
PNFI	Parsimonious Normed Fit Index	>.50	Lee vd.,2021	.739
RMR	Root Mean Square Residuals	Perfect fit towards 0,<.1	Schreiber vd., 2006	.055

Considering the results of the research Model 1 analysis, it shows that the results of the analysis are generally within the value ranges accepted in the literature. These results reveal that the created model is applicable. The result for Model 1 is expressed in Figure 2.

Figure 2. Model 1 Analysis Result

Considering the analysis of Model 1 in Figure 2, modifications were made between MD1-MD6, MD1-MD2, PS5-PS6, and PS6-PS7 in order to ensure full compatibility in the model. As a result of the analysis, the professional development of the academician increased his love of money. The professional development of the academician has also increased the level of happiness. In the study, the academician's love of money also increased the level of happiness. As a result, the love of money had a mediating effect on the effect of professional development on the level of happiness. The direct, total and indirect effects of Model 1 are given below.

Table 10. Research Model 1 Direct Impact, Total Impact, and Indirect Impact (AMOS)

Hypothesis	Effect	Direct Eff.(β)	Total Effect (β)	Indirect Effect (β)	S.E.	C.R.	P	Conclusion
H1: PD -> LM	(+)	.478	.478	-	.114	4.200	0.000	Accept
H2: PD -> HL	(+)	.828	.828	-	.133	6.240	0.000	Accept
H3: LM -> HL	(+)	.099	.099	-	.042	2.367	0.018	Accept
H4: PD->LM->HL	(Mediator)	.628	.675	.047	.115	5.464	0.000	Accept

Hayes (2009) stated that in the pathway analysis, the PD-HL pathway measures the direct effect of PD and that the product of the PD-LM and HL-LM pathways can reveal the indirect effect of PD from HL to LM. Zhao, Lync & Chen (2010) emphasized that the indirect effect of the multiplication of PD-LM and HL-LM pathways should be significant in the mediating effect. As a result of the Research Model 1 analysis, all four hypotheses were accepted, considering the direct, total, and indirect effects. In Hypothesis 1, it was observed that professional development affected the love of money positively (.478) and significantly (p=.000) (H1 Accepted). In Hypothesis 2, professional development positively (.828) and significantly (p=.000) affected the level of happiness (H2 Accepted). In Hypothesis 3, it was observed that the love of money affected the happiness level positively (.099) and significantly (p=.018) (H3 Accepted). In Hypothesis 4, it was observed that the love of money had a mediating effect (Indirect Effect β=.047 and p=.000) in the effect of professional development on the level of happiness (H4 Accepted).

The results show that professional development and love of money are very important in terms of the happiness level of the academician. Because the

academician's professional development also increases his love for money. This result shows that an increase in the income of the academician can also be expected depending on the professional development. In other words, professional development and love of money are directly proportional. It has been observed that the professional development of the academician significantly increases the level of happiness. This result reveals that the academician's professional development towards his activities will not cause any negativity (negative emotion, burden, etc.), on the contrary, it may contribute to his happiness. In the study, it was observed that the academician's love of money also increased the level of happiness. This situation shows that individuals' being able to maintain their lives financially more easily in daily life or having financial means and easily reaching the goals they want to reach can contribute significantly to their level of happiness.

In the study, the love of money had a positive mediating effect on the effect of professional development on the level of happiness. If the product of the path coefficients obtained in the literature is positive, it is stated that there is complementary mediation, and if it is negative, there is competitive mediation (Zhao et al., 2010). The fact that the path coefficients have positive values in the study shows that complementary mediation is effective. In other words, the love of money serves as a complement to the effect of professional development on the level of happiness. This result shows that not only professional development is sufficient at the happiness level of the academician, but also the love of money undertakes an important complementary task.

Table 11. Research Model 1 H5 Hypothesis Moderator Effect of Age Variable (Hayes)

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	P
.3598	.1294	.4121	34.8368	3.000	703.0000	.0000
	Coeff	SE	t	P	LLCI	ULCI
Constants	4.2785	.0242	177.0299	.0000	4.2310	4.3259
ZPD_O	.2365	.0244	9.6782	.0000	.1885	.2845
ZAge	.0087	.0243	.3575	.7208	-.0390	.0563
Int_1	-.0422	.0243	-1.7376	.0827	-.0898	.0055
	R2-chng	F	df1	df2	P	
X*W	.0037	3.0193	1.0000	703.0000	.0827	
ZAge	Effect	SE	t	P	LLCI	ULCI
-1.0435	.2805	.0326	8.6066	.0000	.2165	.3445
-.3028	.2493	.0245	10.1771	.0000	.2012	.2973
1.1786	.1868	.0402	4.6473	.0000	.1079	.2657

The effect, size, sign, or strength of the independent variable (PD) on the dependent variable (HL) is governed by the influence of the moderator variable (Age) if it is predicted by it. It can be stated that age is a moderator of the effect of PD on HL and interacts with this situation. There are conditions under which the regulatory impact is large or small, present or not, positive or negative (Hayes, 2018). Considering the data obtained as a result of the research, it is seen that the model is generally significant ($p=.000$). However, in the research model, it is observed that the H5 hypothesis is rejected (Int_1 is meaningless, $p=.0827$). However, considering the low, middle, and high ages depending on age in the table, it was concluded that age has positive and significant moderator effects. In other words, it is seen that professional development has positive and significant effects on the level of happiness in low, middle, and advanced age academicians. In the

research, the effect of professional development of individuals with low age on the level of happiness is higher (.2805). In middle-aged individuals, the effect of their professional development on the level of happiness (.2493) is slightly less. In the study, the effect of professional development on the level of happiness (.1868) decreased even more in the elderly. Considering these results, it can be stated that the contribution of professional development to the level of happiness is higher in young academicians. In other words, the effect of professional development on the level of happiness decreased as the age of academicians increased. This situation reveals that the professional development of young academicians contributes more to the level of happiness.

D. Research Model 2 Analysis Result

Table 12. Model 2 GSCA-SEM Analysis Result

Model Fit	Value	Reliability Values	CA	HL	LM
SRMR	0.073	Alpha	0.794	0.817	0.729
FIT	0.424	Rho	0.85	0.868	0.822
AFIT	0.422	AVE	0.451	0.526	0.485
GFI	0.951				
Path Coefficient		Fornell-Larcker Criterion	CA	HL	LM
CA – LM	0.343	CA	0.671		
CA – HL	-0.214	HL	-0.162	0.725	
LM – HL	0.152	LM	0.343	0.078	0.697

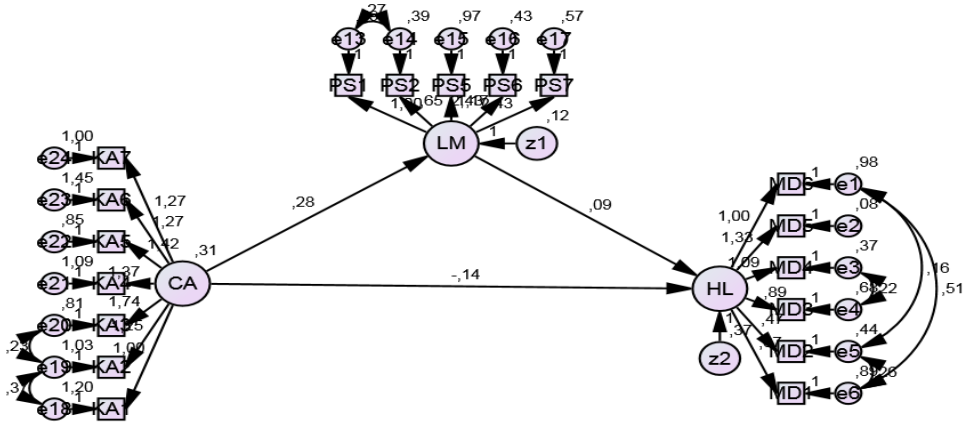
The test indices of GSCA analyzes are Fit, Afit, GFI, and SRMR. If even one of these variables has the goodness of fit, the model is considered applicable (Wismantoro, Himawan & Widiyatmoko, 2020). In the literature, it is stated that an SRMR value close to 0 and a GFI value of ≥ 90 indicate a good fit for the model (Sani, 2013). Goodness-of-fit criteria for Research Model 2 show that the study is generally applicable and that the model has the goodness of fit.

Table 13. Literature Indexes and Model 2 Analysis Result (AMOS)

Indexes	Explanation	Range	Source	Analysis Result
CMIN/DF	Chi-square/Degrees of Freedom	<3 good fit; <5 applicable	Danish vd., 2015	4.460
RMSEA	Root Mean Square Error	RMSEA \leq 0.08	Chakraborty vd., 2008	.070
GFI	Goodness of Fit Index	\geq .85	Lee vd., 2021	.923
NFI	Norm Fit Index	\geq .60	Chakraborty vd., 2008	.876
IFI	Increased Fit Index	>.90	Lee vd., 2021	.901
TLI	Tucker Lewis Index	>.90	Lee vd.,2021	.879
CFI	Comparative Fit Index	\geq .90	Chakraborty vd., 2008	.901
PGFI	Parsimonious Goodness Fit Index	>.50	Lee vd., 2021	.675
PNFI	Parsimonious Normed Fit Index	>.50	Lee vd.,2021	.715
RMR	Root Mean Square Residuals	Perfect fit towards 0,<.1	Schreiber vd., 2006	.097

Considering the data obtained as a result of Research Model 2, it reveals that the research is generally applicable. It is also observed that the model created in the study generally has goodness-of-fit indices. The result for Model 2 is expressed in Figure 3.

Figure 3. Model 2 Analysis Result

As a result of the Research Model 2 analysis, a modification was applied between KA1-KA2, KA2-KA3, PS1-PS2, MD1-MD2, MD3, MD4, MD1-MD6, and MD2-MD6 in order to ensure full compatibility within the model. As a result of the research, the career anxiety of the academician increased the love of money. The career anxiety of the academician caused a decrease in the level of happiness. The love of money did not have a significant effect on the level of happiness. Finally, the love of money does not have a mediating effect on the effect of career anxiety on the level of happiness.

Table 14. Research Model 2 Direct Impact, Total Impact, and Indirect Impact (AMOS)

Hypothesis	Effect	Direct E. (β)	Total E. (β)	Indirect E. (β)	S.E.	C.R.	P	Conclusion
H6: CA -> LM	(+)	.280	.280	-	.047	5.902	0.000	Accept
H7: CA -> HL	(-)	-.124	-.124	-	.055	-2.256	0.024	Accept
H8: LM -> HL	(+)	.090	.090	-	.085	1.063	0.288	Reject
H9: CA->LM->HL	(Mediator)	-.140	-.115	.025	.061	-2.290	0.022	Reject

As a result of the Research Model 2 analysis, two of the four hypotheses were accepted, considering the direct, total, and indirect effects. In Hypothesis 6, it was observed that career anxiety affected the love of money positively (.280) and significantly (p=.000) (H6 Accepted). In Hypothesis 7, it was observed that career anxiety had a negative (-.124) and significant (p=.000) effect on the level of happiness (H7 Accepted). In hypothesis 8, it was concluded that the love of money had a positive (.090) and insignificant (p=.288) effect on the level of happiness (H8 rejection). In Hypothesis 9, it was observed that the love of money did not have a mediating effect (Indirect Effect β = .027 and p = .022) on the effect of career anxiety on the level of happiness (since the LM-HL path was not significant, p = .288). The result for Model 2 is as follows.

The results show that career anxiety and love of money are important variables for the happiness level of academicians. Because the academician's anxiety about his career increases his love for money. This may be due to the fact that the academician may need the money more when he considers the possibility of financial losses for the future. In addition, the fact that there is a correct ratio between career anxiety and love of money supports this situation. In the study, it

was observed that the career anxiety of the academician decreased the level of happiness. This result reveals that the anxiety occurring in individuals has negative reflections on their happiness, and that anxiety and happiness have an inverse proportion. In Model 2, where career anxiety is effective, it has been observed that the love of money does not have a significant effect on the level of happiness. In Model 1, where professional development was effective, the love of money increased the level of happiness. These two situations reveal that professional development and career anxiety have different effects in terms of happiness and love of money.

Table 15. Research Model 2 H10 Hypothesis Moderator Effect of Age Variable (Hayes)

R	R-sq	MSE	F	df1	df2	P
.1764	.0311	.4586	7.5300	3.000	703.000	.0001
	Coeff	SE	t	P	LLCI	ULCI
Constants	4.2878	.0261	164.2515	.0000	4.2366	4.3391
ZCA_O	-.1139	.0262	-4.3439	.0000	-.1653	-.0624
Zage	.0053	.0264	.2016	.8403	-.0465	.0572
Int_1	.0501	.0254	1.9693	.0493	.0002	.1001
	R2-chng	F	df1	df2	P	
X*W	.0053	3.8781	1.000	703.000	.0493	
	Effect	SE	t	P	LLCI	ULCI
Zage	-1.0435	.0385	-4.3202	.0000	-.2417	-.0906
	-.3028	.0278	-4.6451	.0000	-.1836	-.0745
	1.1786	-.0548	-1.4206	.15559	-.1305	.0209

Considering the results achieved in the research, it is observed that the model is generally significant (p=.001). It shows that the H10 hypothesis was accepted in the research model (Int_1 is significant, p=.0493). The product of dependent and independent variables (X*W) also revealed significant effects in the table. Considering the effect of career anxiety on the level of happiness at low, middle, and high ages depending on age, it is observed that the results show insignificant (p=.15559) results in high-aged individuals. In the study, it is seen that the rate of career anxiety-reducing happiness is higher (-.1661) in academicians with low age, this effect decreases slightly (-.1290) at moderate levels, and this effect becomes meaningless at high ages. These results can be stated that the level of career anxiety, especially in young academicians, lowers their happiness levels more. In other words, as the age of academicians increases, the negative effect of career anxiety on the level of happiness decreases and becomes meaningless. This situation reveals that the career anxiety of young academicians has more negative effects on the level of happiness. Career anxiety reduces the level of happiness, especially in young and middle-aged academicians.

CONCLUSION

As a result of the research, it is revealed that professional development, love of money, and career anxieties are the factors affecting the level of happiness in the organizational activities of academicians in general. The professional development of the academician increases both his happiness and his love for money. This situation reveals that development can be a source of happiness for academicians and depending on their expectations, they can show more commitment to money. While the academician's worries about his career decrease

his happiness, it increases his love for money. This shows that in academics, anxiety has a supportive effect on materiality and a lowering effect on spiritual happiness.

In the two models revealed as a result of the research, seven of the 10 hypotheses were accepted and three were rejected. When the results obtained are considered in general; In Model 1, the professional development of the academician increased his love of money (H1 Accepted). In addition, professional development significantly increased the level of happiness (H2 Accepted). In the study, the academician's love of money also increased the level of happiness (H3 Accepted). In Model 1, the love of money also had a mediating effect on the effect of professional development on the level of happiness (H4 Accepted). Finally, it was observed that the age variable did not generally have a moderator effect on the effect of the academician's professional development on the level of happiness (H5 Reject). However, when academics are evaluated separately in terms of low, middle, and high age ranges, the positive effect of professional development on the level of happiness decreased as the age progressed, and increased as the age decreased. According to the results of Research Model 2, the career anxiety of the academician increased the love of money (H6 Accepted). In addition, career anxiety had a decreasing effect on the level of happiness (H7 Accepted). In the study, it was seen that the academician's love of money did not have a significant effect on the level of happiness (H8 Reject). It was observed that the love of money did not have a mediating effect on the effect of an academician's career anxiety on the level of happiness (H9 Reject). Finally, in the study, the age variable had a moderator effect on the effect of the academician's career anxiety on the level of happiness (H10 Accepted).

In the literature, Kanbul & Guldal (2019), besides the financial expectations of their academicians from their organizations; emphasized that actions such as respect, participation, job satisfaction, effective communication, and professional development are important. In the research, professional development increased the love of money. This situation shows that the ability of academicians to obtain financial gain in return for their professional development is important. In other words, further, development can lead to higher return expectations. Professional development in terms of love of money can also increase the financial expectations of the individual.

In the research, both professional development and career anxiety increased the love for money. This situation reveals that money has a significant effect on the development and anxiety of individuals. Bartram (2012) emphasized that the conditions in modern societies are not conducive to happiness, many people establish limited social relationships, cannot obtain a meaningful job, materialism is dominant over spiritual values, they feel inadequate against others, and they are powerless against socio-economic changes. In the research, the fact that career anxiety increases the love for money shows that materiality is given great importance. In addition, the fact that career-oriented anxiety increases the love for money shows that social-economic changes can have a significant impact. Omar et al. (2018) stated that individuals tend to improve themselves by reinforcing social

relations, which makes it necessary to measure happiness in the organizational environment. In the research, it has been observed that professional development has a feature that increases the love for money and the level of happiness. This situation reveals that professional development can contribute to the individual both financially (in terms of money) and morally (in terms of happiness).

In Research Model 1, it was concluded that the love of money increases the level of happiness. Love of money played a mediating role in the relationship between professional development and happiness level. In the literature, Tsou & Liu (2001) emphasized that income is an important variable for happiness (it can buy happiness). Tang et al. (2004) stated that the love of money among academicians has both a mediator and a moderator effect on the relationship between income and wage satisfaction. They emphasized that there is a significant and positive relationship in the relationship between income and wage satisfaction for professors with a high love of money, but this relationship was not observed for professors with a low love of money. Tang et al. (2005) emphasized that income leads to paying dissatisfaction among American professors and that the love of money is a mediator of income and pay dissatisfaction. Omar et al. (2018) stated in their research on the happiness level of university employees that employees generally feel happy, and that the organization's carrying out improvement activities (such as wages and employee benefits) by giving importance to positive psychology can create happier and more productive employees. Anjum & Islam (2021), in their research on workplace happiness of academics working at a private university; found that wage, interpersonal relations, the work itself, and autonomy and feedback variables contributed significantly to the level of happiness. Considering the result obtained; love of money has been an important variable in terms of happiness. This shows that the financial returns that individuals get from the organization can contribute significantly to their happiness levels. Although it is emphasized in the literature that the love of money will harm the organization, it is observed that the love of money contributes significantly to the happiness of the individual. In the research, the positive mediating effect of the love of money in the relationship between professional development and happiness level provides important contributions to this relationship.

In the study, it was observed that the age variable did not generally have a moderator effect on the relationship between professional development and happiness level. However, it has been observed that it has a positive and significant regulatory effect in low, middle, and high age ranges. It has been observed that age has a more positive effect on the relationship between professional development and happiness level, especially in younger academicians. In the study, it was also concluded that the age variable had a general moderator effect on the relationship between career anxiety and happiness level. It has been observed that age has a negative and significant moderator effect on the relationship between career anxiety and happiness level, especially in young and middle-aged academicians. Graham & Pozuelo (2017) examined the happiness levels of individuals in different countries in their research; They stated that individual character traits and the

environment in which people live are effective in happiness, wisdom, and composure begin to be compatible with reality as they get older, those living in high-prosperity areas are happier, and those living in difficult conditions at low welfare level are less happy due to the stress and uncertainty in their environment. In the research, it is seen that age has a positive regulatory effect on the relationship between professional development and happiness level, and a negative effect on the relationship between career anxiety and happiness level, generally in young academicians depending on age. As a result, age has a positive effect on professional development and a negative effect on career anxiety. In this situation, it is seen that anxiety affects happiness negatively depending on age, and this effect turns positive in professional development. Then, it shows that professional development and age can make important contributions to the organization in terms of happiness in the academic working environment.

As a result of the research, it is seen that professional development has significant contributions to both the love of money and the level of happiness in terms of Model 1. In the research, it is observed that the love of money makes significant contributions to the level of happiness and the relationship between professional development and happiness level. In terms of Model 2, it was observed that career anxiety increased the love of money and decreased the level of happiness. In addition, the age variable had a moderator effect on the relationship between career anxiety and happiness level. These results show that the professional development of academicians, their love for money, and their anxiety about their careers have significant effects on their happiness levels. In particular, it is seen that professional development has positive reflections and career anxiety has negative reflections on happiness. In the research, it is also observed that the love of money plays an important mediator role, and the age variable also has regulatory effects.

Happiness has a profound effect that shapes the entire lives of individuals (such as family, friends, and work environment). There may be many factors that trigger the individual in the formation of this effect. As a result, the love of money contributed to the level of happiness in terms of professional development. However, in terms of career anxiety, it was observed that the love of money did not have a significant effect on the level of happiness. It has been seen that professional development, career anxiety, love of money, and happiness level are related to each other in the working environments where academic activities are carried out. In future research, the level of happiness of academicians in the academic activity environment; The effects of managers and colleagues can be investigated.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Öğr. Gör. Dr. İbrahim DURMUŞ tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

REFERENCES

- Anjum, N. & Islam, A. (2021). Workplace Happiness: Exploring the Factors Shaping Academics' Subjective Well-being. *Journal of Management in Practice*, 6(1), 1-23.
- Bagozzi, R. (2020). Some thoughts on happiness, well-being, and a meaningful life for academics. *Continuing to Broaden the Marketing Concept Review of Marketing Research*, 17, 137-169.
- Bartram, D. (2012). Elements of a sociological contribution to happiness studies. *Sociology Compass*, 6(8), 644-656.
- Baştürk, S. & Taştepe, M. (2013). Evren ve örneklem. S. Baştürk (Ed.), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (129-159). Ankara: Vize Yayıncılık.
- Benuyenah, V. & Pandya, B. (2020). Measuring employee happiness in the UAE-integrating organisational data into the national statistics. *International Review of Management and Marketing*, 10(3), 83-92.
- Boo, S., Kim, M. & Kim, S-H. (2021). The relationship among undergraduate students career anxiety, choice goals, and academic performance. *Journal of Hospitality & Tourism Education*, 1-16.
- Cameron, A. & Woods, C. (2016). A Proposed Ladder of Learning for Academics Professional Development in Teaching. *South African Journal of Higher Education*, 30(6), 176-190.
- Chakraborty, I., Hu, P. J-H. & Cui, D. (2008). Examining the effects of cognitive style in individuals technology use decision making. *Decision Support Systems*, 45, 228-241.
- Coulthard, D. & Keller, S. (2016). Publication Anxiety, Quality, and Journal Rankings: Researcher Views. *Austealasian Journal of Information Systems*, 20, 1-22.
- Daniels, L. M., Stewart, T. L., Stupnisky, R. H., Perry, R. P. & Verso, T. L. (2011). Relieving Career Anxiety and Indecision: The Role of Undergraduate Students Perceived Control and Faculty Affiliations. *Social Psychology of Education*, 14, 409-426.
- Danish, R. Q., Khan, M. K., Shahid, A. U., Raza, I. & Humayon, A. A. (2015). Effect of intrinsic rewards on task performance of employees: Mediating role of motivation. *International Journal of Organizational Leadership*, 4, 33-46.
- Dilger, A., Lütkenhöner, L. & Müller, H. (2015). Scholars' physical appearance, research performance, and feelings of happiness. *Scientometrics*, 104, 555-573.
- Etikan, I., Musa, S. A. & Alkassim, R. S. (2016). Comparison of convenience sampling and purposive sampling. *American Journal of Theoretical and Applied Statistics*, 5(1), 1-4.
- Ferman, T. (2002). Academic professional development practice: What lecturers find valuable. *The International Journal for Academic Development*, 7(2), 146-158.
- Fornell, C. & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50.
- Foster, Elissa (2017). Academic labor in the age of Anxiety: Autoethnography matters. *Cultural Studies Critical Methodologies*, 1-7.
- Fuqua, D. R., Seaworth, T. B. & Newman, J. L. (1987). The relationship of career indecision and anxiety: A multivariate examination. *Journal of Vocational Behavior*, 30, 175-186.
- Ghadi, M. Y. & Almaga'h, K. S. (2020). The role of job crafting in the relationship between empowering leadership and happiness at work: An empirical analysis. *Business: Theory and Practice*, 21(1), 244-251.
- Graham, C. & Pozuelo, J. R. (2017). Happiness, stress and age: How the U curve varies across people and places. *Journal of Population Economics*, 30(1), 225-264.
- Hair, J. F., Ringle, C. M. & Sarstedt, M. (2011). PLS-SEM: Indeed a silver bullet. *Journal of Marketing Theory and Practice*, 19(2), 139-151.
- Hall, R. & Bowles, K. (2016). Re-Engineering Higher Education: The subsumption of academic labour and the exploitation of anxiety. *Workplace*, 28, 30-47.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication Monographs*, 76(4), 408-420.
- Hayes, A. F. (2018). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Ed. T. D. Little, Second Edition, New York: The Guilford Press.

- Henseler, J., Hubona, G. & Ray, P. A. (2016). Using PLS path modeling in new technology research: Updated guidelines. *Industrial Management & Data System*, 116(1), 2-20.
- Holdsworth, S., Wybom, C., Bekessy, S. & Thomas, I. (2008). Professional Development for Education for Sustainability: How Advanced are Australian Universities? *International Journal of Sustainability*, 9(2), 131-146.
- Kanbul, S. & Guldal, N. K. (2019). The results of needs analysis for a mobile application which will be developed with the purpose of supporting the intra-faculty communication and professional development of Academics. *World Journal on Educational Technology: Current Issues*, 11(1), 10-20.
- Krejcie, R. V. & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610.
- Kubatova, J. (2019). Does academic publishing lead to work-related stress or happiness? *Publications*, 7(66), 1-11.
- Ledesma, R. D. & Valero-Mora, P. (2007). Determining the number of factors to retain in EFA: An easy-to-use computer program for carrying out parallel analysis. *Practical Assessment, Research & Evaluation*, 12(2), 1-11.
- Lee, T.-Y., Hsing, S.-C. & Li, C.-C. (2021). An improved stress-scale specifically designed to measure stress of women with newly diagnosed breast cancer. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18, 1-12.
- Luna-Arocas, R. & Tang, T. L.-P. (2004). The love of money, satisfaction, and the protestant work ethic: Money profiles among university professors in the U.S.A. and Spain. *Journal of Business Ethics*, 50(4), 329-354.
- Mamun, A. A., Muniady, R. A/L, Ibrahim, M. A. H. B. & Nawi, N. B. C. (2018). Effect of economic vulnerability on entrepreneurial competencies among Malaysian micro-entrepreneurs. *Asia Pasific Journal of Innovation and Entrepreneurship*, 12(2), 222-237.
- Manchanda, A. & Mukherjee, S. (2014). Validation of DeLone and McLean model to analyze decision support systems success in the banking sector of Oman. *International Journal of Computers & Technology*, 13(12), 5210-5221.
- Musingafi, M. C. C. & Mafumbate, R. (2014). Challenges and prospects for school based mentoring in the professional development of student teachers in Zimbabwe: Academics, mentees and mentors perceptions. *Asian Journal of Economics and Empirical Research*, 1(2), 32-39.
- Omar, M. K., Ramdani, N. F. S. M., Mohd, I. H. & Hussein, N. (2018). Organizational happiness index (OHI): A study of a public University Malaysia. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(11), 1984-1994.
- Ozbek, M. F. (2010). Yatay ve dikey bireycilik & kolektivizm ile para etiği ilişkisi: Türk ve Kırgız üniversite öğrencileri üzerinde karşılaştırmalı bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 23-42.
- Pouyaud, J., Vignoli, E., Dosnon, O. & Lallemand, N. (2012). Career Adapt-Abilities Scale-France form: Psychometric Properties and Relationships to Anxiety and Motivation. *Journal of Vocational Behavior*, 80, 692-697.
- Rahman, I. A., Memon, A. H., Azis, A. A. & Abdullah, N. H. (2013). Modeling causes of cost overrun in large construction projects with Partial Least Square-SEM approach: Contractor's perspective. *Research Journal of Applied Sciences, Engineering and Technology*, 5(6), 1963-1972.
- Sani, A. (2013). Role of procedural justice, organizational commitment and job satisfaction on job performance: The mediating effects of organizational citizenship behavior. *International Journal of Business and Management*, 8(15), 57-67.
- Sardzoska, E. G. & Tang, T. L.-P. (2015). Monetary intelligence: Money attitudes-unethical intentions, intrinsic and extrinsic job satisfaction, and coping strategies across public and private sectors in Macedonia. *Journal of Business Ethics*, 130(1), 93-115.
- Schreiber, J. B., Stage, F. K., King, J., Nora, A. & Barlow, E. A. (2006). Reporting structural equation modeling and confirmatory factor analysis results: A review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-337.

- Steel, P. & Ones, D. S. (2002). Personality and happiness: A national-level analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(3), 767-781.
- Suryani, N. K., Sarmawa, I W. G. & Wardana, M. (2014). Work family conflict, jobstress and job performance (Case study Spa employee in Bali). *European Journal of Business and Management*, 6(32), 189-195.
- Taherdoost, H. (2016). Sampling methods in research methodology; how to choose a sampling technique for research. *International Journal of Academic Research in Management*, 5(2), 18-27.
- Tang, T. L-P, Luna-Arocas, R., Sutarso, T. & Tang, D. S-H. (2004). Does the love of money moderate and mediate the income-pay satisfaction relationship? *Journal of Managerial Psychology*, 19(2), 11-135.
- Tang, T. L-P, Luna-Arocas, R. & Sutarso, T. (2005). From income to pay satisfaction: The love of money and pay equity comparison as mediators and culture (the United States and Spain) and gender as moderators. *Management Research*, 3(1), 7-26.
- Tang, T. L-P, Sutarso, T., Akande, A., Allen, M. W., Alzubaidi, A. S., Ansari, M. A. vd. (2006). The love of money and pay level satisfaction: measurement and functional equivalence in 29 geopolitical entities around the World. *Management and Organization Review*, 2(3), 423-452.
- Tang, T. L-P & Liu, H. (2012). Love of money and unethical behavior intention: Does and authentic Supervisor's personal integrity and character (ASPIRE) make a difference? *Journal of Business Ethics*, 107(3), 295-312.
- Tang, T. L-P & Chiu, R. K. (2003). Income, money ethic, pay satisfaction, commitment, and unethical behavior: Is the love of money the root of evil for Hong Kong employees? *Journal of Business Ethics*, 46, 13-30.
- Thevanes, N. & Jathurika, M. (2021). Employee happiness and its relationship with job satisfaction: An empirical study of academic staff in a selected Sri Lankan University. *Asian Journal of Social Science and Management Technology*, 3(1), 34-43.
- Tsou, M-W. & Liu, J-T. (2001). Happiness and domain satisfaction in Taiwan. *Journal of Happiness Studies*, 2, 269-288.
- Vignoli, E. (2015). Career indecision and career exploration among older french adolescents: The specific role of general trait anxiety and future school and career anxiety. *Journal of Vocational Behavior*, 89, 182-191.
- Walker, C. O., Winn, T. D. & Lutjens, R. M. (2012). Examining relationships between academic and social achievement goals and routes to happiness. *Education Research International*, 1-7.
- Widiani, N. P., Putri, I G. A. M. A. D., Sari, M. M. R. & Wirajaya, I G. A. (2019). The effect of love of money and emotional intelligence on employee performance with organizational citizenship behavior as mediating variable. *International Research Journal of Engineering, IT & Scientific Research*, 5(1), 39-49.
- Wismantoro, Y., Himawan, H. & Widiyatmoko, K. (2020). Measuring the interest of smartphone usage by using technology acceptance model approach. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 7(9), 613-620.
- Zelege, A. S. (2012). Continuous Professional development program for higher education academics in Ethiopia. Views, perceived needed competencies and Organization in Focus. *Greener Journal of Educational Research*, 2(3), 27-41.
- Zhao, X., Lync, J. G. & Chen, Q. (2010). Reconsidering Baron and Kenny: Myths and Truths about Mediation Analysis. *Journal of Consumer Research*, 37(2), 197-206.
- Zou, T. X. P. (2019). Community-based Professional development for academics: A phenomenographic study. *Studies in Higher Education*, 44(11), 1975-1989.

How Robots' Uptrend Affects the Economy and The Future

Meltem İNCE YENİLMEZ*

Dilek GÖNÇER DEMİRAL**

ABSTRACT

There is no doubt that modern technologies have greatly influenced the business world in recent years. All technological applications brought by Industry 4.0 have provided more mechanization and started processes that do not involve people. This revolution is at the initial stage of changing the world order. People can now imagine a world dominated by robots at work. In the 18th century, many people could not have imagined that such a thing would happen. Over the years, humans have perfected the technologies that robots tend to work on. In this article, the effects of the economic system called robonomics as a result of widespread use of robotics, artificial intelligence and automation are discussed. The positive and negative aspects of the effects of the increase in the use of robots on productivity, cost and labor, which are economic indicators, are examined in this article. With the widespread use of robots, it is predicted that more technicians, economists, and mechanical engineers will be needed in the workplaces, as well as unemployment concerns due to the spread of robots to work areas. The mentioned process will not take place in the short term, positions and roles will change gradually. The study has a conceptual aspect, and it reveals the effect of robots on the industrial use from different perspectives.

Key Words: Technology, Robots, Robonomics

JEL Classification: O30, J21, Z10

Robotların Yükseliş Trendi Ekonomiyi ve Geleceği Nasıl Etkileyecek?

ÖZ

Modern teknolojilerin son yıllarda çalışma dünyasını büyük ölçüde etkilediğine şüphe yoktur. Endüstri 4.0 'ın getirmiş olduğu tüm teknolojik uygulamalar daha fazla mekanizasyon sağlayarak insanların dâhil olmadığı süreçler başlatmışlardır. Bu devrim, dünya düzenini değiştirmenin başlangıç aşamasındadır. İnsanlar, artık iş yerlerinde robotların hükmettiği bir dünya hayal edebilmektedirler. 18. yüzyılda, birçok insan böyle bir şeyin olacağını hayal dahi edemezdi. Yıllar geçtikçe, insanlar robotların üzerinde çalışma eğiliminde oldukları teknolojileri mükemmelleştirdi. Bu makalede robotik, yapay zeka ve otomasyonun yaygınlaşması sonucu robot ekonomisi (Robonomics) adı verilen ekonomik sistemin etkileri tartışılmaktadır. Robot kullanımındaki artışın ekonomik göstergelerden verimlilik, maliyet ve emek üzerine etkilerinin olumlu ve olumsuz yanları bu makalede incelenmektedir. Robotların kullanımının yaygınlaşması ile işyerlerinde daha fazla teknisyene, ekonomiste ve makine mühendislerine ihtiyaç duyulacağı gibi aynı zamanda robotların iş alanlarına yayılmasından duyulan işsizlik endişesi de yaratması tahmin edilmektedir. Bahsedilen süreç kısa vadede gerçekleşmeyecek olup, pozisyonlar ve roller kademeli olarak değişecektir. Çalışma kavramsal nitelikte olup, robotların endüstriyel alandaki kullanımına yönelik etkisini farklı açılardan ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Robotlar, Robot Ekonomisi

* Doç.Dr. İzmir Demokrasi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü. melteminceyenilmez@gmail.com, ORCID Bilgisi: 0000-0002-4689-3196

** Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret Bölümü. dilek.goncerdemiral@erdogan.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0001-7400-1899

(Makale Gönderim Tarihi: 30.01.2022 / Yayına Kabul Tarihi:07.02.2022)

Doi Number: 10.18657/yonveek.1051194

Makale Türü: Araştırma Makalesi

JEL Sınıflandırması: O30, J21, Z10

INTRODUCTION

Years ago, philosophers and futurists made some predictions about the rise and dominance of Artificial Intelligence (AI). They claimed that technology would replace human jobs. The major area of imaginations amongst Hollywood producers and economists is whether we will be having a future that has similar features like “Terminator” whereby robots made more headlines than humans. “Wall-E” is another demonstration of a world taken over by robots whereby people became so fat that they couldn’t stand. They got very distracted up to the extent of never realizing the dominance of machines. The argument about work and robot is similar to debates on how the increasing problem of income inequality can be addressed.

Robots have been able to dominate the imagination of many people over the years. This is based on the roles they have played in popular songs, television programs, movies and literature. Despite ideas of machines that are human-like existing much earlier, robot is a term that first appeared in the science fiction of KarelČapek, Rossum’s Universal Robots from the year 1920. Fast forward to now, it can be said that robots are no longer imaginary. Instead, they are real characters. They can be found in warehouses, factories and other work environments where they carry out various roles that humans are supposed to perform. Given their functions, they tend to be making lots of headlines. These only shows that they can have a great impact (negative or positive) on jobs being currently undertaken by humans.

Robots are available in different categories. For instance, they were small machines initially with features that are limited. However, today there are robots that look and act like humans. Sometimes they are praised for ensuring increased level of productivity as compared to humans. Also, they are said to make tasks being handled by humans interesting. Finally, they are applauded for helping small businesses to compete favorably with bigger firms. The problem is that there is the fear of them replacing humans in workplaces. This study is also going to examine the effects when robots get introduced as labor in industries. There is a positive and negative side to this development. For instance, on the positive side, it can lead to increased productivity. On the other hand (negative), humans face the danger of being replaced in their jobs. Robots can also determine the jobs which will be created in the future. Furthermore, it can determine the amount of power that an electronic worker is given. This study evaluates all the positive and negative effects of robots.

I. THE RISE OF ROBOT

Since the play, Rossum’s Universal Robots was introduced in 1921 as outlined above, there have been lots of predictions about the society being dominated by robots (O’Connell, 2017: 21). Since then, many robots have been designed and created to perform different functions. For instance, robots have been introduced in manufacturing and agricultural fields. Retailing and

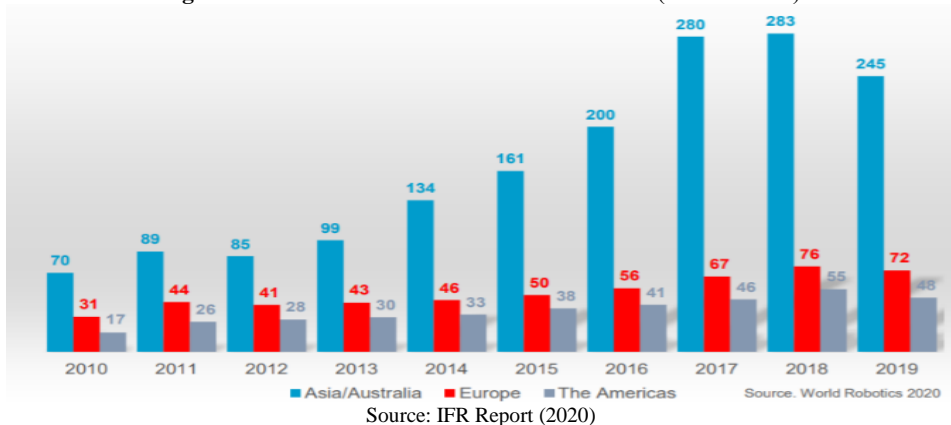
distribution, warehouses, self-service cashiers and auto industry are not left out. Robots no longer exist in a world of fiction. Instead, they have been introduced into our daily lives.

Robots are increasingly supporting humans both at work and in their private lives. We can examine robots on two bases as industrial and service robots. Industrial robots are defined by ISO 8373:2012 as being automatically controlled, programmable in three or more axes, mobile or stationary in industrial automation applications. We see that industrial robots are used in repetitive, dangerous processes that require speed and accuracy in the manufacturing industry. Service robots are robots that are used outside of industrial automation, generally have less than 3 axes of application- special design, and can also be used in housework to help people.

There are differences between industrial and service robots. The most important difference is in terms of application areas. An industrial robot is used in the manufacturing field, while service robots are used more in homes and offices. Industrial robots are less flexible in terms of tasks they can do without reprogramming. However, it is more accurate than a service robot.

According to the IFR (International Federation of Robotics) 2020 report, the use of industrial robots have been increasing over the years (Figure 1). Although it increased by approximately 13% every year between 2014 and 2019, this increase could not be shown in 2019. The biggest reason for this decline in 2019 is the pandemic process. It has the largest share in the Asian for industrial robot market. Three important countries stand out in Asia; China, Japan and Republic of Korea. Asia is followed by Europe and America, respectively.

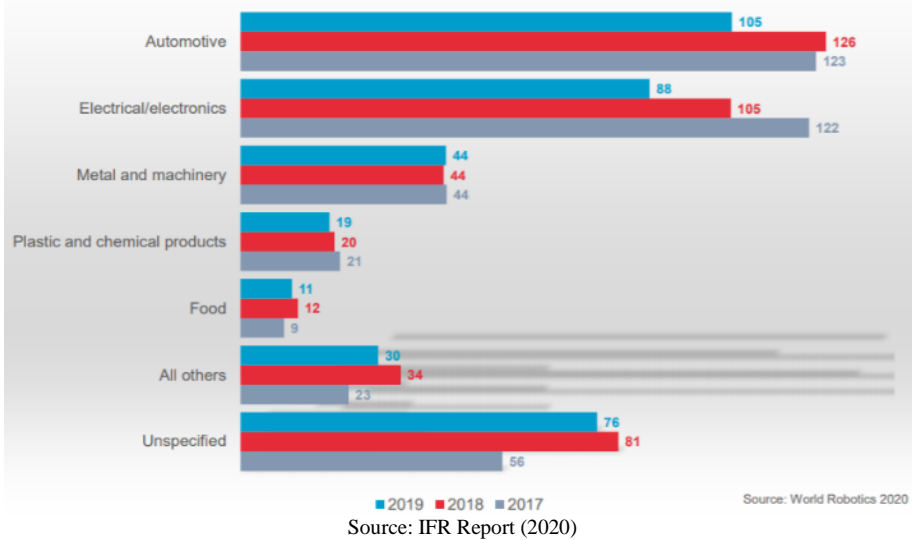
Figure 1. Annual Installations of Industrial Robots (*000 of Units)

According to the IFR report, the automotive industry has been the area where industrial robots have been used the most since 2010. Approximately 28% of all industrial robot installations are from this industry. Investments and competition to increase production capacities and modernize production have increased the demand for robots. This change and development in the automotive industry has also increased the interest and demand of parts suppliers for robots. At this point, the installations of robots in the electrical / electronics industry have

increased since 2013. However, since 2018, the global demand for electronic devices and components has decreased significantly, and the China-American conflicts have greatly affected the industry.

Figure 2. Annual Installations of Industrial Robots by Customer Industry – World (1000 units)

According to reports, analyses and fiction sources have reportedly linked the future with AI and robotics (Amos and Page, 2014: 57-58). Impacts of AI have been highlighted on both print as well as social media articles (Knight, 2015:1; Mollman, 2015:1). This is resulting from the predictions about robot-human interaction (Jozuka 2015:1; Kageyama 2015:1). EU Commission recognizes how important robotics and AI is to the future prosperity of EU. This has led to its funding of PPP (Public Private Partnership) with €700m. SPARC is an initiative which involves more than 190 organizations as well as businesses which had affiliation to euRobotics. They have managed to invest €2.1bn into such project. Neelie Kroes, EU commissioner for Digital Agenda spoke during the partnership launch claiming that such is a perfect chance for Europe. In addition, impacts of AI have been highlighted on both print as well as social media articles (Knight 2015: 1; Mollman 2015: 1).

There have been different forms of people showing interest in AI technology. The media is keen on research and development programs of companies like Google to perfect the technology of “driverless cars”. There are forward-thinking governments like China which have started thinking of how to make some huge investments in AI research. Also, firms producing consumer goods like Bosch, Midea and Toyota have invested heavily in AI. These are products that can be used by households and others (Bosch Global 2017: 1; Christopherson, 2017: 1). They are signs that affordable robots will be produced in more quantities which people can make use of at various levels (Fortunati, 2017: 2675).

In an interview with IFR members, robot trends for 2021 were mentioned. Accordingly, robots will be smarter, provide flexible production and supply chains, reduce carbon footprint and can be use in more and different markets. In the next 10 years, robots will be able to easily assess their environment and create rapid responses. They will have the ability to distinguish between an object standing in front of them as a human or a machine, and to make more of their own decisions. Robots will be seen more often in the field of logistics and production area. The use of autonomous forklifts, mobile robots and service robots will also become widespread in the storage and distribution areas of logistics. In addition to the intensive use of robots in the logistics field, the use of robots will be further adopted in service areas such as the retail and healthcare sectors. The impact of robots on the environment is also undeniable. They reduce the carbon footprint in production by minimizing material waste and not needing lighting and heating requirements. Especially in the service area, the use of autonomous robots provides energy efficiency and minimizes their impact on the environment. The pandemic process of 2019 and 2020 caused the desired targets in production not to be met. In this context, it has also caused the targets to change. But with normalization, it is obvious that robots will join our lives more actively especially in the field of production and service.

II. LITERATURE REVIEW

Graetz and Michaels (2003) investigated the adoption and economic contribution of robots in seventeen countries between the year of 1993 and 2007. The results of the study that increasing use of robots contributes approximately 0.36 points to the annual increase in labor productivity and increases the total factor productivity. In addition, it is also stated in the research, although the use of robots reduces the employment rate of low-skilled workers, that it does not decrease the total employment significantly. Frey and Osborne (2017) studied on the sectors with the lowest and highest risk with automation. They stated that the unemployment increased in the sectors that were most exposed to the effect of automation. Dauth et al. (2018) examined the effects of industrial robots on employment, wages and workforce in German. In their studies they did not find any evidence that robots taking peoples' jobs but they replace labor in the manufacturing sector. In addition, in regions where automation is used more, they have obtained results that labor productivity increased while the share of labor in total income decreased. Chiacchio et al. (2018) investigated the effect of industrial robots on employment and wages in 6 European Union member countries. It is in the results of the study that industrial robots are replaced by young and middle-level educated people and there are no solid and important findings about the effect of robots on wage growth. Carbonero et al. (2018) stated that the impact of the use of robots on employment in developed countries is low, and this effect level has been 14% since 2005 in developing countries. Wirtz et al. (2018) conducted a conceptual research of service robots' potential for the future. In their studies', the definition and basic features of service robots were defined and an understanding of what kind of tasks the robots would dominate in service

delivery and in which areas humans and robots would interact. The ethical and social issues surrounding the services provided by robots at micro and macro levels are also addressed. Acemoglu and Restrepo (2018) investigated the effect of automation and AI on labor, wages and employment. They claim that AI and automation improve the level of production with the capital available. As a result, wages per worker increase more and the share of labor in national income decreases. Su (2018) focuses on AI and its impact on structural unemployment. AI will accelerate automation, causing structural unemployment. In their work, the government, organizations and industries indicate that they should be encouraging in the creation of new business areas where AI replaces. Such precautions will also prevent structural unemployment. Cheng et al. (2019) conducted research for the manufacturing sector in China where the use of industrial robots is more than 80%. In their work, they made statements about the adoption levels of robots with using industry and firm-level data by manufacturers. Wang and Siau (2019) explore the promises, challenges and future positions of today's advanced technologies. It is a conceptual research on AIart, automation, machine learning and robotics. Dixon et al. (2019) research at the firm level, they show that investments in robotics increase the employee turnover rate, but at the same time, it is associated with the increase in all employment within the firm. In terms of workforce categorization, they found that the number of employees at managerial level did not decrease, and that the number of employees in non-management business areas increased. They state that robots replace managerial work. Humlum (2019) studied using with data on the interrelationship of employees, companies and robots in Denmark to find out the distribution of industrial robots' usage. Using the case studies, he found that firms increased their output when they adopted industrial robots, fired production workers, and hired technologic workers. In his studies, he states that industrial robots increased average real wages by 0.8 percent, but reduced real wages of production workers working in manufacturing by 6 percent. Saich (2020) claims that AI has a very destructive effect on employment and this situation causes a sectoral translation. As a result of development automation, employment in the service sector has started to increase with the decrease in employment in agricultural and production areas. However, there will be no new sectors for humans with the involvement of robots in the service field. Klenert et al. (2020) assess the impact of adoption of robots on employment in Europe. Unlike many previous studies, they could not find any evidence that robots reduce employment for low-skill workers. They stated that employment and wages can be reduced by increasing usage of robots. Koch et al. (2021) carried out a study on the adaptation of robots to the manufacturing companies in Spain between the years 1990-2016. They investigated which firms adopt robots, what impact robot adoption has on the labor markets at firm level, and how firm heterogeneity in adoption of robots affects the industry balance. They found that larger firms were more likely to adopt robots, the adoption of robots led to significant output gains of 20-25% within four years, and lastly firms that did not adopt robots had

significant job losses. Mutascu (2021) analyzed the effect of high technology and AI on unemployment in 23 developed countries. He concluded that AI has a non-linear effect with unemployment, and that unemployment will decrease only with increasing use of AI at low inflation levels.

III. ROBONOMICS

We are involved in an economic system based on robots, AI and other automation technologies in order to create speed, flexibility and cost advantage in production, in the provision of services in different fields and in various administrative processes. This economic system, based almost entirely on automation rather than human labor, was named Roboeconomics for the first time by John Crew in 2016. current economic theories are based on two main issues; labor and capital. Technology is considered a part of capital. Robonomics, on the other hand, is a subfield of economic theory that analyzes the problems of the economy from the perspective of three factors of production - capital, labor and automation technologies. Although many principles valid in economics apply in roboeconomics, different principles will emerge. Ivanov (2017) lists the features of this economic system for automation as follows;

- The economy is focused on automation rather than labor.
- Few job opportunities for employees as many activities are automated in production
- Disconnection between employment and incomes
- Cost efficiency in production through automation
- Making economic decisions with AI
- Multiple, scattered factories close to customers
- High standardization of services
- Knowledge and creativity replacing labor and capital as a competitive advantage

Robonomics has positive and negative aspects. If we list the positive aspects; It is the elimination of repetitive, dangerous and routine jobs and job stress for people, and people taking more time for themselves. In the long run, such a change will increase the quality of life for people and improve health. On the downside, the automated economic system is the change in employment. Employment is the most important source of income for most households worldwide. Unemployment to be experienced with the increase in technology can cause a social tension and affect all relationships. Although it is seen as an opportunity for people to make use of free time, it can cause psychological problems and social problems created by free time. Besides the technological impact of the robotonomy revolution, there will be economic, social, political and cultural reflections (Ivanov 2021).

With the increase in technology, new jobs cannot be substituted for lost jobs in the short and long term (10-15 years). Those who are unemployed will not be able to adapt to roboconomy in a short time and easily. According to Ivanov (2017) the society will experience unemployment in the short and medium term

and there will be a surplus of labor. Roboconomy will first spread in developed countries and then it will be effective all over the world.

IV. ACCUSATION – ROBOTS ARE LEADING TO JOB LOSS

According to the New York Times, there is evidence that humans are being replaced with robots in various job positions. The Guardian also claimed that robots are likely to replace most workers (25,000) in the UK public sector. Furthermore, The Economist pointed out that robots may displace humans since motorized vehicles have been used in replacing horses. Fortune claimed that by 2030, about 40% of jobs in the US will be stolen by robots. Forbes put forward a very sensitive question by asking what could be next when robots have taken over positions and jobs in organizations.

The assumption of all these publications that robots are made to take over the roles of elementary personnel. Based on this, humans will not have any income. It is very crucial to point out that all of these publications are popular. Stories/publications like these are produced by researchers from higher institutions. Other outlets can use a more alarming tone to explain the situation. However, the reports have shown that there is a lot of concern at the moment given the threat posed by robots to human jobs. These are clear evidence that it is a problem which is becoming more pronounced by the day. New jobs must be created for human beings as simple operational tasks of humans are taken over by robots. Just as it has always been, it is expected that humans will find a way to overcome such robotic automation like past years.

The headlines that robotic technology has managed to create over the years has been noticed by different governments in the world. People are becoming more aware of roles carried out by these machines in organizations. This awareness makes businesses invest heavily in education to prepare their staff for what will happen in the future. Some countries are considering the possibility of adopting income tax on robots. The generated revenue will be used in compensating workers whose jobs were replaced with such robots.

V. THE IMPACT OF ROBOTS ON THE LABOUR MARKET

A. Predictions About Future Employment

Having observed how AI and robotic technology is impacting labour markets, we have decided to ask one major question – what are those jobs that are expected to be replaced by robots in the future? According to Manyika et al. (2017), jobs that will be affected are those which can be automated. Such could be office support roles like accounting, finance, assistants and record clerks. Customer interaction jobs are not left out such as food service workers, cashiers, travel and hotel workers. Also, jobs which can be executed in predictable manner will be affected like farm machinery operation, drivers, food preparation workers, dishwashers, and assembly line workers. Furthermore, roles which are expected to be performed by people with secondary education qualification may require automation. These are office clerks and truck drivers. The automation potential for these two jobs is very high. The first step to be taken for preparation of the labour market is ensuring that occupations which face the risk of being automated

are properly defined. This is the only way that the society can make such transition smooth without any problem being created. The list below contains occupations as well as sector that are likely to be replaced by robots in the nearest future (European Commission, 2018: 6).

- Agriculture has been greatly influenced via the introduction of tractors with self-driving features
- Call centers being taken over by speed recognition applications
- Postal service jobs
- Data entry clerks
- Shop assistants
- Legal clerks
- Bus, taxi and truck drivers
- Tax accountants
- And lots of others

As earlier pointed out in this report, focusing on the economic picture is crucial when carrying out a complete assessment of how robotics and AI has impacted the labour market. In most industries, automation has been based on replacing workers. According to World Bank (2018), in the automobile industry, spot welding can cost around \$8/hour when robots are used. However, in Germany, the cost for the same process is around \$20 when a worker is used. In Slovakia, the cost is \$20. Given the advent of technology, such gap is getting wider. Making predictions about jobs that are likely to be destroyed as compared those that will be created is much easier. For the transition to be smooth, it is therefore recommended that policymakers consider the pros and cons of such development. This can enable them come up with the best strategies to ensure workers still have a source of living.

B. New Job Examples

Furthermore, it is important that new jobs are created as some of the existing ones will be lost to automation and robots. This was supported by Manyika et al. (2017) who claimed that future labour demand will be influenced by several trends. These could be taking care of aged people, improvement of energy efficiency, production of more goods and services, development of infrastructure and building, and investing hugely in technology. Predictions like these are quite vague though. This is because history has shown that automation has brought about creation of new job opportunities. In other words, roles which were not existing before were created. The position of data scientist is a typical example. This professional has the role of analyzing, collecting and interpreting data to enable businesses become more competitive through improvement of their operations. Data scientists are experts with the role of analyzing data. They have the skills required for solving problems that are complex. Also, they are always curious about problems which require their attention. They have developed the combined abilities of computer scientists, mathematicians, and trend spotters. Also, they are well-paid and highly sought after in the world of Information and Technology. When it comes to data cleaning, these professionals are also very

crucial in such process. They also take active part in the development of AI by helping to handle issues related to privacy. Given how companies and organizations are embracing the idea of AI technology, there is every reason to believe that more positions for data scientists will be available in the future. Ethics officers are another example. These professionals are skilled at looking at an organization in a bid to finding out whether its procedures are in line with existing code of ethics as explained by European commission (2019). The advent of AI has brought about various ethical issues. This is a sign that ethic officers will be needed more than ever before.

C. Impact or Influence on Specific Groups

Considering how AI technology has influenced the labour markets in various countries, there is every reason to believe that it is going to affect some groups as compared to others. Women and young people are a typical example. For Europe, this has some vital policy implications. Due to demographic developments in coming decades, it is expected that the European labour force will likely shrink. Aggregate EU labour supply is projected to drop in 2070 to around 9.6%. Labour supply for men will experience a much larger reduction of around-10.6% when compared to that of women which is-9.2%. According to Bain & Company (2018), such development can be advantageous to young workers. Their market value can increase due to labour scarcity. In the same vein, OCED (2018) has claimed that automation will likely affect teenage jobs the more. As compared to older workers, there is a higher risk of automation amongst youth. Given all of these, there is every reason to believe that automation can affect young workers as compared to older workers. In other words, youth unemployment will be more obvious. The occupational choices of young workers will be the major triggering factor for this problem. As revealed by OECD (2018), 20% of people between 20 years and below prefer taking up elementary occupations like refuse jobs, food preparation, agricultural jobs, cleaners, helpers, and labourers. It was also discovered that the number of people who are 20 years and above working in such jobs is about 7%. Also, 34% of teenager jobs can be found in personal and sales services. This occupation faces the risk of being automated in the future. The older people who occupy such roles are only 13%. Given the unemployment situation in some European countries at the moment, a report like this is definitely beginning to generate cause for concern. For instance, in Q4 2018, Spain experienced youth unemployment of around 33.5%. In Greece, youth unemployment is 40%.

Another group of people that will be strongly affected by the embrace of AI technology in organizations is women. According to World Economic Forum (2018), about workers are expected to be affected by such disruptions/transitions. It further claimed that 57% of women are expected to make up such number. A major reason is that there is a higher possibility for women to take up roles that will face automation in the future. A study conducted in 2016 showed that women made up about 73% of cashiers as explained by Taylor (2017). For instance, over

90% of cashiers will likely lose their jobs in the nearest future according to Amazon Go.

The number of men being employed in studies that are related to ICT (Information and Communication Technologies) is 4 times more than that of women. Also, men working in digital sector are 3 times more than women (European Commission, 2018: 7). This is only a pointer that there is a growing gap in digital skills that are gender-related. The expected AI revolution is only going to emphasize the significance of STEM (Science, technology, engineering, and mathematics) and ICT jobs.

D. Productivity & Wages Impact

There are various ways to know the impact that automation and AI will have on employment. Standard of living and wages is how its emergence has affected growth productivity. Although the first 2 industrial revolutions (Industry 1.0 and industry 2.0) brought about increased productivity, they don't have similar impact. With the invention of the steam engine in 1712, the foundations of Industry 1.0 (Industrial Revolution 1.0) began to be laid. The Industry 2.0 period includes the years 1870-1914. In addition to iron, steel and other chemicals have started to be used in the industry, and there has been a conversion from steam energy to electrical energy. Many effects of the Second Industrial Revolution still exist. Refrigerator, microscope, plastic paint. The production growth in hourly output by around 1.5% annually from 1890 to 1920 as explained by Mohajan (2019). During the second revolution (Industry 2.0), there were inventions like communication technology, motor vehicles, chemicals, electricity, changes in conditions pertaining to work and many others. This led to an annual growth in production of around 2.8% per hour from 1920 to 1970 according to O'Brien (2017). In the period we call Industry 3.0, automation in production was started with the use of electronics, information technologies and the internet. The aim of businesses has been to open up to the world with globalization. This period led to the emergence of many different approaches in production; higher quality and cheaper production, efficiency in production, etc. The developments in the field of informatics and communication in this period play a decisive role in terms of production and performance of enterprises.

There were several factors that hindered productivity though. OECD pointed out that global productivity had slowed down as result of increased productivity divergence between laggard and frontier firms. Companies that are operating on international and global level tend to be enjoying growth in productivity. This has only led to an increased gap between them and laggard firms. Technological divergence due to structural changes taking place within the economy will explain a problem like this clearly. Digitization and globalization are typical examples. As explained by McKinsey, the firms which decided to adopt AI technology during its early years of coming into existence are about 20%. These were majorly firms operating in the financial, telecommunication and information technology sectors. Due to this

gap, the growth in productivity never reached what had earlier been predicted. Most of the firms were either reluctant about adopting AI in their daily operations or decided to carry out studies that were not used. Also, there are other factors that can be traced to such gaps. Another which has further widened the gap is that the processes of implementing AI in most firms remained uncoordinated or poorly organized according to Bain and Company (2018). Most of the successful companies began by having to ensure AI is not just adopted straightaway. Instead, they had to define the objectives of such adoption. After that, workflows were redesigned and proper dataset was made available. In order for automation to work as expected, this was crucial in the opinion of OECD (2018). Simply put, this was basically having the company's organization and traditional ways of operation redesigned/restructured. Manyika et al. (2017) highlighted another factor explaining that majority of the technological inventions (consumer-based) have approached their peak. For instance, someone who has bought iPhone 8 will be reluctant about purchasing iPhone 10. This is because there will always be the thought that iPhone 8 has lots of features already. The only time most people will consider the option of having their phones replaced is when such devices are broken or damaged. Furthermore, majority of inventions that robotization and AI has brought are still lagging behind in the area of mass consumption. Based on these challenges, it is suggested that policymakers find a way of ensuring AI technology is fully supported.

It is crucial to take into consideration the fact that although the productivity boom began to experience a decline during 90s, the financial crisis had also contributed. It has brought about a decrease in demand, and unwillingness of companies to invest hugely. With the next industrial revolution around the corner, this has some serious implications. There is no doubt that companies are expecting AI to greatly influence productivity. Some other factors are cost of transition, losses incurred, and many more. These influence the rate at which technologies are adopted in companies. Many economies are yet to be digitalized. According to McKinsey, Europe is only operating at 12% of its digital potentials while US is at around 18%. Majority of the industrial sectors seem to be lagging very much behind. Although financial, ICT, media and other sectors are adopting new technologies, sectors like education, healthcare, and construction are behind. Although e-commerce seems to be generating more sales as compared to what physical stores generate, the former seems to have only contributed only 10% of the entire sales generated. How new technologies are disseminated is much lower than what was experienced with past technologies. Productivity growth can be dampened by this development.

AI has slowly become a reality for everyone. It has been brought into existence to ensure that people live a better life without going through too much stress. The problem is that as AI is getting more efficient in systems, there is the fear of labour force being affected. AI brings about social changes that are technologically-driven. This has some good and bad implications. Maynika et al. (2015) conducted a 2-year research and predicted that by the year 2030, about

30% of human labour may be replaced by robots all over the world. According to Maynika et al. (2017), such automation can bring about increased productivity. In other words, the new era will usher in greater productivity that wasn't recorded in past industrial revolutions. Depending on various instances, it is expected that automation will be replacing about 400 to 800 positions in workplaces by 2030. This implies that over 370 million people will change their positions. Given such huge shift, there is cause for concern both from government, economics, and workers.

E. More Robots Leading to Increased Inequality

Most people are of the opinion that the more automation is promoted in the workplace that is how inequality problem will get worsened. There is no doubting the fact that companies and businesses have experienced increased in productivity. However, it is difficult to predict how introduction and adoption of AI can impact worker wages. This is because numerous factors are usually taken into consideration. Just as mentioned earlier on, the major one has to do with how AI has influenced or impacted productivity growth. There is also the factor of how AI technology has affected workers based on their different skills. A major negative scenario in wage development could be growth in overall productivity being stagnant continually while low as well as medium skilled jobs are being affected by AI. From all indications, it is likely that workers who are highly skilled will benefit from automation. This is due to how they can easily adopt to changes within their work environments. This simply implies that the problem of income inequality can be worsened by automation.

In the US as well as other developed countries, majority of the job growth are seen in occupations which are at high-end wage distribution. Low-wage occupations such as teaching assistants and nursing assistants will equally increase. Employment declines is expected to take place in middle-income occupations as revealed by Layne (2018). The major future challenge that countries and governments are faced with is how to deal with the growing inequality problem. There is also the issue of how workers' skills can be upgraded to meet up with the present demands of labour market and companies (Arntz et al., 2016: 19).

There are people who don't see the idea of automation and robotisation as a challenge though. As a matter of fact, they welcome such development given that they will not do too much work manually again. However, there is no doubt that many systems will finding it hard managing the transition in the most effective manner. This is a long-term reality that workers and governments will have to deal with.

CONCLUSION

This article is looking at positive and negative views about the introduction of AI and robotic technology in systems and companies.

There is no doubt that the use of AI technology and robots has become more popular and these machines are set to take the place of humans in their respective workplaces. However, this doesn't mean that humans will become

jobless. Instead, it is a practice that will usher in the creation of new jobs. Also, it is worthy of note to point out that this transition is not one that will happen overnight. Rather, positions and roles will be replaced gradually.

The need for more robots in workplaces will bring about employment of more technicians, economists and mechanical engineers. Furthermore, the introduction of robots doesn't necessarily mean such attempt will be successful at first. It is a system that will require plenty of tweaking and adjustments from experts. Again, workers will also be needed for such process to be successful. For robots to work as expected in any field, humans will have to train them. As discussed earlier, robots are machines which can be easily affected by faults. For such problems to be fixed, the expertise of humans will be required.

According to McClelland (2020), authoritarian policies might be adopted when automation hits 38% of the forecasts. Such can cause great chaos like that experienced during the great depression when economies were faltering. A situation like this can make US look like Iraq or Syria where young men would take up arms as their next line of action to solve the problem of unemployment. Theft and violence would become the order of the day as he claimed. Given scary predictions of this nature, there is no doubting the fact that automation has made most people to lose their sleep.

It is undeniable that AI and robotic technologies, which are components of Industry 4.0, have workforce, salary, social, political and environmental effects. An affected factor has positive and negative aspects for society and companies. This article aims to present the innovations, threats and opportunities of technology, which can bring for human beings with an objective way. As researchers, we are only making analysis based on future happenings and expecting that the problem will be reduced to its barest minimum. It is however thought that approaches which stem from anthropology, sociology, social psychology will ensure that theoretical tools are provided to help carry out a holistic investigation of AI and robots.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

REFERENCES

- Acemoglu, Daron and Pascual Restrepo. 2018. *Artificial Intelligence, Automation, and Work*.
- Carbonero, Francesco, Ekkehard Ernst, and Enzo Weber. 2018. "Robots Worldwide: The Impact of Automation on Employment and Trade." *ILO Working Paper*, Vol. 36, Iss. 14. <https://www.econstor.eu/handle/10419/224602>
- Cheng, Hong, Ruixue Jia, Dandan Li, and Hongbin Li. 2019. "The Rise of Robots in China." *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 33, Iss. 2, 71–88. <https://doi.org/10.1257/jep.33.2.7>.
- Chiacchio, Francesco, Georgios Petropoulos, and David Pichler. 2018. *The Impact of Industrial*

- Robots on EU Employment and Wages: A Local Labour Market Approach*. Bruegel, Brussels. <http://hdl.handle.net/10419/207001>
- Crews, J. 2016. *Robonomics: Prepare Today for the Jobless Economy of Tomorrow*. Create Space Independent.
- Dauth, Wolfgang, Sebastian Findeisen, Jens Südekum, and Nicole Woessner. 2018. "Adjusting to Robots: Worker-Level Evidence Wolfgang." in *Opportunity and Inclusive Growth Institute Working Papers 13*, Federal Reserve Bank of Minneapolis.
- Dixon, Jay, Bryan Hong, and Lynn Wu. 2019. "The Employment Consequences of Robots: Firm-Level Evidence." *SSRN Electronic Journal*.
- Frey, Carl Benedikt and Michael A. Osborne. 2017. "The Future of Employment: How Susceptible Are Jobs to Computerisation?" *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 114, 254–80. <http://dx.doi.org/10.1016/j.techfore.2016.08.019>.
- Graetz, Georg and Guy Michaels. 2003. "Robots At Work." *Review of Economics and Statistics*, Vol. 100, Iss. 5, 753–68. http://dx.doi.org/10.1162/rest_a_00754
- Humlum, Anders. 2019. "Robot Adoption and Labor Market Dynamics." *Job Market Paper*, 1–78.
- Ivanov, Stanislav. 2017. "Robonomics - Principles , Benefits , Challenges , Solutions." *Yearbook of Varna University of Management*, Vol. 10, 283–93. <https://ssrn.com/abstract=2995365>.
- Ivanov, Stanislav. 2021. "ROBONOMICS: The Journal of the Automated Economy." *The Journal of The Automated Economy I(II):1–13*.
- Klenert, David, Enrique Fernández-Macías, and José Ignacio Antón Pérez. 2020. "Do Robots Really Destroy Jobs? Evidence from Europe." *JRC Working Papers Series on Labour, Education and Technology 01*.
- Koch, Michael, Ilya Manuylov, and Marcel Smolka. 2021. *Robots and Firms*.
- Lucas, Robert E. 1988. "On The Mechanics Of Economic Development." *Journal of Monetary Economics*, Vol. 22, Iss. 1, 3–42. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90168-7](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90168-7).
- Mutascu, Mihai. 2021. "Artificial Intelligence and Unemployment: New Insights." *Economic Analysis and Policy*, Vol. 69, 653–67. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2021.01.012>.
- Romer, Paul M. 1986. "Increasing Returns and Long-Run Growth." *Journal of Political Economy*, Vol. 94, Iss. 5, 1002–37. <https://doi.org/10.1086/261420>.
- Saich, Antony. 2020. "Testimony Before The US - China Economic and Security Review Commission: Year in Review." in *U.S.-China Economic and Security Review Commission*.
- Su, Grace. 2018. "Unemployment in the AI Age." *AI Matters*, Vol. 3, Iss. 4, 35–43. <http://dx.doi.org/10.1145/3175502.3175511>.
- Wang, Weiyu and Keng Siau. 2019. "Artificial Intelligence, Machine Learning, Automation, Robotics, Future of Work and Future of Humanity: A Review and Research Agenda." *Journal of Database Management*, Vol. 30, Iss. 1, 61–79. <http://dx.doi.org/10.4018/JDM.2019010104>.
- Wirtz, Jochen, Paul G. Patterson, Werner H. Kunz, Thorsten Gruber, Vinh Nhat Lu, Stefanie Paluch, and Antje Martins. 2018. "Brave New World: Service Robots in The Frontline." *Journal of Service Management*, Vol. 29, Iss. 5, 907–31. <http://dx.doi.org/10.1108/JOSM-04-2018-0119>
- World Economic Forum (WEF) (2018). *Towards a Reskilling Revolution. A Future of Jobs for All*, January 2018.

ÖZET

İçerisinde bulunduğumuz Endüstri 4.0 dönemi, akıllı uygulamalardan ve gelişmiş bilgi teknolojilerinden oluşmaktadır. Bu dönem dijitalleşmenin yoğunlaştığı, düşük maliyetli üretimle birlikte yüksek verimliliğe olanak sağlayan bir süreçtir. Bu süreci etkin olarak kullanabilen ve adapte olabilen işletmeler ciddi anlamda rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. İşletmelerin ayakta kalabilmeleri, ülkelerin ekonomik düzeylerinin artabilmesi için gelişen teknolojiye uygun olarak

yeni iş alanlarının yaratılması ve iş modellerinin teknolojiye uyarlanması gerekmektedir.

Robotlar, yıllar boyunca birçok insanın hayal gücüne hükmetmeyi başarmıştır. İnsan benzeri makinelere ilişkin fikirler çok daha önceden var olmasına rağmen, robot ilk kez 1920 yılından itibaren Rossum'un Evrensel Robotları olan KarelÇapek'in bilimkurgusunda ortaya çıkan bir terimdir. Şimdiden ileriye, robotların artık hayal olmadığı söylenebilir. Depolarda, fabrikalarda ve insanların yerine getirmesi gereken çeşitli rolleri üstlendikleri diğer çalışma ortamlarında bulunabilirler. İşlevleri göz önüne alındığında, birçok çeşitlilikte iş yapabilme kapasitelerine sahiptir. Robotlar farklı kategorilerde mevcuttur. Her sanayi gelişim sürecinde robotların da gelişimi beraberinde artmıştır. Başlangıçta sınırlı özelliklere sahip küçük makinelerdi. Ancak günümüzde insan gibi görünen ve hareket eden robotlar vardır. İnsanlara kıyasla daha yüksek bir üretkenlik düzeyi sağlamaları ve rekabetçi olmaları güçlü yanlarıdır.

Robotların çevre üzerindeki etkisi de yadsınamaz. Malzeme israfını en aza indirerek, aydınlatma ve ısıtma gereksinimlerine ihtiyaç duymadan üretimdeki karbon ayak izini azaltırlar. Özellikle hizmet alanında otonom robotların kullanılması enerji verimliliği sağlamakta ve çevreye olan etkilerini en aza indirmektedir. Tüm bu gelişmeler ışığında, robotların sağlamış olduğu verimlilik, paralelinde ekonomik kalkınmayı da sağlamaktadır.

Uzun dönemde maliyet avantajı sağlayan, kaliteyi artıran, ürün kalitesinin sürdürülebilirliğini sağlayan ve verimliliği yüksek oranda artıran robotların üretimde, sağlıkta ve hizmet sektöründe kullanımı artan bir hızla sürmektedir. Robotların ekonomik fayda sağlaması nedeni ile işletmeler robotic, yapay zeka ve otomasyon uygulamalarına (RYO) daha fazla yatırım yapmaktadırlar. Crews (2016) tarafından robotic, yapay zeka ve otomasyon uygulamalara dayalı ekonomik sistem "robonomics" olarak tanımlanmaktadır. Robot ekonomisinde işgücü yerine RYO teknolojileri kullanılmaktadır.

Teknoloji ve ekonomik büyüme arasında paralellik olduğu düşünülebilir. Ülkelerin refah düzeylerindeki farklılıklar teknolojiyi kullanım oranlarına bağlı olup, teknoloji ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından savunulmaktadır. Özellikle sanayi devriminden sonra, kişi başına milli gelirdeki hızlı yükseliş teknolojik gelişmelere dayandırılmıştır. Gerçekleşen her teknolojik yenilik karlılıklara etki ettiği gibi, GSYİH yansımaları sonucu ülkelerin ekonomik kalkınmasına da katkı sağlamaktadır. Teknolojinin uzun süreçte ekonomiye olan katkısının yanı sıra, emek üzerindeki değişkenliği de tartışmaya değerdir.

Teknoloji refah düzeyini artırırken, bir yandan da işgücü üzerinde olumsuz etkileri olacağı endişesi vardır. Teknolojik değişim sadece işletme düzeyinde değil, mesleklerin çeşitliliğinde de etkili olacaktır. Basit operasyonel görevler robotlar tarafından üstlenildiğinde, insanlar için farklı yeni iş alanları doğacaktır. Robotların bakımı, yazılımları, üretilmeleri ve yönetilmeleri gibi birçok yeni iş kollarının ortaya konulması ile bu endişeler ortadan kalkacaktır.

Gelecek yıllarda robotların artışı iktisadi bir kalkınmayı getireceği gibi, işgücü açısından da farklılıklara sebep olacaktır.

Uluslararası Robot Federasyonu (IFR) tarafından, robotların verimliliği ve rekabeti artırdığı, artan verimlilik ile birlikte talebin arttığı, yeni istihdam olanakların yaratıldığı, otomasyonlaşan süreçlerin aslında emek talebini artırdığı ve bu durumun da ücretlere olumlu yansıdığı ifade edilmektedir.

Bu çalışmada, teknolojik gelişimi halen sürdürmekte olan robotların işletmeler ve ülkeler için ekonomik etkileri başta olmak üzere, verimliliğe ve maliyetlere olan etkisi ve emek piyasası ile ilişkisi tartışılmaktadır. Çalışma kavramsal nitelikte olup, sektörden örnekler vererek ve sayısal değerler sunarak robot kullanımının öngörüsünü ortaya koymaktadır. Araştırmacılar olarak sadece gelecekteki olaylara dayalı değerlendirmelerde bulunuyoruz. Bu çalışmanın robotların insan yaşamına etkileri konusunda gelecekte yapılacak çalışmalara da ilham vermesini umuyoruz.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Milli Güvenlik Kurulu Üzerindeki Etkileri

Osman NACAĞ*

ÖZ

Türkiye’de 2017 yılında kabul edilen 6771 sayılı Kanunla, uzun süredir uygulanmakta olan Parlamenter Hükümet Sistemi yerini Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine bırakmıştır. Hükümet sisteminde gerçekleşen bu değişim, Türk Kamu Yönetiminin hem yapılanmasında hem de işleyişinde oldukça önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Esas olarak merkezi yönetimin başkent teşkilatı üzerinde önemli etkileri olan hükümet sistemi değişikliğinin, başkent örgütüyle yakından ilişkisi olan diğer kuruluşları da büyük ölçüde etkilediği görülmektedir. Bu süreçte hükümet sistemi değişikliğinden etkilenen kuruluşlardan birisinin de merkezi yönetimin yardımcı kuruluşları arasında yer alan Milli Güvenlik Kurulu olduğu söylenebilir. Ancak literatürde bu konuda sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu nedenle çalışmanın konusu Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin Milli Güvenlik Kurulu üzerindeki etkileridir. Çalışmanın amacı; parlamenter hükümet sisteminden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte Milli Güvenlik Kurulunun hem yapısında hem de işleyişinde meydana gelen değişikliklerin ayrıntılı bir biçimde analizidir. Çalışmada MGK’nın üyelerinde, toplantılarında, kararlarında, genel sekreterlik teşkilatında hangi değişikliklerin olduğu sorusuna cevap aranmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Yönetimi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Yardımcı Kuruluşlar, Milli Güvenlik Kurulu

JEL Sınıflandırması: H83, H10, H11, H19

The Effects of the Presidential Government System on the National Security Council

ABSTRACT

With Law No. 6771 adopted in Turkey in 2017, the Parliamentary Government System, which had been in force for a long time, was replaced by the Presidential Government System. This change in the government system has caused significant changes in both the structuring and the functioning of the Turkish Public Administration. It is extremely clear that the change in the government system, which has significant impacts on the capital organization of the central administration, has also affected other institutions in close contact with the capital organization. The National Security Council, which is among the subsidiary institutions of the central administration, can be said to be one of the institutions affected by the change in the government system. However, there are few studies on this subject in the literature. For this reason, the subject of this study is the effects of the Presidential government system on the National Security Council. This study aims to analyze in detail the changes that have taken place in both the structure and functioning of the National Security Council with the transition from the parliamentary government system to the Presidential government system. In the study, an answer is sought to the question of what changes have taken place in the members, meetings, decisions, and organization of the general secretariat of the NSC.

* Dr. Öğretim Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. onacak@adu.edu.tr. ORCID Bilgisi: 0000-0002-2010-5059.

(Makale Gönderim Tarihi: 03.02.2022 / Yayına Kabul Tarihi: 18.03.2022)

Doi Number: 10.18657/yonveek.106772

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Key Words: *Public Administration, Presidential Government System, Auxiliary Administration, National Security Council*

JEL Classification: *H83, H10, H11, H19*

GİRİŞ

Kamu yönetiminin yapısını ve işleyişini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden birisinin de hükümet sistemleri olduğunu söylemek mümkündür. Hükümet sistemleri esas olarak devletin üç ana organı olan yasama, yürütme ve yargının oluşumu ile birbirleri arasındaki ilişkiden meydana gelmektedir (Karatepe, 2013: 114). Hükümet sistemi değişikliğiyle özellikle yürütmenin oluşumunda, yapısında, işleyişinde ve diğer kuvvetlerle olan ilişkilerinde meydana gelen değişim, doğal olarak yürütmenin bir parçası olan kamu yönetimini de yakından ilgilendirmekte ve etkilemektedir. Bu nedenle bir ülkenin hükümet sisteminde gerçekleşen değişim, sadece yasama ve yürütmenin ortaya çıkışını ve birbirleri arasındaki ilişkiyi etkilemekle kalmamakta aynı zamanda yürütmenin bir parçası olan kamu yönetimi de önemli ölçüde etkilemektedir.

Türkiye’de, 2017 yılında kabul edilen 6771 sayılı “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla” uzun yıllardır uygulanmakta olan parlamenter hükümet sisteminden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesine karar verilmiştir. Yeni hükümet sisteminin yürürlük tarihi birlikte yapılacak ilk TBMM ve Cumhurbaşkanlığı seçimleri olarak belirlenmiştir. Ayrıca yeni hükümet sistemi yürürlüğe girmeden önce yeni hükümet sistemiyle uyum sağlanabilmesi için bazı düzenlemelerin yapılabilmesine de imkan sağlandığı görülmektedir. Bu bağlamda çıkarılan 09/07/2018 tarihli 703 sayılı “Anayasada Yapılan Değişikliklere Uyum Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname” ile pek çok değişikliğe gidilmiştir.

24 Haziran 2018’de ilk kez TBMM ile Cumhurbaşkanlığı seçimleri birlikte yapılmış ve seçimlerde yeterli çoğunluğu elde ederek seçimleri kazanan Cumhurbaşkanınının 9 Temmuz 2018 tarihinde yemin etmesiyle Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi resmi olarak başlamıştır. Yeni hükümet sistemiyle birlikte yürütmenin yapısında, oluşturulmasında, işleyişinde ve diğer kuvvetlerle olan ilişkilerinde pek çok değişiklik meydana gelmiştir. Yürütmede meydana gelen bu değişim, yürütmenin içinde yer alan kamu yönetimini, kamu yönetimi örgütünün de özellikle merkezi yönetim örgütünü derinden etkilemiştir. Yeni hükümet sisteminin ilk düzenlemesi olan 10/07/2018 tarihli 1 sayılı “Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi” ile merkezi yönetimin başkent örgütlenmesi neredeyse baştan aşağı yeniden düzenlenmiştir.

Yeni hükümet sisteminin, merkezi yönetimin başkent örgütünü etkilediği gibi merkezi yönetimin yardımcı kuruluşlarını da önemli ölçüde etkilediği söylenebilir. Çünkü hükümet ve idarenin görevlerini yerine getirmesine yardımcı olmakla görevli olan yardımcı kuruluşların, hükümet ve idarede meydana gelen değişimlerden etkilenmemesi kesinlikle mümkün değildir. Bu bakımdan hükümet sistemi değişikliğinden önemli ölçüde etkilenen yardımcı kuruluşlardan birisininin

de Milli Güvenlik Kurulu olduğu söylenebilir. Bu nedenle çalışma, 2017 tarihli 6771 sayılı Anayasa Değişikliğine İlişkin Kanun ile anayasa değişikliğinin özünü oluşturan hükümet sistemi değişikliğinin MGK üzerindeki yapısal ve işlevsel etkilerine odaklanmakta, MGK'nın üyelerinde, toplantılarında, kararlarında ve MGK Genel Sekreterliği teşkilatında meydana gelen değişiklikleri analiz etmeye çalışmaktadır. Çalışma MGK'daki son dönem değişiklikleri tamamıyla hukuki ve idari perspektiften ele almakta, bu değişimin milli güvenlik siyaseti açısından önemini ve MGK'nın milli güvenlik siyaseti içindeki rolünü kapsamamaktadır.

Aslında 2017'de gerçekleştirilen anayasa değişikliğinden bu güne kadar literatürde, Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve yeni hükümet sisteminin kamu yönetimi üzerindeki etkileri konusunda birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların önemli bir bölümünün kamu yönetiminin merkezi teşkilatı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Ayrıca merkezi yönetim üzerine yapılan çalışmaların da daha çok başkent teşkilatı üzerine odaklandığını söylemek mümkündür. Ancak merkezi yönetim içinde yer almalarına, tavsiye, görüş ve önerileriyle hükümet ve idarenin işleyişinde önemli bir görev üstlenmiş olmalarına rağmen yeni hükümet sisteminin merkezi yönetimin yardımcı kuruluşları üzerindeki etkileri konusunda sınırlı sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bu bakımdan çalışma, literatürdeki bu eksikliği gidermeye çalışması bakımından önem taşımaktadır.

Çalışma genel olarak üç ana başlıktan meydana gelmektedir. Birinci başlık altında Türkiye'nin milli güvenlik siyasetinin oluşturulmasındaki önemli kuruluşlardan birisi olan MGK'nın ortaya çıkışı ve tarihsel süreç içindeki gelişimine kısaca yer verilmektedir. İkinci başlıkta Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ve yeni sistemin yürütmenin yapısında meydana getirdiği değişikliklere değinilmektedir. Son başlıkta ise Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle MGK'da meydana gelen değişiklikler beş alt başlık halinde ayrıntılı bir biçimde analiz edilmeye çalışılmaktadır.

1. MİLLİ GÜVENLİK KURULUNUN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ

Milli güvenlik konusu bütün devletlerin en önemli konularından birisidir. Zira her devlet, güvenliğini sağlamak ve güvenliğine yönelik tehditlere karşı gerekli tedbirleri almak zorundadır. Ancak 'milli güvenlik' kavramının tam olarak tanımlanabilmesi sanıldığı kadar kolay değildir. Çünkü kavramın sadece askeri değil aynı zamanda siyasi, hukuki ve ekonomik yönlerinin de olduğu ifade edilmektedir (Akgüner, 1985: 13-14). Bu nedenle henüz üzerinde uzlaşılabilmiş bir tanım bulunmamaktadır. Gerçekten de milli güvenlik kavramının II. Dünya Savaşına kadar daha çok 'milli savunma' şeklinde düşünüldüğünü ifade etmek mümkündür. Dolayısıyla bu dönemde kavramın dar anlamda sadece askeri yönüyle ele alındığı söylenebilir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında 'milli güvenlik' kavramının yeniden tanımlanmaya çalışıldığı, iç ve dış güvenlik ile toplumsal hayata yönelik birçok konuyu kapsayacak bir biçimde genişletildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu yeni tanımlamayla birlikte milli güvenlik kavramının kapsamı içinde askeri, siyasi, ekonomik, hukuki ve toplumsal bütün konuların yer aldığını,

bu nedenle de son derece önemli bir konu haline geldiğini söyleyebilmek mümkündür (Aybay, 1978: 60; Tunç ve Döner, 1998: 3; Gözübüyük, 2003: 84).

Ülkemizde de milli güvenlik kavramının Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren üzerinde hassasiyetle durulan bir konu olduğu görülmektedir. Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de milli güvenlik konusu hükümetin görev alanı içinde yer almaktadır. Zira ülkemizde milli güvenlik kavramının ilk resmi tanımlaması da 17 Nisan 1963 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla çıkarılan “Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yönetmeliği”yle yapılmıştır (Gürpınar, 2013: 74). Milli güvenlik siyasetinin oluşturulması noktasında hükümetin en önemli yardımcı kuruluşlarından birisinin MGK olduğu görülmektedir. Devletin milli güvenlik siyasetinin oluşturulmasında günümüzün önemli kuruluşlarından birisi olan MGK’nın, Cumhuriyet döneminin başlarına kadar uzanan bir geçmişinin olduğunu söylemek mümkündür. Elbette ki 1961 Anayasası öncesinde ortaya çıkan bu yapılar, MGK’dan farklıdır. Ancak bu kuruluşların da aynı düşünceyle oluşturulduğu ve MGK’yla benzer işlevleri yerine getirmeye çalıştığı son derece açıktır (Şen ve Serdar, 2021: <https://www.hukukihaber.net>). Bu nedenle kısaca 1961 Anayasası öncesindeki bu kuruluşlara da bakmakta yarar vardır.

A. Milli Güvenlik Kurulu Öncesindeki Yapılanmalar

Ülkemizin milli güvenlik konusuna yönelik ilk yapılanması 1933 yılında kurulan Yüksek Müdafaa Meclisidir. 1933 tarihli 14443 sayılı Kararnameyle kurulan bu meclisinin esas görevi milli seferberliktir. Başbakanın başkanlığında toplanan meclisin üyeleri Genelkurmay Başkanı ile Bakanlar Kurulu üyeleridir (<https://www.mgk.gov.tr>). Bu kurul 1949 yılına kadar faaliyetlerini sürdürmüştür.

Milli güvenliğin korunması konusu, II. Dünya Savaşı sonrasında daha da önemli bir hale gelmiştir. Bu dönemde milli güvenlik kavramına ve buna ilişkin idari örgütlenmeye ilk önem veren ülke ABD’dir. 1947 yılında ABD’de “Milli Güvenlik Konseyi’nin” kurulmasıyla birlikte hemen her ülkede milli güvenlik siyasetinin tespitine yönelik bu tür yapılar oluşturulmaya başlanmıştır (Akgüner, 1985: 13; Acaray, 2020: 1306). Ülkemizde de 1949 yılında 5399 sayılı Kanunla, ABD’deki ‘Milli Güvenlik Konseyi’ örnek alınarak, “Milli Savunma Yüksek Kurulu (MSYK)” kurulmuştur. Kanunda kurulun, devletin en önemli görevlerinden birisi olan ‘milli savunma görevlerini’ yerine getirmek amacıyla kurulduğu ifade edilmektedir (5399 Sayılı Kanun, md. 1). Kanunda MSYK’nın görevleri beş başlık altında sayılmaktadır (md. 3). Buna göre MSYK’nın görevleri; hükümet tarafından izlenecek milli güvenlik politikasının ilkeleri ile milli seferberliğe yönelik planları hazırlamak ve milli güvenliğe yönelik Başbakanın incelenmesini istediği konuları inceleyerek görüşünü bildirmek şeklinde ifade edilebilir.

5399 sayılı Kanuna göre kurulun başkanı, milli savunma işlerinden sorumlu olan Başbakandır. Ancak kanunun 1. maddesinde Cumhurbaşkanının kurulun tabii başkanı olduğu ifade edilmektedir. Bu hükümden Cumhurbaşkanının dilediği veya lüzum gördüğü anda kurula başkanlık edebileceği sonucuna ulaşılmaktadır. Kurulun diğer üyeleri ise Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen bakanlar ile Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanıdır. Ayrıca savaş durumunda Harb Kuvvetleri Genel Komutanı da kurulun üyelerinden birisi haline

gelmektedir (md. 2). Ayda en az bir kez toplanması öngörülen kurulun sekreteryaya faaliyetlerini yürütmek amacıyla MSYK Genel Sekreterliği kurulmuştur (5399 Sayılı Kanun, md. 6). Genel sekreter, Genelkurmay Başkanının görüşü, Milli Savunma Bakanının teklifi Bakanlar Kurulunun kararıyla atanmaktadır (5399 Sayılı Kanun, md. 7).

1949'dan 1961'e kadar yaklaşık 12 yıllık sürede 50'ye yakın karar alan MSYK'nın sadece bir kez Cumhurbaşkanının başkanlığında toplandığı, hatta genellikle Başbakanın da katılmaması nedeniyle çoğu kez toplantıların Milli Savunma Bakanı başkanlığında yapıldığı görülmektedir. Bu ve benzeri nedenlerden ötürü kurulun işlemediği, başarılı olamadığı ve beklentileri karşılayamadığı ifade edilmektedir (Torun, 2017: 45; Tunç ve Döner, 1998: 9).

B. 1961 Anayasasında Milli Güvenlik Kurulu

1961 Anayasasına kadar oluşturulan yapıların kararname ya da kanunla düzenlendiği görülmektedir. İlk defa 1961 Anayasasıyla milli güvenlik konularında hükümete yardımcı olmakla görevli anayasal bir kuruluş oluşturulması girişiminde bulunulmuştur. Aslında Anayasa taslağının ilk halinde, herhangi bir değişiklik yapılmadan MSYK'ya anayasal bir nitelik verilmesi düşünülmüştür. Ancak anayasa çalışmalarının sonraki sürecinde kurulun yapısında ve işleyişinde önemli değişiklikler yapılmış, kurulun adı da Milli Güvenlik Kurulu şeklinde değiştirilerek anayasal yeni bir kurul oluşturulmuştur (Torun, 2017: 45-46; Aybay, 1978: 74-75). Üstelik kurulun görev alanı sadece milli savunma şeklinde dar anlamda değil ülkenin bütün milli güvenlik siyasetini kapsayacak bir biçimde genişletilmiştir. Bir diğer ifadeyle 1961 Anayasasında MGK'nın kurulmasıyla birlikte esasında 'milli savunma' anlayışından 'milli güvenlik' anlayışına geçildiği söylenebilir (Torun, 2017: 43; Tunç ve Döner, 1998: 9-10).

MGK, 1961 Anayasasının 111. maddesinde düzenlenmiştir. Anayasaya göre MGK, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında hükümete görüş bildirmekle yükümlüdür. Anayasanın 111. maddesinin ilk haline göre MGK; Cumhurbaşkanı, kanun tarafından belirlenen bakanlar, Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet temsilcilerinden meydana gelmektedir. Anayasaya göre MGK'ya Cumhurbaşkanı, bulunmaması halinde Başbakan başkanlık etmektedir (1961 Anayasası, md. 111). Esasında kurulun yapısının anayasada kesin olarak düzenlenmediği ve kurul üyelerinin tespiti konusunun kanuna bırakıldığı görülmektedir. MGK'yı düzenlemek amacıyla çıkarılan 1962 tarihli 129 sayılı "Milli Güvenlik Kurulu Kanunu'na" göre MGK; Cumhurbaşkanının başkanlığında Başbakan, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcıları, Milli Savunma Bakanı, İçişleri ve Dışişleri Bakanları, Maliye Bakanı, Ulaştırma Bakanı ve Çalışma Bakanı ile Genelkurmay Başkanı ve Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri komutanlarından oluşmaktadır (md. 1).

Resim 1: 1962 tarihli 129 sayılı Milli Güvenlik Kanunu'nda MGK Üyeleri

Kaynak: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakimizda>

Resim 1'den de görüldüğü üzere MGK'nın üye yapısı, yerine kurulduğu MSYK'nın üye yapısından oldukça farklıdır. İlk fark MGK'nın başkanının doğrudan Cumhurbaşkanı olmasıdır. Bir diğer fark da MGK'da hangi bakanların yer alacağı konusunun kanunla düzenlenmesidir. Oysaki MSYK'da bu konu Bakanlar Kuruluna bırakılmıştı. Ayrıca kuruldaki askeri yönetici sayısının da artırıldığı görülmektedir. MSYK'da sadece Genelkurmay Başkanı olmak üzere bir askeri yönetici bulunmaktaydı. Savaş durumunda da Harb Kuvvetleri Genel Komutanı kurulun üyelerinden birisi haline gelmekteydi. Ancak MGK'da Genelkurmay Başkanının yanı sıra kuvvet komutanları da kurulun üyeleri arasına eklenmiş ve kurulun askeri yönetici sayısı artırılmıştır.

1961 Anayasasında MGK'nın görevi, milli güvenliğe yönelik kararların alınmasında ve gerekli koordinasyonun sağlanmasında görüşleri ile hükümete yardımcı olmak şeklinde düzenlenmiştir (md.111). Anayasada ana hatlarıyla düzenlenen MGK'nın görevlerinin, 129 sayılı Kanun'un 2. maddesinde dört alt başlık halinde daha ayrıntılı bir biçimde düzenlendiği görülmektedir. İlgili kanunun 2. maddesinde MGK'nın; milli güvenlik politikalarına ilişkin ilkelerin hazırlanması, milli güvenliğe yönelik plan ve programların hazırlanması, milli seferberlik ve savunma hizmetlerinin koordine edilmesi ve uyumlaştırılması gibi konularda hükümete görüş bildirmekle görevli olduğu ifade edilmektedir.

MGK ayda bir kez toplanmaktadır. Ancak başkanın çağrısıyla daha sık da toplanabilmesi mümkündür. Kurulun kararlarını çoğunluk yöntemiyle aldığı ve aldığı kararları Bakanlar Kuruluna bildirdiği görülmektedir. Kurulun sekretarya işlerini yürütmek amacıyla Başbakanlığa bağlı MGK Genel Sekreterliği kurulmuştur (md. 3). Genel sekreter, Genelkurmay Başkanının önerisi, Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından atanmaktadır (Md. 4). Genel sekreterliğin kuruluş, görev, yetki ve çalışma usullerinin Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği ifade edilmektedir (md. 7).

1961 Anayasasında, 30 Eylül 1971 tarihinde yapılan değişiklik sonrasında anayasanın MGK'yı düzenleyen 111. maddesi "*Milli Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından kuruludur*" şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Yapılan değişiklik sonrasında Başbakanın doğrudan kurulun anayasal bir üyesi haline getirildiği görülmektedir. Zira maddenin ilk halinde 'Başbakan' ifadesine yer verilmemekteydi. Kurulda hangi bakanların yer alacağı konusu ise yine kanuna bırakılmıştır. Diğer taraftan 'kuvvet temsilcileri' ifadesi yerine doğrudan 'Kuvvet Komutanları' ifadesi kullanılmış, bu konudaki muğlaklık da ortadan kaldırılmıştır. Metnin yazımında da bir değişikliğe gidildiği, Genelkurmay Başkanının metindeki yerinin değiştirildiği, başbakanından hemen sonra bakanlardan önce metinde yer aldığı görülmektedir.

C. 1982 Anayasasında Milli Güvenlik Kurulu

MGK'nın, 1982 Anayasasında da doğrudan düzenlendiği ve anayasal bir kuruluş olma özelliğini devam ettirdiği görülmektedir. Esasında 1982 Anayasasında da, 1961 Anayasasının MGK için çizmiş olduğu genel çerçevenin büyük oranda korunduğu söylenebilir. Zira tıpkı 1961 Anayasasında olduğu gibi 1982 Anayasasında da MGK, hükümete yardımcı bir kuruluş şeklinde düzenlenmiştir (Tunç ve Döner, 1998: 11-12). Ancak 1982 Anayasasının, 1961 Anayasasından ayrılan yönleri de vardır. Örneğin, 1982 Anayasasında MGK'nın yapısı, 1961 Anayasasından farklı biçimde düzenlenmektedir. 1961 Anayasası döneminde daha ziyade kanunla düzenlenen kurul üyeleri, 1982 Anayasasında doğrudan anayasa tarafından sayma yöntemiyle düzenlenmektedir. Haliyle 1961 Anayasası döneminde kanunla belirlenmiş kurul üyelerinde kolaylıkla değişiklik yapılabilirken 1982 Anayasası döneminde kurul üyelerindeki değişikliğin oldukça zorlaştırıldığı söylenebilir. Çünkü kurul üyelerinde değişiklik yapılabilmesi için mutlaka anayasa değişikliği gerekmektedir. Ayrıca 1961 Anayasası döneminde kurulda yer alacak bakanlar kanunla belirlendiği için kurulda kaç bakanın bulunacağı ve bu bakanların hangileri olacağı ve dolayısıyla kuruldaki sivil yöneticilerin toplam sayısı kesin değildir. Oysa 1982 Anayasasıyla MGK'da, Başbakan haricinde üç bakanın olacağı ve bu bakanların hangileri olduğu açıkça düzenlenmiştir. Akgüner üyelerin sayma yöntemiyle belirlenmesini, MGK'ya katılacak üye sayısının sınırlandırılması isteği şeklinde ifade etmektedir (1985: 15).

1982 Anayasasının 118. maddenin üçüncü fıkrasıyla MGK'ya; millî güvenlik siyasetinin belirlenmesi, uygulanması, buna yönelik kararların alınması ve bu konudaki gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini hükümete bildirme görevi verilmiştir. Ayrıca MGK'nın, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, bölünmez bütünlüğü, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususlarında da hangi tedbirlerin alınması gerektiğine yönelik karar almakla görevli olduğu ifade edilmektedir. Üstelik MGK'nın bu kararlarının Bakanlar Kurulunca 'öncelikle dikkate alınacağı' belirtilmektedir.

1982 Anayasasının 118. maddesinin son fıkrasıyla MGK'nın sekreteryaya işlerini yürütmek amacıyla MGK Genel Sekreterliğinin kurulacağı ifade edilmektedir. Ancak bu başlıkta genel sekreterlik teşkilatı, genel sekreter ataması,

kurulun kararları ve kararların değerlendirilmesi gibi konulara tekrar olmaması için yer verilmeyecektir. Üçüncü başlık altında bu ve benzeri konular, karşılaştırmalı bir biçimde açıklanmaya çalışılmaktadır.

2. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE YÜRÜTMENİN YENİ YAPISI

2017 yılında 6771 sayılı Kanunla, 1982 Anayasasında yapılan değişiklikle parlamenter hükümet sisteminden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçilmesine karar verilmiştir. Büyük ölçüde başkanlık sistemine benzeyen Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin Türkiye'ye özgü bir sistem olduğu ifade edilmektedir. Ancak başkanlık sisteminden ayrılan yönlerinin bulunması ve parlamenter hükümet sisteminin bazı özelliklerini de taşıyor olması nedeniyle literatürde 'Türk Tipi Başkanlık Sistemi' şeklinde de adlandırılabilir. Hükümet sisteminde yaşanan bu değişim, elbette ki hem yasama hem de yürütme organını önemli ölçüde etkilemiştir. Ancak esas etkinin yürütmenin yapı ve işleyişinde olduğu son derece açıktır.

Parlamenter hükümet sisteminin temel ve ayırıcı özelliklerinden birisi yürütmenin yapısının düalist (ikici) olmasıdır. İkili yürütmenin bir tarafında Devlet Başkanı/Cumhurbaşkanı diğer tarafında ise Bakanlar Kurulu/Hükümet yer almaktadır (Anayurt, 2020: 82; Eryılmaz, 2020: 139; Gözler, 2020: 245; Karatepe: 2013: 142). Bu durum, 1982 Anayasasının 8. maddesinde "yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, ... kullanılır ve yerine getirilir" şeklinde ifade edilmekteydi. Klasik parlamenter sistemde Devlet Başkanı/Cumhurbaşkanı daha çok sembolik görev ve yetkilere sahiptir¹. Bu nedenle tamamıyla sorumsuzdur. Yürütmenin diğer tarafında Hükümet/Bakanlar Kurulu bulunmaktadır. Hükümet/Bakanlar Kurulu, Başbakan ve Bakanların toplamından meydana gelmektedir. Hükümet/Bakanlar Kurulu; kamu hizmetlerini yerine getiren, toplumun talep ve ihtiyaçlarını karşılayan, toplumsal sorunlara çözüm bulan, kamu politikalarını oluşturan icracı görev ve yetkilere sahip kolektif bir yapıdır. Kurulda kararlar oy birliği esasıyla kolektif biçimde alınmaktadır (Anayurt, 2020: 82-83; Karatepe, 2013:143-146; Gözübüyük, 2003: 75; Özbudun, 2000: 329-330). Kolektif karar alma yönteminin her bakana oy hakkı vermesi, parlamenter hükümet sisteminde bakanların önemli ve etkin bir figür haline gelmelerine yol açmaktadır (Nacak, 2020: 146). Ancak her ne kadar Hükümet/Bakanlar Kurulu, kolektif biçimde hareket eden bir kurul olsa da kurulun içindeki Başbakanın önemli bir liderlik gücünün olduğunu söylemek gerekmektedir. Üstelik süreç içinde oldukça güçlenen başbakan, günümüzde

¹ 1982 Anayasasında parlamenter hükümet sistemi tercih edilmiştir. Cumhurbaşkanının sorumsuz olmasına rağmen sembolik değil son derece önemli görev ve yetkilere sahip olduğu görülmektedir (Eken ve Doğan, 2021: 6-7; Özbudun, 2000: 335). Öyle ki Anayasanın 104. maddesinde Cumhurbaşkanına verilen görev ve yetkiler, yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üç alt başlıkta ayrıntılı bir biçimde sayma yoluyla düzenlenmiştir. Eken ve Doğan böylelikle Cumhurbaşkanının yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarının üstünde bir konuma taşındığını belirtmektedir (2021: 6). Ayrıca Cumhurbaşkanına, anayasanın 104. maddesinde sayılanların haricinde, anayasanın diğer maddeleri ve kanunlarla verilen görev ve yetkilerinin de olduğu görülmektedir.

hükümeti yöneten, hükümetin politikalarını belirleyen en etkin siyasal figür haline gelmiştir (Karatepe, 2013: 144).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütmenin yapısı, tıpkı başkanlık sistemindeki gibi monisttir (tekçidir) ve sadece Cumhurbaşkanından meydana gelmektedir (Eryılmaz, 2020: 139; Gözler, 2020: 242-243; Karatepe; 2013: 122). Bu nedenle yeni hükümet sisteminde icracı yetkilere sahip olan Başbakan ile Bakanlar Kurulu kaldırılmış, 1982 Anayasasının 8. maddesi “*yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı tarafından, ... kullanılır ve yerine getirilir*” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Dolayısıyla parlamenter sistemde Başbakan ve Bakanlardan oluşan hükümet, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde sadece Cumhurbaşkanından oluşmaktadır. Ayrıca parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu arasında paylaştırılan görev ve yetkiler, Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde tümüyle Cumhurbaşkanında toplanmıştır. Dolayısıyla Başbakanlığı bağlı olan kurum ve kuruluşlar yeni hükümet sisteminde Cumhurbaşkanına bağlanmıştır. Ayrıca Başbakan ile Bakanlar Kuruluna verilmiş olan milli güvenlik politikalarını belirleme ve bu amaçla gerekli tedbirleri alma gibi birçok yetki de Cumhurbaşkanına geçmiştir. Bir diğer ifadeyle Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde en önemli siyasal figür Cumhurbaşkanıdır. Bakanların siyasal figür olma rolü ise son derece sınırlandırılmış, bir anlamda başkanlık sisteminde olduğu gibi Cumhurbaşkanı adına hareket eden, Cumhurbaşkanına verilen görevleri onun adına yerine getiren, aldığı kararlar ve yaptığı işlerden dolayı Cumhurbaşkanına karşı sorumlu olan Cumhurbaşkanına yardımcı aktörler haline dönüşmüştür. Çünkü yürütmeye ilişkin tüm yetki Cumhurbaşkanında toplanmış olup, bakanların alınan kararlarda hukuken bir yetkisi kalmamıştır. Bakanlardan meydana gelen kurul, bakanlarının oyları ile kolektif karar alan bir kurul olmaktan çıkarak, karar alma yetkisi olmayan, tamamıyla istişari bir kurul haline dönüşmüştür. Yeni sistemde bu kurula Cumhurbaşkanı Kabinesi adı verilmektedir (Nacak, 2020: 140-149).

Parlamenter hükümet sisteminde yasama doğrudan halk tarafından seçimle belirlenmektedir. Yürütme ise yasamanın içinden doğmaktadır. Esasında bu yöntem, parlamenter hükümet sisteminin temel özelliğidir. Yürütmenin icracı kanadının başında bulunan Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından milletvekilleri arasından atanmaktadır. Bakanlar ise Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanının onayıyla atanmaktadır. Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanının onayı ile hükümet kurulmuş olmaktadır. Ancak hükümetin kurulmuş olması göreve başlayabilmesi için yeterli değildir. Hükümetin göreve başlayabilmesi için mutlaka yasamanın güvenoyuna ihtiyacı vardır. Yasamadan güvenoyu alamayan hükümetin göreve başlayabilmesi mümkün değildir. Hükümetin yasamanın içinden doğması ve yine yasamanın güvenoyuna dayanması, hükümeti hem bireysel hem de kolektif olarak yasamaya karşı siyasi yönden sorumlu kılmaktadır. Bu sorumluluğun yansımaları olarak yasama, süresinden önce hükümeti düşürebilmektedir. Bu durum, parlamenter sistemde zaman zaman siyasi

sorunların yaşanmasına neden olabilmektedir (Anayurt, 2020: 83-84; Nacak, 2020: 143; Özbudun, 2000: 329-330).

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde hem yasama hem de yürütme, tıpkı başkanlık sisteminde olduğu gibi doğrudan halk tarafından seçimle belirlenmektedir. Dolayısıyla her iki organın meşruiyeti doğrudan halka dayanmaktadır. Üstelik anayasa değişikliği sonrasında yasama ve yürütmenin seçimlerinin birlikte yapılması yöntemi benimsenmiştir. Seçimler tamamlandığında hem yasama hem de yürütme doğrudan ortaya çıkmaktadır. Seçim sonrasında hükümetin görevine başlayabilmesi için yasamanın güvenoyuna ihtiyacı yoktur. Bu bakımdan siyasi yönden yasama organına karşı sorumluluğu bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı yardımcıları ile bakanlar doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanmakta ve yine doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından görevden alınabilmektedir (Nacak, 2020: 144).

Parlamente hükümet sistemi kuvvetlerin yumuşak ayrılığına dayanmaktadır. Bu bakımdan her iki organ, birbirlerinin işleyişine belirli ölçüde katılabilmektedir (Anayurt, 2020: 82). Bunun bir sonucu olarak anayasa değişikliği öncesinde yürütmenin kanun teklif etme, kanun hükmünde kararname ve tüzük çıkarabilme gibi yetkilerinin olduğu görülmektedir (Coşkun ve Pank, 2017: 12; Karatepe, 2013: 142). Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi ise kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan başkanlık sistemine benzemektedir (Nohutçu ve Ziyrek, 2021: 101). Bu bakımdan Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yasama ve yürütme kesin bir biçimde birbirinden ayrılmaya çalışılmış (Ateş ve Ünal, 2021: 147-148), yürütmenin bütçe ve kesin hesap kanunu hariç kanun teklif edebilme, kanun hükmünde kararname ve tüzük çıkarabilme yetkileri kaldırılmıştır. Ancak yeni hükümet sisteminde Cumhurbaşkanına, yürütmeye ilişkin konuları daha hızlı düzenleyebilmesi için Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi çıkarabilme yetkisi verilmiştir. Yasama organını pasif hale getirebileceği gerekçesiyle eleştirilen Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin çerçevesinin doğrudan anayasa tarafından belirlendiği, normlar hiyerarşisinde kanunların altında yer aldığı ve düzenleyici işlem niteliğinde olduğu ifade edilmektedir (Şahin ve Erdoğan, 2021: 55).

Hükümet sistemi değişikliğiyle yürütmenin yapısında köklü değişiklikler meydana gelmiş, düalist yapıdan monist yapıya geçilmiştir. Yürütmeye ilişkin bütün yetki ve görevler Cumhurbaşkanında toplanmıştır. Ayrıca yasama ve yürütme arasındaki ilişki yeniden düzenlenmiş ve her iki organ doğrudan halk tarafından belirlenmeye başlamıştır. Elbette ki yürütme de meydana gelen değişiklikler sadece bununla sınırlı değildir. Ancak çalışmanın konusunu oluşturan yeni hükümet sisteminin MGK üzerindeki etkilerinin özellikle yürütmedeki bu değişikliklerden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu nedenle yürütmede meydana gelen diğer değişikliklere yer verilmemiştir.²

² Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle yürütmenin yapısında meydana gelen değişiklikleri ayrıntılı bir biçimde incelemek için bkz; Nacak, O. (2020). Parlamento ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemlerinden Hareketle Bakan ve Bakanlıkların Karşılaştırmalı Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18 (1). 138-157. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.678462>.

3. CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİNDE MİLLİ GÜVENLİK KURULU

İlk olarak 1961 Anayasasıyla anayasal bir kuruluş haline getirilen ve 1982 Anayasasında da bu özelliğini devam ettiren MGK, devletin milli güvenlik siyasetinin oluşturulmasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Farklı ad ve biçimde olsa da Cumhuriyetin ilk yıllarından bu güne kadar varlığını devam ettiren MGK, sivil ve askeri yöneticilerin bir araya gelmesiyle meydana gelmektedir (Eryılmaz, 2020: 154). MGK, milli güvenlik siyasetinin belirlenmesi ve milli güvenlik politikalarının oluşturulması konularında hükümete yardımcı bir organ şeklinde düzenlenmiştir (Gözübüyük, 2003: 83). MGK'nın yapısında ve işleyişinde zaman içinde pek çok değişiklik olmuştur. Ancak MGK'nın, 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliğiyle gerçekleştirilen hükümet sistemi değişikliğinden önemli ölçüde etkilendiğini söylemek mümkündür. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte MGK'nın üyelerinde, toplantılarında, kararlarında ve MGK Genel Sekreterliği teşkilatında birçok değişiklik meydana gelmiştir.

A. Milli Güvenlik Kurulunun Üyelerinde Yaşanan Değişim

MGK üyeleri, 1982 Anayasasının 118. maddenin birinci fıkrasında sayma yoluyla doğrudan belirlenmektedir. Anayasanın 118. maddesinin ilk haline göre, MGK; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, İçişleri, Dışişleri ve Milli Savunma Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından meydana gelmekteydi. Ancak 2001 tarih 4709 sayılı Kanunla Anayasanın 118. maddesinin birinci fıkrası yeniden düzenlenmiştir. Anayasanın değişik 118. maddesine göre, MGK; Cumhurbaşkanı, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Milli Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvet Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından meydana gelmekteydi. Anayasa değişikliğiyle MGK üyeleri arasına 'Adalet Bakanı' ile 'Başbakan Yardımcılarının' eklendiği görülmektedir. Esasında bu değişikliğin MGK'daki sivil yöneticilerin sayısında yeniden bir belirsizliğe yol açtığını söylemek mümkündür. Çünkü kurulun üyeleri arasına eklenen 'Başbakan Yardımcılarının' sayısı konusunda bir kesinlik bulunmamaktadır. Bakanlar Kurulunda kaç Başbakan Yardımcısının bulunacağı kanunla düzenlenmektedir. Dolayısıyla Başbakan Yardımcılarının sayısında, kanun değişikliği ile kolaylıkla değişikliğe gidilebilir. Diğer taraftan 2001 yılındaki anayasa değişikliğiyle MGK'nın sivil yönetici sayısı da arttırılmıştır. 1982 Anayasasının ilk halinde MGK'da, askeri yöneticiler daha ağırlıkta iken değişiklik sonrasında sivil yöneticilerin daha ağırlıklı hale geldiği görülmektedir.

2017 tarihli 6771 sayılı Kanunla, 1982 Anayasasının 118. maddesinin birinci fıkrasında yeniden değişiklik yapılmıştır. Esasında bu değişikliğin temelinde yeni hükümet sistemiyle uyum sağlama düşüncesi olduğu söylenebilir. Zira Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yürütme sadece Cumhurbaşkanından meydana gelmektedir. Bir diğer ifadeyle düalist yürütmeden monist yürütmeye geçilmiştir. Bu nedenle yürütmedeki başbakan ve bakanlardan oluşan Bakanlar Kurulu kaldırılmıştır. Dolayısıyla yeni hükümet sisteminde başbakanlık makamı bulunmamaktadır. Başbakanlık makamı olmadığı için başbakan yardımcılığı

makamı da kaldırılmıştır. Diğer taraftan yine yeni hükümet sisteminde yürütme yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanına görevlerini yerine getirilmesinde yardımcı olmak amacıyla Cumhurbaşkanı yardımcısı makamı ihdas edilmiştir (6771 sayılı Kanun, md. 10). Yürütmeye meydana gelen bu değişim, MGK üyelerini de doğrudan etkilemiştir.

Tablo 1: Milli Güvenlik Kurulu Üyelerinde Yaşanan Değişim

Milli Güvenlik Kurulu Üyeleri		
1982 Anayasasının İlk Halinde MGK'nın Üyeleri	2001 Tarihli 4709 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu Sonrası MGK'nın Üyeleri	2017 tarihli 6771 Sayılı Anayasa Değişikliği Kanunu Sonrası MGK'nın Üyeleri
✓ Cumhurbaşkanı (Başkan)	✓ Cumhurbaşkanı (Başkan)	✓ Cumhurbaşkanı (Başkan)
✓ Başbakan	✓ Başbakan	✓ Cumhurbaşkanı
✓ Genelkurmay Başkanı	✓ Genelkurmay Başkanı	✓ Yardımcıları
✓ Milli Savunma Bakanı	✓ Başbakan Yardımcıları	✓ Adalet Bakanı
✓ İçişleri Bakanı	✓ Adalet Bakanı	✓ Milli Savunma Bakanı
✓ Dışişleri Bakanı	✓ Milli Savunma Bakanı	✓ İçişleri Bakanı
✓ Kara Kuvvetleri Komutanı	✓ İçişleri Bakanı	✓ Dışişleri Bakanı
✓ Hava Kuvvetleri Komutanı	✓ Dışişleri Bakanı	✓ Genelkurmay Başkanı
✓ Deniz Kuvvetleri Komutanı	✓ Kara Kuvvetleri Komutanı	✓ Kara Kuvvetleri Komutanı
✓ Jandarma Genel Komutanı	✓ Hava Kuvvetleri Komutanı	✓ Hava Kuvvetleri Komutanı
	✓ Deniz Kuvvetleri Komutanı	✓ Deniz Kuvvetleri Komutanı
	✓ Jandarma Genel Komutanı	

Tablo 1'de görüldüğü üzere hükümet sistemi değişikliğiyle birlikte kaldırılan Başbakan ve Başbakan yardımcıları kurul üyeliğinden çıkarılmıştır. Bunların yerine Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte kurulan Cumhurbaşkanı yardımcılığı kurul üyeleri arasına eklenmiştir. Ayrıca kurulun askeri yöneticilerinde de değişikliğe gidilmiş, Jandarma Genel Komutanı MGK üyeleri arasından çıkarılmıştır. Bu değişiklik sonrasında MGK'nın asker üyelerinin sayısı dörde inmiştir. Diğer taraftan MGK üyelerin yazım sıralamasında da değişikliğe gidilmiştir (6771 sayılı Kanun, md 16/B). Anayasa değişikliği öncesinde Başbakanın hemen ardında yer alan Genelkurmay Başkanının, değişiklik sonrasında bakanların ardında yer aldığı görülmektedir.

B. Milli Güvenlik Kurulunun Toplantılarında Yaşanan Değişim

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle MGK'nın toplantılarında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. MGK olağan toplantılarını iki ayda bir gerçekleştirmektedir (2945 sayılı Kanun, md. 5: 6. Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, md. 3). Ancak gerekli hallerde kurulun, olağan toplantılarının haricinde de toplanabilmesi mümkündür. Yeni hükümet sistemi öncesinde kurulun, olağan toplantılarının haricinde, Başbakanın teklifi üzerine ya da doğrudan Cumhurbaşkanının çağrısıyla toplanabilmesi mümkündür (2945 sayılı Kanun md. 5). Dolayısıyla eski düzenlemede başbakanın da bu konuda yetkili olduğu görülmektedir. Ancak Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde kurul, olağan toplantılarının haricinde sadece Cumhurbaşkanının çağrısıyla toplanabilmektedir (6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, md. 3). Dolayısıyla yeni hükümet sistemiyle bu konudaki yetki tamamıyla Cumhurbaşkanına verilmiştir.

Anayasaya göre MGK'nın başkanı, Cumhurbaşkanıdır. Bu nedenle kurul, toplantılarını Cumhurbaşkanının başkanlığında gerçekleştirmektedir (1982 Anayasası, md. 118). Ancak herhangi bir nedenle Cumhurbaşkanının toplantıya

katılamaması halinde başbakan toplantıya başkanlık etmekteydi. Yeni hükümet sistemiyle bu konuda da değişikliğe gidilmiştir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Cumhurbaşkanının MGK toplantısına herhangi bir nedenle katılamaması halinde Cumhurbaşkanı Yardımcısı toplantıya başkanlık etmektedir (1982 Anayasası md. 118/5; 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, md. 3). Bu noktada akla, hangi Cumhurbaşkanı yardımcısının kurula başkanlık edeceği sorusu gelmektedir. Çünkü Anayasanın 106. maddesine göre Cumhurbaşkanı, birden fazla Cumhurbaşkanı yardımcısı atayabilmektedir. Yine Anayasanın 118. maddesinin birinci fıkrasına göre Cumhurbaşkanı yardımcılarının tamamının MGK'nın üyeleri arasında yer aldığı görülmektedir. Ancak ne anayasada ne de 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde konuya ilişkin bir düzenlemenin yapılmadığı dikkati çekmektedir. Bu nedenle 1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin 18. maddesinde düzenlenen şekliyle; Cumhurbaşkanlığı makamının çeşitli sebeplerle süresinden önce boşalması halinde en yaşlı Cumhurbaşkanı yardımcısının, Cumhurbaşkanının yurtdışına çıkma, hastalanma gibi geçici sebeplerle görevinin başından ayrılması hallerinde ise görevlendirdiği Cumhurbaşkanı yardımcısının MGK'ya başkanlık etmesi gerektiğini söylemek mümkündür.

MGK toplantılarına ilişkin bir diğer değişiklik, gündeminin hazırlanması konusunda gerçekleşmiştir. Kurulun gündemi önceden olduğu gibi kurul başkanı olan Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanmaktadır. Fakat yeni hükümet sistemi öncesinde kurulun gündeminin oluşturulması konusunda Başbakan, Genelkurmay başkanı, kurul üyesi bakanlar ile diğer bakanların da gündem teklifinde bulunabilme yetkisi bulunmaktadır (2945 sayılı Kanun, md. 6). Ancak gündem teklifinde bulunabilme konusunda Başbakan ve Genelkurmay Başkanı ile bakanlar arasında bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Kurul üyesi bakanlar ile diğer bakanların gündem önerileri Başbakanın da görüşü alınarak MGK Genel Sekreteri aracılığıyla Cumhurbaşkanına iletilmektedir. Bu noktada bu önerileri dikkate alıp almamak tamamıyla Cumhurbaşkanının iradesine bırakılmıştır. Fakat yine aynı madde de “gündemin hazırlanmasında Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınır” ifadesiyle Cumhurbaşkanının bu konudaki takdir yetkisinin kısmen de olsa sınırlandırıldığını söylemek mümkündür.

Tablo 2: Milli Güvenlik Kurulu Toplantılarında Yaşanan Değişim

	CHS Öncesi MGK Toplantıları	CHS'de MGK Toplantıları
Olağan Toplantılar	İki Ayda Bir	İki Ayda Bir
Olağanüstü Toplantılar	Başbakanın teklifi ya da doğrudan Cumhurbaşkanının çağrısıyla	Doğrudan Cumhurbaşkanının çağrısıyla
Toplantı Başkanı	Cumhurbaşkanı	Cumhurbaşkanı
Başkanın Toplantıya Katılamaması Halinde	Başbakan	Cumhurbaşkanı Yardımcısı
Toplantı Gündemi	Cumhurbaşkanı	Cumhurbaşkanı
Gündem Önerisi	Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Kurul üyesi Bakanlar ile Diğer Bakanlar (Gündemin hazırlanmasında Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınır)	Cumhurbaşkanı Yardımcıları, Kurul üyesi Bakanlar ile Diğer Bakanların ve Genelkurmay Başkanının gündem önerileri MGK Genel Sekreteri aracılığıyla Cumhurbaşkanına iletilir.

Tablo 2’den de görüldüğü üzere Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde MGK’nın gündemi yine Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanmaktadır (6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi md. 4). Ayrıca Cumhurbaşkanı yardımcıları, kurul üyesi bakanlar ile diğer bakanların ve Genelkurmay Başkanının gündem önerilerini sadece MGK Genel Sekreteri aracılığıyla Cumhurbaşkanına iletebilme yetkisinin olduğu görülmektedir. Önceki düzenlemede yer alan ‘önerileri dikkate alınır’ şeklindeki bir ifadeye yeni düzenlemede yer verilmemiştir. Dolayısıyla yeni düzenleme sonrasında MGK toplantı gündemine ilişkin önerileri dikkate alıp almamak tamamıyla Cumhurbaşkanının iradesine bırakılmış, Cumhurbaşkanının gündem oluşturma yetkisindeki kısmi sınırlandırma tamamıyla kaldırılmıştır.

C. Milli Güvenlik Kurulunun Kararlarında Yaşanan Değişim

MGK, milli güvenlik siyasetine ilişkin kararlar alan bir kuruldur. MGK’nın kararları ‘öneri’, ‘görüş bildirme’ niteliğindedir. Bir diğer ifadeyle MGK’nın kararları ‘istişari’ nitelikte olup, hükümet açısından ‘bağlayıcı’ değildir (Gözler, 2021: 166; Akyılmaz vd, 2018: 200; Gözübüyük, 2003: 85). Ancak ne var ki MGK’nın kararlarının niteliği zaman zaman kamuoyunda da tartışmalara yol açmakta ve yanlış algılara neden olmaktadır. Bu nedenle Anayasanın 118. maddesi 2001 tarih 4709 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle “*Milli Güvenlik Kurulu; Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir*” şeklinde yeniden düzenlenmiştir. Dolayısıyla MGK’nın ‘aldığı kararlar’ ifadesi, ‘alınan tavsiye kararları’ şeklinde değiştirilerek kurulun kararlarının ‘öneri’, ‘görüş bildirme’ niteliğinde olduğu daha da kuvvetli bir biçimde vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca yine aynı fıkranın devamındaki ‘Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır’ ifadesinin ‘Bakanlar Kurulunca değerlendirilir’ şeklinde değiştirilmesinin de esasında bu amaçla yapılan bir değişiklik olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla ‘öneri’, ‘görüş bildirme’ niteliğindeki MGK kararlarının hukuksal açıdan değer taşıyabilmesi ancak hükümet tarafından benimsenmesiyle mümkün olabilmektedir. Böyle bir durumda da elbette ki sorumluluk tamamıyla hükümettedir (Gözübüyük, 2003: 83, 85). Ancak yine aynı maddedeki “*Kurulun, ... hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar ...*” ifadesi MGK’nın kararlarının niteliği konusundaki belirsizliğin ve tartışmaların devam etmesine yol açmaktadır. Üstelik benzer bir ifadenin 2945 sayılı Kanun’un 8. maddesinde de “*Milli Güvenlik Kurulu Kararları, Başbakan tarafından Bakanlar Kurulu gündemine öncelikle alınmak suretiyle görüşülür ve gerekli kararlar alır*” şeklinde de yer alması bu tartışmaları daha da yoğunlaştırmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle birlikte bu konuda da değişikliklerin yapıldığını ve MGK’nın kararlarının niteliğinin daha belirgin bir hale getirilmeye çalışıldığını söylemek mümkündür. Anayasa değişikliği sonrasında 2945 sayılı Kanun mülga edilmiş yerine 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yürürlüğe girmiştir. Kararnamenin ‘kararlar’ başlığını taşıyan 5. maddesinin son derece sade bir biçimde düzenlendiği görülmektedir. İlgili maddede MGK tarafından alınan kararların Genel Sekreterlik tarafından

Cumhurbaşkanına gönderileceği ifade edilmektedir. Madde metninde ‘öncelikle gündeme alınması ve değerlendirilmesi’ ya da ‘MGK kararlarına yönelik gerekli kararları alır’ şeklindeki ifadeler ise yer verilmemiştir. Dolayısıyla anayasa değişikliği sonrasında MGK’nın kararlarının tam olarak ‘öneri’ ve ‘görüş bildirme’ niteliğine büründüğü, kararların değerlendirilip değerlendirilmemesinin tamamen Cumhurbaşkanının iradesine bırakıldığı ve ancak Cumhurbaşkanı tarafından Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ya da Cumhurbaşkanı kararı haline getirilmesi halinde hukuki bir değer taşıyacağı söylenebilir. Ancak diğer taraftan Anayasanın 118. maddesinin üçüncü fıkrasındaki “*Kurulun, ... hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar ...*” ifadesinin aynı şekilde korunduğu görülmektedir.

MGK, tavsiye kararlarını anayasa gereğince milli güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan makama iletmektedir. Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sonrasında MGK tarafından alınan kararların kime gönderileceği ve kim tarafından değerlendirileceği konusunda da değişikliğe gidilmiştir. Anayasanın değişiklik öncesi 118. maddesine göre MGK, tavsiye kararları ile görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirmekteydi. Yine aynı maddeye göre MGK’nın kararları Bakanlar Kurulu tarafından değerlendirilmekteydi. 2945 sayılı Kanunda ise MGK kararların, MGK Genel Sekreterliği tarafından Cumhurbaşkanına ve Başbakanıya gönderileceği belirtilmekteydi. Cumhurbaşkanına gönderimin bildirim amaçlı, Başbakanıya yapılan gönderimin ise Bakanlar Kurulunda görüşülmesi amacıyla yapıldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla her ne kadar kurul, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanmakta olsa da esas olarak Bakanlar Kurulu ile ilişkilendirilmişti. Bu durum, “kurul kararları, ... Bakanlar Kurulunda görüşülmek üzere başbakanlığa, ... gönderilir” ifadesinden de açıkça anlaşılmaktadır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde Başbakan ve Bakanlar Kurulunun bütün görevleri Cumhurbaşkanına geçmiştir. Çünkü yeni sistemde yürütme Cumhurbaşkanına aittir. Bu nedenle Anayasanın 118/3. maddesinin değişik haline göre MGK’nın görüşlerini Cumhurbaşkanına bildireceği ve kurul tarafından alınan tavsiye kararlarının yine Cumhurbaşkanı tarafından değerlendirileceği ifade edilmektedir. Dolayısıyla yeni hükümet sisteminde MGK’nın doğrudan Cumhurbaşkanı ile ilişkilendirildiğini söylemek mümkündür. Anayasanın 118. maddesinden hareketle çıkarılan 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin ‘kararlar’ başlığını taşıyan 5. maddesinde de “kurul kararları, Genel Sekreterlik tarafından Cumhurbaşkanlığına gönderilir” ifadesine yer verilmiştir. Esasında bu değişikliğin, milli güvenlik siyasetinin oluşturulmasından sorumlu makamın değişmesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Çünkü Anayasanın 117. maddesinin ikinci fıkrasına göre milli güvenlik siyasetinin oluşturulmasından Bakanlar Kurulu sorumluydu. Oysa anayasa değişikliği sonrasında milli güvenlik siyasetinin oluşturulmasından Cumhurbaşkanı sorumlu hale gelmiştir. Ayrıca milli güvenliğe ilişkin politikaları belirleme ve bu konuda gerekli bütün tedbirleri alma görevi yeni hükümet sisteminin doğal bir sonucu olarak Cumhurbaşkanına verilmiştir.

D. Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Teşkilatında Yaşanan Değişim

MGK'nın sekretarya işlerini MGK Genel Sekreterliği yerine getirmektedir. 1982 Anayasasının ilk halinde MGK Genel Sekreterliği teşkilatının ve bu teşkilatın görevlerinin 'kanunla' düzenlenmesi öngörülmektedir (md. 118). Bu hükümden hareketle 1983 yılında 2945 sayılı "Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu" çıkarılmıştır. Kanunun adından da anlaşılacağı üzere bu kanunla sadece MGK Genel Sekreterliğinin değil aynı zamanda MGK'nın da düzenlendiği görülmektedir. Kanunun birinci kısmında amaç ve tanım, ikinci kısmında MGK ve üçüncü kısmında da MGK Genel Sekreterliği düzenlenmektedir.

İlgili kanunda MGK Genel Sekreterliği, Başbakanlığa bağlı bir teşkilat şeklinde düzenlenmiştir (2945 Sayılı Kanun, md. 11). MGK Genel Sekreterliği teşkilatının; Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ve Genel Sekreterlik bürosu ile yine kanunda belirtilen Hukuk Müşavirliği, Ana Hizmet Birimleri Başkanlıkları, Personel ve İdari İşler Daire Başkanlığından meydana geldiği görülmektedir. Ana hizmet birim başkanlıkları doğrudan kanunda belirtilmemiş, MGK Genel Sekreterinin önerisi üzerine Başbakanın kararıyla kurulacağı ifade edilmiştir (2945 Sayılı Kanun, md. 12). Dolayısıyla kanunla MGK Genel Sekreterine, ana hizmet birim başkanlıklarının belirlenmesi konusunda bir takdir yetkisinin verildiği söylenebilir. Ayrıca bunların haricinde ihtiyaç olması halinde yine MGK Genel Sekreterinin önerisi üzerine Başbakanın kararıyla araştırma komisyonları, özel ihtisas komisyonları, özel eğitim, planlama ve uygulama birimleri ile geçici hizmet birimleri de kurulabilmektedir. Ancak kuruluş aşamasında bunların görev ve hizmet süreleri belirtilmek zorundadır. Kanunda bu birimlerin görev ve yetkilerine yer verilmemekte olup, çıkarılacak yönetmelikle düzenleneceği belirtilmektedir. Ayrıca kanunda genel sekreterliğin görev ve yetkilerine, Genel Sekreter ile diğer personelin atanma usulüne, hak ve yükümlülüklerine, genel sekreterliğin çalışma düzenine de yer verildiği görülmektedir.

2017 yılında gerçekleştirilen anayasa değişikliği sonrasında 118. maddenin son fıkrasında değişikliğe gidilmiş, MGK Genel Sekreterliği teşkilatı ile teşkilatın görevlerinin 'Cumhurbaşkanı Kararnamesiyle' düzenlenmesi öngörülmüştür. Bir diğer ifadeyle MGK Genel Sekreterliği teşkilatını düzenleme yetkisi yasama organından yürütme organına geçmiştir. Anayasada Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenmesi öngörülen dört konudan³ birisinin MGK Genel Sekreterliği teşkilatı olduğu görülmektedir. Bu nedenle MGK ile MGK Genel Sekreterliği Teşkilatını düzenleyen 1983 tarihli 2945 sayılı Kanun, 2018 yılında yayımlanan 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) ile mülga edilmiştir. Bunun yerine 15/07/2018 tarihli 6 sayılı "Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle" MGK Genel Sekreterliği teşkilatı yeniden düzenlenmiştir.

³ Anayasada Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenleneceği ifade edilen diğer üç konudan birincisi üst kademe kamu yöneticilerinin atanması (md. 104), ikincisi bakanlıkların kurulması, kaldırılması ve teşkilatının düzenlenmesi (md. 106) ve üçüncüsü Devlet Denetleme Kuruludur (md. 108).

Değişikliğinin sadece bir kanun-kararname değişikliğinden ibaret olmadığı, MGK Genel Sekreteri ve MGK Genel Sekreterliği teşkilatına yönelik kapsamlı birçok değişikliği beraberinde getirdiği söylenebilir.

İki norm birlikte değerlendirildiğinde dikkati çeken ilk değişiklik, 2945 sayılı kanunda hem MGK hem de MGK Genel Sekreterliği düzenlenirken 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde sadece MGK Genel Sekreterliğinin düzenleniyor olmasıdır. Zira bu durum, iki normun amaç kısmından da açıkça anlaşılabilir. İkinci önemli farklılık, 2945 sayılı kanunun 4. maddesinde MGK'nın görevlerine yer verilirken 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde MGK'nın görevlerine yer verilmeyerek sadece MGK Genel Sekreterliği teşkilatının düzenlenmesidir. Ancak 6 sayılı Kararnamede her ne kadar MGK'nın görevlerine yer verilmemiş olsa da kurula ilişkin toplantı, gündem, kararlar ve görüşme tutanakları konularına yer verildiği görülmektedir. Esasında bunu, anayasanın 118. maddesinde yer verilmeyen konuların düzenlenmesi şeklinde değerlendirmek mümkündür.

Yeni hükümet sistemi sonrasında MGK Genel Sekreterliği, Cumhurbaşkanlığına bağlı bir kuruluş şeklinde düzenlenmiştir (1 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, md. 37/e). Ayrıca MGK Genel Sekreterliği teşkilatında da önemli ölçüde değişikliklerin olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Teşkilatında Yaşanan Değişim

Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Teşkilatı	
CHS Öncesi MGK Genel Sekreterliği Teşkilatı	CHS'de MGK Genel Sekreterliği Teşkilatı
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Genel Sekreter, ✓ Genel Sekreter Yardımcıları ✓ Genel Sekreterlik Bürosu ✓ Hukuk Müşavirliği, ✓ Personel ve İdari İşler Daire Başkanlığı ✓ Ana Hizmet Birim Başkanlıkları (Ana hizmet birim başkanlıkları kanunda doğrudan belirtilmemekte, ihtiyaca göre MGK Genel Sekreterinin önerisi Başbakanın kararıyla kurulmaktadır). 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Genel Sekreter, ✓ Genel Sekreter Yardımcıları ✓ Hizmet birimleri; <ul style="list-style-type: none"> ✓ Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği, ✓ Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı, ✓ Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, ✓ Dış İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, ✓ Hukuk Müşavirliği, ✓ Kurul İşleri ve Kararları Dairesi Başkanlığı, ✓ Personel Dairesi Başkanlığı, ✓ Seferberlik ve Savaş Hazırlıkları Planlama Dairesi Başkanlığı, ✓ Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, ✓ Özel Kalem Müdürlüğü

Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde MGK Genel Sekreterliği teşkilatı; Genel Sekreter, Genel Sekreter Yardımcıları ile hizmet birimlerinden meydana gelmektedir (6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, md. 7). Ayrıca tablo 3'te de görüldüğü üzere MGK Genel Sekreterliği teşkilatının hizmet birimleri sayma yöntemiyle ayrıntılı bir biçimde yeniden düzenlenmiştir (6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, md. 11). Üstelik her bir hizmet biriminin görevleri kararnameyle açıkça düzenlenmekte, ayrıca bir yönetmeliğe ihtiyaç duyulmamaktadır. Dolayısıyla yeni hükümet sistemiyle MGK Genel Sekreterinin,

MGK Genel Sekreterliği teşkilatındaki idari birimlerin oluşturulması konusundaki takdir yetkisinin büyük ölçüde sonlandırıldığı söylenebilir. Bir diğer ifadeyle MGK Genel sekreterliğinin teşkilat ve görevleri anayasada da belirttiği şekliyle Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından düzenlenmektedir. Ayrıca kararnamede genel sekreterliğin görev ve yetkilerine, yöneticilerin yetki ve sorumlulukları ile yetki devrine, kadro, personel rejimi ve diğer kurumlardan yapılacak görevlendirmelere de yer verildiği görülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sonrasında MGK'daki en önemli değişikliklerden birisi hiç kuşkusuz MGK Genel Sekreterinin atanma usulündeki değişikliktir. Esasında MGK Genel Sekreterinin atanması yöntemindeki değişiklik ilk değildir. 2003 yılında da bu konuda bir değişiklik yapılmıştır. 2003 yılı öncesinde MGK Genel Sekreteri, sadece Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) mensupları arasından atanabilmekteydi. Üstelik atanacak kişinin Orgeneral/Oramiral rütbesinde bulunması gerekmekteydi. MGK Genel Sekreteri, Genelkurmay Başkanının önerisi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile atanmaktaydı. Ancak 2003 tarihli 4693 sayılı Kanunla bu konuda değişikliğe gidilmiştir. Yapılan değişiklikle MGK Genel Sekreterliğine sadece askeri personellerden değil aynı zamanda sivillerden de atama yapılabilmesine imkan sağlanmıştır. Ayrıca atama usulünde de değişikliğe gidilmiş, MGK Genel Sekreterinin, Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanının onayı ile atanması usulüne geçilmiştir. Ancak atanacak kişinin TSK mensupları arasından yapılacak olması halinde Genelkurmay Başkanının 'olumlu görüşünün alınması' koşulu getirilmiştir (Gözübüyük, 2003: 84; 2945 Sayılı Kanun, md. 15). Dolayısıyla yapılan değişiklikle Genelkurmay Başkanının atama işlemindeki yetkisi sonlandırılmış, sadece TSK içinden yapılacak atamalardaki etkinliği devam ettirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle MGK Genel Sekreterinin atanma usulünde yeniden değişikliğe gidilmiştir. Yeni hükümet sisteminde MGK Genel Sekreterinin 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle değil üst düzey yöneticilerin atanmasına ilişkin çıkarılan 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle düzenlendiği görülmektedir. 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine ekli (I) sayılı cetvelde yer alan MGK Genel Sekreteri, doğrudan Cumhurbaşkanı kararıyla atanmaktadır (md. 2/2). MGK Genel Sekreterinin atanması işlemindeki ön hazırlayıcı işlem şeklinde ifade edilen 'öneri usulü' tamamıyla kaldırılmıştır. Yeni düzenleme sonrasında Cumhurbaşkanı, atamayı doğrudan gerçekleştirebilmektedir. Üstelik MGK Genel Sekreterliğine yapılacak atamalardaki sivil-asker ayırımına da son verilmiştir. Ayrıca TSK içinden yapılacak atamalardaki Genelkurmay Başkanından 'olumlu görüş alma' usulü de kaldırılmıştır.

3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde MGK Genel Sekreterliğine atanabilmek için gereken şartlara da yer verilmektedir. Elbette ki bu şartlar, sadece MGK Genel sekreteri için değil (I) sayılı cetvelde yer alanların tamamı için geçerlidir. Buna göre MGK Genel Sekreterliğine atanabilmek için ilk olarak Devlet Memurları Kanunu'nda belirtilen devlet memuru olmaya ilişkin genel şartları taşımak gerekmektedir. Ayrıca en az dört yıllık yükseköğretim mezunu olma

zorunluluğu bulunmaktadır. Son olarak da kamuda beş yıl çalışma ya da sosyal güvenlik kurumlarına tabi olmak kaydıyla özel sektörde veya uluslararası kuruluşlarda beş yıl çalışma ya da serbest olarak beş yıl çalışma şartlarından birini sağlamak gerekmektedir (3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, md. 3). Görev süresi belirtilmeyen MGK Genel Sekreteri, en fazla atandığı tarihte görevde bulunan Cumhurbaşkanının görev süresi kadar görevde kalabilmektedir. Elbette ki Cumhurbaşkanı tarafından bu süreden daha önce de görevden alınabilmesi mümkündür. Ancak Cumhurbaşkanının görev süresi sonlandığında MGK Genel Sekreterinin görev süresi de sona ermektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı tarafından görev süresi sona eren bir kişinin yeniden aynı göreve atanabilmesi mümkündür.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sonrasında MGK Genel Sekreter yardımcılarının atanma usulünde de değişikliğe gidilmiştir. MGK Genel Sekreter yardımcılarını önceden müşterek kararnameyle atanmaktaydı (2945 sayılı Kanun, md. 16). Bir diğer ifadeyle MGK Genel Sekreter yardımcılarının atanmasında parlamenter yöntemde sıklıkla kullanılan ilgili Bakanın önerisi Başbakanın kararı ve Cumhurbaşkanının onayı ile gerçekleşen atama usulü kullanılmaktaydı. Ancak parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçişle birlikte müşterek kararname usulü de kaldırılmıştır. Dolayısıyla Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sonrasında MGK Genel Sekreter yardımcılarının da 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesine göre atandıkları görülmektedir. MGK Genel Sekreter yardımcılarını tıpkı MGK Genel Sekreteri gibi 3 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin ekli (I) sayılı cetvelinde yer almaktadır. Dolayısıyla MGK Genel Sekreter yardımcılarını da Cumhurbaşkanı kararı ile doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. MGK Genel Sekreteri gibi ekli (I) sayılı cetvelde yer almaları nedeniyle MGK Genel Sekreterinin tabi olduğu atama şartlarına tabidirler. Diğer taraftan görev süreleri ile süresinden önce görevden alınma gibi konular bakımında da MGK Genel Sekreteri ile aynı durumdadırlar.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sonrasında MGK Genel Sekreterliğinin görev ve yetkilerinde de değişikliğe gidilmiştir. MGK Genel Sekreterliğini düzenleyen 2945 sayılı Kanun'un 13. maddesinde genel sekreterliğin görevleri iki madde halinde düzenlenmekteydi. Buna göre MGK Genel Sekreterliği; kurulun sekretarya hizmetlerini yürütmek ve MGK tarafından ya da kanunla verilen görevleri yerine getirmekle yükümlüydü. Dolayısıyla kanunda MGK Genel Sekreterliğinin görevleri çok genel bir biçimde düzenlenmişti. Elbette ki bu durum, bazı muğlaklıkları da beraberinde getirmekteydi. Yeni hükümet sistemi sonrasında çıkarılan 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinde ise MGK Genel Sekreterliğin görevlerinin çok daha ayrıntılı bir biçimde sayma yoluyla düzenlendiği görülmektedir. Buna göre MGK Genel Sekreterliğinin; gündem önerilerini Cumhurbaşkanına sunmak, kurulun gündemini üyelere iletmek, toplantı yerini hazırlamak, toplantı tutanaklarını Cumhurbaşkanının belirttiği usule göre tutmak, kurul kararları ile basın bildiri taslaklarını hazırlayarak kurula sunmak, ilgili taslakların kabul görmesi halinde üyeler tarafından imzalanmasını sağlamak ve Cumhurbaşkanına sunmak, kurul kararlarının arşivini tutmak, basın bildirimlerini yayın kuruluşlarına iletmek, kurulun evrak ve yazı işlerini gerçekleştirmek, MGK

tarafından verilen görevleri yürütmek, verilen görevlere ilişkin araştırma ve değerlendirme yapmak ya da yaptırmak, ilgili raporları kurul üyelerine sunmak, Milli Güvenlik Siyaseti Belgesinin hazırlanmasına ilişkin çalışmaları yürütmek, diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirmek ve Cumhurbaşkanı tarafından verilen diğer görevleri yerine getirmek gibi birçok görevi bulunmaktadır.

E. Milli Güvenlik Kurulunun Olağanüstü Yönetim Usullerine İlişkin Görevinde Yaşanan Değişim

1982 Anayasasının ikinci bölümünün III. başlığı altında olağanüstü yönetim usulleri düzenlenmiştir. Olağanüstü hal ve sıkıyönetim şeklinde ifade edilen olağanüstü yönetim usullerinde MGK'ya 'görüş bildirme' görevi verilmekteydi. Anayasanın 120. maddesinde düzenlenen şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi biçimde bozulması halinde Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun, MGK'nın da görüşünü aldıktan sonra olağanüstü hal ilan edebileceği ifade edilmekteydi. Yine anayasanın 122. maddesinde Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun MGK'nın da görüşünü aldıktan sonra sıkıyönetim ilan edebileceği belirtilmekteydi. Her iki düzenlemede de MGK'nın görüşünün Bakanlar Kurulu açısından bağlayıcı olduğu ya da 'MGK'nın olumlu görüşü alındıktan sonra' olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilan edilebileceği şeklinde bir ifade bulunmamaktadır. Bu nedenle MGK'ya verilen yetkinin, olağanüstü yönetim usullerinin uygulanabilmesi bakımından bağlayıcı olmadığını, bir şekil (usul) şartı olduğunu söyleyebilmek mümkündür. Dolayısıyla MGK'nın görüşü tamamıyla istişari nitelikte olup, esasında bir şekil şartının tamamlanmasından ibarettir.

2017 tarihli 6771 sayılı Kanunla Anayasada yapılan değişiklikle olağanüstü hal yönetim usulleri yeniden düzenlenmiştir. Buna göre olağanüstü hal ve sıkıyönetim uygulamaları olağanüstü hal başlığı altında birleştirilmiş ve tek madde (119. madde) haline getirilmiştir. Ayrıca yapılan anayasa değişikliğiyle anayasada sayılan hallerde olağanüstü hal ilan etme yetkisi doğrudan Cumhurbaşkanına verilmiştir. Üstelik yapılan anayasa değişikliğiyle olağanüstü yönetim usullerinde bir şekil şartı şeklinde düzenlenmiş olan MGK'nın görüşünü alma usulü de tamamıyla kaldırılmıştır. Böylelikle MGK'nın olağanüstü yönetim usullerindeki görevi sona ermiştir.

SONUÇ

Hükümet sisteminde yaşanan değişikliğin, Türk kamu yönetimini önemli ölçüde etkilediği ve değişimine yol açtığı aşikârdır. Hükümet sistemi değişiminden merkezi yönetimin yardımcı kuruluşları arasında yer alan MGK'nın da payına düşeni aldığı ve üyelerinde, toplantılarında, kararlarında ve MGK Genel Sekreterliği teşkilatında önemli değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. MGK'da meydana gelen bu değişimin, esas olarak hükümet sistemi değişikliğiyle yürütmenin yapısında meydana gelen değişimden kaynaklandığını ve yeni hükümet sistemiyle uyum sağlanabilmesi amacıyla gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle MGK üyelerinde değişiklik olduğu görülmektedir. Esasında MGK üyelerindeki bu değişikliğin büyük ölçüde

zorunluluktan kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü yeni hükümet sistemiyle Başbakan ile Başbakan yardımcıları sistemden kaldırılınca doğal olarak MGK üyeleri arasından da çıkarılmış, bunların yerine Cumhurbaşkanı yardımcılığı üyeleri arasına eklenmiştir. Diğer taraftan 2001 Anayasa değişikliğiyle başlayan MGK'nın sivil üyelerinin ağırlığının artırılması çabalarının bu değişiklikte de kendini gösterdiğini söylemek mümkündür.

Cumhurbaşkanı hükümet sistemiyle kurulun toplantı gündeminin oluşturulmasında da değişikliğe gidilmiş, bu konuda Cumhurbaşkanı esas yetkili haline getirilmiştir. Diğer üyelerin gündem önerilerini, MGK Genel Sekreteri aracılığıyla Cumhurbaşkanına ilemesi mümkündür. Ancak bu önerileri dikkate alıp almamak tamamıyla Cumhurbaşkanının takdirine bırakılmıştır. Ayrıca Cumhurbaşkanının toplantıya katılmaması halinde kurula, Cumhurbaşkanı yardımcısının başkanlık etmesi yöntemi getirilmiştir. Bununla birlikte Kurulun kararlarında da değişikliğe gidilmiş, MGK'nın kararlarının tavsiye niteliğinde olduğu ve Cumhurbaşkanı tarafından değerlendirilip Cumhurbaşkanı kararı veya kararnamesi haline getirilmesi halinde bağlayıcılığı olacağı vurgulanmıştır.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi sonrasında MGK'daki en önemli değişiklik esasında MGK Genel Sekreterliği teşkilatında gerçekleşmiştir. İlk olarak genel sekreterlik teşkilatının kanun yerine Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle düzenlenmesi hüküm altına alınmıştır. Bu nedenle MGK Genel Sekreterliği teşkilatını düzenleyen 2945 sayılı Kanun kaldırılmış, 6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle MGK Genel Sekreterliği teşkilatı yeniden düzenlenmiştir. Yeni düzenlemeyle genel sekreterlik teşkilatı, genel sekreterlik teşkilatının görevleri, genel sekreter ve genel sekreter yardımcılarının atama usulü gibi birçok konuda köklü değişikliğe gidilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle MGK'nın olağanüstü yönetim usulündeki görevinin de sonlandırıldığı görülmektedir. Yapılan değişiklikle yeni sistemde olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilanı öncesindeki MGK'nın görüşüne başvurma usulü kaldırılmıştır. Dolayısıyla yeni hükümet sistemiyle birlikte MGK'nın görevlerinde de bir azalma meydana gelmiştir.

Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemiyle MGK'nın hem yapısında hem de işleyişinde köklü değişikliklerin yapıldığı görülmektedir. Ancak tüm bu değişikliklere rağmen MGK'ya ilişkin bazı belirsizliklerin hala devam ettiği de bir gerçektir. Bu belirsizliklerin büyük ölçüde anayasanın 118. maddesindeki düzenleme eksiklikleri ile muğlaklıklardan kaynaklandığını söylemek mümkündür. Örneğin anayasada kurulun işleyişine ilişkin düzenleme oldukça sınırlıdır. Diğer taraftan yine anayasada kurulun işleyişinin nasıl düzenleneceği de belirtilmemektedir. Bu nedenle sadece MGK Genel Sekreterliği teşkilatını düzenlemesi gereken Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle önceden de olduğu gibi MGK'nın da düzenlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Dolayısıyla yapılacak anayasa değişikliğiyle bu belirsizliklerin de giderilmesinde yarar vardır.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Dr. Öğretim Üyesi Osman NACAĞ tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Acaray, D. (2020). Anayasal Bir Kuruluş Olarak MGK – Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde MGK'nın Yeri ve Alternatif Yeni Bir Kurum: Güvenlik ve Dış Politikalar Kurulu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 69 (3), 1293-1326.
- Akgüner, T. (1985). Milli Güvenlik Kavramı Üzerine Bazı Düşünceler. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*, 6 (1-3), 13-16.
- Akyılmaz, B., Sezginer, M. ve Kaya, C. (2018). Türk İdare Hukuku. Ankara: Savaş Yayınları.
- Anayasada Yapılan Değişikliklere Uygun Sağlanması Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. KHK No: 703. Resmi Gazete Tarihi: 09/07/2018. Resmi Gazete Sayısı: 30473 (Mükerrer).
- Anayurt, Ö. (2020). Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Türk Anayasa Hukuku (3. Baskı). Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ateş, H. ve Ünal, S. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bakanlıklar. E. Akman (Ed.), *Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* içinde (137-177 ss.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Aybay, R. (1978). Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 33 (1), 59-82.
- Coşkun, B. ve Pank, Ç. (2017). Başkanlık Sisteminde Başkanla İdari Yapı Arasındaki İlişki Türkiye İçin Değerlendirmeler. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (4), 1-12.
- Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Kararname No: 1. Resmi Gazete Tarihi: 10/07/2018. Resmi Gazete Sayısı: 30474.
- Eken, M. ve Doğan, M. (2021). Yol Ayrımı: Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine Geçiş. E. Akman (Ed.), *Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* içinde (1-24 ss.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Eryılmaz, B. (2020). Kamu Yönetimi (13. Baskı). Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Gözler, K. (2020). Devletin Genel Teorisi. Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2021). İdare Hukuku Dersleri (23. Baskı). Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözübüyük, A., Ş. (2003). Yönetim Hukuku (18. Baskı). Ankara: Turhan Yayınları.
- Gürpınar, B. (2013). Milli Güvenlik Kurulu ve Dış Politika. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 10 (39), 73-104.
- Karatepe, Ş. (2013). Anayasa Hukuku. Ankara: Savaş Yayınları.
- Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin Teşkilat ve Görevleri Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Kararname No: 6. Resmi Gazete Tarihi: 15/07/2018. Resmi Gazete Sayısı: 30479.
- Milli Güvenlik Kurulu Kanunu. Kanun No: 129. Resmi Gazete Tarihi: 19/12/1962. Resmi Gazete No: 11286.
- Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu. Kanun No: 2975. Resmi Gazete Tarihi: 11/11/1983. Resmi Gazete Sayısı: 18218.
- Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu. Kanun No: 5399. Resmi Gazete Tarihi: 03/07/1949. Resmi Gazete Sayısı: 7223.

- Nacak, O. (2020). Parlamenter ve Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemlerinden Hareketle Bakan ve Bakanlıkların Karşılaştırmalı Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 18 (1), 138-157. <http://dx.doi.org/10.11611/yead.678462>.
- Nohutçu, A. ve Ziyrek, A. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yargı. E. Akman (Ed.), *Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* içinde (101-136 ss.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Özbudun, E. (2000). Türk Anayasa Hukuku (6. Baskı). Ankara: Yetkin Yayınları.
- Şahin, Y. ve Erdoğan, O. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yürütme. E. Akman (Ed.), *Farklı Boyutlarıyla Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi* içinde (47-70 ss.). Ankara: Nobel Yayınları.
- Şen, E. ve Serdar, C. (2021). MGK Kararlarının Hukuki Niteliği. <https://www.hukukihaber.net/mgk-kararlarinin-hukuki-niteliği-makale.9433.html>. Erişim Tarihi: 12.01.2022.
- Torun, A. (2017). Türkiye’de Ulusal Güvenliğin Yasal ve Kurumsal Mekanizması: Milli Güvenlik Kurulu. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (2), 42-60.
- Tunç, H. ve Döner, A. (1998). MGK ve Milli Güvenlik Kavramı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, Sayı: 1, 3-23.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Kanun No: 2709. Resmi Gazete Tarihi: 09/1/1982. Resmi Gazete Sayısı: 17863 (Mükerrer).
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. Kanun No: 6771. Resmi Gazete Tarihi: 11/02/2017. Resmi Gazete Sayısı: 29976.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun. Kanun No: 4709. Resmi Gazete Tarihi: 17/10/2001. Resmi Gazete Sayısı: 24556 (mükerrer).
- Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, <https://www.mgk.gov.tr/index.php/kurumsal/hakkimizda>. Erişim Tarihi: 14.01.2022.
- Üst Kademe Kamu Yöneticileri İle Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usullerine Dair Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Kararname No: 3. Resmi Gazete Tarihi: 10/07/2018. Resmi Gazete Sayısı: 30474.

SUMMARY

There is a remarkably close relationship between the government system and public administration. Therefore, if the government system changes, changes also occur naturally in both the structure and functioning of public administration. With Law No. 6771 adopted in Turkey in 2017, the government system changed, and the Parliamentary Government System, which had been in force for a long time, was replaced by the Presidential Government System. This change in the government system has caused significant changes in both the structuring and the functioning of the Turkish Public Administration.

It is seen that the central administration organization of the Turkish Public Administration has been affected substantially by the change in the government system. Important changes have taken place in the central administration, particularly in the capital organization. It is extremely clear that the change in the government system, which has significant impacts on the capital organization of the central administration, has also affected other institutions in close contact with the capital organization. The National Security Council, which is among the subsidiary institutions of the central administration, can be said to be one of the institutions affected by the change in the government system. However, there are few studies on this subject in the literature. For this reason, the subject of this study is the effects of the Presidential government system on the National Security Council. This study aims to analyze in detail the changes that have taken place in

both the structure and functioning of the National Security Council with the transition from the parliamentary government system to the Presidential government system. In the study, an answer is sought to the question of what changes have taken place in the members, meetings, decisions, and organization of the general secretariat of the NSC.

Since the constitutional amendment in 2017, numerous studies have been conducted in the literature on the Presidential government system and the effects of the new government system on public administration. However, it is observed that a considerable part of these studies concentrates on the central organization of public administration. Moreover, studies on the central administration have focused more on the capital organization. A limited number of studies have addressed the effects of the new government system on the subsidiary institutions of the central administration, although they are included in the central administration and have assumed a significant role in the functioning of the government and administration with their recommendations, views, and suggestions. In this context, the study is important in terms of trying to fill this gap in the literature.

In general, the study is comprised of three main headings. Under the first heading, the emergence of the NSC, one of the most important institutions in the formation of Turkey's national security policy, and its development in the historical process are briefly discussed. Under the second heading, the Presidential government system and changes caused by the new system in the structure of the execution are mentioned. Under the last heading, changes that occurred in the NSC with the Presidential government system are tried to be analyzed in detail under five sub-headings.

In the study, it was concluded that amendments were made in the members of the NSC to be able to adapt to the new system, the number of military administrators in the NSC was reduced with the amendments, the NSC, which had been linked with the Prime Minister and the Council of Ministers in the parliamentary government system, was linked with the President due to the nature of the new government system, the decisions taken by the Council were evaluated by the President, amendments were made on issues such as the formation of the Council's meeting agenda and who would preside over the Council if the President could not attend, Law No. 2945 regulating the Organization of the NSC General Secretariat was repealed, and the organization of the General Secretariat was reorganized with Presidential Decree No. 6 to adapt to the new government system, amendments were made in many issues from the units in the NSC General Secretariat to the appointment of the NSC Secretary General after the new organization, the duty of the NSC in the extraordinary management procedures was terminated, and the change in the government system had quite significant effects on the NSC.

Ailenin Kişinin İş Yaşamına Müdahalesinin Sonuçları: Bireycilik ve Belirsizlikten Kaçınmanın Moderatör Etkileri*

Vural AKAR**

ÖZ

Bu çalışmada, ailenin iş yaşamına müdahalesinin çalışma yaşamındaki temel değişkenler üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu değişkenler, yaşam tatmini, tükenmişlik, iş tatmini ve işten ayrılma niyetidir. Bu ilişkide bireycilik ve belirsizlikten kaçınmanın moderatör etkileri incelenmiştir.

Araştırmanın verileri, anket uygulaması yoluyla, İstanbul ve Trabzon illerinde özel sektör çalışanlarından elde edilmiştir. Verilerin analizlerinde SPSS 21 ve AMOS 20 paket programları kullanılmıştır. Çalışmada yer alan ölçeklerin güvenilirlik analizleri yapılarak geçerliliklerini ölçmek amacıyla açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, değişkenler arasındaki ilişkileri görebilmek için korelasyon analizi ve hipotezlerin testi için ise regresyon analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, İş-Aile Sınır Teorisi doğrultusunda, ailenin iş yaşamına müdahalesi ile yaşam tatmini arasındaki ilişkide bireycilik ve belirsizlikten kaçınma değişkenlerinin moderatör rollerinin bulunduğunu göstermektedir.

Çalışmada ailenin iş yaşamına müdahalesiyle yaşam tatmini arasında negatif bir ilişkinin olduğu, ayrıca bireycilik ve belirsizlikten kaçınma değişkenlerinin de moderatör etkilerinin bulunduğu belirlenmiştir. Aynı zamanda ailenin iş yaşamına müdahalesi ile tükenmişlik arasında pozitif bir ilişkinin olduğu, ayrıca bireycilik değişkeninin de moderatör bir etkiye sahip olduğu bulgusuna erişilmiştir. Bunun yanında, ailenin iş yaşamına müdahalesi ile iş tatmini arasında negatif bir ilişkinin olduğu ve belirsizlikten kaçınma değişkeninin de moderatör rolünün olduğu belirlenmiştir. Son olarak, ailenin iş yaşamına müdahalesiyle işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkinin de pozitif olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ailenin İş Yaşamına Müdahalesi, Bireycilik, Belirsizlikten Kaçınma, Yaşam Tatmini, İşten Ayrılma Niyeti

JEL Sınıflandırması: D23, M12

Consequences of Family Intervention to Work Life: Moderator Effects of Individualism and Uncertainty Avoidance

ABSTRACT

In this study, the effect on basic variables that interfere with family intervention to work life have been investigated. These variables, life satisfaction, burnout, job satisfaction and turnover intention is redundancy. individualism and uncertainty avoidance moderator effects were examined in this relationship.

The data of the research were obtained from private sector employees in the provinces of Istanbul and Trabzon through the application of a questionnaire. SPSS 21 and AMOS 20 software

* Bu Çalışma Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından Temmuz 2016 tarihinde kabul edilen "Ailenin Kişinin İş Yaşamına Müdahalesinin Sonuçları: Bireycilik ve Belirsizlikten Kaçınmanın Moderatör Etkileri" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Öğr. Gör. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Domaniç Hayme Ana Meslek Yüksekokulu, Mülkiyeti Koruma ve Güvenlik Bölümü. vural.akar@dpu.edu.tr, ORCID Bilgisi: 0000-0003-0804-3550

(Makale Gönderim Tarihi: 17.01.2022 / Yayına Kabul Tarihi: 17.06.2022)

Doi Number: 10.18657/yonveek.1058755

Makale Türü: Araştırma Makalesi

packages were used for data analysis. and confirmatory factor analysis, reliability analysis performed in order to assess the validity of the scale of work is located between variables correlation analysis to test the hypothesis and to obtain videos have been applied to the regression analysis. The results obtained, Work-Family Boundary Theory and in line with expectations, the relationship between family life and work life satisfaction of the intervention shows that the role of moderator variables individualism and uncertainty avoidance.

Between life satisfaction with the work interfere with family life as a negative for the study, which also determined the effect of moderator variables in individualism and uncertainty avoidance. At the same time that a positive relationship between job burnout intervention in the family's life has also been reached with the finding that the effect of individualism as a moderator variable. In addition, work by interfering with the family's business life satisfaction is also the moderator of which is a negative for the variables and uncertainty avoidance is determined that role. Finally, the relationship between family job intention to leave work by interfering with the life was found to be positive.

Key Words: Family Intervention to Work Life, Individualism, Uncertainty Avoidance, Life Satisfaction, Turnover Intention

JEL Classification: D23, M12

GİRİŞ

Ailenin iş yaşamına müdahalesinin bir sorun olarak ortaya çıkabileceği bu çalışmanın ana fikrini oluşturmaktadır. Kişinin seçmiş olduğu bir işe girmesiyle başlayan iş yaşamı, ailesinin her zaman üzerinde durduğu bir konu olarak ortaya çıkabilir. Müdahaleci bir aile, çalışan üzerinde bir baskı oluşturabilir ve bu durum olumsuz sonuçlar doğurabilir. Bu etki yaşam tatmininin düşmesi, işe karşı soğuma, ilgisizlik, isteksiz olma, tükenmişlik, bireyin yaşamından ve işinden aldığı tatminin azalması ve işten ayrılma niyetinin artması şeklinde ortaya çıkabilir. Ailenin müdahaleci girişimleri bireyin, iş ve aile yaşamı arasında kurduğu dengeyi bozmasına neden olabilir. Bu dengesizlik ise kişiyi duygusal olarak olumsuz etkileyebilir. Ayrıca bireyin iş yaşamında yerine getirmesi gereken yükümlülükler, aile bireylerinin müdahalesi neticesinde olumsuz olarak etkilenecek çalışma yaşamına yansyabilir.

Bu çalışmada hipotezlerin geliştirilmesinde, İş – Aile Sınır Teorisi'nden yararlanılmıştır. Teori, iş - aile arasında duyguların geçişli bir yapıya sahip olduğunu, iş ve aile yaşamlarının birbirlerini etkilediği görüşünü desteklemektedir. Clark (2000: 748-749) tarafından geliştirilen ve iş-aile etkileşimi ile dengesini ifade eden “İş-Aile Sınır Teorisi”ne göre bireyler, bu iki alan arasında geçişler yapan sınır geçicileridir. Kişiler içinde yaşadıkları alanlar ile bu alanlar arasındaki sınırları belirleyerek, o alan ve o alanın üyeleriyle olan ilişkilerini düzenlerler. İş - Aile Sınır Teorisi, sınır geçicilerle onların iş ve aile yaşamları arasındaki etkileşimi açıklamaya çabalamaktadır. Bu teoriye göre, iş ve aile arasında bulunan sınırın ihlal edilmesi, kişinin bu iki alan arasında kurduğu dengenin bozulmasına ve olumsuz şekilde etkilenmesine yol açmaktadır (Clark, 2000: 748-749). Bu teoriden yola çıkarak, ailenin kişinin iş yaşamına müdahalesinin sonuçlarını incelemek amacıyla, iş yaşamı ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda sık sık karşılaşılan değişkenler arasında yer alan yaşam tatmini, tükenmişlik, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti bağımlı değişkenleri ile bireycilik ve belirsizlikten kaçınma moderatör değişkenleri seçilmiştir.

İlk moderatör değişken bireyciliktir. Kağıtçıbaşı (2010) yaptığı çalışmada, kültürlerarası psikologların, davranışlarda görülen çeşitliliklerin sebeplerini kültür alanında cevaplamaya yardım ettiği için bireyciliğe yoğun şekilde ilgi gösterdiklerini belirtmiştir. Bu çalışmada, bireycilik düzeyi, bireyin davranışını belirleyen benlik duygusunun, bir çeşidi olarak incelenmiştir. Yüksek bireycilik ve düşük bireycilik ayrışımını, Kluckhohn ve Strodtbeck'in (1961) yaptıkları çalışmalarda, bireyin kendi çıkarları veya toplumun ortak çıkarlarını arayışına yönelik fikirler ile Hofstede'nin (2001) "Kültürün Sonuçları" adlı kitabında gözlemlemek mümkündür. Hofstede, yüksek seviyedeki bireyciliğin, bireyler arasında kurulan bağların gevşek olduğu; düşük seviyedeki bireyciliğin ise, bireylerin doğuştan itibaren yaşamları süresince, güçlü bağa sahip olan gruplara yönelik aidiyet hissederek, sadakat duydukları toplumlarda görüldüğünü ifade etmektedir (Hofstede, 1980).

Belirsizlikten kaçınma da kişi üzerinde ailenin müdahalesi ve sonuç değişkenleri arasındaki ilişkide moderatör etkisi olduğu düşünülen diğer değişken olarak incelenmiştir. Belirsizlikten kaçınma düzeyine göre çalışanların, günlük yaşamlarında değişen koşullara verdikleri tepkileri de değişiklik gösterebilir. İnsanlar, günlük yaşamlarında karşı karşıya geldikleri ani gelişen durumlar karşısında bozulan dengelerini tekrar oluşturmaya çabalarlar. Bilginin eksik veya karmaşık olduğu, değişimin ani ve tahmin edilemez bir şekilde meydana geldiği durumlarda bireyler kendilerini tehditte hissetmektedirler (Sargut, 1994: 18).

Araştırmada, öncelikle ailenin iş yaşamına müdahalesi, yaşam tatmini, tükenmişlik, iş tatmini, işten ayrılma niyeti, bireycilik ve belirsizlikten kaçınma değişkenlerine yönelik kavramsal açıklamalara yer verilmiştir. Bu kavramlar arasındaki ilişki ve araştırmanın hipotezleri ortaya konulduktan sonra ise araştırmanın yöntemi ve bulguları sunulurken, araştırmanın sonuçları ile önerilerden söz edilmiştir.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

A. Ailenin İş Yaşamına Müdahalesi

Müdahale kelimesi, en basit tanımıyla egemenliğin ihlali şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımlardan yola çıkarak ailenin iş yaşamına müdahalesi kavramını, ailenin çalışanın egemenliğini ihlal edecek şekilde iş yaşamı sınırlarına müdahil olarak, kişi üzerinde baskı kurması şeklinde tanımlamak mümkündür. Ailenin kişiye müdahalelerde bulunma girişimleri gerçekte birer duygu dışavurumu olarak ifade edilebilir (Berardis vd., 2008: 154-159). Duygu dışavurum (DD), genellikle ailenin tutumunun bir ölçüsüdür ve kişi hakkında aile bireylerinin yaptıkları eleştiriler, düşmanca davranışlar, aşırı müdahalecilik ve aşırı ilginin seviyesini yansıtır. DD, kişinin kendisinin değil, ailesinin bir özelliğidir (Kocabıyık vd., 2002: 77-84). Yüksek DD, çalışana yönelik yüksek şiddette 'eleştiriler yapma', 'düşmanca davranışlar sergileme', 'aşırı şekilde müdahalelerde bulunma' ya da 'çok fazla ilgi gösterme'yi içerir (Kavanagh, 1992: 601-620). Yüksek DD da, ailevi fonksiyonların bozulması ile ilişkili görünmektedir. İş – Aile Sınır Teorisi de bu iki alanın birbirinin sınırına geçmemesi için bir denge durumu ortaya koymaktadır.

Aileler, çocuğunun küçük hatalarına bile müdahale edebilmektedirler. Sınavlardan alınan düşük notlar, okul sıralamasındaki gerilemeler, öğretmenlerinin çocuklarına yaptıkları uyarılar ailelerin tepkisine sebebiyet verir (Gökdağ, 2002: 27). Bu durum kişi, iş yaşamına atıldığında da ortaya çıkar. Çocuğunu daha yüksek mevki ve makamlarda görmek isteyen ailesi, bu kez de çalışanın işine müdahalede bulunmaya başlayarak, onu mutsuzluğa sürükler.

B. Yaşam Tatmini

Yaşam tatmini bireylerin sürdürmekte oldukları yaşamlarıyla ilgili ulaştıkları bir yargıdır. Bu tatmin durumu, bireylerin yaşam döngüsüne yönelik verdikleri genel cevapları içerir. Bireyin kendi ailesi, işi, kazandığı ücretin miktarı ve mutluluğu gibi unsurlar bu döngünün birer parçasıdır. Birey, kendi duygu ve düşüncelerini en iyi kendisi bileceğinden, yaşam tatmini düzeyinin değerlendirilmesi bizzat kişinin kendisi tarafından yapılır (Chiang, 2010: 4). Yaşam tatmininin değişik şekillerde tanımı yapılmıştır. Yapılan tanımlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

- Yaşam tatmini, bireylerin sahip oldukları başarılar ile talepleri arasında kurulan ilişkiyi oluşturan etmenlerin bir fonksiyonudur (Glass ve Jolly, 1997: 298).
- Yaşam tatmini, bireyin sahip olduğu beklentilerle, elde ettiklerinin karşılaştırılması neticesinde ortaya çıkan bir durumdur (Özer ve Karabulut, 2003: 72).

C. Tükenmişlik

Tükenmişlik kavramı, 1970'lerden itibaren hem psikolojik hem de örgütsel davranış alanlarında araştırmacılar tarafından oldukça sık tartışılan, birey ve örgütlerin üzerinde önemli etkilere sahip bir araştırma olgusu olarak incelenmeye başlanmıştır. Kavram ilk defa 1974 yılında Herbeit Freudenberger'in (1974) yapmış olduğu çalışmayla literatürdeki yerini almıştır.

Literatürde tükenmişlik üzerine yapılmış olan çalışmalara baktığımızda çeşitli tanımlamaların yapıldığı görülmektedir:

- Tükenmişlik, bireylerin sahip oldukları içsel değerlerden dolayı içerisinde yer aldıkları toplumlar ve iş ortamları gibi dışsal faktörlerin zorlamaları nedeniyle başa çıkma sistemlerinin, enerjilerinin ve içsel kaynaklarının tükenmesi durumudur (Freudenberger, 1974: 159).
- Tükenmişlik, bireyin işyerindeki stres artırıcı faktörlere yönelik bir tepki şeklinde uzun sürede oluşumunu tamamlayan psikolojik sendromdur (Maslach, 2003: 189).
- Tükenmişlik, kişinin işine, yaşamına ve diğer bireylere karşı verdiği olumlu olmayan tutum ve davranışları içeren hem zihinsel hem de fiziksel bir sendromdur (Maslach ve Jackson, 1981: 99).

Hizmet edilen insanlara karşı olumlu olmayan davranışlarda bulunma, çevreyle ilişkilerin bozulması, diğer insanlardan kaçma, iş yerinde yapılan hatalarda artma, örgüte ve işe ilgisizlik, verimliliğin azalması, iş yerine vaktinde gelmeme, işe devamsızlık yapma, iş doyumunun ve kuruma bağlılığın azalması ve nihayetinde işten ayrılma niyeti tükenmişliğin örgütler üzerindeki olumsuz

sonuçları olarak ifade edilmektedir (Lee ve Ashforth, 1993: 11; Leiter ve Maslach, 1993: 306; Schaufeli ve Maslach, 1993: 8).

D. İş Tatmini

Örgütlerin asıl amacı, çalışanlarından en üst düzeyde verim alarak, üretimi arttırmak ve maksimum kâr sağlamaktır. Dolayısıyla, bir örgütün amacına ulaşabilmesi için çalışanlarından alacağı verim oldukça önemlidir. Bu durum ise ancak, çalışanların morallerinin, motivasyonlarının ve iş tatminlerinin artırılmasıyla mümkün olabilmektedir.

İş tatminini etkileyen birçok faktörün bulunması nedeniyle literatürde kavram farklı şekillerde tanımlanmıştır:

- İş tatmini, çalışanların işlerinden hoşnut ya da hoşnut olmama durumlarıdır (Keith, 1982: 96).
- İş tatmini, çalışanların işlerindeki sahip oldukları rollere yönelik duygusal tepkilerdir (Vroom, 1982: 99).
- İş tatmini kişinin işine yönelik genel tutumudur (Robbins, 2002: 19).
- İş tatmini, işteki mevcut şartların veya işe sahip olmanın sonucu olarak ortaya çıkan sonuçların kişisel bir değerlendirmesidir (Schneider ve Snyder: 319)

E. İşten Ayrılma Niyeti

İş yaşamında meydana gelen işten ayrılmalar işletmeler için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Çalışanların işten ayrılmalarıyla işletmeler ayrılan kişinin yerini doldurabilmek amacıyla yeni ilan verme, işe başvuran adaylarla görüşmelere zaman ayırma, yeni elemanlara eğitim verme, ayrılan iş görenin iş arkadaşlarının motivasyonlarının düşmesi gibi olumsuz neticelerle karşılaşmaktadır (Balfour ve Neff, 1993).

İşten ayrılma niyeti ile ilgili literatürde çeşitli tanımlamalar yer almaktadır. Yapılan tanımlardan bazıları aşağıdaki gibidir:

- İşten ayrılma niyeti, kişinin kendi isteğiyle sosyal bir sistemden çıkma eğilimidir (Gaertner, 1999: 480).
- İşten ayrılma niyeti, örgütten ayrılmadaki bilinçli ve temkinli olarak alınan bir karar veya niyet olarak ifade edilir (Barlett, 2001: 335).
- İşten ayrılma niyeti, çalışanın memnuniyetsiz hali nedeniyle işini bırakmadan önceki son adımdır (Porter ve Steers, 1973: 153).

Çalışanların işten ayrılmaları işletmeler için önemli maliyetlere, verimsizliğe ve performans düşüklüğüne yol açabileceğinden, işletmelerin bu durumlar karşısında hazırlıklı olabilmeleri için daha önceden tedbirler almaları gerekmektedir. Hwang ve Kuo (2006)'nın yaptıkları araştırmaya göre, çalışanların işten ayrılma niyetlerinin örgütsel etkililiği belirlediğine dair yaygın bir inanç vardır. Araştırmacılar, işten ayrılma niyetini etkileyen faktörlerin belirlenmesiyle beraber çalışanların işten ayrılmaya yönelik davranışlarını daha önceden fark etmekte ve belirtmekte, böylece yöneticiler de muhtemel ayrılmaları önleyebilmek için tedbirler almaktadırlar (Gül vd., 2008).

F. Bireycilik

Hofstede'nin yapmış olduğu çalışmaları incelendiğinde, bilgisayarla insan zihni arasında benzeşim kurduğunu ve bireyin zihninin programlanma aşamalarının yetiştiği ve yaşama dair tecrübeler edindiği sosyal çevresiyle başladığı görülür. Bu anlamda birey, ilk olarak programlanmaya kendi ailesinde başlar, daha sonra bu süreç okulunda, sahip olduğu arkadaş çevresinde, işinde ve bulunduğu toplumsal yapı içerisinde gelişir. Hofstede süreci kültür olarak ifade eder (Hofstede vd., 2010). Bu süreç ise insanın bireycilik düzeyi üzerinde etkili olabilmektedir.

Literatürde bireycilik, bireyler arasında kurulan bağların yeterince sıkı olmama durumu olarak ifade edilir (Hofstede, 1991). Bir başka tanıma göre de bireycilik, bireyi, bireyin sahip olduğu amaçlar ile iradesini merkeze alarak, toplumsal olanın çevreyle ilişkilendirmesi durumudur (Oyserman vd., 2002: 5).

Bireycilik anlayışına göre hiç bir insan tamamen birbirine benzemez. Hofstede yaptığı çalışmada, bireycilik düzeyini, düşük ve yüksek olmak üzere iki grup altında ortaya koymuştur (Hofstede, 1980). Bireycilik seviyeleri yüksek olanlar, insanlardan ve buldukları toplumdan ayrılır (Hofstede, 1980). Yüksek bireycilerin sahip olduğu özellikler incelendiğinde, kendine güven, bireysel başarının sağlanmaya çalışılması, rekabetin ve güç kazanmanın hedeflenmesi, kimseye bağlı kalmama isteği, özgürlüklerine önem vermesi, bireysel çıkarların grup çıkarlarının önünde yer alması gibi bireyin isteklerini ön plana alan tutum ve davranışlar sayılabilir. Bireycilik düzeyi düşük olanlar ise, bağımsız olmak yerine, bağ kurdukları gruba ve karşılıklı kurdukları etkileşimlere göre ifade edilirler. Bu kişilerin sahip olduğu özellikler incelendiğinde, dayanışmaya, ailenin bütünlüğüne, grup ile uyuma, itaate, sorumluluklara ve fedakârlıklar yapmaya önem verme gibi toplumsal yararı ön plana alan davranışlar sayılabilir.

G. Belirsizlikten Kaçınma

Her olay belirli bir neden ile gerçekleşir. Ancak, bu olayların gerçekleşmesine sebep olan faktörler bilinmeyebilmektedir. Bu faktörlerin çoğu da tahmin edilememe özelliğini sürdürmektedir. Bu duruma sahip olaylar, belirsizlik hâlini ortaya çıkarmaktadır. Deney ve gözlemler sonucu elde edilen bilgilerin temel özelliklerinden biri elde edilen verilerin tam bilgiye sahip olduğu varsayımdır. Ancak, gerçekte insan yaşamı belirsizlik, karmaşa ve risklerle çevrilidir. Bu sebeplerle insanlığı bir karar alırken bu hususları göz önüne almak zorundadır.

Bilginin eksik veya karmaşık olduğu, değişimin ani ve tahmin edilemez bir şekilde meydana geldiği durumlarda bireyler kendilerini tehdit altında hissetmektedirler (Sargut, 1994: 18). Literatürde belirsizlikten kaçınma, yeterli bilginin bulunmadığı ya da bilginin açık olarak sunulmadığı, karmaşıklığın hâkim olduğu, değişimlerin ani ve tahmin edilemez şekilde ortaya çıktığı durumlarda hissedilen tedirginlik düzeyi olarak ifade edilmektedir (Hofstede, 1980). Başka bir tanıma göre ise belirsizlikten kaçınma, toplumda normal karşılanması mümkün olmayan düzeydeki belirsizlik hâlidir (Rogovsky ve Schuler, 1997: 63).

Whetten ve Cameron (1995: 76) yaptıkları çalışmalarda, bireyleri belirsizlikten kaçınma seviyeleri düşük ve yüksek bireyler olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Belirsizlikten kaçınma seviyeleri düşük olan kişiler, bilgiyi edinme ve iletmede daha başarılı olmaktadır. Bu kişiler çevrelerinde meydana gelen ani değişim ve belirsizliklere hızlı bir şekilde adapte olarak kolaylıkla uyum sağlarlar. Bu bireyler, çok daha fazla girişimcidirler ve belli bir kısmı tamamlanmış işleri seçerler (Çakıcı, 2003: 23). Düşük seviyede belirsizlikten kaçınmaya sahip kişiler, belirsizlik durumunun kaçınılmaz bir durum olduğu görüşündedirler ve risk alma konusunda daha az tereddüt ederler. Ancak, belirsizlikten kaçınma seviyeleri yüksek olan çalışanlar ise güvenliğe önem veren, duygusal yapılı, katı ve sabırsız kişiliklere sahiptirler (Donthu ve Yoo, 1998: 180).

II. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Çalışmada geliştirilen hipotezler İş - Aile Sınır Teorisi'ne dayandırılmaktadır. Bu teori, bireylerin denge kurmak için, işleri ve aileleri arasındaki sınırları nasıl yönettiklerini ifade etmektedir. Ailelerin çalışanlar üzerindeki iş değiştirmeleri yönünde kurdukları baskı da bu teorinin ilgi alanını oluşturmaktadır.

Endüstri Devrimi'nden itibaren kişilerin işyerleri ve evlerinin fiziksel olarak birbirinden kopması, işin ve evin sahip oldukları amaçlar ile kültürlerinin de değişmesine sebebiyet vermiştir. Clark, amaç ve kültürün zıtlaşması durumundaki iş ve aileyi, dilin kullanımında ya da kabul gören davranışlarda değişiklikler olan *iki farklı ülkeye* benzetmektedir (Clark, 2000: 750-751). Bazı bireylerde bu iki ülke arasındaki geçişlerin etkisi pek önemli değildir. Örneğin, aynı dile veya geleneklere sahip iki komşu ülke arasındaki gibi. Bazen ise, iş ve aile arasında daha büyük zıtlık meydana gelir ve bu nedenle iki yapı arasındaki geçiş oldukça şiddetlidir. İşin ve evin birçok özelliğinden dolayı bu iki alan arasında seçimde bulunmak zordur. Bireyler denge kurabilmek için iş ve aile yapısını, bunların aralarındaki sınırları ve köprüleri belirli bir seviyeye kadar şekillendirebilirler. İş – Aile Sınır Teorisi'ne göre denge, roller arasında en az çatışma olması, işte ve evde sağlanan tatmin ve iyi bir şekilde fonksiyonlaşma durumu olarak ifade edilmektedir. Kişi bu dengeyi kuramadığı zaman ailesinin müdahalesini daha yoğun bir şekilde hisseder.

Toplumdaki alt sistemlerden olan iş ve aile, karşılıklı olarak etkileşim içindedirler ve birinde meydana gelen bir değişim diğerine de yansırabilir. Sosyal sistemler çevreleriyle etkileşimde olan açık bir yapıya sahiptirler. İş – Aile Sınır Teorisi'ne göre iş alanının aile alanının ya da aile alanının iş alanını etkileme düzeyi geçirgenlik ile ilişkilidir. Geçirgenlik ise kişinin sahip olduğu bireycilik düzeyine bağlıdır. Düşük bireycilik özelliklerine sahip olan kişiler kendilerine müdahalede bulunulmasından ve başkaları ile iletişimde olmayı sevdiklerinden, bu kişilerde iki alan arasındaki geçirgenlik oldukça fazladır. Yüksek bireycilik özelliklerine sahip olanlar ise, kendilerine müdahalede bulunulmasından hoşlanmadıkları için bu iki alan arasındaki geçirgenlik düşüktür.

Ailesi tarafından iş yaşamına müdahalede bulunulan çalışanlarda, düşük bireycilik varsa yaşam tatmininin olumlu, yüksek bireycilik de ise yaşam tatmininin olumsuz bir şekilde etkilendiği düşünülmektedir. Çünkü, düşük bireycilik

özelliklerine sahip olanlar, dış müdahalelere açıktırlar ve yönlendirilmek isterler, ailelerinin fikirlerine daha çok önem verirler. Yüksek bireycilik özelliğini taşıyanlar ise kendilerine müdahalede bulunulmasından hoşlanmazlar. Bu kişiler bağımsızlıklarına düşkünlüdürler (Sargut, 1994: 322). Ayrıca ailesi iş yaşamına müdahalede bulunan ve risk almayı göze alamamak olarak ifade edilen (Rogovsky ve Schuler, 1997: 63) yüksek belirsizlikten kaçınma özelliğine sahip çalışanlar, risk almaktan hoşlanmadıklarından müdahale arttıkça yaşam tatminlerinin olumlu şekilde etkilendiği; risk almayı göze almak (Donthu and Yoo, 1998: 180) olarak ifade edilen düşük belirsizlikten kaçınma özelliğine sahip çalışanların ise, yaşam tatminlerinin olumsuz şekilde etkilendiği düşünülmektedir. Çünkü yüksek belirsizlikten kaçınma özelliğine sahip kişiler bir işe kalkışmaya cesaret edemedikleri için ailelerinin fikirlerine ve müdahalelerine ihtiyaç duyarlar ve müdahaleleri memnuniyetle karşılarlar. Ancak, düşük belirsizlikten kaçınma özelliğine sahip çalışanlar ise aileden gelecek yönlendirmelere ihtiyaç duymadıkları ve cüretkâr davranabildiklerinden yapılacak müdahalelerden rahatsızlık duyarlar. Çalışmada böyle durumlar için geliştirilen hipotezler aşağıdaki şekildedir:

Hipotez 1: Çalışanlarda, ailenin iş yaşamına müdahalede bulunması onların yaşam tatmini üzerine negatif etkilidir:

Hipotez 1a: Ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve yaşam tatmini ilişkisi düşük bireycilik özelliklerine sahip olan kişilerde pozitif yönlü iken yüksek bireycilik özelliklerine sahip olan kişilerde bu ilişki negatiftir.

Hipotez 1b: Ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve yaşam tatmini ilişkisi yüksek belirsizlikten kaçınma özelliklerine sahip olan kişilerde pozitif yönlü iken düşük belirsizlikten kaçınma eğilimindeki kişilerde ise bu ilişki negatiftir.

Bireyci değerlere sahip olanlar daima, kendi gereksinimlerini, hislerini, özelliklerini ve haklarını göz önünde bulundurarak hareket ederler. Ailesinin beklentisiyle bireyin kendi beklentisinin uyuşmaması durumunda çalışanlar üzerinde aile müdahalesi kaçınılmaz olmaktadır. Ailesi iş yaşamına müdahalede bulunan çalışanlarda, yüksek bireycilik özelliklerine sahip kişilerde tükenmişlik düzeyinin, düşük bireycilik özelliklerine sahip kişilere göre daha fazla artış gösterdiği düşünülmektedir (Sakal, 2015). Çalışmada bu durum için geliştirilen hipotez aşağıdaki şekildedir:

Hipotez 2: Çalışanlarda, ailenin iş yaşamına müdahalede bulunması onların tükenmişlikleri üzerinde pozitif etkilidir:

Hipotez 2a: Ailenin iş yaşamında müdahalesi ve tükenmişlik arasındaki pozitif ilişki yüksek bireycilik özelliklerine sahip olan kişilerde, düşük bireycilik özelliklerine sahip olan kişilerden daha kuvvetlidir.

Ailesi iş yaşamına müdahalede bulunan düşük belirsizlikten kaçınma özelliğine sahip çalışanlarda, yüksek belirsizlikten kaçınma özelliğine sahip olanlara göre iş tatmininin daha fazla olumsuz etkilendiği düşünülmektedir (Demir, 2008; Bıyıkbeyi ve Taşlıyan, 2019). Çünkü kişi eğer kolayca başka bir iş bulabileceğini düşünüyorsa ya da maddi durumu iyiye veya karakter yapısı olarak

cesaretliyse düşük belirsizlikten kaçınma özelliğine sahiptir. Çalışmada bu durum için geliştirilen hipotez:

Hipotez 3: Çalışanlarda, ailenin iş yaşamına müdahalede bulunması onların iş tatmini üzerinde negatif etkilidir:

Hipotez 3a: Ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve iş tatmini arasındaki negatif ilişki düşük belirsizlikten kaçınma özelliklerine sahip olan kişilerde, yüksek belirsizlikten kaçınma eğilimine sahip olanlara göre daha kuvvetlidir.

Çalışanların işten ayrılma niyeti taşımaya yol açan unsurlardan biri olan ailevi sebepler Prince ve Mueller (1986) tarafından çevresel bir unsur olarak ele alınmıştır. Eğer bir çalışan, ailesi tarafından yaptığı işe yönelik destek bulamazsa ve sürekli olarak başka iş bulması yönünde üzerinde baskı hissederse, bu durum işten ayrılma niyetinin artmasına yol açabilir (Karabay, 2015). Çalışmada buna yönelik geliştirilen hipotez aşağıdaki gibidir:

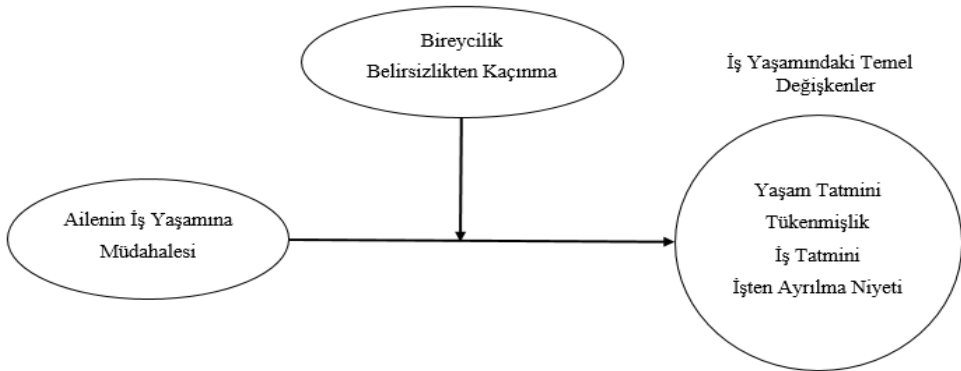
Hipotez 4: Çalışanlarda, ailenin iş yaşamına müdahalede bulunması onların işten ayrılma niyeti üzerine pozitif etkilidir.

III. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışma kapsamında ulaşılan verilerin analizlerinde SPSS 21 ve AMOS 20 paket programları kullanılmıştır. Çalışmada öncelikle demografik soruların frekans dağılımları ele alınmış, sonrasında ise ölçeklerin güvenilirlik analizleri yapılarak geçerliliklerini ölçmek amacıyla açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri, değişkenler arasındaki ilişkileri görebilmek için korelasyon analizi ve hipotezlerin testi için ise regresyon analizi yapılmıştır.

Çalışmaya, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında kurulan ilişkinin kuvvetine etki eden moderatör değişkenler (Baron ve Kenny, 1986: 1185) olarak bireycilik ve belirsizlikten kaçınma da eklenmiştir.

Şekil 1: Araştırma Modeli
Kültürel Moderatörler

Yukarıda Şekil 1’deki modelde de belirtildiği üzere bu araştırmanın modeli ailenin iş yaşamına müdahalesi, bireycilik, belirsizlikten kaçınma, yaşam tatmini, tükenmişlik, iş tatmini ve işten ayrılma niyeti değişkenlerinden oluşmaktadır.

A. Örneklem

Araştırmanın verileri, anket uygulaması yoluyla, İstanbul ve Trabzon illerinde özel sektörde çalışan 525 katılımcı ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir.

Katılımcıların %56,6'sı ($n=297$) erkek, %43,4'ü ($n=228$) kadındır. Ayrıca ankete katılanların %38,7'si ($n=203$) bekâr, %61,3'ü ($n=322$) evlidir. Ankete katılanların %51'i ($n=268$) lise veya yüksekokul mezunu, %20,8'i ($n=109$) meslek yüksekokulu mezunu, %23,8'i ($n=125$) fakülte mezunu ve %4,4'ü ($n=23$) yüksek lisans mezunudur. Katılımcıların %72,6'sı ($n=381$) işçi, %13,1'i ($n=69$) alt kademe yönetici, %9,1'i ($n=48$) orta kademe yönetici ve %5,1'i ($n=27$) üst yöneticidir. Katılımcıların %7,2'si ($n=38$) araştırma geliştirme, %32,4'ü ($n=170$) pazarlama, %19,2'si ($n=101$) üretim, %15,8'i ($n=83$) finans, %3'ü ($n=16$) insan kaynakları, %9'u ($n=47$) halkla ilişkiler, %9,1'i ($n=48$) genel idare ve %4,2'si ($n=22$) ise diğer birimlerde çalışmaktadırlar. Ankete katılanların %5'i ($n=26$) teknoloji üretimi, %15,4'ü ($n=81$) gıda üretimi, %7,2'si ($n=38$) toptan/perakende satış işi, %12,8'i ($n=67$) finans ve sigorta, %8,6'sı ($n=45$) ulaşım, %9,5'i ($n=50$) internet/iletişim, %3,4'ü ($n=18$) danışmanlık, %2,7'si ($n=14$) halkla ilişkiler/reklamcılık, %1'i ($n=5$) yayıncılık, %0,8'i ($n=4$) eğlence, %0,6'sı ($n=3$) tasarım, %2,5'i ($n=13$) inşaat, %13'ü ($n=68$) sağlık, %13,7'si ($n=72$) tekstil ve %4'ü ($n=21$) diğer sektörlerde çalışmaktadırlar. Katılımcıların %57,3'ü ($n=301$) İstanbul'dan ve %42,7'si ($n=224$) ise Trabzon'dan katılmışlardır.

B. Ölçekler

Çalışmadaki ölçeklerin önceki araştırmalarda Türkçe'ye uyarlaması yapılarak, geçerlilik ve güvenilirlik testleri gerçekleştirilmiştir.

Ailenin iş yaşamına müdahalesinin ölçümünde Shields ve arkadaşlarının (1992: 407) 22 ifadeden oluşan ölçeğinden yararlanılmıştır. İlk olarak "Ailenin duygusal müdahalesi ve eleştiri ölçeği" adı ile kullanılan ölçek, yaptığımız bu çalışmada ailenin iş yaşamına müdahalesiyle alakalı olmayan ifadelerin çıkarılmasıyla 10 maddeye düşürülmüştür. Bu 10 ifadenin Türkçe çevirisi yapılarak, uyarlanmıştır. Uyarlama için çeviri-geri çeviri (back-translation) yöntemi kullanılmıştır (Brislin, 1970). İyi düzeyde İngilizce bilgisine sahip iki öğretim elemanının bağımsız olarak Türkçe çeviri yaptıkları anket, tekrar öğretim elemanları tarafından incelenmiş ve düzeltmeler yapıldıktan sonra anketlerin Türkçe çevirilerinin, İngilizce ve Türkçe'yi akıcı konuşabilen bir öğretim üyesince İngilizce'ye çevirisi yapılmıştır. Ölçekte yer alan ifadeler arasında "Ailem yaptığım iş hakkındaki düşüncelerimi etkilemeye çalışır.", "Ailem iş yaşantım ile ilgili alacağım kararlara müdahale etmek ister." gibi ifadeler örnek olarak gösterilebilir. Ailenin iş yaşamına müdahalesi değişkeninin ölçeğinde yer alan ifadeler 5'li Likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (Bakınız: Ek1). Ölçeğin Cronbach Alpha(α) kat sayısı 0.94'tür. Doğrulayıcı faktör analizi ile temin edilen sonuçlara göre Model ile veri arasında yeterli uyum bulunmaktadır ($\chi^2/df=2,624$; $GFI=0,972$; $CFI=0,989$; $IFI=0,989$; $AGFI=0,948$; $RMR=0,025$; $RMSEA=0,056$).

Bireycilik değişkeninin ölçümünde Oyserman, Coon ve Kemmelmier (2002: 9) tarafından geliştirilen ve Öztürk ve arkadaşları (2019) tarafından Türkçe

uyarlaması yapılan 7 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Bireycilik değişkeninin ölçeğinde yer alan ifadeler 5’li Likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (1-Kesinlikle Katılmıyorum→5-Kesinlikle Katılıyorum). Ölçeğe ait $\alpha=0.82$ ’dir. Doğrulayıcı faktör analizi ile temin edilen sonuçlara göre Model ile veri arasında yeterli uyum bulunmaktadır ($x^2/df=2,498$; $GFI=0,984$; $CFI=0,984$; $IFI=0,984$; $AGFI=0,962$; $RMR=0,029$; $RMSEA=0,053$).

Belirsizlikten kaçınma değişkeninin ölçümünde Hofstede (1980) tarafından geliştirilen ve Saylık (2019)’ın Türkçe’ye uyarladığı kültürel değerler ölçeğinin, Jung ve Kellaris’in (2004: 747) çalışmasında da kullanılan 7 ifadeli halinden yararlanılmıştır ancak ölçeğin güvenilirliğini düşürdüğü belirlenen 7. soru ölçeğimizden çıkarılarak ilk 6 ifade anketimizde yer almıştır. Belirsizlikten kaçınma değişkeninin ölçeğinde yer alan ifadeler 7’li Likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (1-Hiçbir Zaman→7-Her Zaman). Ölçeğe ait $\alpha=0.80$ ’dir. Doğrulayıcı faktör analizi ile temin edilen sonuçlara göre Model ile veri arasında yeterli uyum bulunmaktadır ($x^2/df=1,964$; $GFI=0,994$; $CFI=0,997$; $IFI=0,997$; $AGFI=0,975$; $RMR=0,021$; $RMSEA=0,043$).

Yaşam tatmini değişkeninin ölçümünde Diener ve arkadaşları (1985: 72) tarafından geliştirilen ve Türkçe’ye çevirisi Yetim (1991) tarafından yapılan, 5 ifadeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Yaşam tatmini değişkeninin ölçeğindeki ifadeler 5’li Likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (1-Kesinlikle Katılmıyorum→5-Kesinlikle Katılıyorum). Ölçeğe ait $\alpha=0.87$ ’dir. Doğrulayıcı faktör analizi ile temin edilen sonuçlara göre Model ile veri arasında yeterli uyum bulunmaktadır ($x^2/df=1,627$; $GFI=0,995$; $CFI=0,998$; $IFI=0,998$; $AGFI=0,981$; $RMR=0,012$; $RMSEA=0,035$).

Tükenmişlik değişkeninin ölçümünde Maslach ve Jackson (1981: 102) tarafından geliştirilen ve Ergin (1993), tarafından Türkçe’ye çevirisi yapılan, 9 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Tükenmişlik değişkeninin ölçeğinde yer alan ifadeler 5’li Likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (1-Hiçbir Zaman→5-Her Zaman). Ölçeğin α kat sayısı 0.91’dir. Doğrulayıcı faktör analizi ile temin edilen sonuçlara göre Model ile veri arasında yeterli uyum bulunmaktadır ($x^2/df=2,937$; $GFI=0,975$; $CFI=0,985$; $IFI=0,985$; $AGFI=0,946$; $RMR=0,024$; $RMSEA=0,061$).

İş tatmini değişkeninin ölçümünde Bacharach, Bamberger ve Conley (1991: 45)’in geliştirdiği ve 5 ifadeden oluşan ölçekten yararlanılmıştır. Bu ifadelerin Türkçe çevirisi yapılarak, uyarlanmıştır. İş tatmini değişkeninin ölçeğindeki ifadeler 7’li Likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (1- Kesinlikle Katılmıyorum→7-Kesinlikle Katılıyorum). Ölçeğe ait $\alpha=0.92$ ’dir. Doğrulayıcı faktör analizi ile temin edilen sonuçlara göre Model ile veri arasında yeterli uyum bulunmaktadır ($x^2/df=0,593$; $GFI=0,999$; $CFI=1,000$; $IFI=1,000$; $AGFI=0,993$; $RMR=0,004$; $RMSEA=0,000$).

İşten ayrılma niyeti değişkeninin ölçümünde Wayne ve arkadaşları (1997: 97) tarafından geliştirilen ve Küçükusta (2007) tarafından Türkçe’ye uyarlanan, 5 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır; ancak 5. Soru olan reverse sorusu, ölçeğin güvenilirliğini düşürdüğü için ölçeğimizden çıkarılarak ilk 4 ifade anketimizde yer almıştır. İşten ayrılma niyeti değişkeninin ölçeğinde

bulunan ifadeler 5’li Likert ölçeğine göre değerlendirilmiştir (1-Kesinlikle Katılmıyorum→5-Kesinlikle Katılıyorum). Ölçeğe ait $\alpha=0.89$ ’dur. Doğrulayıcı faktör analizi ile temin edilen sonuçlara göre Model ile veri arasında yeterli uyum bulunmaktadır ($\chi^2/df=1,043$; $GFI=0,999$; $CFI=1,000$; $IFI=1,000$; $AGFI=0,990$; $RMR=0,005$; $RMSEA=0,009$).

IV. BULGULAR

A. Korelasyon Analizi Sonuçları

Araştırmada yer alan değişkenlerin ortalama, standart sapma ve korelasyon analizine ait sonuçları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1: Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyonlar

	Ort.	SS	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. Ailenin Müdahalesi	,000	,816	1						
2. Bireycilik	,000	,705	-,049	1					
3. Belirsizlikten Kaçınma	,000	,711	,156**	,155**	1				
4. Yaşam Tatmini	3,02	,975	-,060	,222**	-,158**	1			
5. Tükenmişlik	3,04	,864	,399**	,010	,305**	-,201**	1		
6. İş Tatmini	4,50	1,43	-,087*	,173**	,022	,283**	-,231**	1	
7. İşten Ayrılma Niyeti	2,65	1,24	,341**	,051	,256**	-,143**	,411**	-,127**	1

** Correlation is significant at the 0.01 level

* Correlation is significant at the 0.05 level

Araştırmada yer alan ailenin iş yaşamına müdahalesi değişkeni ile belirsizlikten kaçınma ($r=0,156$, $p=0,001$), tükenmişlik ($r=0,399$, $p=0,001$) ve işten ayrılma niyeti ($r=0,341$, $p=0,001$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler olduğu belirlenirken, ailenin iş yaşamına müdahalesiyle yalnızca iş tatmini ($r= -0,087$, $p=0,005$) arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif bir ilişki bulgusuna erişilmiştir. Tablo 1’den araştırmada yer alan bireycilik değişkeni ile belirsizlikten kaçınma ($r=0,155$, $p=0,001$), yaşam tatmini ($r=0,222$, $p=0,001$) ve iş tatmini ($r=0,173$, $p = 0,001$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Belirsizlikten kaçınma değişkeni ile tükenmişlik ($r=0,305$, $p=0,001$) ve işten ayrılma niyeti ($r=0,256$, $p=0,001$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü ilişkiler olduğu belirlenirken, belirsizlikten kaçınma ile yaşam tatmini ($r = -0,158$, $p = 0,001$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir ilişkinin varlığının tespit edildiği görülmektedir. Araştırmada yer alan yaşam tatmini değişkeni ile iş tatmini ($r=0,283$, $p=0,001$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu belirlenirken, yaşam tatmini ile tükenmişlik ($r= -0,201$, $p=0,001$) ve işten ayrılma niyeti ($r= -0,143$, $p=0,001$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü olduğu sonucuna varılmıştır. Tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti ($r=0,411$, $p=0,001$) arasında kurulan ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü olduğu belirlenirken, tükenmişlik ile iş tatmini ($r= -0,231$, $p =0,001$) arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca araştırmada yer alan iş tatmini ile işten ayrılma niyeti ($r= -0,127$, $p=0,001$) arasında kurulan ilişkinin de istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü olduğu belirlenmiştir.

B. Regresyon Analizi Sonuçları

Araştırma modelinde ele alınan bağımsız değişken ailenin iş yaşamına müdahalesi; bağımlı değişkenler yaşam tatmini, tükenmişlik, iş tatmini ve işten ayrılma niyetidir. Modele ayrıca kontrol değişkenleri olarak cinsiyet, yaş, gelir, eğitim düzeyi ve çalışma süresi; moderatör değişkenler olarak bireycilik ve belirsizlikten kaçınma da eklenerek, regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Çalışma kapsamında Tablo 2’de ortaya konulan regresyon analizi sonuçlarına göre bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerine etkisini araştırmakta olan model anlamlıdır ($F=0,139$, $p<0,001$). Sonuçlarda moderatör değişkenlerden olan bireyciliğin yaşam tatmini üzerine en fazla etkiyi yaptığı tespit edilmiştir ($Beta=0,252$, $p=0,000$). Ayrıca, belirsizlikten kaçınma da yaşam tatmini üzerine etki etmektedir ($Beta= -0,170$, $p=0,000$). Çalışmada ailenin iş yaşamına müdahalesinin çalışanların yaşam tatmini üzerine doğrudan bir etkisi olmadığı belirlenmiştir ($Beta= -0,026$, $p=0,553$). Sonuçlara göre etkileşim değişkenlerin de yaşam tatmini üzerine etki ettiği görülmektedir. Bu değişkenlerden ailenin iş yaşamına müdahalesi x belirsizlikten kaçınma değişkeninin yaşam tatmini üzerinde en fazla etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir ($Beta=0,128$, $p=0,003$). Ayrıca, ailenin iş yaşamına müdahalesi x bireycilik etkileşimi de yaşam tatmini üzerine etki etmektedir ($Beta= -0,113$, $p=0,008$).

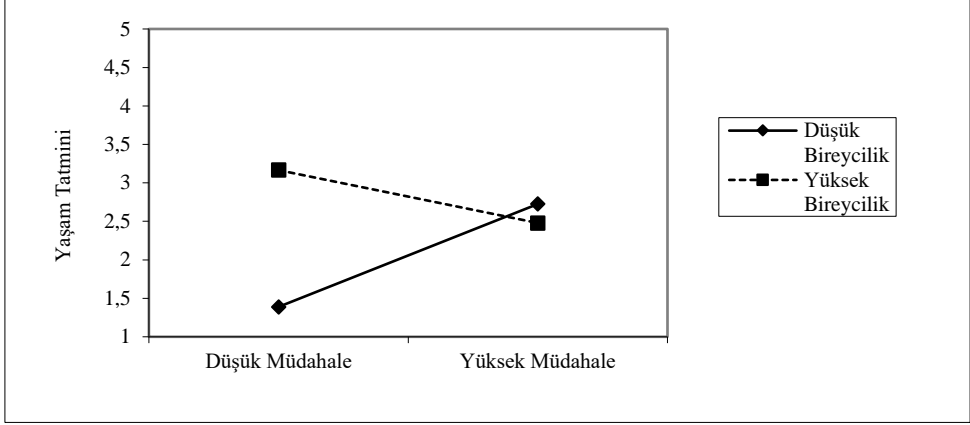
Tablo 2: Ailenin İş Yaşamına Müdahalesinin Yaşam Tatminine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

	Adım 1: Yaşam Tatmini (Bağımlı Değişken)			Adım 2: Yaşam Tatmini (Bağımlı Değişken)			Adım 3: Yaşam Tatmini (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t	p	Beta	t	p	Beta	t	P
Bağımsız Değişkenler									
Cinsiyet	,016	,357	,721	,025	,583	,560	,019	,447	,655
Yaş	-,049	-,784	,433	-,035	-,578	,564	-,010	-,172	,864
Gelir	,080	1,668	,096	,074	1,611	,108	,069	1,501	,134
Eğitim	,131	2,848	,005	,087	1,936	,053	,087	1,939	,053
Süre	,110	1,793	,074	,101	1,712	,088	,082	1,394	,164
AileM.				-,008	-,183	,855	-,026	-,593	,553
Bireycilik				,239	5,614	,000	,252	5,816	,000
BelirK.				-,177	-4,098	,000	-,170	-3,994	,000
AileMXBryc							-,113	-2,649	,008
AileMXB.K.							,128	3,003	,003
R ²	,040			,114			,139		
R	,201			,337			,372		
F	4,363			8,290			8,277		
Anlamlılık	,000			,000			,000		

N = 525. Standardize edilmiş regresyon katsayıları

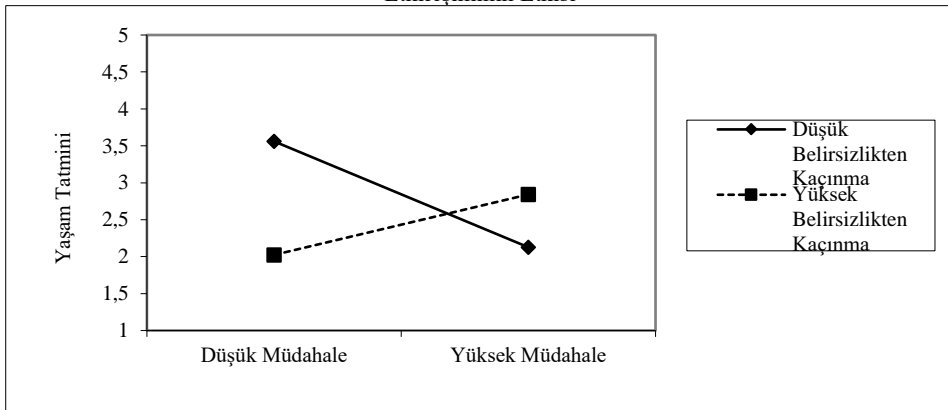
Yapılan basit eğim analizi sonuçlarında düşük bireycilik özelliğine sahip çalışanların yüksek aile müdahalesi ile karşılaşmaları durumunda, yaşam tatminlerinin anlamlı ve pozitif şekilde etkilendiği belirlenmiştir ($Beta=0,411$, $t=2,357$, $p=0,019$). Ayrıca yüksek bireycilik özelliklerine sahip çalışanlarda ise yüksek aile müdahalesi, yaşam tatminleri üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahiptir ($Beta= -0,211$, $t= -2,577$, $p=0,010$) (Şekil 2). Buna göre ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve yaşam tatmini ilişkisi düşük bireycilik özelliklerine sahip olan kişilerde pozitif yönlü iken yüksek bireyciliklerde bu ilişki negatiftir biçimindeki hipotez 1a kabul edilmiştir.

Şekil 2: Yaşam Tatminine Ailenin İş Yaşamına Müdahalesi ile Bireyciliğin Etkileşiminin Etkisi

Yaşam tatmini üzerinde ailenin iş yaşamına müdahalesi ile belirsizlikten kaçınma değişkenlerinin etkileşimlerinin anlamlılığının tespitinden ($Beta= -0,128, p=0,003$) sonra yapılan basit eğim analizi sonuçlarında düşük belirsizlikten kaçınma özelliğine sahip çalışanların yüksek aile müdahalesi ile karşılaşmaları durumunda, yaşam tatminlerinin anlamlı ve negatif şekilde etkilendiği belirlenmiştir ($Beta= -0,441, t= -2,697, p=0,007$). Ayrıca yüksek belirsizlikten kaçınma özelliklerine sahip çalışanlarda ise yüksek aile müdahalesi, yaşam tatminleri üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir ($Beta=0,252, t=2,441, p=0,015$) (Şekil 3). Buna göre ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve yaşam tatmini ilişkisi yüksek *belirsizlikten kaçınma* özelliklerine sahip olan kişilerde pozitif yönlü iken düşük belirsizlikten kaçınma eğilimindeki kişilerde ise bu ilişki negatiftir biçimindeki hipotez 1b kabul edilmiştir.

Şekil 3: Yaşam Tatminine Ailenin İş Yaşamına Müdahalesi ile Belirsizlikten Kaçınma Etkileşiminin Etkisi

Çalışma kapsamında Tablo 3'te sunulan regresyon analizi sonuçlarına göre bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerine etkisini araştırmakta olan model anlamlıdır ($F=0,237, p<0,001$). Sonuçlarda moderatör değişkenlerden sadece belirsizlikten kaçınmanın tükenmişliğe etki ettiği görülmektedir ($Beta=0,241, p=0,000$). Çalışmada ailenin iş yaşamına müdahalesinin çalışanların

tükenmişlikleri üzerinde doğrudan etkisi olduğu da belirlenmiştir ($Beta=0,356$, $p=0,000$). Bu durumda hipotez 2 kabul edilmiştir. Sonuçlara göre etkileşim değişkenlerden yalnızca ailenin iş yaşamına müdahalesi x bireyciliğin tükenmişlik üzerine etki ettiği görülmektedir. ($Beta=0,083$, $p=0,040$).

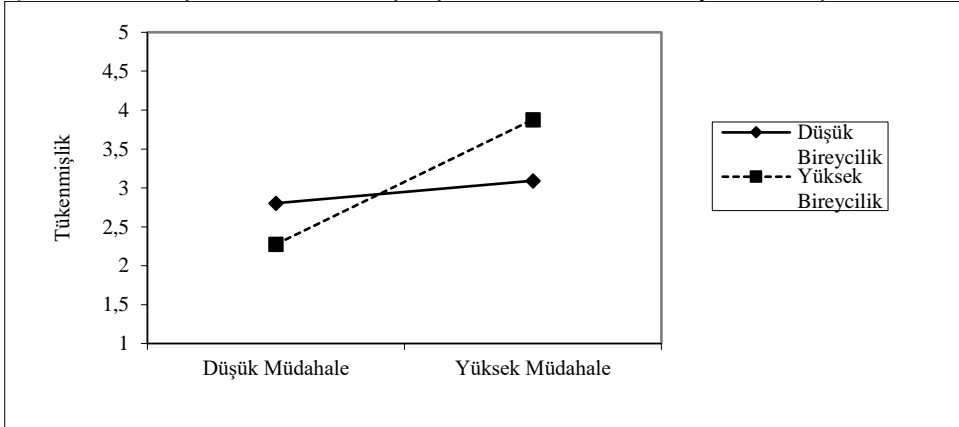
Tablo 3: Ailenin İş Yaşamına Müdahalesinin Tükenmişlik Üzerine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Adım 1: Tükenmişlik (Bağımlı Değişken)			Adım 2: Tükenmişlik (Bağımlı Değişken)			Adım 3: Tükenmişlik (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t	p	Beta	t	p	Beta	t	p
Cinsiyet	,106	2,343	,020	,056	1,375	,170	,058	1,425	,155
Yaş	,008	,118	,906	,036	,629	,530	,028	,495	,621
Gelir	,003	,062	,951	-,034	-,798	,425	-,035	-,824	,410
Eğitim	-,097	-,208	,038	-,021	-,509	,611	-,016	-,379	,705
Süre	,020	,318	,751	,067	1,208	,228	,065	1,169	,243
AileM.				,368	9,224	,000	,356	8,670	,000
Bireycilik				-,004	-,104	,917	-,025	-,614	,539
BelirK.				,245	6,090	,000	,241	5,994	,000
AileM.XBryc							,083	2,063	,040
AileM.XB.K.							,015	,377	,706
R ²	,019			,230			,237		
R	,139			,480			,487		
F	2,04			19,31			15,98		
Anlamlılık	,000			,000			,000		

N = 525. Standardize edilmiş regresyon katsayıları

Yapılan basit eğim analizinde düşük bireycilik özelliğine sahip çalışanların yüksek aile müdahalesi ile karşılaşmaları durumunda, tükenmişliklerinin anlamsız olmakla birlikte pozitif şekilde etkilendiği belirlenmiştir ($Beta=0,089$, $t=0,575$, $p=0,566$); ancak yüksek bireycilik özelliklerine sahip çalışanlarda ise yüksek aile müdahalesi, çalışanların tükenmişlikleri üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir ($Beta=0,493$, $t=6,942$, $p=0,000$) (Şekil 4). Buna göre ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve tükenmişlik arasındaki pozitif ilişki yüksek bireycilik özelliklerine sahip olan kişilerde, düşük bireycilik özelliklerine sahip olan kişilere göre daha kuvvetlidir şeklindeki hipotez 2a kabul edilmiştir.

Şekil 4: Tükenmişlik Üzerine Ailenin İş Yaşamına Müdahalesi İle Bireycilik Etkileşiminin Etkisi

Çalışmada Tablo 4'te ortaya konulan regresyon analizi sonuçlarına göre, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerine etkisini araştırmakta olan model

anlamlıdır ($F=0,139$, $p<0,001$). Sonuçlarda moderatör değişkenlerden sadece bireyciliğin iş tatminine etki ettiği görülmektedir ($Beta=0,168$, $p=0,000$). Çalışmada ailenin iş yaşamına müdahalesinin çalışanların iş tatminleri üzerinde doğrudan etkisi olduğu da belirlenmiştir ($Beta= -0,091$, $p=0,045$). Bu durumda hipotez 3 kabul edilmiştir. Sonuçlara göre etkileşim değişkenlerden yalnızca ailenin iş yaşamına müdahalesi x belirsizlikten kaçınmanın iş tatmini üzerine etki ettiği görülmektedir ($Beta=0,143$, $p=0,001$).

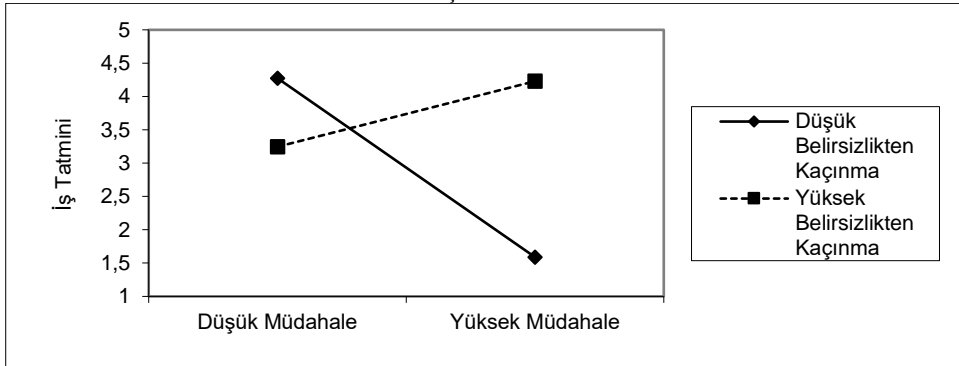
Tablo 4: Ailenin İş Yaşamına Müdahalesinin İş Tatmini Üzerine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

	Adım 1: İş Tatmini (Bağımlı Değişken)			Adım 2: İş Tatmini (Bağımlı Değişken)			Adım 3: İş Tatmini (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t	p	Beta	t	p	Beta	t	p
Bağımsız Değişkenler									
Cinsiyet	-,060	-1,31	,188	-,063	-1,39	,163	-,068	-1,517	,130
Yaş	-,036	-,573	,567	-,021	-,339	,735	-,002	-,031	,975
Gelir	,035	,734	,464	,037	,775	,439	,030	,637	,524
Eğitim	,028	,605	,545	,010	,223	,824	,014	,302	,763
Süre	,133	2,14	,033	,121	1,985	,048	,100	1,641	,101
AileM.				-,062	-1,41	,158	-,091	-2,006	,045
Bireycilik				,171	3,905	,000	,168	3,750	,000
Belir K.				,021	,479	,632	,025	,555	,579
AileM.XBryci							-,050	-1,121	,263
AileM.XB.K.							,143	3,233	,001
R ²	,021			,056			,077		
R	,147			,238			,277		
F	2,278			3,857			4,258		
Anlamlılık	,000			,000			,000		

N = 525. Standardize edilmiş regresyon katsayıları

Basit eğim analizinde düşük belirsizlikten kaçınma özelliğine sahip çalışanların yüksek aile müdahalesi ile karşılaşmaları durumunda, iş tatminlerinin anlamlı ve negatif şekilde etkilendiği belirlenmiştir ($Beta= -0,826$, $t= -3,542$, $p=0,000$). Ayrıca yüksek belirsizlikten kaçınma özelliklerine sahip çalışanlarda ise yüksek aile müdahalesi, iş tatminleri üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahiptir ($Beta=0,303$, $t=2,105$, $p=0,036$) (Şekil 5). Buna göre ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve iş tatmini arasındaki negatif ilişki düşük belirsizlikten kaçınma özelliklerine sahip olan kişilerde, yüksek belirsizlikten kaçınma eğilimine sahip olanlara göre daha kuvvetlidir biçimindeki hipotez 3a kabul edilmiştir.

Şekil 5: İş Tatmini Üzerinde Ailenin İş Yaşamına Müdahalesi ile Belirsizlikten Kaçınma Etkileşiminin Etkisi

Çalışmada Tablo 5'te sunulan regresyon analizi sonuçlarına göre, bağımsız değişkenin bağımlı değişken üzerine etkisini araştırmakta olan model anlamlıdır ($F=0,181$, $p<0,001$). Sonuçlara bakıldığında kontrol değişkenler içerisinde yalnızca çalışma süresinin işten ayrılma niyeti üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, ailenin iş yaşamına müdahalesinin de işten ayrılma niyeti üzerine doğrudan etki ettiği tespit edilmiştir ($Beta=0,297$, $p=0,000$). Böylece çalışanlarda, ailelerin yaptığı müdahalenin işten ayrılma niyetini arttırdığı yönündeki hipotez 4 doğrulanarak, kabul edilmiştir.

Tablo 5: Ailenin İş Yaşamına Müdahalesinin İşten Ayrılma Niyetine Etkileri Regresyon Analizi Sonuçları

	Adım 1: İşten Ayrılma Niyeti (Bağımlı Değişken)			Adım 2: İşten Ayrılma Niyeti (Bağımlı Değişken)			Adım 3: İşten Ayrılma Niyeti (Bağımlı Değişken)		
	Beta	t	p	Beta	t değeri	p	Beta	t değeri	p
Bağımsız Değişkenler									
Cinsiyet	,002	,052	,959	-,040	-,96	,335	-,039	-,938	,349
Yaş	,017	,272	,786	,044	,751	,453	,040	,675	,500
Gelir	-,016	-,326	,745	-,047	-,1,06	,289	-,048	-,1,06	,286
Eğitim	-,039	-,843	,400	,020	,466	,641	,023	,523	,601
Süre	-,189	-3,079	,002	-,151	-2,6	,008	-,152	-2,64	,008
AileM.				,302	7,32	,000	,297	6,980	,000
Bireycilik				,034	,830	,407	,024	,566	,572
BelirK.				,202	4,85	,000	,199	4,795	,000
AileM.XBryci							,042	,998	,319
AileM.XB.K.							,003	,082	,935
R ²	,035			,180			,181		
R	,188			,424			,426		
F	3,78			14,14			11,39		
Anlamlılık	,000			,000			,000		

N = 525. Standardize edilmiş regresyon katsayıları

SONUÇ

Bu çalışmada elde edilen sonuçlara göre ailenin iş yaşamına müdahalesi, çalışanlar üzerinde baskı oluşmasına sebep olan önemli bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda, kişinin sahip olduğu bireycilik ve belirsizlikten kaçınma düzeyleri de bu niyetinin oluşumunda pozitif veya negatif şekillerde etkili olabilmektedir.

Bu çalışmanın bulgulara göre, ailenin iş yaşamına müdahalesinin çalışanın yaşam tatmini ile ilişkisinde bireycilik ve belirsizlikten kaçınma değişkenleri moderatör değişkenlerdir. Ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve yaşam tatmini arasındaki ilişki düşük bireycilik özelliklerine sahip olan kişilerde pozitif yönlü iken, yüksek bireyciliklerde bu ilişki negatiftir. Sonuçlara bakıldığında, aile müdahalesine maruz kalan kişilerde bireycilik düzeyine bağlı olarak yaşamlarından aldıkları tatminlerinin artış veya azalış gösterdiği görülmektedir. Ayrıca ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve yaşam tatmini arasındaki ilişki yüksek belirsizlikten kaçınma özelliklerine sahip olan kişilerde pozitif yönlü iken; düşük belirsizlikten kaçınma eğilimindeki kişilerde ise bu ilişki negatiftir. Sonuçlara göre, ailesi tarafından iş yaşamında müdahaleye maruz kalan çalışanların tükenmişlikleri artmaktadır. Aynı zamanda çalışanlarda ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve tükenmişlik arasındaki ilişki yüksek bireycilik özelliklerine sahip olan kişilerde, düşük bireycilik özelliklerine sahip olanlara göre daha kuvvetlidir. Bir başka analize göre, ailenin iş yaşamına müdahalede bulunması çalışanların iş

tatminleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Ayrıca çalışanlarda ailenin iş yaşamında müdahalede bulunması ve iş tatmini arasındaki negatif ilişki düşük belirsizlikten kaçınma özelliklerine sahip olan kişilerde, yüksek belirsizlikten kaçınma özelliklerine sahip olanlara göre daha kuvvetlidir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, ailenin iş yaşamına müdahalesi çalışanların işten ayrılma niyetlerini arttırmaktadır. İş yaşamlarında çalışanların aile müdahalesi ile karşılaşmaları mevcut işlerinden ayrılma niyeti oluşturmalarına yol açmaktadır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulguların ışığında, ailenin iş yaşamına müdahalesinin çalışan üzerinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Ancak, bireycilik ve belirsizlikten kaçınma gibi kişinin sahip olduğu özelliklerin moderatör etkisi de bulunmaktadır. Bu nedenle yöneticilerin, çalışanlarının sahip oldukları bireycilik ve belirsizlikten kaçınma düzeylerini iyi şekilde analiz etmeleri gerekir. Ayrıca, Türkiye’de aile müdahalesinin çalışanlar üzerinde etkili bir unsur olduğunu da dikkate almaları gerekir. Dolayısıyla, yöneticiler çalışanlarının beklentilerini karşılamak için çaba sarf ederken, ailelerinin de beklentilerine cevap vermeye gayret göstermelidirler. Her ailenin, üyesinden beklentisi maddi yönden iyi ve rahat edebileceği, saygınlık kazanabileceği bir işe girmesidir. Yöneticiler de bu durumun farkında olarak hareket etmeli ve piyasadaki mevcut iş olanakları arasında çalışanlarının işini daha cazip hâle getirmelidirler.

Bu çalışmanın örneklemini özel sektör çalışanlarından oluştuğundan, daha sonraki yapılacak çalışmalarda aile müdahalesinin etkilerinin kamu sektöründe de araştırılması yararlı olacaktır. Dolayısıyla, sahip olunan bulgular genellenebilirlik bakımından zenginlik kazanacaktır. Ayrıca veriler tek seferde toplanmış olup, kesitseldir. Bu durum çalışmadaki bulguların genellenebilirliği ile sebep-sonuç ilişkilerinin testinde yeterli seviyede olmamasına yol açmaktadır (Bono ve McNamara, 2011: 657-660). Sonraki çalışmalarda, bu çalışmayı daha fazla genişletmek amacıyla daha geniş kesimlere ulaşarak çalışmalar yapılabilir, çalışanların akrabaları, komşuları, çocukluk, okul veya iş arkadaşları ile amir ve yöneticilerinin müdahalesinin iş yaşamlarına olan etkisinin araştırılmasının daha farklı sonuçlar ortaya çıkarabileceği düşünülmektedir. Yaşanabilecek müdahalelerin çalışmalardaki örgütsel vatandaşlık, stres, motivasyon veya performans etkisi incelenebilir. Stres, işe yabancılaşma gibi değişkenlerin aracı etkilerine bakılabilir. Bu sayede müdahale kavramının derinleşmesine incelemesi yapılarak, ilgili literatüre katkısı sağlanabilir. Böylelikle, ulaşılan bulgular daha fazla genellenebilir bir nitelik kazanarak, güçlenecektir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Yönetim ve Ekonomi Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı Öğr. Gör. Dr. Vural AKAR tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Bacharach, S. B., Bamberger, P. and Conley, S. (1991). Work-home conflict among nurses and engineers: Mediating the impact of role stress on burnout and satisfaction at work. *Journal of Organizational Behavior*, 12(1), 39-53.
- Balfour, D. L. and Neff, D. M. (1993). Predicting and managing turnover in human service agencies: A case study of an organization in crisis. *Public personnel management*, 22(3), 473-486.
- Baron, R. M. and Kenny, D. A. (1986). The Moderator–Mediator Variable Distinction in Social Psychological Research: Conceptual, Strategic, and Statistical Considerations. *Journal Of Personality And Social Psychology*, 51(6), 1173.
- Bartlett, K. R. (2001). The relationship between training and organizational commitment: A study in the health care field. *Human resource development quarterly*, 12(4), 335-352.
- Bıyıkbeyi, T. ve Taşlıyan, M. (2019) Benimsenmiş ulusal kültürel değerler ile iş tatmini arasındaki ilişki: Banka çağrı merkezlerinde bir uygulama. *Scientific Committee*, 1405.
- Bono, J. E. and McNamara, G. (2011). Publishing in AMJ—part 2: research design. *Academy of management journal*, 54(4), 657-660.
- Brislin, R. W. (1970). Back-translation for cross-cultural research. *Journal of cross-cultural psychology*, 1(3), 185-216.
- Chiang, L. M. (2010). The Development of a Leisure and Life Satisfaction Scale for Outpatient (LLSSOP) Leisure Activity Programs in Iowa (Doctoral dissertation, University of Northern Iowa).
- Clark, S. C. (2000). Work/family border theory: A new theory of work/family balance. *Human relations*, 53(6), 747-770.
- Çakıcı, O. (2003). Kültürler arası farklılaşmanın müzakere sürecine etkileri: NATO ülkeleri arasında bir uygulama. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü*.
- De Berardis, D., Campanella, D., Serront, N., Gambi, F., Carano, A., La Rovere, R. and Ferro, F. M. (2008). Insight and perceived expressed emotion among adult outpatients with obsessive-compulsive disorder. *Journal of Psychiatric Practice®*, 14(3), 154-159.
- Demir, H. (2008). Kültürel renk körlüğü: kültürel değerler ve iş tatmini arasındaki ilişki üzerine güçlendirmenin aracılık (mediation) etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(2), 211-237.
- Diener, E. D., Emmons, R. A., Larsen, R. J. and Griffin, S. (1985). The satisfaction with life scale. *Journal of personality assessment*, 49(1), 71-75.
- Donthu, N. and Yoo, B. (1998). Cultural influences on service quality expectations. *Journal of service research*, 1(2), 178-186.
- Engin, C. (1992). Hemşirelerde tükenmişlik ve Maslach tükenmişlik ölçeğinin uyarlanması. *Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları*, 143-154.
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. *Journal of social issues*, 30(1), 159-165.
- Gaertner, S. (1999). Structural determinants of job satisfaction and organizational commitment in turnover models. *Human resource management review*, 9(4), 479-493.
- Glass Jr, J. C. and Jolly, G. R. (1997). Satisfaction in later life among women 60 or over. *Educational Gerontology: An International Quarterly*, 23(4), 297-314.
- Gökdağ, D. (2002). *Aile Psikolojisi ve Eğitimi*. Anadolu Üniversitesi.
- Gül, H., Oktay, E., ve Gökçe, H. (2008). İş Tatmini, Stres, Örgütsel Bağlılık, İşten Ayrılma Niyeti Ve Performans Arasındaki İlişkiler: Sağlık Sektöründe Bir Uygulama. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 15, 1-11.
- Hofstede, G. (1984). *Culture's consequences: International differences in work-related values* (Vol. 5). sage.
- Hofstede, G. (1991). *Organizations and cultures: Software of the mind*. McGrawHill, New York.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions and organizations across nations*. Sage publications.
- Hofstede, G., Hofstede, G. J. and Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: software of the mind: intercultural cooperation and its importance for survival*. McGraw-Hill.

- Hwang, I. S. and Kuo, J. (2006). Effects of job satisfaction and perceived alternative employment opportunities on turnover intention: An examination of public sector organizations. *Journal of American Academy of Business*, 8(2), 254-259.
- Jung, J. M. and Kellaris, J. J. (2004). Cross-national differences in proneness to scarcity effects: The moderating roles of familiarity, uncertainty avoidance, and need for cognitive closure. *Psychology & Marketing*, 21(9), 739-753.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2010). *Benlik, aile ve insan gelişimi: Kültürel psikoloji*. Koç Üniversitesi.
- Karabay, M. E. (2015). Sağlık personelinin iş stresi, iş-aile çatışması ve iş-aile-hayat tatminlerine yönelik algılarının işten ayrılma niyeti üzerindeki etkilerinin belirlenmesi üzerine bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(26), 113-134.
- Kavanagh, D. J. (1992). Recent developments in expressed emotion and schizophrenia. *The British journal of psychiatry*, 160(5), 601-620.
- Keith, D. (1982). *İşletmede İnsan Davranışı*, Çeviren: Kemal Tosun, 5.baskı, İstanbul, s. 96.
- Kluckhohn, F. R., & Strodtbeck, F. L. (1961). Variations in value orientations.
- Kocabiyik, A., Özer, D., Girgin, V., Atış, Y., Beştepe, E. ve Alpay, N. (2002). Bipolar Bozuklukta Duygudurumunu ile Ailelerin Sosyodemografik Verileri Arasındaki İlişkiler. *Düşünen Adam Dergisi*. 15, 77-84.
- Küçükusta, D. (2007). Konaklama işletmelerinde iş-yaşam dengesinin çalışma yaşamı kalitesi üzerindeki etkisi (Yayınlanmamış doktora tezi). *Dokuz Eylül Üniversitesi, SBE, İzmir*.
- Lee, R. T. and Ashforth, B. E. (1993). A further examination of managerial burnout: Toward an integrated model. *Journal of organizational behavior*, 14(1), 3-20.
- Leiter, M. P. and Maslach, C. (1988). The impact of interpersonal environment on burnout and organizational commitment. *Journal of organizational behavior*, 9(4), 297-308.
- Maslach, C. and Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of organizational behavior*, 2(2), 99-113.
- Maslach, C. (2003). Job burnout: New directions in research and intervention. *Current directions in psychological science*, 12(5), 189-192.
- Oyserman, D., Coon, H. M. and Kimmelmeier, M. (2002). Rethinking individualism and collectivism: evaluation of theoretical assumptions and meta-analyses. *Psychological bulletin*, 128(1), 3.
- Özer, M. and Karabulut, Ö. Ö. (2003). Yaşlılarda yaşam doyumu. *Geriatrics*, 6(2), 72-74.
- Öztürk, E. B., Gökoğlu, S. K. ve İnan, N. K. (2019). Bireycilik ve Toplulukçuluk Ölçeğinin Türkçe Geçerliliği. *Ege Academic Review*, 19(1), 1-14.
- Porter, L. W. and Steers, R. M. (1973). Organizational, work, and personal factors in employee turnover and absenteeism. *Psychological bulletin*, 80(2), 151.
- Price, J. L., & Mueller, C. W. (1986). *Absenteeism and turnover of hospital employees*. JAI press.
- Rogovsky, N. and Schuler, R. S. (1997). Managing human resources across cultures. *Business and The Contemporary World*, 9, 63-76.
- Robbins, S. P. (2005). *Essentials of organizational behavior. (7th Edition)*. Prentice Hall, New Jersey.
- Sakal, Ö. (2015). *Kültürün bireycilik toplulukçuluk boyutlarının tükenmişlik boyutları üzerindeki etkisi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Sargut, A. S. (1994). Bireycilik ve Ortaklaşma Davranış İkileminde Yönetim ve Örgüt Kuramları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 49(01).
- Saylık, A. (2019). Hofstede'nin kültür boyutları ölçeğinin Türkçeye uyarlanması; Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 8(3), 1860-1881.
- Schaufeli, W. B. and Maslach, C. (1993), *Historical and Conceptual Development of Burnout*, in W. B. Schaufeli, C. Maslach and T. Marek (Eds.), *Professional Burnout: Recent Developments in Theory and Research*, Taylor & Francis, Washington, DC, pp. 1-16.
- Schneider, B., & Snyder, R. A. (1975). Some relationships between job satisfaction and organization climate. *Journal of applied psychology*, 60(3), 318.

- Shields, C. G., Franks, P., Harp, J. J., McDaniel, S. H. and Campbell, T. L. (1992). Development of the family emotional involvement and criticism scale (feics): A self-report scale to measure expressed emotion. *Journal of marital and family therapy*, 18(4), 395-407.
- Vroom, V. H. (1982). Work and motivation. Robert E. Krieger Publishing Company.
- Wayne, S. J., Shore, L. M. and Liden, R. C. (1997). Perceived organizational support and leader-member exchange: A social exchange perspective. *Academy of Management journal*, 40(1), 82-111.
- Whetten, D. and Cameron, K. (1995). *Developing Management Skills*, New York: Harper Collins College Publishers.
- Yetim, Ü. (1991). Kişisel projelerin organizasyonu ve örüntüsü açısından yaşam doyumu. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi

SUMMARY

The main idea of this study is that the intervention of the family in business life can arise as a problem in business life. The family may interfere with their own children because they want the well-being of their members. Business life, which starts with the person's employment in a job that he/she has chosen, may emerge as a subject that the family of the individual always focuses on. An intrusive family can put pressure on the employee and this can have negative consequences. This effect may occur as a decrease in life satisfaction, a pathy towards work, indifference, reluctance, burnout, a decrease in the satisfaction of the individual from his/her life and job, and an increase in the intention to leave the job. Intrusive attempts by the family may cause the individual to disrupt the balance between work and family life. This imbalance can negatively affect the person emotionally. In addition, the obligations that an individual must fulfill in business life may be negatively affected as a result of the intervention of family members and may be reflected in working life.

In this study, the work-family boundary theory was used in the development of hypotheses. This theory supports the view that emotions have a permeable structure between work and family, and that work and family lives affect each other. According to this theory, violating the border between work and family leads to the deterioration of the balance established between these two areas and to be negatively affected. Based on this theory, the effect of family intervention in work life on the main variables in working life was investigated. These variables are life satisfaction, burnout, job satisfaction and intention to leave. In this relationship, the moderator effects of individualism and uncertainty avoidance were examined.

The data of the research were obtained as a result of face-to-face interviews with 525 participants working in the private sector in the provinces of Istanbul and Trabzon. SPSS 21 and AMOS 20 package programs were used in the analysis of the data. Reliability analyzes of the scales in the study were performed, and explanatory and confirmatory factor analyzes were performed to measure their validity, correlation analysis to see the relationships between variables, and regression analysis to test hypotheses. The results show that, in line with the work-family boundary theory, individualism and uncertainty avoidance variables have moderator roles in the relationship between family intervention in work life and life

satisfaction. In the study, it was determined that there is a negative relationship between family intervention in business life and life satisfaction, and that individualism and uncertainty avoidance variables also have moderator effects. At the same time, it was found that there is a positive relationship between family intervention in business life and burnout, and that the individualism variable also has a moderator effect. In addition, it has been determined that there is a negative relationship between family intervention in business life and job satisfaction, and that the variable of avoidance of uncertainty has a moderator role. Finally, the relationship between family intervention in business life and intention to leave was found to be positive. It is thought that the theoretical and practical suggestions in the study will contribute to researchers and practitioners.

There are also some limitations of the study that should be taken into account. The data were collected at once and are cross-sectional. This situation causes the generalizability of the findings in the study to be insufficient in the testing of cause-effect relationships. In addition, the effect of family intervention on life satisfaction, job satisfaction, burnout and turnover intention according to the individualism and uncertainty avoidance levels of the employees was investigated in the study. In future studies, besides family intervention, the effects of managers and friends should also be investigated. In future studies, studies can be carried out by reaching wider audiences in order to expand this study; It is thought that investigating the effects of the intervention of employees' relatives, neighbors, childhood, school or co-workers, and supervisors and managers on their business life may reveal different results.

Ek 1. Ailenin İş Yaşamına Müdahalesi Ölçeği Soru Formu

Ailenin Müdahalesi Ölçeği		Hiçbir Zaman	Çok Nadir	Bazen	Çoğu Zaman	Her Zaman
1	Ailem yaptığım iş hakkındaki düşüncelerimi etkilemeye çalışır.	1	2	3	4	5
2	Ailem yaptığım iş ile ilgili olarak sürekli yorumlar yapar.	1	2	3	4	5
3	Ailem iş yaşantım ile ilgili alacağım kararlara müdahale etmek ister.	1	2	3	4	5
4	Ailem iş ile ilgili sorumluluklarıma harcamam gereken zaman nedeniyle şikâyetçidir.	1	2	3	4	5
5	Ailem yaptığım işi beğenmez.	1	2	3	4	5
6	Ailem sık sık daha iyi bir iş bulmam konusunda baskı yapar.	1	2	3	4	5
7	Ailem iş yaşantıma destek olmaz.	1	2	3	4	5
8	Ailem genellikle başkalarıyla benim işimi kıyaslar.	1	2	3	4	5
9	Ailem genellikle iş yaşantıma karışır.	1	2	3	4	5
10	Ailem yaptığım işe yönelik şikâyetçidir.	1	2	3	4	5

MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ YÖNETİM VE EKONOMİ DERGİSİ (YAZIM KURALLARI, ETİK İLKELER VE YAYIN POLİTİKASI)

Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, kurulduğu 1995 yılından günümüze değin başta İktisat, İşletme ve Maliye olmak üzere Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler ile Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri gibi çeşitli bilim alanlarında yayın hayatını sürdürmektedir.

“*Uluslararası hakemli dergi*” niteliğine sahip MCBÜ İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi, Mart, Haziran, Eylül ve Aralık aylarında olmak üzere yılda dört kez yayınlanmaktadır.

Dergimiz, “*TRDizin*”, “*EconLit Veri Tabanı*”, “*EBSCO Veri Tabanı*”, “*Akademia Sosyal Bilimler İndeksi (ASOS)*”, “*DOAJ Veri Tabanı*”, “*ProQuest*” ve “*SOBİAD*” veri tabanlarına kayıtlıdır. Editörlüğümüze gelen makaleler, bir ön incelemeden sonra Hakem Kurulu içerisinde konunun uzmanı olan iki, gerektiğinde üç hakemin değerlendirmesinden geçmektedir.

•Dergiye ancak başka bir yerde yayınlanmamış veya halen yayınlanmak üzere değerlendirme sürecinde olmayan yazılar gönderilebilir.

•Dergi yönetim sistemi olan “**Dergipark**” üzerinden gerçekleştirilen değerlendirme süreci sonunda yazı yayına kabul edilirse, yazının tüm yayın hakları MCBÜ İİBF Yönetim ve Ekonomi Dergisi’ne ait olacaktır.

•Dergimiz herhangi bir yayın ücreti talep etmemektedir.

•Derginin yayıncısı, editörü ve yayın kurulu yazarların belirtmiş olduğu görüş ve düşünceler ile doğabilecek yayın etiği ihlallerinin sorumluluğunu kabul etmekle yükümlü olmayıp dergide yer alan makale ve yazıların sorumluluğu yazar(lar)ına aittir (bknz: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/yonveek/policy>)

Dergimizin bundan sonraki sayılarında yayınlanması arzu edilen çalışmaların aşağıda belirtilen yazım kurallarına ve diğer koşullara uygun bir şekilde editörlüğümüze ulaştırılması gerekmektedir.

•Başlık makaleyi betimleyici olmalı, makalenin esas konularını teşkil etmelidir. Türkçe ve İngilizce başlıklar mümkünse 12 kelimeyi aşmamalıdır. Yazının başlığı büyük harflerle **15 punto ve koyu** olarak yazılmalı; Özet yerine “**Öz**” kavramı kullanılmalıdır. Öz makalenin ana bölümlerinin her birinin kısa özetini içermeli, okuyucunun makaleyi bütünüyle okumaya karar vermesini sağlayacak bilgileri içermelidir. Öz, özet dahil tüm ana başlıklar **11 punto büyük harflerle**, alt başlıklar ise **küçük harflerle, koyu ve 11 punto** olarak yazılmalıdır. Sayfanın altında makalenin türü, yazarların kurumları, iletişim bilgileri ve ORCID bilgileri yer almalıdır.

•Dergimize gönderilecek makaleler Türkçe veya yabancı dilde (İngilizce, Fransızca veya Almanca) olabilir. Makalenin Türkçe ve İngilizce dilleriyle hazırlanmış en çok 100-250 kelimelik özetinin de eklenmesi gerekir (İngilizce ve Türkçe başlık da yer almalıdır). Ayrıca bu özetin altında, çalışmanın alanını tanımlayacak Türkçe ve İngilizce “anahtar sözcükler” (Key Words)” bulunmalıdır.

•Özet, makalenin **sonunda (İngilizce)** yer almalı, minimum 500 kelimedenden oluşmalı ve verilen bilgiler öz'e oranla daha geniş kapsamlı ifade edilmelidir. Araştırma metninde yer almayan herhangi bir bulgu veya sonuca yer verilmemelidir. Metin içindeki bilgilere referansta bulunulmamalıdır.

•Dergimiz Yıl:2009 Cilt:16 Sayı:1 den itibaren **Journal of Economic Literature (JEL) Kodu** uygulamasına geçmiş bulunmaktadır. Gönderilecek çalışmalarda yazarın JEL Kodlarını da belirtmesi gerekmektedir. Türkçe ve İngilizce özetlerin altında, anahtar kelimeler (en az 3 en çok 5 kelime) ile (JEL) kodu bulunmalıdır. JEL Kodlarının belirlenmesi ile ilgili internet başvuru adresine aşağıdaki bağlantıdan ulaşılmaktadır:

<http://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php>

•Yazılar **en:17 cm boy:24 cm** ebatlı kağıda aşağıdaki biçimde yazılmalıdır. Makale kaynakça dahil; Sayfa sayısı olarak **25 sayfayı**, kelime sayısı olarak da **8000 kelimeyi** geçmemelidir.

Üst : 2,8 cm Sol : 2,1 cm Alt : 1,3 cm Sağ : 2,1 cm

Karakter: Times New Roman 11 punto, **Tablolar:** 8 punto (Tablo Başlığı: 9 punto)

Satır Aralığı : 1.0

•Makale, Dergipark üzerinden gönderilmelidir. Ayrıca yazar/lar tarafından imzalı "Yayın Devir Hakkı Formu" nun da taranarak Dergipark sistemine yüklenilmesi gerekmektedir.

•Yazıda yer alan konu başlıkları I,II,III, ... gibi Romen rakamlarıyla, alt başlıklar ise A,B,C, ...gibi büyük harflerle sıralanmalıdır. Makaleyi bölümlere ayırmada ondalık sistem kullanılmalıdır. Tablo ve şekillerin hazırlanmasında derginin boyutları ve genel dizayn dikkate alınmalıdır. Şekillere ve tablolara başlık ve sıra numarası verilmeli ve sayfaya ortalanmalıdır. Başlıklar tabloların üstünde şekillerin ise altında yer almalıdır. Denklemlere sıra numarası verilmelidir. Sıra numarası parantez içinde ve sayfanın en sağında bulunmalıdır.

•Tüm yazılar; Amerikan Psikologlar Derneği (American Psychological Association, **APA**) tarafından yayınlanan “ **The Publication manual of the American Psychological Association (6th edition), 2001** “ isimli kaynakta belirtilen yazım ilkelerine uygun bir biçimde yazılmalıdır. Apa'nın 6. Baskısı yazarların dikkate alacağı versiyon olmalıdır. Bahsedilen kaynağa ilişkin internet adresi ; <http://www.apastyle.org/> , http://www.muhenberg.edu/library/reshelp/apa_example.pdf Kaynaklar latin alfabesi ile yazılmış olmalıdır.

•Dergilerin varsa **DOI** numaraları kaynağın sonuna eklenmelidir. Örneğin; *Silverson, B. E. (2011). Fundamental of Personal Initiative. Journal Of Management and Economics: General, 224, 202 – 253. Doi: 10.1037/0056-3245.134.2.248* Yoksa makaleye dair URL numaraları yazılır , <http://www2.bayar.edu.tr/yonetimekonomi/dergi/pdf/C22S12015/1- %2014.pdf>

• Klasik eserlerin (Adam Smith , Marx , Locke vb) özgün tarihleri biliniyorsa kaynağın sonunda şu şekilde verilmektedir :(Özgün eser 1882 tarihlidir)

• Aynı soyadlı yazarlardan, yayını daha eski olsa bile adının ilk harfi alfabetik olarak önce gelen kaynakçada önce belirtilmektedir. Örneğin;

Vasfi, E. (1998). *Hukuki Terimler*, Ankara: Vadi. Vasfi, L. (2007). *Hukuk Reformları Sürecinde Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu. İnsan Hakları Haberciliği*, (derl.) Sevda Alankuş, İstanbul: STE Vakfı.

• Kitap ve Raporların kaynakçada gösteriminde önce yayınlandığı yer ve sonra kitabevi, yayınevi adı “ kitabevi” “yayınevi” “yay” vb. **ekler** belirtilmeksizin verilir. Örneğin;

Ankara: Dost İstanbul: Nesa İstanbul: Sabancı Vakfı New York, NY: McGreen – Hill

• **Tek Yazarlı Kitap**

Ansel, N. (2006). *Sessiz Gün*. İstanbul: Deki. Carlsen, S. (2009). *Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü*. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

• **Çok Yazarlı Kitap** Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). *Çok Tuhaf Çok Tanıdık*. İstanbul: Metis.

• **Editörlü Kitap**

Katip, M. (Ed.) (2007). *Kamusal Fayda*. Ankara: İmge.

• **Editörlü Kitapta Bölüm**

AKYOL, B. (2004). *Saha Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı*. Kemal Özbek (Ed.), *Kamusal Alan Dahilinde* (s. 689-713). Ankara: Dost.

• **Birden Çok Baskısı Olan Kitap**

Straight, W. Jr. & Walles, E. B. (2004). *The Elements of World*(7. Baskı). New York: Longman.

• **Sadece Elektronik Basılı Kitap** O'Keefe, E. (n.d.). *Egoism & the cnsts in Western values*. erişim [http://www.onlineoriginals.com/showitem .asp litem I 135](http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=I135)

• **Kitabın Elektronik Versiyonu**

Shelton, M. A (1989). *Magazine addiction? A study of Social Life [DX Reader version]*. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

• **Elektronik Adresten Yararlanılan Kaynakta**

Kaynağın erişilebileceği URL verilir ,
<http://www.antraktsinema.com/makale.php?id=729>

• **Elektronik Makaleler**

Bulunması durumunda digital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir. Rousseau, S. C. (2009). *What is Freedom ?*. *Knowledge Management Research & Practice*. Advance online publication. doi: 1 0.1 057/palgrave.kmrp.8500141

• **Elektronik Gazate Makaleleri**

Seran, Ö. (2010, 21 Ocak). *Televizyon alışkanlıklarımız ve çocuklar*. www.hurriyet.com.tr

• **Daha Önceki Bir Baskının Yeni Basımı (Özellikle Klasik Eserlerde)**

Smith, A. (1976). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). *Metin İçinde Kullanımı* :(Smith, 1776/1976)

•**Kitaptan Çevrilmiş Bölüm**

Kaynakçada: Hengel, M. (1958). The Best Quality. T. Prast (Çev.). Chicago: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1912-1917).

•**Rapor ve Teknik Makaleler** Özer, H. (2008). *Mediscape Turkey 2000* (Report No. 2). Ankara: SERAUM

•**Dergi Tek Yazarlı Makale**

Cenah, Y. (2009). Geçmişin Sosyolojik Baskısı: Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. *Toplum ve Bilim*, 12, 202-240.

•**Dergi Çok Yazarlı Makale**

Bilken, F. S., Çelik, P. (1998). Müzakere Yöntemleri. *Kültür ve İletişim*, 2 (1), 397-414.

•**Yazarı Belirsiz Editör Yazıları**

Editorial: "What is a Chaos" [Editorial]. (2006). *Journal of Management and Business*, 25, 8-10.

•**Yazarı Belirsiz Gazete Ve Dergi Yazıları İçin**

Kaynakçada: Türkiye ve Rusya İlişkileri Ne Yönde: Bir Tarih, İki Devlet. (2003, 13 Aralık). *Hürriyet*, 36. **Metin İçinde :** (Türkiye Rusya İlişkileri Ne Yönde, 2003)

•**Yazarı Belli Gazete ve Dergi Yazıları**

Öymen, F. (2013, 29 Aralık). *Siyaset ve Ekonomi*. Milliyet, s.21.

•**Basılmamış Tezler , Poster Yazılar , Tebliğler**

Eğer Yök'den indirilmiş ise Url adresi kaynağın sonuna yazılmalıdır. *Erkan, F. (2012). Politika ve Yansıması: Mardin'de Sosyolojik Altyapı. (Yayımlanmamış doktora tezi). Celal Bayar Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.*

•**Ansiklopediler**

Kaynakçada: Ottomans: History. (1997). *Encyclopaedia Britannica* içinde (12. Baskı. Cilt. 14, s. 1170- 1188). Chicago: *Encyclopaedia Britannica*. **Metin İçinde:** (Ottomans: History, 1987)

•**Sözlükler**

Kaynakçada: Hellmender. (208). *Political Dictionary* (11. Baskı). Los Angeles, Longman. **Metin İçinde:** (Helmmender, 2008)

•**Görüşme**

Şenay, YILDIZ. (2012).Rusya Ukrayna'ya Girerse Çekoslovakya Gibi Olur. Cengiz SAĞAN ile söyleşi. Akşam. 28 Temmuz 2003.Erişim Tarihi 13 Ocak 2004, <http://www.aksam.com.tr/roportaj/rusya-ukraynaya-girerse-cekoslovakya-gibi-olur/haber-289039>

•**Televizyon Programı**

Kaynakçada: Long, T. (Yazar), ve Moore, S. D. (Yönetmen). (2002). Bart vs. Lisa vs. 3. Sınıf [Televizyon Dizisi]. B. Oakley ve J. Weinstein (Yapımcı), Simpsonlar içinde. Bölüm: 1403 F55079. Fox. **Metin İçinde Gösterimi:** (Simpsonlar, 2002)

•**Film Kaynakçada:** Micheal, K. (Yönetmen/Senaryo Yazarı).(2001).

Economist[Film]. U.S.: Warner Bros. **Metin İçinde Gösterimi:**
(Economist, 2001)

•**Fotoğraf**

Kaynakçada: Ara, Güler. (1987). Ankara Milli Parkı [Fotoğraf]. Güzel Sanatlar Fakültesi, Ankara. **Metin İçinde Gösterimi :** (Ara, 1987)

Makale yayınlama süreci şöyledir: -Makale; “Hakem Kurulu” içerisinde belirlenecek hakemlerin değerlendirme sürecinden geçtikten sonra, eğer varsa, düzeltmeleri yapması için yazara geri gönderilecektir. Yazar, hakem tarafından istenen düzeltmeleri yaptıktan sonra, makaleyi, yazının düzeltme istenilen nüshası ile birlikte geri göndermelidir.

Bu duyuruda belirtilen kurallara uyulmamasının tüm sorumluluğu yazar(lar)a aittir. Böyle bir durumda hakem değerlendirme raporuna bakılmaksızın Dergi Yayın Komisyonu ilgili makaleyi yayınlamama hakkını saklı tutar.

YAZIŞMA ADRESİ Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ (Yönetim ve Ekonomi Dergisi Editörü) Manisa Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Kampüsü 45140 Yunusemre-MANİSA- TÜRKİYE

E-posta: iibf-dergi@cbu.edu.tr

MANİSA CELAL BAYAR UNIVERSITY
THE FACULTY OF ECONOMIC AND ADMINISTRATIVE
SCIENCES JOURNAL OF MANAGEMENT AND ECONOMICS

MCBU, Journal of Management and Economics (ISSN-1302-0064/E-ISSN- 2458-8253) is a bi-annual, international, multi-disciplinary and peer reviewed journal. Articles from a variety of social science disciplines like economics, business administration, international relations, political science and public administration have been published since 1995. Journal of Management and Economics is a referred international journal published four times a year, March, June, September and December. Manuscripts in Turkish, English, German, Russian and French are welcomed.

- Our journal does not charge any publication fee.
- The publisher, editor and editorial board of the journal don't accept the responsibility of the publication ethics violations that may arise with the opinions and thoughts expressed by the author/ authors. The responsibility of the articles in the journal belongs to the author/authors (For more information: <https://dergipark.org.tr/en/pub/yonveek/policy>)

Guidelines for Submitting Articles

- Manuscripts submitted to the journal will first be viewed by the Editorial Board then forwarded to the referees. In line with the evaluation of the referees, Editorial Board will make the final decision, either in favour or against publication, or return the manuscript back to the author for any revision required by the referees. Authors will be informed of the decision of the Editorial Board regarding publication in the shortest time possible. Manuscripts which are not published will not be returned back the authors.

- The article should begin with an indented and italicised summary (abstract) of around 100 words, which should describe the main arguments and conclusions of the article. Abstract should be accompanied by up to 5 key words or phrases that characterise the content of the article.

- **References should be in text in parenthesis and give the author's surname, year of publication and page number.** Footnotes should be preferred for any explanation. The required format is Microsoft Word for Windows. (at least version 6.0) Text should be typed single-spaced, in Times New Roman, font size 11. (Font size for Resources is 9). The whole article should not exceed 20 pages and the margins for a page should be as follows: Top 2,8 cm, Bottom 1,3 cm, Left 2,1 cm, Right 2,1 cm.

- At the end of the page, the type of the article, the institutions of the authors, contact information and ORCID information should be given. You can visit <https://dergipark.org.tr/tr/download/journal-file/23815> to review our publication ethics rules in more detail.

CONTACT INFORMATION Prof. Dr. A. Kemal ÇELEBİ (*Editor of Journal of Management and Economics*) Manisa Celal Bayar University The Faculty of Economic and Administrative Sciences Şehit Prof. Dr. İlhan Varank Kampüsü 45140 - Yunusemre MANİSA - TURKEY E-mail: iibf-dergi@cbu.edu.tr